

Van: no-reply@asdnews.com
Aan: 10.2.e
Onderwerp: [ASDNews.com] Thales to Deliver Squire Radars to Norway
Datum: maandag 18 februari 2013 12:06:44

ASDNews

Dear, I have read this article on www.asdnews.com It might be interesting for you.

Thales to Deliver Squire Radars to Norway

Thales and Vinghøg AS, a Norwegian subsidiary of Rheinmetall Defence, signed a contract for the delivery of 44 Squire battlefield surveillance radars, to be deployed by the Norwegian Armed Forces. The first 10 systems will be delivered in the second half of 2013. The last delivery is scheduled for beginning of 2017.

The Norwegian Armed Forces will receive an updated version of Squire, which incorporates a new processor board that enables various new features to be built into the system. The client has selected Squire for various tasks. The majority of these radars will be mounted on Vingtaqs II (Long range Surveillance, Observation and Reconnaissance System) fitted to armored vehicles.

Peter Obermark, CEO of Thales Deutschland is proud of this contract: "With our radars BOR-A, Squire and GO12 Thales GSR is the most successful battlefield surveillance radar supplier world-wide. With this contract Thales has sold more than 400 Squires which are manufactured in Hengelo, NL and more than 300 BOR-A. Thales' ground surveillance radars are operational all over the world."

Click here to [view the News article online](#)

Receive the latest Aerospace & Defense News, [subscribe to the Free Daily News Headlines](#)

10.2.e

TER INFORMATIE

Aan de Minister

Directoraat-generaal
Bedrijfsleven & Innovatie
Directie Topsectoren en
Industriebeleid

Auteur
10.2.e
@mineleni.nl

10.2.e

nota

Kennismakingsgesprek met directeuren metaalbedrijven,
26 februari, 17.00-18.30 uur

Datum
19 februari 2013

Kenmerk
DGBI-TOP / 13028846

Kopie aan
10.2.e

Bijlage(n)
13

Parafenroute 10.2.e	10.2.e 22/2	10.2.e	Paraaf
10.2.e	Medeparaaf	Medeparaaf	

BBR-paraaf

Aanleiding

Op dinsdag 26 februari 2013 van 17.00 – 18.30 uur heeft u een kennismakings-
gesprek met zes directeuren van bedrijven uit de technologische industrie. U treft
hierbij het voorbereidend dossier aan.

Van EZ-zijde zal 10.2.e) bij
het gesprek aanwezig zijn.

Toelichting

Deelnemers aan het gesprek zijn:

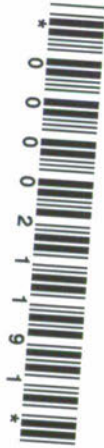
10.2.e

buitenreikwijdte

[Redacted text block]

Ontvangen BBR

21/2-22/2

- Binnen de Topsector Water wordt door het Nederlandse maritieme cluster intensief samengewerkt (Damen Shipyards speelt hierin een actieve rol).

buitenreikwijdte

[Redacted text block]

10.2.e

[Redacted text block]

[Redacted text block]

[Redacted text block]

- De Europese Commissie is voornemens het steunkader voor specifiek innovatiesteun voor de scheepsbouw opnemen in de Kaderregeling voor Onderzoek, Ontwikkeling en Innovatie.
- Om dit level playing field te herstellen is door Nederland de Subsidieregeling Innovatieve Scheepsbouw (SIS) geïntroduceerd.
- In de jaren 2007 tot en met 2011 is met de SIS-regeling bijgedragen aan het realiseren van een level playing field voor de Nederlandse scheepsbouw. In deze periode is met een subsidiebedrag van € 43,4 mln. aan 47 projecten voor € 229 mln. aan innovatiekosten ondersteund, en is voor € 2,5 miljard aan orders binnengehaald.
- Voor 2013 en volgende jaren heeft EZ geen middelen op de begroting voor de SIS-regeling.
- Amendement van TK-lid Schouten (CU) is verworpen. Hierdoor dreigt het level playing field voor de Nederlandse scheepsbouw te worden verstoord en zullen Nederlandse werven voor circa € 300 mln. aan orders mis kunnen lopen bij een subsidiebudget van circa € 4 mln. (informatie Scheepsbouw Nederland).

In bijlage 11 worden deze instrumenten nader toegelicht.

Damen Shipyards Group

Damen werd in 1927 in Hardinxveld-Giessendam opgericht. De Damen Shipyards Groep is in 1969 door Kommer Damen opgericht uit een afsplitsing van de Firma Gebr. Damen. Vanaf de jaren tachtig nam Damen Shipyards verschillende Nederlandse en buitenlandse scheepswerven over. Damen bouwt verschillende schepen zoals coasters, sleepboten, patrouillevaartuigen, werkschepen, luxe jachten en crewtenders voor zowel de civiele als militaire markt. Met een omzet van € 1,4 miljard (2011) en ca.150

schepen per jaar is Damen de grootste scheepsbouwer van Nederland. Het bedrijf heeft 6.000 werknemers (meer dan 2500 in NL) in 35 landen.

10.2.e

Actueel

- 8 februari 2013, Damen Shipyards Group heeft de Nederlandse scheepsreparatiewerf Shipdock overgenomen, een bedrijf waarvan de geschiedenis teruggaat tot 1877. Shipdock heeft reparatiewerven in Amsterdam en Harlingen.
- Onder andere het mislopen van een order uit Oman leidde tot een reorganisatie bij Damen Schelde Naval Shipbuilding, de marinescheepswerf in Vlissingen-Oost. Circa vijftig mensen verloren hun baan. In 2011/2012 ontving het bedrijf nauwelijks nog grote orders.

- Topsector Water-Maritiem. René Berkvens is sinds april 2012 namens het bedrijfsleven lid van het Topteam Water en die hoedanigheid ook actief betrokken bij de uitvoeringsagenda van de Topsector Water. Hij vindt dat het veel energie kost om alles op te zetten. Het wordt nu tijd om resultaten te boeken.
- U brengt op 8 juli a.s. een werkbezoek (gehele dag) aan de Topsector Water, waarbij u de bedrijven Damen Shipyards, Boskalis en Hatenboer Water zal bezoeken.
- Kort vóór Kerst kocht Damen de Franse scheepsreparatiewerf Arno in Duinkerken. Het lijfde vorig jaar ook Shiprepair Brest in, een scheepsreparatiewerf in het Franse Bretagne. Damen is als buitenlandse onderneming in Frankrijk goed ontvangen, wat niet vanzelfsprekend is. Een franse vakbondsbestuurder in *Les Echos*: 'Met een belangrijk concern als Damen aan onze zijde, kunnen we zonder zorgen de toekomst tegemoet zien.'
- Damen sponsort Sail Den Helder (juni 2013).

101c, 102b, 102g **matie**

- 101c, 102b, 102g

In West-Europa bestaan immers al goede contacten, maar in opkomende markten in Afrika, Latijns Amerika en het Verre Oosten is het netwerk van ambassades onontbeerlijk. Sluiting van een ambassade is voor het gastland een institutionele belediging.

101c, 102b, 102g exportbevordering. En in het bijzonder inzetten op export naar nieuwe groeiende markten: Azië, Midden-Oosten en Latijns Amerika.

Subsidierelatie Damen Shipyards

De subsidies die via de regeling Maritiem en Pieken in de Delta (PID) zijn verstrekt, betreffen samenwerkingsprojecten. Damen ontvangt dus een deel van deze subsidie en niet het gehele bedrag.

B.V. Scheepswerf Damen Gorinchem

Som verplichtingen	Verplichtingsjaar
101c, 102b, 102g	
Opkomende landen)	

Kenmerk

101c, 102b, 102g

[Redacted]	[Redacted]	[Redacted]
------------	------------	------------

WBSO-gebruik door Damen

naam	jaar	FTE R&D	fisc. afdrachtvermindering
101c, 102b, 102g	[Redacted]	[Redacted]	[Redacted]

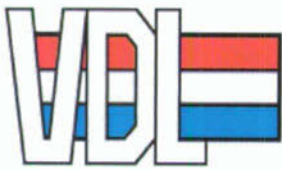
[Redacted]	[Redacted]	[Redacted]	[Redacted]
------------	------------	------------	------------

[Redacted]	[Redacted]	[Redacted]	[Redacted]
------------	------------	------------	------------

[Redacted]	[Redacted]	[Redacted]	[Redacted]
------------	------------	------------	------------

[Redacted]	[Redacted]	[Redacted]	[Redacted]
------------	------------	------------	------------

VDL Groep

De VDL Groep is een internationale onderneming die zich toelegt op de ontwikkeling, productie en verkoop van halffabrikaten, bussen en overige eindproducten. Het bedrijf heeft wereldwijd 7.600 medewerkers. In totaal maken 81 werkmaatschappijen verspreid over 18 landen en met ruim 7.600 medewerkers deel uit van dit familiebedrijf. De omzet over 2011 bedroeg € 1,719 miljard, het netto resultaat € 66,0 miljoen. Hoofdkantoor is in Eindhoven. Op 14 december 2012

gaan alle aandelen NedCar over van Mitsubishi naar de VDL Group.

10.2.e

Actueel

- Op 8 februari jl. werd bekend dat VDL Bus & Coach in zwaar weer zit. Voor 2013 heeft men te weinig orders binnen gekregen om alle 600 medewerkers aan het werk te houden. Door economische terugval is de vraag naar touringcars in Europa met 20% gedaald. De busdivisie zoekt samen met vakbonden en ondernemingsraden van de twee fabrieken naar een oplossing. Uitgangspunt is dat er geen ontslagen vallen.
- 11 januari 2013. Voormalig minister Maxime Verhagen wordt adviseur van de VDL Groep in Eindhoven. Verhagen heeft zich vorig jaar als minister van Economische Zaken intensief bemoeid met de overname van autofabrikant NedCar door het conglomeraat van Wim van der Leegte.
- Begin januari opende VDL ETG (de van Philips overgenomen Enabling Technologies Groep) een vestiging op de TU-Delft Campus. Dankzij een stijgend aantal internationale klanten groeit VDL ETG snel. Het bedrijf

heeft het afgelopen jaar al meer dan vijftig hoogopgeleide technici aangenomen, waaronder veel TU'ers, en heeft nog tientallen vacatures.

- De VDL Groep is winnaar van de Koning Willem I prijs 2012. ZKH de Prins van Oranje heeft in het kader van deze prijs op 6 februari jl. een werkbezoek gebracht aan VDL.
- Nog steeds is VDL een familiebedrijf waarin de nieuwe generatie in de vorm van drie kinderen van Van der Leegte zich klaar maakt voor de toekomst.
- EZ is bezig met een quickscan over opvolgingsproblematiek bij familiebedrijven. Hierover wordt de TK voor de zomer geïnformeerd.

Subsidierelatie met VDL

In 2010 heeft *VDL Bus and Coach BV* geparticipeerd als partner in een Pieken in de Delta (PID) project met een totale subsidie van 850.000 euro.

VDL Bus Chassis en *VDL Steelweld* zijn beide partner in een PID-project met meerdere partners dat zowel in 2010 als 2011 een subsidie van 917.000 euro heeft ontvangen.

Via de Topsector Energie heeft *VDL Enabling Technologies Acht BV* in 2012 een subsidie van 785.000 euro ontvangen.

VDL Enabling Technologies ontving in 2009 en 2012 subsidie via PID en PointOne; zie overzicht.

Som verplichtingen	Verplichtingsjaar	
Programma omschrijving	2009	2012
Pieken in de Delta	246.612	
Point one	3.402.214	802.214

VDL Industrial Modules heeft in 2009 een subsidie van ruim 15 mln. euro ontvangen via de Kenniswerkersregeling.

WBSO-gebruik door VDL

naam	jaar	FTE R&D		afdrachtvermindering
VDL Kunststoffen B.V.	2010	4,29	€	87.000
VDL Kunststoffen B.V.	2011	5,14	€	104.400
VDL Bus Heerenveen B.V.	2006	7,85	€	61.575
VDL Bus Heerenveen B.V.	2007	11,04	€	74.060
VDL Bus Heerenveen B.V.	2008	10,75	€	72.940

**Directoraat-generaal
Bedrijfsleven & Innovatie**
Directie Topsectoren en
Industriebeleid

Kenmerk
DGBI-TOP / 13028846

VDL Bus Heerenveen B.V.	2009	12,07	€	124.050
VDL Bus Heerenveen B.V.	2010	11,14	€	140.600
VDL Bus Heerenveen B.V.	2011	8,94	€	126.709
VDL Bus Heerenveen B.V.	2012	6,43	€	62.300
VDL Bus Chassis B.V.	2006	25,79	€	157.150
VDL Bus Chassis B.V.	2007	24,93	€	152.950
VDL Bus Chassis B.V.	2008	29,71	€	176.400
VDL Bus Chassis B.V.	2009	18,57	€	141.600
VDL Bus Chassis B.V.	2010	28,94	€	289.203
VDL Bus Chassis B.V.	2011	23,22	€	245.906
VDL Bus Chassis B.V.	2012	20,36	€	150.500
VDL Klima B.V.	2006	8,93	€	74.550
VDL Klima B.V.	2007	8,93	€	74.550
VDL Klima B.V.	2008	8,93	€	74.550
VDL Klima B.V.	2009	8,93	€	115.500
VDL Klima B.V.	2010	9,29	€	140.600
VDL Klima B.V.	2011	7,84	€	129.682
VDL Klima B.V.	2012	7,29	€	73.640
VDL Gereedschapmakerij B.V.	2010	0,44	€	8.976
VDL Gereedschapmakerij B.V.	2011	0,44	€	8.961
VDL Gereedschapmakerij B.V.	2012	1,07	€	18.900
VDL Weweler B.V.	2006	4,01	€	50.470
VDL Weweler B.V.	2007	2,09	€	30.713
VDL Weweler B.V.	2008	5,26	€	56.564
VDL Weweler B.V.	2009	2,74	€	47.863
VDL Weweler B.V.	2010	2,81	€	49.250
VDL Weweler B.V.	2011	8,84	€	137.198
VDL Steelweld B.V.	2006	10,02	€	89.705
VDL Steelweld B.V.	2007	11,37	€	97.643
VDL Steelweld B.V.	2008	6,30	€	67.832
VDL Steelweld B.V.	2009	12,38	€	125.985
VDL Steelweld B.V.	2010	15,00	€	164.900
VDL Steelweld B.V.	2011	16,43	€	194.600
VDL Steelweld B.V.	2012	23,04	€	166.250
VDL Wientjes Roden B.V.	2006	0,99	€	14.553
VDL Wientjes Roden B.V.	2007	2,01	€	29.558
VDL Wientjes Roden B.V.	2008	2,89	€	42.525
VDL Wientjes Roden B.V.	2009	2,50	€	35.000
VDL Wientjes Roden B.V.	2010	1,67	€	23.320
VDL Wientjes Roden B.V.	2011	1,10	€	19.313
VDL Wientjes Roden B.V.	2012	1,93	€	28.350
VDL Systems B.V.	2006	4,18	€	51.275
VDL Systems B.V.	2007	2,78	€	40.845

**Directoraat-generaal
Bedrijfsleven & Innovatie**
Directie Topsectoren en
Industriebeleid

Kenmerk
DGBI-TOP / 13028846

VDL Systems B.V.	2008	2,11	€	30.944
VDL Systems B.V.	2009	3,60	€	75.189
VDL Systems B.V.	2010	3,58	€	75.150
VDL Systems B.V.	2011	3,25	€	68.175
VDL Systems B.V.	2012	2,61	€	46.053
VDL Agrotech B.V.	2006	1,52	€	22.376
VDL Agrotech B.V.	2007	1,83	€	26.954
VDL Agrotech B.V.	2008	5,74	€	58.923
VDL Agrotech B.V.	2009	6,18	€	94.710
VDL Agrotech B.V.	2010	6,13	€	124.423
VDL Agrotech B.V.	2011	5,74	€	113.762
VDL Agrotech B.V.	2012	5,58	€	63.623
VDL Containersystemen B.V.	2006	6,21	€	55.127
VDL Containersystemen B.V.	2007	3,00	€	44.143
VDL Containersystemen B.V.	2008	4,92	€	54.912
VDL Containersystemen B.V.	2009	3,60	€	62.963
VDL Containersystemen B.V.	2010	9,14	€	127.955
VDL Containersystemen B.V.	2011	10,71	€	137.900
VDL Containersystemen B.V.	2012	10,71	€	72.800
VDL Bus Modules B.V.	2006	5,87	€	53.808
VDL Bus Modules B.V.	2007	6,74	€	63.816
VDL Bus Modules B.V.	2008	4,91	€	54.849
VDL Bus Modules B.V.	2009	1,79	€	25.000
VDL Bus Modules B.V.	2010	7,60	€	106.400
VDL Bus Modules B.V.	2011	10,84	€	152.345
VDL Bus Modules B.V.	2012	12,00	€	101.360
VDL Industrial Modules B.V.	2006	11,55	€	84.558
VDL Industrial Modules B.V.	2008	4,40	€	52.357
VDL Industrial Modules B.V.	2009	0,65	€	11.413
VDL Industrial Modules B.V.	2010	10,39	€	135.862
VDL Industrial Modules B.V.	2011	12,71	€	166.520
VDL Industrial Modules B.V.	2012	18,57	€	140.000
VDL Wientjes Emmen B.V.	2006	5,21	€	57.372
VDL Wientjes Emmen B.V.	2007	3,43	€	49.616
VDL Wientjes Emmen B.V.	2008	3,32	€	49.679
VDL Wientjes Emmen B.V.	2009	3,57	€	50.000
VDL Wientjes Emmen B.V.	2010	3,57	€	62.500
VDL Wientjes Emmen B.V.	2011	4,04	€	70.625
VDL Wientjes Emmen B.V.	2012	4,73	€	53.988
VDL Enabling Technologies Group Eindhoven B.V.	2008	54,70	€	341.695
VDL Enabling Technologies Group Eindhoven B.V.	2009	58,28	€	473.900
VDL Enabling Technologies Group Eindhoven B.V.	2010	28,34	€	284.640
VDL Enabling Technologies Group Eindhoven B.V.	2011	40,60	€	377.369
VDL Enabling Technologies Group Eindhoven B.V.	2012	75,51	€	622.832

Van: 10.2.e
Aan: 10.2.e
Cc: 10.2.e
Onderwerp: RE: Invitation to Industry Day
Datum: donderdag 21 februari 2013 09:36:25

10.2.e

Bedankt voor de heads-up !

Ik zal een factfind missie in gaan zetten waarom wij deze niet via het info@fokkerelmo.com hebben ontvangen

We zullen de Fokker Elmo deelnemers onmiddellijk inschrijven

Thanks en tot gauw

MVRGR

10.2.e

From: 10.2.e @mineleni.nl]
Sent: woensdag 20 februari 2013 16:38
To: 10.2.e
Subject: FW: Invitation to Industry Day

10.2.e

Hierbij de uitnodiging. Graag een cc aan mij van julli reactie richting NAPMA.

Groet,

10.2.e

10.2.e

10.2.e

Commissariat for Military Production
 Ministry of Economic Affairs
 P.O. Box **20401** / Noord A3 / **2500 EK** Den Haag
 Bezuidenhoutseweg 73 / 2594 AC Den Haag
P: +31 70 379 10.2.e
F: +31 70 379 10.2.e
M: +31 6 10.2.e
 Email: 10.2.e @mineleni.nl
www.rijksoverheid.nl/cmp

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

=====

Bezoekt u het kerndepartement van het Ministerie van Economische Zaken?

Houd er dan rekening mee dat u een geldig

Voorblad

Voorwoord

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting

Inleiding

De strategische context van vrede en veiligheid verandert sterk, hetgeen zijn uitwerking heeft op het benodigde defensiematerieel. Niet alleen vereisen andere vormen van conflict, andere vormen van respons (bijvoorbeeld C-IED, UAV en Cyber defence), ook dient materieel in toenemende mate afgestemd te kunnen worden op dat van bondgenoten en (gelegenheids-) coalitiepartners.

Vanwege de financieel-economische crisis en daaruit voortvloeiende forse defensiebezuinigingen, is de defensiegerelateerde industrie onder druk komen te staan. Hierbij komen de voortdurend toenemende kosten van materieel en gelieerde technologieën. Voor behoud en verbetering van productiecapaciteit, kennis en technologie zijn constant investeringen en innovatie nodig. De financiële druk geldt voor vrijwel alle westerse landen waardoor men enerzijds elkaar opzoekt en meer wil samenwerken (in binationaal, multilateraal, NAVO- en EDA-verband), maar anderzijds ook steeds meer elkaars concurrent wordt waardoor de uitdaging voor de hoofdzakelijk uit MKB-bedrijven bestaande Nederlandse defensiegerelateerde industrie groter wordt. Tegelijkertijd manifesteren zich op Europese toneel fundamentele vraagstukken en uitdagingen omtrent het nastreven van een open en transparante Europese defensiemarkt, tegen de achtergrond van de immer voortschrijdende consolidatie van de defensiegerelateerde industrie. Met de implementatie van EU-richtlijn 2009/81 en een scherper toezicht door de Europese Commissie op het beroep van lidstaten op artikel 346 van het Verdrag betreffende de Werking van de EU, wordt een belangrijke stap gezet naar geleidelijke marktopening. Dit betekent, in principe, meer kansen op een grotere markt voor de Nederlandse defensie en veiligheidgerelateerde industrie (hoofdzakelijk toeleveranciers) op de Europese markt. Onzeker is echter of dit ook daadwerkelijk op een juiste en evenredige wijze gebeurt.

Een gezonde en innovatieve Nederlandse Defensie Technologische en Industriële Basis (Nederlandse DTIB) is, meer dan tevoren, van grote waarde voor het waarmaken van de ambitie en het vervullen van de daaruit voortvloeiende behoeften van Defensie. Daarnaast is het participeren van de Nederlandse industrie in de ontwikkeling, productie en instandhouding van defensiematerieel een activiteit die past in een hoogwaardige kenniseconomie, mede vanwege de spin-off naar de civiele markt. Een gezonde, innovatieve en competitieve Nederlandse defensiegerelateerde industrie (Nederlandse DGI) is in de eerste plaats een verantwoordelijkheid van de industrie zelf. De overheid (met name de departementen Defensie en Economie, Landbouw en Innovatie) heeft echter een meer dan gemiddelde invloed op de internationale marktpositie van de Nederlandse DGI. De markt is direct gelieerd aan de veiligheid en soevereiniteit van staten. Vraag en aanbod zijn nog grotendeels langs nationale lijnen georganiseerd en er is geen sprake van een werkelijke internationale markt met een gelijk speelveld en open concurrentie ("level playing field"). Wel zijn de activiteiten gericht op internationale consolidatie in volle gang. De uitdaging voor de Nederlandse industrie is om zich voor te bereiden op de internationale markt met open concurrentie van de toekomst en daarnaast goed beslagen ten ijs te komen inzake de consolidatie van de Europese industrie. De Nederlandse DGI moet ervoor zorgen dat men een volwaardige positie in internationale productienetwerken ("supply chains") verwerft, in de eerste plaats in Europa. De komende jaren is daarvoor de relatie tussen nationale overheden en industrieën belangrijker dan tevoren. Defensie en Economische Zaken moeten een balans vinden tussen enerzijds samen met andere landen steeds weer stappen zetten naar meer internationale marktwerking, en anderzijds de markttoegang voor de Nederlandse DGI bevorderen waar die stappen naar internationale marktwerking nog niet zijn gezet. De instrumenten

die beide departementen daartoe ter beschikking hebben zijn primair op andere of bredere doelen gericht. Voor Defensie zijn de hoofdtaken en de daaruit voortvloeiende operationele behoeften altijd leidend. Voor EL&I gaat het om de bijdrage aan de economische groei die zich op het gebied van innovatie vertaalt in excellentie en internationale marktkansen. Als Nederland de kansen voor deelname aan de ontwikkeling, productie en instandhouding van defensiematerieel wil benutten, is een integrale strategische visie noodzakelijk.

Het doel van de Defensie Industrie Strategie (DIS) is het presenteren van een integrale visie op de positie van de Nederlandse DGI in internationaal perspectief, met een tijdshorizon van vijf jaar.

Waarom actualisatie?

De vorige en tevens eerste versie van de Defensie Industrie Strategie is in 2007 uitgegeven en had aanvankelijk een tijdshorizon van tien jaar. Vanwege de zowel nationaal als internationaal snel veranderende situatie bleek actualisatie van de DIS na vijf jaar noodzakelijk. Het ligt in de lijn der verwachting dat het tempo van verandering in het nationale en het internationale domein gestaag zal blijven. Daarom is de tijdshorizon van onderhavige DIS bepaald op vijf jaar.

Opbouw DIS

Hoofdstuk 1 beschrijft de Nederlandse Defensiegerelateerde Industrie en presenteert naast de kenmerken een overzicht van de belangrijkste technologieclusters. De kenmerken daarvan zijn:

- ten eerste, dat zij de belangrijkste bijdrage leveren aan de positie en behoefte van Defensie;
- ten tweede, dat zij voor Nederland in internationaal perspectief de meeste potentie hebben;
- ten derde, dat zij civiele marktmogelijkheden hebben.

Hoofdstuk 2 gaat in op de relevante internationale ontwikkelingen. Het gaat hier om ontwikkelingen die van belang zijn voor de rol van Defensie en de oriëntatie van de Nederlandse krijgsmacht in termen van R&D, materieellogistiek beleid en interoperabiliteit. Hierbij wordt ingegaan op de veranderende strategische oriëntatie van de VS, de veranderende rol van de NAVO en de ontwikkeling van Europese samenwerking op het gebied van Defensie, zowel operationeel als bij het ontwikkelen, produceren en instandhouden van materieel. Daarnaast wordt aangegeven op welke wijze de Nederlandse DTIB een rol kan spelen in de Europese DTIB.

Hoofdstuk 3 behandelt de relevante nationale ontwikkelingen. Het gaat hierbij voornamelijk om de reorganisatie van Defensie als gevolg van de bezuinigingen uit het Regeerakkoord Rutte. Onderwerpen die hier aan bod komen zijn: Sourcing, Cyber, COTS / MOTS en de Aanbestedingswet Defensie & Veiligheid.

Hoofdstuk 4 bevat de prioritaire technologiegebieden waarop de Nederlandse DGI in potentie kan excelleren om zo haar positie op de Europese markt te versterken. Bij de uitwerking van dit hoofdstuk is gebruik gemaakt van de resultaten van een door de TNO Innovation Policy Group

uitgevoerde studie: “Innovatiekansen voor de Nederlandse Defensiegerelateerde Industrie”. De Nederlandse DGI is bij de totstandkoming van de studie betrokken.

In hoofdstuk 5 is de rol van de overheid bij de positionering van de Nederlandse DGI op de internationale defensiemarkt onderverdeeld in vier doelen:

1. Het bijdragen aan een internationale markt voor defensiematerieel die gekenmerkt wordt door open concurrentie en een gelijk speelveld (“level playing field”), in eerste instantie in Europa;
2. Het bevorderen van de mogelijkheden van de Nederlandse defensiegerelateerde industrie om deel te nemen aan de ontwikkeling, productie en instandhouding van defensiematerieel bij het ontbreken van een “level playing field”;
3. Het versterken van de concurrentiekracht van de nationale industrie op sterke en kansrijke gebieden;
4. Het bijdragen aan het positioneren van de Nederlandse industrie als onderdeel van internationale productienetwerken.

Vervolgens worden de instrumenten van Defensie en Economische Zaken behandeld die gericht zijn op deze doelen. Het gaat hier om instrumenten die Defensie hanteert in het proces van (pre-) behoeftestelling tot afstoting van materieel. De instrumenten van EZ liggen op het gebied van innovatie, export en compensatie. Daarnaast zijn er nog enkele instrumenten van Defensie en EZ gezamenlijk die de ontwikkeling nastreven naar een internationale markt met open concurrentie en markttoegang voor de Nederlandse DGI. Tenslotte wordt aandacht besteed aan de verantwoordelijkheden van de Nederlandse DGI zelf en de winst van een gezamenlijke strategie.

Hoofdstuk 6 presenteert tot slot de voornaamste conclusies en aanbevelingen.

Hoofdstuk 1 De Nederlandse Defensiegerelateerde Industrie

Inleiding

De Defensie Industrie Strategie (DIS) van de departementen Defensie en Economie, Landbouw & Innovatie bevat de strategische en integrale visie van de overheid op de Nederlandse defensie gerelateerde industrie (NDGI), en de rol van de overheid in relatie tot deze industrietak. De DIS bevat tevens de overheidsvisie op de positie van de NDGI in internationaal perspectief. Vanuit dat perspectief draagt de DIS bij aan de ontwikkeling van een gelijkwaardige en open Europese defensie-industrie, waarbij ook goede trans-Atlantische verhoudingen niet uit het oog worden verloren. De DIS heeft een tijdshorizon van vijf jaar en het fundamentele uitgangspunt ervan is dat de operationele behoefte van Defensie altijd en onverkort leidend is. Vanuit dit uitgangspunt zijn in de DIS << PM: aantal >> technologiegebieden benoemd waarop de NDGI kan excelleren om zo haar positie op de Europese markt te versterken. Een vitale NDGI is van belang voor de Nederlandse Defensie als “smart user” en “smart buyer” van haar materieel, alsmede voor het stimuleren en bestendigen van een innovatieve Nederlandse (kennis-)economie. De NDGI vormt (samen met de Nederlandse kennisinstututen) onderdeel van de Europese Defensie Technologische en Industriële Basis (EDTIB). Een gezonde Europese DTIB is van belang voor het optimaal vervullen van de (toekomstige) behoefte van Defensie aan materieel op een betaalbare wijze, evenals voor een gelijkwaardige Europese en trans-Atlantische militaire samenwerking.

De Nederlandse Defensie en Veiligheid gerelateerde industrie kwantitatieve analyse¹

Auteur: 10.2.e

Belangrijkste kenmerken NL-DVI 2010

Aantal bedrijven: 451	Aantal DVI-
gerelateerde arbeidsplaatsen: 14.242	
Omzet: € 3,10 mld.	Aantal
DVI-gerelateerde R&D-arbeidsplaatsen 4.554	
DVI-omzet als % van de totale omzet: 7%	R&D-arbeidsplaatsen als % van totaal: 32%
Omvang DVI-export: € 2,18 mld.	

Op basis van een onderzoek van Triarii die een onderzoek uit 2008 heeft geactualiseerd, zijn de kerngegevens hierboven aangegeven. Het onderzoek van Triarii heeft zich echter ook uitgestrekt tot dat deel van de industrie dat zich op het veiligheidsterrein (ook) beweegt. Er is wel een vergelijking te maken met het onderzoek uit 2008 omdat er wel gevraagd is naar de voornaamste activiteit van de bedrijven.

Trends

De belangrijkste bevindingen op het thema arbeid in de NL-DVI in 2010 zijn:

- Het percentage R&D in het totaal aantal arbeidsplaatsen is, zeker in vergelijking met de totale Nederlandse industrie, zeer hoog: 32%;
- De meest voorkomende opleidingsrichting van in de NL-DVI werkzame personen is Techniek. Op de tweede plaats komt ICT;

¹ DE NEDERLANDSE DEFENSIE- EN VEILIGHEID GERELATEERDE INDUSTRIE 2012, Triarii BV, 15 mei 2012

- Het opleidingsniveau is voornamelijk HBO, met MBO op tweede en universiteit op derde plaats;
- Het grootste deel van de bedrijven verwacht in hun eigen bedrijf een stijging in het aantal arbeidsplaatsen. Het huidig aantal vacatures in de NL-DVI is 277.

De belangrijkste bevindingen op het gebied financiën van de NL-DVI in 2010 zijn:

- Omzet in de NL-DVI bedraagt € 3,10 miljard;
- De export bedraagt met € 2,18 mld. 70% van de omzet (€ 3,10 mld.);
- Dit percentage is sterk gestegen ten opzichte van 2006: 42% (€ 1,48 mld. ten opzichte van € 3,56 mld. omzet). Dit zou gerelateerd kunnen zijn aan het nu ook meten van de veiligheidsindustrie;
- Gemiddeld wordt een lichte stijging van de omzet verwacht (in 2012);
- Gemiddeld wordt een stabiel resultaat verwacht (in 2012).

Bevindingen op gebied van de markt en een SWOT (analyse van sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen) van NL-DVI bedrijven in 2010:

- De inzet van R&D heeft in de afgelopen 2 jaar bij 52% van de bedrijven geleid tot een concreet product. Bij 35% van de bedrijven is een nieuw product in ontwikkeling. Slechts 14% geeft aan dat geen nieuw product is ontwikkeld;
- De belangrijkste landen waaraan de NL-DVI levert zijn (in aantallen, ongewogen met omzet): Duitsland, USA, Nederland, UK en Frankrijk;
- Nederlandse DVI-bedrijven zijn zelfverzekerd over hun concurrentiepositie;
- Een sterk nationaal en internationaal netwerk en samenwerkingsverbanden worden als belangrijk gezien voor de omzet;
- Tegelijkertijd maakt 56% van de DVI bedrijven onderdeel uit van een samenwerkingsverband, maar dus ook 44% (nog) niet;
- 85% begeeft zich deels of uitsluitend op de buitenlandse DVI-markt;
- Belangrijkste sterktes zijn specialisatie, kennis, ervaring en gekwalificeerd personeel;
- Belangrijkste zwakte is dat veel bedrijven te klein zijn om volwaardig mee te doen aan de trend van globalisering, meedingen in grote opdrachten en aanbestedingen en raamcontracten;
- Belangrijkste kansen zijn nieuwe DVI opdrachten die men voorziet;
- Belangrijkste bedreiging betreft de overheidsbezuinigingen.

Onderwerpen die aandacht verdienen:

- Behoeften Ministerie van Defensie
- Nederlandse defensie gerelateerde industrie
- Internationale kansen
- Civiele kansen

Hoofdstuk 2 Internationale ontwikkelingen

Inleiding

De situatie in de wereld verandert tegenwoordig gestaag. De financiële crisis zet westerse defensiebudgetten onder druk en noopt tot doelmatigere budgetbesteding. Bovendien stijgt de prijs van militair materieel veelal harder dan de inflatiecorrectie die de westerse ministeries van Defensie ontvangen. Er is echter niet overal ter wereld sprake van een recessie. Vanuit economisch perspectief is niet alleen - een weliswaar stagnerende - groei te ontwaren in de zogenaamde BRICS-landen², maar ook in de MIST-landen³. In haar strategische visie "Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense" kondigden de Verenigde Staten in januari 2012 een focusverschuiving aan, van het Trans-Atlantisch gebied naar de Pacific. Illusterend hiervoor is dat president Obama als eerste Amerikaanse president heeft gesteld: "I am a Pacific President". Bovendien waarschuwde de Amerikaanse oud-minister van Defensie, Gates de NAVO-partners aan deze zijde van de oceaan tijdens zijn afscheidsrede te Brussel voor een sterk afnemende importantie van de NAVO, als er geen balans wordt aangebracht in de kosten van het bondgenootschap. De Verenigde Staten nemen circa zeventig procent van de NAVO-kosten voor haar rekening, terwijl de opkomst van de BRICS- en MIST-landen het belang van het bondgenootschap doen verminderen.

Binnen de wereldorde verschuiven zowel de economische als de militaire macht, onder gelijktijdige verandering van het hedendaags systeem van internationale staten. Verreweg het grootste deel van militair ingrijpen in de afgelopen periode had te maken met internstatelijke conflicten. Een belangrijke factor in de verschuiving is de stelregel dat vergrijzing demilitarisering tot stand brengt en verjonging militarisering veroorzaakt. Operation Unified Protector in Libië is een recent voorbeeld van militair ingrijpen bij een internstatelijk conflict. Dergelijk militair ingrijpen kenmerkt zich door het expeditionaire karakter. Dit expeditionaire karakter betekent dat onze krijgsmacht ver buiten het Europese of bondgenootschappelijk gebied wordt ingezet, hetgeen variërende eisen stelt aan het personeel (in de vorm van opleiding en training) en aan het materieel. Zo vereist Arctisch optreden ander materieel dan tropisch optreden en hebben de klimatologische verschillen een andere uitwerking op het materieel. Naast de internstatelijke conflicten zijn er vier hecht met elkaar samenhangende dreigingen: klimaatverandering, concurrentie omtrent kritische hulpbronnen, groter wordende achterstandspositie van ontwikkelingslanden en wereldwijde militarisering van dubieuze staten en partijen.

Voorgaande ontwikkelingen zetten Europese staten onder spanning om in tijden van financieel-economische crisis, met steeds schaarser wordende middelen, toch slagvaardige en doelmatige defensieorganisaties te realiseren en om de nationale defensie-inspanningen beter op elkaar af te stemmen. Het is dit spanningsveld dat geleid heeft tot initiatieven als het NAVO SMART Defence en het Europese Pooling & Sharing. Beide initiatieven leggen de nadruk op internationale defensiesamenwerking. Onze nationale veiligheid is primair in verbondenheid met andere landen georganiseerd. Internationale defensiesamenwerking is derhalve geen keuze, maar veelal een gegeven. Deze samenwerking is echter geen doel op zich. Elke samenwerkingsactiviteit moet

---

² Brazilië, Rusland, India, China en Zuid Afrika.

³ Mexico, Indonesië, Zuid Korea en Turkije.

bijdragen aan de uitvoering van één of meer van de drie hoofdprocessen van Defensie, te weten: 1. gereedstellen & inzetten, 2. besturen en 3. instandhouden & ondersteunen. **PM: nog verder uitwerken.** + **Financieel-economische crisis jaagt protectionistisch gedrag aan.**

Onderwerpen die aandacht verdienen:

- De defensiemarkt in trans-Atlantisch, Europees en nationaal perspectief (auteur **10.2.e**)

De internationale marktverhoudingen zijn in verandering als gevolg van de economische groei in de opkomende markten, de teruggang van de traditionele markten in het Westen en wijzigingen in 'security' omgevingsfactoren. Niet alleen het traditionele klantenprofiel is aan het veranderen maar ook de aard en de intensiteit van concurrentie voor de producenten van defensiematerieel en diensten. De defensie industrie in Europa, de VS, Rusland en China zullen elkaar meer en meer gaan tegenkomen bij hun exportinspanningen op de markten in bijvoorbeeld het Midden-Oosten en Zuid-Oost Azië.

Op globale schaal komen de defensiebestedingen voor materieel en diensten meer in evenwicht wanneer de groei van de nieuwe markten de teruggang op de traditionele Atlantische markten – althans in theorie - compenseert. De Amerikaanse markt is nog steeds de grootste maar het relatieve belang zal in de komende 5 jaar geleidelijk afnemen in relatie tot de groeiende markten in China, Rusland, Azië, Zuid-Amerika en het Midden-Oosten. Landen als India en Saoedi Arabië zullen in de toekomst vermoedelijk meer investeren in defensieprogramma's dan Frankrijk en het VK.

De nieuwe opkomende markten in Azië, Zuid-Amerika en het Midden-Oosten vragen in toenemende mate om de een of andere vorm van industriële participatie bij de materieelverwerving van hun leveranciers en wijzigen daarmee de klassieke relatie tussen klant en leverancier. De defensie industrieën in de VS en in Europa passen zich op hun beurt aan bij de veranderende omstandigheden. Men wordt selectiever in de marktkeuze, investeert in lokale vestiging of overnames op nieuwe markten en men spant zich meer in om zowel militaire als commerciële, civiele omzet te realiseren.

Europese Defensie Markt en Industrie **auteur: 10.2.e**

De huidige Europese defensiemarkt wordt geconfronteerd met een tweetal ontwikkelingen.

Allereerst het structurele probleem van de fragmentatie van de Europese defensiemarkt die al decennia lang eigenlijk bestaat uit een optelsom van gesloten nationale markten. Oorzaak hiervan is het overmatig gebruik van artikel 346 VWEU (het uitzonderingsartikel ter bescherming van wezenlijke belangen van nationale veiligheid) door de lidstaten voor de aanschaffing van hun defensiematerieel waardoor nationale preferentie voor de eigen defensie industrie regel is. Als gevolg hiervan is er in de EU sprake van duplicatie van industriële capaciteiten en kan er niet of

onvoldoende worden geprofiteerd van schaalvoordelen in ontwikkeling en productie die noodzakelijk zijn voor de continuïteit van een gezonde en levensvatbare Europese defensie industrie die de concurrentie met de industrieën uit de VS en uit andere derde landen aankan. De industriële overcapaciteit op defensiegebied van de ontwikkeling en productie van landsystemen en in de marinescheepsbouw bestaat nog steeds, ondanks dat de grote defensie ondernemingen in Europa het proces van herstructurering en rationalisatie (onder meer via fusies en overnames) de afgelopen jaren hebben doorgezet.

Eind 2007 heeft de Europese Commissie in de Mededeling "Strategie voor een sterkere en meer concurrerende Europese defensie industrie" (COM (764) 2007; 5 december 2007) dit structurele probleem reeds onderkend en een pakket aan maatregelen aangekondigd ter verbetering van het functioneren van de interne markt voor defensieproducten en –diensten, waaronder de richtlijn nr. 2009/81/EG inzake aanbestedingen op het terrein van defensie en veiligheid en richtlijn nr. 2009/43/EG van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 6 mei 2009 om de nationale regelingen voor de overdracht van defensiegerelateerde producten binnen de Gemeenschap te harmoniseren en gelijktijdig te vereenvoudigen.

De EU richtlijn 2009/81/EEG inzake aanbestedingen op het terrein van defensie en veiligheid, die inmiddels in bijna alle EU lidstaten is omgezet in nationale wet- en regelgeving, zal hierin de komende jaren verandering brengen. Enerzijds omdat hiermede de jarenlang bestaande lacune wordt opgevuld in de vorm van een concreet verwervingsinstrument voor defensie- en veiligheidsmaterieel en anderzijds omdat de Europese Commissie streng zal toezien op een gepast in plaats van een overmatig gebruik van artikel 346 (VWEU). De transitie naar de nieuwe situatie is momenteel in volle gang. Echter het concrete effect hiervan op de opening van de markt is nog onvoldoende waarneembaar.

In de tweede plaats is er sprake van een conjunctureel probleem omdat als gevolg van de financieel-economische crisis noodgedwongen de defensiebegrotingen in de NAVO- en EU lidstaten in sterke mate worden terug geschroefd. Internationale militaire samenwerking tussen de lidstaten vormt in dit kader de enige manier om de militaire slagkracht op peil te houden. Enkele recente voorbeelden hiervan zijn de gerealiseerde samenwerkingsverbanden tussen Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk en tussen Frankrijk en Duitsland die zich richten op onderzoek, ontwikkeling en verwerving van defensiesystemen. Ook Nederland loopt daarbij voorop, zowel in de samenwerking tussen landen als binnen de NAVO ('smart defence') en de EU ('pooling and sharing') en tussen beide organisaties. Illustratief zijn de nauwe marinesamenwerking met België en met het Verenigd Koninkrijk, de hechte relaties tussen de Duitse en Nederlandse landmacht en de verbondenheid van de Nederlandse met de Amerikaanse luchtmacht. Aanvullende afspraken - te land, ter zee en in de lucht - zijn in de maak met België, Duitsland en Noorwegen.

De gevolgen voor de internationale en Europese defensie industrie is dat de vraag naar defensiematerieel afneemt en vertraagt. De logische reactie van de defensie industrie ligt in rationalisatie en herstructurering in Europa (nauwere samenwerking tussen ondernemingen, bedrijfssluitingen en overnames) en versterkte inspanningen op andere markten buiten Europa, zoals bijvoorbeeld in het Midden-Oosten, Azië en de Americas. Maar ook de grootste defensiemarkt van de VS ontkomt niet aan beperkingen op de defensiebegroting op de langere termijn. Ook hier is

sprake van overcapaciteit als gevolg van de gefaseerde terugtrekking uit Irak en Afganistan en grote onzekerheden m.b.t. de gevolgen van de 'sequestration' voor de defensiebegroting in de komende jaren.

De Europese defensie industrie, d.w.z. de grote 'prime contractors' van defensiesystemen bevinden zich in het VK (BAE Systems), Frankrijk (Dassault, Nexter, Thales, Sagem), Duitsland (Rheinmetall, Thyssen-Krupp, Diehl, KMW), Italië (Finnmechanica), Spanje (General Dynamics, Navantia) en Zweden (Saab). Verder bestaan er transnationale industrieconcerns als EADS (naast Airbus ook militaire vliegtuigen, Cassidian-defensiesystemen en ruimtevaart), MBDA (missiles) terwijl er door Europese ondernemingen in defensiematerieelprojecten wordt samengewerkt in consortia (o.a. Eurofighter, A400M, NH90).

De grote defensiebedrijven als BAE Systems en Finnmechanica hebben zich tevens door overnames van bedrijven in de VS een toegang verworven op de belangrijkste grote Amerikaanse markt. Op de Europese markt zijn de grote Amerikaanse defensiebedrijven als Boeing, Lockheed Martin, Northrop Grumman, General Dynamics al dan niet met eigen vestigingen actief.

De middelgrote en kleinere EU lidstaten (w.o. Nederland) beschikken over een meer bescheiden defensie industrie die in de eerste plaats nationaal actief is en als toeleverancier optreedt voor de grote Europese en Amerikaanse 'prime contractors'. De toegang tot die internationale leveringsketens is door het compensatiebeleid van die lidstaten afgedwongen.

De voormalige Oost-Europese EU-lidstaten beschikken tevens over een eigen defensie industrie die zich mede met behulp van het compensatiebeleid aan het moderniseren is via aanschaf van Amerikaans en Europees defensiematerieel.

- Pooling & Sharing en SMART Defence
- Materieelsamenwerking
- Richtlijn Defensie & Veiligheid
- Compensatiebeleid
- Internationale benchmark
- (...)

Hoofdstuk 3 Nationale ontwikkelingen

Inleiding

Onderwerpen die aandacht verdienen:

- Beleidsbrief Defensie
- Verkenningen

- COTS / MOTS Toetsingskader

Het verwervingsbeleid van Defensie beoogt de krijgsmacht binnen de financiële kaders te voorzien van het benodigde moderne, doeltreffende en veilige materieel. Dit verwervingsbeleid is aangescherpt. Defensie verwerft in de regel materieel van de plank. Het kan daarbij gaan om civiele producten (commercial off the shelf – COTS) of militaire producten (military off the shelf – MOTS). Bij kopen van de plank bestaat op voorhand meer zekerheid over de kosten en de looptijd dan bij de ontwikkeling van een product. In uitzonderingsgevallen moet, op grond van een strikt toetsingskader, overtuigend worden aangetoond dat het benodigde materieel alleen of aanzienlijk goedkoper kan worden verkregen door deel te nemen aan een ontwikkeling of door de systeemontwikkeling en -integratie gedeeltelijk in eigen beheer uit te voeren. Voor meer gedetailleerdere informatie wordt verwezen naar het Toetsingskader voor materieelverwerving dat op 11 juli 2012 aan de Tweede Kamer is aangeboden.

- DMP (behoeftestelling (Cots-Mots) en vervolgens wijze van behoeftevervulling (DMP))

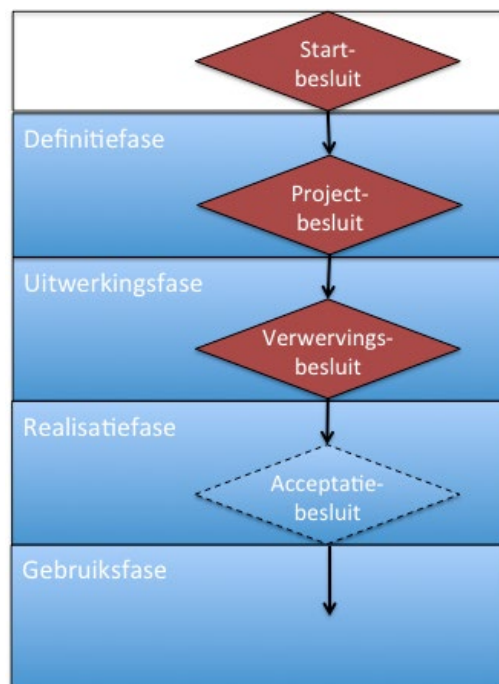
Sinds de Walrus-affaire in de jaren '80 gebruikt Defensie het Defensie Materieel Proces (DMP) voor de politiek-bestuurlijke sturing en beheersing van grote investeringsprojecten. Het proces is in de loop van de jaren herhaaldelijk aangepast, onder meer naar aanleiding van periodieke evaluaties en reorganisaties. Het DMP is in essentie opgebouwd rond de besluiten die de minister van Defensie bij grote investeringsprojecten neemt. Dat zijn er in beginsel drie:

1. Het startbesluit, waarin de minister van Defensie besluit een investeringsproject te beginnen om een geconstateerd probleem op te lossen of een onderkende kans te benutten. In dit stadium liggen product, tijd en geld van de oplossing nog niet vast. Het startbesluit beschrijft het op te lossen probleem c.q. kans (globale behoeftestelling) en geeft de randvoorwaarden, richtlijnen en beperkingen voor de verdere uitwerking van de oplossing, onder meer ten aanzien van de daarbij te beschouwen alternatieven. In het startbesluit wordt de relatie met de beleidsdoelstellingen (en daarmee het strategische belang van de investering) beschreven. Met het startbesluit geeft de minister toestemming voor de inzet van capaciteit en eventueel andere middelen voor de nadere uitwerking van de oplossing door de betrokken defensieonderdelen.
2. Het projectbesluit, waarin de minister van Defensie de gewenste oplossing voor het probleem c.q. de kans selecteert uit de alternatieven die op basis van het startbesluit zijn uitgewerkt. Het

projectbesluit definieert de oplossing in termen van product, tijd en geld. Dit betekent dat er een uitgewerkte behoeftestelling ligt in combinatie met een taakstellend budget en tijdschema waarbinnen die behoefte moet worden gerealiseerd. Ook worden in dit besluit de aspecten betreffende internationale samenwerking en sourcing, alsmede eventuele afwijkingen van de regel 'kopen van de plank' vastgelegd. Ook op andere

3. Het verwervingsbesluit, waarin de minister van Defensie op grond van de na het projectbesluit ontvangen offertes besluit tot het aangaan van een of meerdere contracten met een specifieke leverancier voor de verwerving van het benodigde materieel.

Hierna worden de besluiten schematisch weergegeven:

- Sourcing

Bron: Beleidsbrief:

Defensie zal de komende jaren activiteiten sourcen. Niet-strategische onderhoudsactiviteiten worden zoveel mogelijk uitbesteed. Bij strategische onderhoudsactiviteiten die rechtstreeks samenhangen met de inzet van de krijgsmacht zal meer worden samengewerkt met het bedrijfsleven. Ook wordt aandacht besteed aan de omgekeerde benadering; om het rendement te verhogen van kostbare kapitaalgoederen en specialistische kennis en capaciteiten die Defensie in huis houdt, wil Defensie diensten aan tweeden (in de rijksoverheid) en derden (buiten de overheid) gaan leveren. De wet- en regelgeving ter bevordering van eerlijke concurrentieverhoudingen tussen publieke en private partijen zal daarbij uiteraard niet uit het oog worden verloren. De samenwerking met bedrijven komt ook het innoverende vermogen van Defensie ten goede. Ook in andere landen is in toenemende mate sprake van uiteenlopende vormen van samenwerking. In Nederland zijn er

sprekende voorbeelden, zoals het onderhoud dat het Marinebedrijf verricht voor marines van andere landen, maar ook de uitbesteding door Defensie van het onderhoud aan wissellaadsystemen en van de opleiding van militaire monteurs. De positionering van het LCW in het kader van een Europese Maintenance Valley voor het onderhoud aan vliegtuigmotoren is nog een voorbeeld, evenals het netwerkbeheer dat Defensie uitvoert voor de rijksbrede, geclassificeerde informatiesystemen. Een programmabureau op centraal niveau ondersteunt en stimuleert de uitvoering van sourcing projecten bij de defensieonderdelen. Dit bureau ondersteunt ook de initiatieven om werk voor tweeden en derden te verrichten.

- Compacte Rijksdienst
- Materieelbeleid

Bron: huidige DIS:

Het materieelbeleid heeft tot doel binnen de begrensde financiële middelen de krijgsmacht te voorzien van het benodigde moderne, doeltreffende en veilige materieel. Dit vereist een sterke marktpositie van Defensie. Aanschafstrategieën zijn er mede op gericht door middel van concurrentiestelling technische en financiële risico's te beperken. Bij de ontwikkeling en aanschaf van grote oppervlakteschepen en een deel van de daarin geïntegreerde systemen is tot nu toe een preferentieel beleid gevoerd. Voor het overige werd en wordt zoveel mogelijk internationaal concurrentie gesteld.

- Duurzaam inkopen
- Sociale voorwaarden / MVO / Duurzaamheid
- Social return
- Topsectoren (o.a. innovatiegericht inkopen) en participatie van Defensie aan het topsectorenbeleid
- MKB
- Aanbestedingswet
- Aanbestedingswet Defensie en Veiligheid
- Wezenlijk veiligheidsbelang / essentiële belangen van nationale veiligheid
- Cyber

Bron: Beleidsbrief:

Cyber is voor de krijgsmacht een wapensysteem in ontwikkeling. Om de inzetbaarheid van de Nederlandse krijgsmacht te waarborgen en haar effectiviteit te verhogen, zal Defensie haar digitale weerbaarheid de komende jaren versterken en het vermogen ontwikkelen tot het uitvoeren van cyber operations. Deze intensivering, die is aangekondigd in de Nationale Cyber Security Strategie (Kamerstuk 26 643, nr. 174 van 22 februari 2011), behelst onder meer de volgende elementen:

- de ontwikkeling van een operationele cybercapaciteit ter ondersteuning van het optreden van de krijgsmacht. De effectiviteit in operaties kan worden versterkt en de eigen operationele netwerken en wapensystemen moeten kunnen worden beschermd, bijvoorbeeld tegen een digitale aanval;
- de gerichte uitbreiding van de inlichtingencapaciteit bij de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, zowel voor defensieve als offensieve doeleinden;
- de verbetering van de bescherming van netwerken, systemen en informatie van Defensie. Het gaat om de versterking van het Defensie Computer Emergency Response Team (DefCERT), dat de digitale beveiliging van alle bij Defensie in gebruik zijnde geclassificeerde en ongeclassificeerde computernetwerken en informatiesystemen in één organisatie onderbrengt;
- de oprichting van een Defensie Cyber Expertise Centrum met een research & development capaciteit. Het cyber expertisecentrum van Defensie is nadrukkelijk gericht op kennisuitwisseling tussen het civiele en het militaire domein en zal nauw samenwerken met het eveneens in oprichting zijnde Nationale Cyber Security Centrum.

De cybercapaciteit van Defensie zal gefaseerd worden ingevoerd. Het zwaartepunt ligt de komende jaren bij het verbeteren van de bescherming van de netwerken, systemen en informatie van Defensie en de uitbreiding van de inlichtingencapaciteit in het digitale domein. Een programmamanager wordt belast met de ontwikkeling van een initiële operationele cybercapaciteit. In het operationele domein is een belangrijke, uitvoerende rol weggelegd voor

het CLAS. Voor de periode 2011 to 2015 bedraagt de totale intensivering € 50 miljoen, inclusief de personele exploitatie. De volledige cybercapaciteit zal in 2016 gereed zijn. Daarna bedraagt de intensivering structureel € 21 miljoen.

- (...)

1. Algemene achtergrond

De mondiale en Europese defensiemarkt is vanwege politieke, economische en veiligheidsbelangen per definitie geen open markt met een gelijk speelveld.

Lang kende de Europese markt slechts twee mogelijkheden voor de verwerving van militaire goederen of diensten door een aanbestedende dienst: voor hoofdzakelijk civiele goederen en diensten via een openbare aanbestedingsprocedure op basis van de civiele richtlijn nr. 2004/18/EG of voor militaire goederen en diensten uitsluitend via een beroep op artikel 346 VWEU. Hierbij is het lidstaten toegestaan vanwege de bescherming van wezenlijke belangen van nationale veiligheid de interne marktregels niet toe te passen. Deze laatste mogelijkheid werd volop benut om rechtstreeks bij de eigen nationale industrie in te kopen of om bij gebrek aan een gelijk speelveld bij aankopen in het buitenland compensatie te eisen t.b.v. de eigen industrie.

Om voorwaarden voor een concurrerende en levensvatbare Europese defensie- en veiligheidsindustrie te scheppen en de hiervoor benodigde Europese marktopening te bewerkstelligen is in 2009 de richtlijn nr. 2009/81/EG aangenomen. Deze richtlijn is gebaseerd op de civiele aanbestedingsrichtlijn nr. 2004/18/EG met daarbij bepaalde toevoegingen vanwege het specifieke karakter van de defensie- en veiligheidsmarkt. Zo zijn er o.a. specifieke bepalingen met betrekking tot bevoorradingszekerheid en informatiebescherming opgenomen.

Compensatie is onder deze richtlijn niet mogelijk vanwege het inherente discriminatoire karakter daarvan. Compensatie vraagt immers om orders in één bepaalde lidstaat te plaatsen. Het is onder deze richtlijn aanbestedende diensten wel toegestaan om van de potentiële leverancier te eisen tot 30% van de contractwaarde in onderaanneming aan te besteden op de (EU-)markt. Dit vormt een nieuwe mogelijkheid om opening van de markt te creëren.

De inzet van de Europese Commissie is dat lidstaten hun aankopen op het vlak van defensie en veiligheid zo veel als mogelijk via de nieuwe richtlijn doen. Een beroep op artikel 346 VWEU blijft weliswaar mogelijk, maar volgens de Commissie alleen bij hoge uitzondering. De Tweede Kamer heeft in 2011 met de motie Ten Broeke de minister van Defensie verzocht om daar waar mogelijk artikel 346 toe te passen, teneinde de belangen van de Nederlandse industrie te beschermen. De minister van Defensie heeft de strekking van deze motie onderschreven. Nederland steunt derhalve het streven naar een meer open defensiemarkt, terwijl tegelijkertijd de belangen van de Nederlandse industrie zoveel mogelijk in het oog worden gehouden. De Nederlandse industrie is slechts beperkt actief als leverancier van totale systemen en is voornamelijk toeleverancier van (onder)delen. Voor deze laatste categorie biedt de nieuwe richtlijn in principe kansen via de genoemde mogelijkheid om 30% onderaanneming te vragen. Dit is echter geen verplichting voor de aanbestedende dienst. Wat deze optie betreft, wil Nederland vooral als *smart follower* optreden om af te wachten hoe de markt zich ontwikkelt.

Bij de implementatie van de nieuwe aanbestedingsrichtlijn nr. 2009/81/EG op het vlak van defensie en veiligheid heeft de Europese Commissie aangegeven scherper te gaan letten op het gerechtvaardigd inroepen van artikel 346 VWEU door de lidstaten en de daarbij door de lidstaten

gehanteerde maatregelen (zoals bijvoorbeeld het eisen van compensatie). De Commissie heeft door middel van het uitbrengen van de "*Guidance note on offsets*" bij de implementatie van de richtlijn haar visie op compensatie gegeven. Daarnaast heeft, zoals verwoord in een aan Nederland gerichte brief, de Europese Commissie op 11 maart 2011 aangesproken op onvolkomenheden in het gehanteerde compensatiebeleid. Nederland stond hierin overigens niet alleen, ook andere EU lidstaten pasten hun beleid op dit vlak aan. Als gevolg hiervan heeft het Nederlandse compensatiebeleid medio 2012, vooruitlopend op de inwerkingtreding van de Aanbestedingswet op defensie en veiligheidsgebied, wijzigingen ondergaan. Het compensatiebeleid werd hiermede herzien in: Industrieel participatiebeleid op het vlak van defensie en veiligheid.

De specifieke aanbestedingsrichtlijn nr. 2009/81/EG op het vlak van defensie en veiligheid is inmiddels omgezet in nationale wetgeving. Deze aparte Aanbestedingswet op defensie en veiligheidsgebied is in februari 2013 van kracht geworden (Staatscourant van .....).

2. Industrieel participatiebeleid op het vlak van defensie en veiligheid

De belangrijkste kenmerken van het nieuwe industriële participatiebeleid zijn onder andere dat er niet meer automatisch industriële participatie wordt geëist wanneer er bij een gerechtvaardigd beroep op artikel 346 VWEU door het ministerie van Defensie materieel in het buitenland wordt verworven. Maar dit wordt van geval tot geval bekeken en gekoppeld aan de bescherming van wezenlijke belangen van nationale veiligheid. De invulling van industriële participatie vindt uitsluitend plaats met activiteiten op het vlak van defensie en veiligheid, omdat invulling met civiele activiteiten niet meer is toegestaan. Verder dient deze invulling niet meer 100%, maar *tenminste* 60% van de contractwaarde te bestrijken. Het minimale percentage van 60% is gebaseerd op de gemiddeld gerealiseerde invulling met militaire projecten gedurende de afgelopen 10 jaar. Bij de invulling wordt afhankelijk per geval een hoger ambitieniveau nagestreefd mits dat niet tot ongewenste prijsopdrijving van het materieel voor het ministerie van Defensie leidt.

Nederland is van opvatting dat door deze wijzigingen het industrieel participatiebeleid voldoet aan de Europese regels. Deze wijzigingen zullen wel van invloed zijn op de hoeveelheid opdrachten die de Nederlandse industrie en kennisinstellingen in de toekomst via dit beleidsinstrument kunnen verwerven. Het exacte effect ervan is niet op voorhand aan te geven. In de EZ begroting 2013 is opgenomen dat de streefwaarde van gemiddeld 450 miljoen euro per jaar over de afgelopen vijf jaar als gevolg van deze verandering naar beneden dient te worden bijgesteld.

3. Gerechtvaardigd beroep op artikel 346 VWEU

De argumentatie voor een gerechtvaardigd beroep op artikel 346 dient door het ministerie van Defensie in overleg met het ministerie van Economische Zaken te worden geleverd. Defensie dient de keuze van het verwervingstraject met een beroep op artikel 346 te beargumenteren en Economische Zaken dient de eis aan de buitenlandse leverancier van industriële participatie kenbaar te maken. Beide ministeries dienen dit te doen in het licht van de noodzaak tot bescherming van wezenlijke belangen van nationale veiligheid.

Alhoewel Nederland slechts in beperkte mate militaire eindproducten produceert, zijn in de afgelopen jaren stelselmatig de kennis, kunde en industriële capaciteiten voor de ontwikkeling en productie van essentiële defensiesystemen vergroot en verbreed. De verwachting is dat deze industriële vermogens/capaciteiten in een conflictsituatie zodanig gecombineerd kan worden dat bestaande defensiesystemen onderhouden en/of aangepast kunnen worden en dat nieuwe systemen voortgebracht kunnen worden, hetzij zelfstandig, hetzij in combinatie met één of meerdere partijen uit partnerlanden. Om de wezenlijke belangen van nationale veiligheid van Nederland en op onderdelen tevens haar rol in internationale partnerschappen te kunnen borgen, is het van belang dat deze brede industrieel-technologische basis van defensie gerelateerde kennis en ervaring van Nederlandse kennisinstituten en het bedrijfsleven wordt gehandhaafd en uitgebreid.

Bij de verwerving van defensiematerieel onder internationale concurrentiestelling is het in welomschreven gevallen derhalve aangewezen om deze wezenlijke belangen van nationale veiligheid te beschermen via een beroep op artikel 346 VWEU en de Nederlandse industrie te laten prevaleren door middel van het eisen van industriële participatie aan de potentiële buitenlandse leverancier van het materieel (hoofdsystemen).

DIS: Onderaanneming Auteur: 10.2.e

Bij de implementatie van richtlijn 2009/81/EG in de Aanbestedingswet op het gebied van defensie en veiligheid heeft het kabinet m.b.t. de bepalingen over onderaanneming uitdrukkelijk een balans gezocht tussen het bevorderen van kansen voor de Nederlandse defensiegerelateerde industrie op de Europese defensie- en veiligheidsmarkt en het creëren van voldoende ruimte voor het Ministerie van Defensie om per opdracht de beste verwervingsstrategie te bepalen zodat het beste product tegen de beste prijs kan worden verkregen. De reden dat er niet voor is gekozen om de maatregelen op het gebied van onderaanneming verplicht voor te schrijven aan de aanbestedende diensten is dat dit geen ruimte biedt voor maatwerk. Maatwerk is van belang zodat bij elke individuele opdracht de juiste verwervingsstrategie gekozen kan worden.

De verplichting tot onderaanneming is vooral zinvol wanneer dat kansen biedt voor de Nederlandse defensiegerelateerde industrie om zich een positie te verwerven in de internationale leveringsketens (supply chains) van de grote internationale defensieondernemingen. Deze benaderingswijze komt overeen met de lijn zoals die reeds in de Defensie Industrie Strategie (DIS) van 2007 is gekozen, waarin de overheid zich inzet voor een open, concurrerende internationale markt voor defensiematerieel, op het bevorderen van de mogelijkheden voor de Nederlandse defensie gerelateerde industrie en het versterken van de concurrentiekracht van deze industrie op kansrijke gebieden.

Daartoe zullen de Ministeries van Defensie en van Economische Zaken regelmatig overleg voeren om te bepalen op welke wijze de Nederlandse defensiegerelateerde industrie het beste kan worden betrokken bij de verwerving van defensiematerieel en - diensten. Inzicht in marktkansen kan namelijk worden verkregen bij de voorbereiding en het begin van een verwervingstraject voor een concrete opdracht. Ingeval een opdracht wordt aanbesteed op grond van de Aanbestedingswet op het gebied van defensie en veiligheid, dan heeft de aanbestedende dienst de mogelijkheid om de hoofdaannemer via de bepalingen over onderaanneming te verplichten tot het betrekken van zijn onderaannemers in concurrentie. Dit biedt kansen voor de Nederlandse defensiegerelateerde industrie om mee te dingen naar opdrachten, maar is veelal alleen zinvol bij opdrachten waarbij de Nederlandse defensiegerelateerde industrie daadwerkelijk een rol kan spelen. Om goed inzicht in de capaciteiten van de Nederlandse defensiegerelateerde industrie en hun positie in de toeleveringsketen te houden, blijft het kabinet het structurele overleg met de NIDV en individuele ondernemingen in deze sector voorzetten zodat bij het bepalen van de juiste verwervingsstrategie deze informatie kan worden betrokken.

Bij ieder voornemen tot verwerving boven het drempelbedrag zoals gedefinieerd in genoemde Aanbestedingswet dient er vooraf in onderlinge consultatie tussen Defensie en Economische Zaken te worden bepaald of het in het licht van de bij het Nederlandse bedrijfsleven aanwezige potenties en competenties voor toelevering van deelsystemen en componenten zinvol is eisen t.a.v. onderaanneming te stellen en vervolgens welke opties conform de Aanbestedingswet zich het best daartoe lenen in het specifieke geval. In dit licht zal Defensie de inschrijvers verzoeken om bij hun inschrijving kenbaar te maken of zij van plan zijn om een gedeelte van de opdracht aan derden in onderaanneming te geven, welke onderaannemers men hierbij voorstelt en voor welke delen van de opdracht. Hierbij behoudt de aanbestedende dienst zich het recht voor om gebruik te maken van de mogelijkheid om maximaal 30% van de hoofdopdracht in internationale aanbesteding voor onderaanneming te vragen.

Hoofdstuk 4 Prioritaire technologiegebieden

Rapport HCSS / TNO verwerken

Inleiding

Onderwerpen die aandacht verdienen:

- Evaluatie en eventuele aanpassing/uitbreiding van de prio's (input onderzoeksbureau)
- SKIA / SBIR
- Strategische knowledge (essentiële kennis en kunde)
- Koppeling prioritaire gebieden met de topsectoren
- (...)

Hoofdstuk 5 De overheid en de Nederlandse DGI

Inleiding

- Onderwerpen die aandacht verdienen:
- Centraal stellen van de behoefte van Defensie
- Gouden driehoek: overheid, bedrijfsleven en kennisinstituten
- Instrumenten Ministerie van Defensie
- Kansen om zaken te doen (zie speech Minister op NIDV)
  1. Ontwikkeling van innovatieve producten (CODEMO)
  2. Instandhouding militaire materieel
  3. Internationale materieelsamenwerking
- Instrumenten Ministerie EL&I

EZ instrumentarium **Bron: 10.2.e**

Het EZ instrumentarium kent vier invalshoeken, tw

Innovatie & Kennis

Ondernemerschap

Internationaal ondernemen

Energie

Innovatie en Kennis

Op dit gebied zijn er instrumenten die bijdragen aan financiering of een fiscaal karakter hebben of innovatief inkopen bevorderen.

Bijdrage aan financiering

Hieronder vallen de volgende regelingen:

Europese regelingen

Europese subsidies voor Internationaal onderzoek en ontwikkeling – Horizon 2020

Eurostars

Eureka

Nationale regelingen

Innovatie Prestatie contracten IPC

Regeling MKB innovatiestimulering

TKI's

De Fiscale regelingen zijn :

WBSO

Innovatiebox

Research en development aftrek (RDA)

Ondernemerschap

Op dit terrein zijn er garantieregelingen en financieringsregelingen.

Garanties:

Innovatief MKB

Borgstelling MKB Krediet Starters

Borgstelling MKB Kredieten

Garantieondernemingsfinanciering

Groeifaciliteit

Financieringsmogelijkheden zijn er in de volgende vorm

Microfinanciering

Innovatiefonds MKB+

Tenslotte is er een Business Angels Programma waarbij er informatie gegeven wordt over deze wijze van financieren

Internationaal ondernemen

Onder deze invalshoek zijn op de volgende gebieden instrumenten ontwikkeld.

Verzekering (Exportkredietverzekering), Financiering (Fonds Opkomende Markten, Private Sector

Investeringsprogramma en Finance for International Business) Ook is mogelijk de IRIO en

Kennisverwerving, Haalbaarheidsstudie en Demonstratieprojecten zijn interessant voor bedrijven die actief de export zoeken. Daarnaast ook veel instrumenten die te maken hebben met Hulp, informatie en advies. Hieronder vallen:

Enterprise Europe Network

Zakenpartnerscans

Meldpunt handelsbelemmeringen

Starters International Business

Economische missies

Economische diplomatie

Partners for International Business – direct gekoppeld aan de topsectoren

Tot slot zin er een aantal instrumenten specifiek op het gebied van Energie , waarvan ik er een nog wel onder de aandacht wil brengen en dat is de Energie Investeringsaftrek nieuwe energietechnologie. Bedrijven die investeren in energiebesparing en daarmee minder energie verbruiken dan gangbaar in die sector kunnen deze investering deels, onder voorwaarden, aftrekken van de belasting

Bijlage

Kennis en Innovatie

Financiering

Europese subsidie voor internationaal onderzoek en ontwikkeling KP7

U heeft plannen om samen met buitenlandse partners onderzoek te verrichten dat u kunt inzetten voor de ontwikkeling van nieuwe producten of diensten. In dat geval bestaat de kans dat u gebruik kunt maken van Europese subsidie: de Europese Commissie trekt in de periode 2007 – 2013 circa 50 miljard euro uit voor het stimuleren van technologisch onderzoek.

Dat geld wordt besteed in het Zevende Kader-programma voor onderzoek en technologische ontwikkeling. Voor insiders: KP7. Er is veel animo voor deelname aan dit programma. De selectie is dan ook streng. Het expertisecentrum voor Internationaal Onderzoek en Innovatie (EiOI) helpt u graag op weg. Wij bieden u voorlichting, advies en trainingen en we maken analyses van de deelname van Nederlandse organisaties.

Eurostars

Bent u bezig met het ontwikkelen van technologie voor nieuwe producten, processen of diensten en werkt u daarbij samen met partners in andere landen? Dan kunt u misschien gebruikmaken van Eurostars; een Europees innovatieprogramma en een initiatief van EUREKA en de Europese Commissie. Mkb-ondernemingen die minstens 10 procent van hun omzet of fte's inzetten voor toegepast onderzoek en experimentele ontwikkeling kunnen in aanmerking komen voor Eurostars. Er moet wel sprake zijn van samenwerking met partijen uit minstens twee Eurostars-landen. Andere organisaties mogen onder voorwaarden deelnemen.

Eurostars helpt (kleine) bedrijven om de time-to-market van nieuwe technologieën te verkorten en de technische risico's te verkleinen. Zo kunnen kleine bedrijven zich sneller ontwikkelen en groeien. Het programma geeft projecten financiële ondersteuning via de nationale overheid van ieder deelnemend land. De indienings termijn voor deze Europese subsidie verstrijkt op 4 april 2013.

Eureka (Europese samenwerking overheden voor internationale R&D)

In ieder land bestaan weer andere regelingen en programma's die innovaties moeten stimuleren. Bent u van plan om nieuwe, markt gerichte technologie te ontwikkelen met partners in het buitenland, dan kan Eureka u helpen om de meest geschikte regeling te vinden. Ook voor een kritisch gesprek over uw idee, het vinden van geschikte partners of het promoten van uw successen kunt u terecht bij Eureka. Eureka biedt landen (ook buiten de EU) een platform om samen een onderzoeken innovatieagenda op te stellen en uit te voeren. Zo komen er gezamenlijke oplossingen voor economische, strategische en maatschappelijke vraagstukken. Bovendien stimuleert technologische samenwerking tussen bedrijven de economische groei.

Innovatie Prestatie Contracten (IPC)

Werkt u samen met mkb-bedrijven in dezelfde regio, keten of branche en voert u een meerjarig innovatietraject uit? Dan is de subsidie IPC misschien iets voor u. In een IPC-project werken tien tot twintig mkb-ondernemers maximaal twee jaar aan collectieve en 'eigen' innovaties onder aanvoering van een penvoerder. Een penvoerder is een organisatie die de belangen behartigt van ondernemers, maar zelf geen deel neemt aan de collectieve of 'eigen' innovaties. IPC-aanvragen worden beoordeeld en gerangschikt op de mate van innovatie en samenwerking. De aanvragen die hierop het best scoren worden gehonoreerd, voor zover de beschikbare subsidie dit toelaat

Samenwerking topsectoren & MKB Toeslagregeling

Topconsortia Kennis en Innovatie

Binnen de Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI's) werken publieke en private partijen meerjarig samen op het gebied van onderzoek en innovatie. Dit gebeurt vanuit negen topsectoren: Agri&Food, Chemie, Creatieve Industrie, Energiesector, High Tech Systemen en Materialen, Life sciences & Health, Logistiek, Tuinbouw en Uitgangsmaterialen en Water.

Het kabinet stimuleert de samenwerking tussen ondernemers en onderzoekers binnen TKI's door een toeslag van 25 procent op de private bijdrage aan onderzoeksorganisaties. Het gaat om meerjarige samenwerking tussen bedrijven en universiteiten, NWO, KNAW, TNO, DLO, GTI's en hogescholen. Ter stimulans krijgt het mkb voor de eerste 20.000 euro private bijdragen aan een onderzoeksorganisatie een toeslag van 40 procent toegekend. Deze toeslag wordt toegekend aan de TKI's. Zij bepalen ook waarvoor de toeslag wordt ingezet. Het gaat daarbij om nieuwe publiek private samenwerking op het gebied van onderzoek en ontwikkeling danwel het stimuleren van innovatieactiviteiten die vooral gericht zijn op het beter betrekken van het mkb bij R&D

Regeling MKB innovatiestimulering topsectoren

Het versterken van de innovatiekracht van het MKB binnen de topsectoren en het verzilveren van wetenschappelijke kennis en techniek zijn twee belangrijke doelstellingen van de overheid. Per topsector is hiervoor een bedrag beschikbaar. De topsectoren stellen elk een MKB innovatieplan op waarin zij aangeven voor welke onderwerpen en welke activiteiten het MKB subsidie aan kan vragen bij het Agentschap. De inhoud van deze plannen wordt bij de regeling MKB innovatiestimulering topsectoren gepubliceerd. Subsidiabele activiteiten zijn o.a. samenwerkingsprojecten, IPC's, haalbaarheidsonderzoeken en het inhuren van hooggekwalificeerd personeel. De regeling is nog in ontwikkeling.

De regeling wordt naar verwachting in het eerste kwartaal van 2013 gepubliceerd

Fiscaal

Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO)

Als uw onderneming speur- en ontwikkelingswerk verricht in Nederland, dan kunt u de loonkosten hiervoor verlagen. Dankzij de WBSO hoeft u minder loonheffing af te dragen over de loonkosten voor speur- en ontwikkelingswerk. Bent u zelfstandig ondernemer en werkt u per jaar vijfhonderd uren of meer aan speuren ontwikkelingswerk, dan komt u in aanmerking voor S&O aftrek

Research en Development Aftrek (RDA)

Naast de WBSO en de loonkosten kunt u ook overige kosten en uitgaven voor speur- en ontwikkelingswerk verlagen dankzij een aftrekpost voor aangifte inkomstenbelasting of vennootschapsbelasting. De aftrekpost geldt bijvoorbeeld voor de kosten van prototypes, proefopstellingen en onderzoeksapparatuur. Uw aanvraag voor RDA dient u tegelijk in met uw WBSO-aanvraag. De verrekening van het daadwerkelijke voordeel vindt plaats via uw belastingaangifte.

Innovatiebox

Innovatie helpt Nederland vooruit. Heeft u een octrooi of een Speur- en Ontwikkelingswerk (S&O)-verklaring voor uw eigen innovatie, dan komt u in aanmerking voor belastingvoordeel. Ondernemers met een bv of nv kunnen de winsten uit hun innovaties onderbrengen in de Innovatiebox, een speciale tariefbox (5 procent) binnen de vennootschapsbelasting. De winst moet voor minstens 30 procent het gevolg zijn van het verleende octrooi.

Belangrijk:

- De voordelen (royalties, verkoopwinsten) van uw innovatie zijn pas laagbelast als u de maakkosten van uw innovatie hebt ingelopen;
- Met de Belastingdienst kunt u afspreken hoe u de winst bepaalt die in de innovatiebox valt. Op www.belastingdienst.nl vindt u een lijst van aanspreekpunten over de innovatiebox.

Inkoop

Aanbesteden van innovaties (Innovatiegericht inkopen)

Werkt u aan een innovatieve oplossing voor een vraagstuk op een van onderstaande gebieden?

Dan is de overheid graag uw klant:

- Duurzame mobiliteit, energie en smart grids;
- Gebouwde omgeving, gevels en daken;
- Dynamisch verkeersmanagement;
- Management van watersystemen;
- Facilitair management en interieur gebouwen;
- Grondstoffenschaarste;
- Gezondheidszorg;
- Veiligheid.

Het bedrijfsleven zoekt innovatieve oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken op deze gebieden, de overheid koopt deze oplossingen vervolgens in. Zo stimuleert de overheid innovatie binnen belangrijke thema's en krijgt het bedrijfsleven de middelen om innovaties uit te voeren. Tenminste zestien projecten moeten het goede voorbeeld geven aan andere overheden om innovaties in projecten te stimuleren.

Ondernemerschap

Garanties

Innovatief BMKB

Wilt u als innovatieve mkb'er een lening afsluiten? Innovaties financieren is niet altijd makkelijk. Financiers moeten immers bereid zijn een bepaald risico te nemen. Gelukkig staat de overheid borg voor 60 procent van de lening bij een krediet van maximaal 1,5 miljoen euro. Bovendien kunt u later beginnen met aflossen van het borgstellingskrediet. Doordat de overheid garant staat voor een deel van de lening, is de bank eerder bereid een lening te verstrekken.

Heeft u een S&O-(speur- en ontwikkelings werk)verklaring, dan:

- Mag de looptijd maximaal twaalf jaar bedragen;
- Begint u met aflossen op uiterlijk de eerste dag van het veertiende kwartaal waarin de kredietovereenkomst is gesloten;

- Kunt u in overleg met uw bank de lening tweemaal opschorten; elke opschorting mag maximaal vier aaneengesloten kwartalen duren

Borgstelling MKB Kredieten (BMKB)

Wilt u een lening afsluiten voor bedrijfs financiering, maar kunt u de bank te weinig zekerheid bieden, dan staat de overheid borg tot 1 miljoen euro. Doordat de overheid garant staat voor een deel van de lening, is de bank eerder bereid deze te verstrekken. U komt voor de BMKB-regeling in aanmerking als u maximaal 250 fte in dienst hebt en een jaaromzet tot 50 miljoen euro of een balans totaal tot 43 miljoen euro.

Startende en innoverende bedrijven kunnen rekenen op extra gunstige voorwaarden.

Groefaciliteit

Een bedrijfsovername, een 'buy out', expansie in het buitenland of u wilt uw bedrijf laten groeien. Allemaal situaties waarin u doorgaans risicodragend vermogen nodig heeft. Dat blijkt niet altijd makkelijk te verkrijgen. Daarom heeft de overheid de garantie regeling Groefaciliteit in het leven geroepen. Hiermee staat de overheid garant voor 50 procent van het risico kapitaal van maximaal 25 miljoen euro.

Borgstelling MKB Kredieten Starters (Starters BMKB)

Wilt u als starter een lening afsluiten van maximaal 266.667 euro, dan staat de overheid borg voor 67,5 procent. Dat is gunstig, want banken zijn eerder bereid een lening te verstrekken als de overheid borg staat voor een deel van het bedrag. U bent starter als u minder dan 3 jaar als ondernemer actief bent. Ook kunt u van de regeling gebruik maken als u een eenmanszaak of een VOF heeft, of als u directeur-grotoaandehouder bent van een bv.

Wilt u een hoger bedrag lenen, dan kunt u gebruikmaken van een gewoon borgstellingskrediet (BMKB). De overheid staat borg tot 1 miljoen euro voor bedrijfsfinanciering, als u hiervoor te weinig onderpand kunt bieden, u maximaal 250 werknemers in dienst hebt en een jaaromzet tot 50 miljoen euro hebt of een balanstotaal tot 43 miljoen euro. Aanvragen voor deze garantieregeling dient uw bank in.

Garantie Ondernemingsfinanciering (GO)

De afgelopen jaren is het veel moeilijker geworden om een (middel)grote lening of garanties van uw bank te krijgen. De GO is daarop het antwoord van de overheid. Zij staat voor 50 procent garant voor een lening van maximaal 50 miljoen euro. Hierdoor is de bank eerder bereid om een lening te verstrekken. De GO-regeling is gericht op (middel)grote ondernemers die krediet willen aantrekken in Nederland, Bonaire, Sint Eustatius of Saba.

Financiering

Microfinanciering

Heeft u moeite met het verkrijgen van krediet bij uw bank voor de (door)start van hun bedrijf? Dan kan microfinanciering uitkomst bieden. Microfinanciering in Nederland bestaat uit een combinatie van coaching en krediet tot momenteel 50.000 euro. U moet ingeschreven staan bij de Kamer van Koophandel als eenmanszaak, vof, cv, stichting, vereniging, maatschap of bv. Ook heeft u een uitgewerkt ondernemingsplan. Bij aanvragen voor bv's is een particuliere borg nodig van directeur en eventuele aandeelhouder(s). Bij aanvragen voor een eenmanszaak of vof wordt hoofdelijke

aansprakelijkheid gevraagd. Eventuele andere (buitenlandse) ondernemingsvormen, zoals een limited (Ltd) of een Euro-bv, zijn uitgesloten voor financiering. De bedrijfsactiviteiten moeten voornamelijk plaatshebben in Nederland.

Overigens is het sinds 1 oktober 2012 makkelijker om een besloten vennootschap (bv) op te richten. Zo wordt het verplichte startkapitaal van 18.000 euro afgeschaft en zijn er meer mogelijkheden om uw bv naar eigen wens in te richten

Innovatiefonds MKB+

Met financiering uit het Innovatiefonds MKB+ zijn uw ideeën beter en sneller om te zetten in rendabele producten, diensten en processen. Het fonds bouwt onder andere voort op financieringsinstrumenten als het Innovatiekrediet en de SEED Capital-regeling:

Innovatiekrediet

U heeft een innovatief idee, kennis, visie en ambitie, maar niet voldoende financiële slagkracht. Met het innovatiekrediet krijgt u die wel.

SEED Capital

Met Seed Capital kunnen investeerders technostarters en creatieve starters helpen hun kennis om te zetten in producten of diensten. De regeling verbetert de risicorendementsverhouding voor investeerders en vergroot de financieringsmogelijkheden voor technostarters en creatieve starters

Fund-of-funds i.o.

Fund-of-funds is gericht op snelgroeiende innovatieve bedrijven. Deze bedrijven krijgen hiermee sneller toegang tot de risicokapitaalmarkt. Via financiering uit het Fund-of-Funds en private investeerders kunnen nieuwe investeringsfondsen worden gestart. Deze fondsen investeren met risicokapitaal in snelgroeiende innovatieve starters

Informatie

Business Angels Programma

Steeds meer starters verkrijgen kapitaal via informele investeerders, ook wel Business Angels genoemd. Aan de andere kant willen vermogende particulieren steeds vaker risico kapitaal verstrekken aan startende ondernemers. De overheid onderkent het belang van goede kennis en vaardigheden van ondernemers en investeerders. Hiervoor is het Business Angels Programma opgericht, dat Agentschap NL uitvoert.

Het programma richt zich op:

- Het stimuleren van samenwerking tussen Business Angels netwerken;
- Organiseren van voorlichtingsbijeenkomsten;
- Investment/investor readiness: het klaarmaken van investeerders en ondernemers voor de investering;
- Onderzoek en monitoring.
- Business Angels Netwerk Nederland is een koepelorganisatie van bemiddelaars en koppelaars tussen ondernemers en particuliere investeerders. Doel is om informele investeringen optimaal beschikbaar en toegankelijk te maken voor ondernemers en investeerders in Nederland.

International ondernemen

Verzekering

Exportkredietverzekering (EKV)

Exporteert uw bedrijf kapitaalgoederen of diensten? Dan kunt u uw transacties herverzekeren bij de Nederlandse staat met een exportkredietverzekering. Deze verzekering dekt risico's bij grotere exporttransacties met debiteuren in relatief risicovolle landen, vaak in opkomende markten. Naast de exportkredietverzekering bestaat ook de Investeringsverzekering tegen politieke risico's voor Nederlandse investeringen in het buitenland.

Financiering

Fonds Opkomende Markten (FOM)

Heeft uw onderneming een dochter onderneming of joint-venture in een opkomende markt? Dan kunt u voor uw lokale bedrijf financiering krijgen van FMO (Nederlandse Financieringsmaatschappij voor Ontwikkelingslanden). Financiering kunt u krijgen in de vorm van een lening, garantie, achtergestelde lening of participatie.

De voorwaarden:

- Het Nederlandse bedrijf moet garanties bieden om de financiële structuur van de lokale onderneming te versterken;
- FOM-financiering is mogelijk in alle lidstaten van de Wereldbank, inclusief Aruba en de Nederlandse Antillen. Uitgezonderd zijn hoge inkomenslanden en EU-lidstaten;
- FOM financiert geen Nederlandse bedrijven die al grotendeels of helemaal zijn toegetreden tot opkomende markten

FOM-OS: OS variant op FOM

FOM-OS is een nieuwe maatregel voor bedrijven die via een publiek private samenwerking willen bijdragen aan de verbetering van de voedselzekerheid of het water management in ontwikkelingslanden. Bedrijven en hun dochterondernemingen in opkomende markten of in ontwikkelingslanden kunnen met FOM/OS financiering ontvangen zonder grote looptijdrisico's en renterisico's te lopen. De financiering is er in de vorm van een middellange lening, garantie, achtergestelde lening of participatie

Transitiefaciliteit (TF)

Doet u zaken met ondernemingen in Vietnam, Zuid-Afrika of Colombia of heeft u die ambitie? Dan kan Agentschap NL u daarbij helpen en adviseren. Zuid-Afrika, Colombia en Vietnam gelden internationaal als veelbelovend om handel mee te drijven. Ze hebben een relatief goed investeringsklimaat, adequaat economisch beleid en ontwikkelde financiële sector, een snel groeiende middenklasse, relatief jonge bevolking en een stabiele politieke situatie. Tot voor kort had Nederland een ontwikkelingssamenwerkingsverband met deze landen. Nu verandert dat in een economische relatie.

Om mkb-ondernemers te helpen in het opbouwen van gezonde handelsbetrekkingen met deze zogenaamde transitielanden, biedt Agentschap NL de Transitiefaciliteit aan. Het idee van de Transitiefaciliteit is, door inzet van Nederlandse kennis en kunde, het ondernemersklimaat in het transitieland te verbeteren en de belemmeringen voor het Nederlandse bedrijfsleven weg te nemen.

Finance for International Business (FIB)

U bent mkb-ondernemer en heeft goede plannen voor de expansie van uw bedrijf in China, India, Vietnam, Colombia of Zuid-Afrika? Is uw bedrijf gevestigd in Nederland, op Bonaire, St. Eustatius of Saba? En beschikt u over de juiste kennis, visie en ambitie? Met de FIB-regeling investeert de overheid op deal-bij-deal basis mee met een financier. De overheid verstrekt 35 procent als lening (co-financiering). Het maximale bedrag dat de staat leent per onderneming per land, is 875.000 euro. Voor de dekking worden geen zekerheden gevraagd. Doordat de Staat mee financiert, zijn financiers makkelijker te vinden. Banken, participatiemaatschappijen en onder voorwaarden informal investors kunnen als co-financier de overige 65 procent verstrekken als zij voldoen aan een aantal voorwaarden zoals betrouwbaarheid en voldoende track record.

Ontwikkelingsrelevante Infrastructuurontwikkeling (ORIO)

Bij een gezond ondernemers- en investeringsklimaat hoort een goede infrastructuur. De Nederlandse overheid doet schenkingen om de ontwikkeling, de implementatie en exploitatie van publieke infrastructuurontwikkeling te stimuleren in ontwikkelingslanden. Centrale overheden van bijna 50 landen kunnen een aanvraag indienen voor een gift. De infrastructuur moet projecten mogelijk maken die duurzaam, relevant, effectief en efficiënt zijn en een positief effect hebben op de ontwikkeling van mensen en/of de private sector in een ontwikkelingsland. Bovendien mag het project zonder steun niet commercieel haalbaar zijn.

Private Sector Investeringsprogramma (PSI)

Heeft u een vernieuwend investeringsproject in een opkomende markt in een ontwikkelingsland? Dan is het Private Sector Investerings-programma (PSI) interessant voor u. De Nederlandse overheid biedt financiële steun aan investeringsprojecten in opkomende markten. Nederlandse (of buitenlandse) bedrijven voeren deze projecten uit met lokale ondernemingen in een aantal ontwikkelings landen.

Het project moet aan bepaalde criteria voldoen, zoals:

- Het plan moet commercieel haalbaar zijn en een positief effect hebben op de lokale economie en samenleving;
- U en uw lokale partner hebben relevante kennis en ervaring in de markt die u wilt bedienen;
- De aanvrager moet minstens twee jaar bestaan en staan ingeschreven bij de Kamer van Koophandel of een equivalent daarvan;
- De lokale partner in het ontwikkelingsland moet daar officieel geregistreerd staan als private onderneming;
- U en uw lokale partner kunnen samen 50 procent van het projectbudget financieren.

Kennisverwerving, Haalbaarheidsstudies,

Demonstratieprojecten

Momenteel wordt gewerkt aan de openstelling van de subsidies voor Kennisverwerving, Haalbaarheidsstudies en Demonstratieprojecten voor verschillende opkomende markten. In de loop van 2013 kunt u hierover op de site van Agentschap NL meer informatie vinden.

- Kennisverwerving: mkb-ondernemers kunnen financiële ondersteuning ontvangen voor advisering en begeleiding door een externe deskundige gericht op positionering van hun onderneming in een opkomende markt.

- Haalbaarheidsstudies: Nederlandse bedrijven kunnen subsidie ontvangen voor het uitvoeren van een haalbaarheidsstudie.
- Demonstratieprojecten: Nederlandse bedrijven kunnen subsidie ontvangen om specifieke Nederlandse expertise in het transitieland te tonen.

Hulp, informatie en advies

Enterprise Europe Network

Bent u op zoek naar distributeurs, agenten, toeleveranciers of afnemers? Wilt u een oplossing voor uw technologisch probleem of wilt u uw eigen innovatie vermarkten in het buitenland? Het Enterprise Europe Network helpt het mkb bij ondernemen en innoveren in Europa. Het netwerk bestaat uit 600 organisaties in ruim 50 landen. In Nederland zijn Agentschap NL en Syntens aangesloten. Zij werken nationaal en internationaal samen met Kamers van Koophandel, overheidsagentschappen, instellingen voor bedrijfs- en innovatieontwikkeling en kenniscentra. Dankzij intensieve onderlinge contacten kunnen deze organisaties snel zakenpartners en informatie voor u vinden. Vind uw match via de profielendatabank van Enterprise Europe Network met 18.000 samenwerkingsverzoeken met vraag of aanbod uit ruim 50 landen. Dat kunnen bedrijven zijn die agenten, distributeurs of productiepartners zoeken, maar ook partners voor technologische ontwikkeling, licentieovereenkomsten en R&D. U kunt ook uw eigen profiel in de databank laten opnemen.

Meldpunt handelsbelemmeringen

Heeft u te maken met oneerlijke concurrentie, handelsbarrières of protectionisme in het buitenland, meld dit dan bij het Meldpunt Handelsbelemmeringen. Een speciaal team zoekt vervolgens een oplossing met behulp van economische diplomatie. Hiervoor gebruikt het Meldpunt de expertise van de overheid, het ambassadenetwerk en de economische diplomatie. Ook werkt het Meldpunt samen in Europees verband.

Starters International Business (SIB)

U wilt als starter gaan exporteren. Internationaal ondernemen biedt nieuwe kansen, maar er komt heel wat bij kijken. Het stappenplan van Starters International Business helpt u heel concreet op weg. Informatie, advies en collectieve promotie helpen u om uw eerste stappen op buitenlandse markten tot een succes te maken.

SIB is bedoeld voor mkb-ondernemers:

- Die geen of weinig ervaring hebben met zakendoen op buitenlandse markten;
- Die internationaal ondernemen vast willen inbedden in de structuur van hun onderneming;
- Die beschikken over een organisatie en voldoende middelen;
- Die tijd en geld willen investeren om daad werkelijk stappen over de grens te zetten.

Met een adviseur maakt u een actieplan en risico-inventarisatie. Bij SIB werkt Agentschap NL nauw samen met adviseurs van de Kamers van Koophandel, BNO, BUMA Cultuur, FHI, FME/CWM, HISWA, KVGO, Koninklijke Metaalunie, Modint en Syntens.

Zakenpartnerscans

Een zakenpartnerscan geeft u een overzicht van mogelijke zakenpartners in uw doelmarkt. Dit kunnen agenten of distributeurs zijn, maar ook productiepartners. Tijdens een intakegesprek met

een van onze adviseurs brengen wij uw internationale plannen, specifieke wensen en vragen in kaart. De zakenpartnerscan wordt uitgevoerd in samenwerking met de Nederlandse ambassades, consulaten en Netherlands Business Support Offices (NBSO's). Zij kennen de lokale markt en weten als geen ander om te gaan met taal- en cultuurbarrières. Met uw profiel gaan zij op zoek naar potentiële partners. Vervolgens wordt bij deze partners gepeild of zij interesse hebben om met u in gesprek te gaan. De scan is maatwerk dat uw marktentree kan vergemakkelijken. Voor deze dienstverlening wordt een eigen bijdrage gevraagd van 500 euro.

Economische missies

Wilt u snel de juiste contacten leggen in een land? Ga dan mee op missie. Agentschap NL organiseert regelmatig economische missies onder leiding van een bewindspersoon. De aanwezigheid van een bewindspersoon en de contacten met de ambassades kunnen voor u deuren openen die anders gesloten blijven. Via politieke contacten van bewindslieden en Nederlandse diplomatieke vertegenwoordigingen kunnen ook uw handelsbelemmeringen worden aangekaart.

Deelname kan in korte tijd veel voordelen opleveren:

- Ontmoetingen met potentiële zakenpartners;
- Groei van uw internationale netwerk;
- Beter zicht op marktkansen in een land;
- Uitwisseling van kennis;
- Vergroot de naamsbekendheid van uw bedrijf.

Economische diplomatie

Bent u actief in een opkomende markt zoals India, Brazilië of China, dan kan het overheids-netwerk van ambassades, consulaten en Netherlands Business Support Offices (NBSO's) deuren voor u openen. Bijvoorbeeld door handelsbarrières te verlagen of te bemiddelen met lokale overheden: economische diplomatie. Overheden spelen immers vaak een belangrijke rol bij de ontwikkeling van een economie. Economische diplomatie kan u dus helpen om de groei van opkomende markten optimaal te benutten. Naast een postennetwerk van ambassades en consulaten heeft Nederland in kansrijke regio's economische steunpunten voor bedrijven opgericht (NASBO's). Zij kennen de lokale markt, promoten Nederland, verkennen de markt verder en verstrekken informatie. In een aantal landen zijn landbouwraden en innovatie attachés gevestigd. Zij richten zich op respectievelijk landbouw en technisch-wetenschappelijke en strategische samenwerking. Zodra marktpartijen zelf sterk genoeg staan in een land, trekt de overheid zich terug

Partners for International Business (PIB)

Als bedrijvencusters en kennisinstellingen complexe markten willen betreden, dan wil Agentschap NL dit makkelijker maken met Partners for International Business (PIB). Met economische diplomatie probeert de overheid handels- en investeringsbelemmeringen weg te nemen, zodat ondernemers kansen kunnen verzilveren. Aanvragen voor hulp op dit gebied kunt u het hele jaar indienen. PIB richt zich op Nederlandse bedrijven in de topsectoren (Energie, Life sciences & Health, Creatieve Industrie, Water, Agri&Food, Tuinbouw en Uitgangsmaterialen, High Tech Systemen en Materialen, Logistiek en Chemie) en op internationaliseringstrategieën die zich richten op specifieke landen.

- Aanbestedingswet Defensie & Veiligheid
- Visie van de NIDV op de NDGI
- Artikel 346 VWEU
- Wezenlijk veiligheidsbelang, soevereiniteit
- Motie Ten Broeke – militair, tenzij

Hoofdstuk 6 Conclusies en Aanbevelingen

Begrippenlijst

Best value for money:

Het verkrijgen van de beste prijs-kwaliteitverhouding.

Defensiegerelateerde industrie:

Alle defensiegerelateerde bedrijven en kennisinstellingen die een plaats hebben in de aan defensiesystemen gerelateerde internationale productienetwerken ("supply chains").

Defensie Technologische en Industriële Basis:

Alle defensiegerelateerde bedrijven en kennisinstellingen binnen een afgebakend geografisch gebied.

Effect Based Operations:

De samenhangende toepassing van nationale en bondgenootschappelijke elementen van (politieke, economische, diplomatieke, militaire) macht door middel van op effecten gerichte processen, om operationele en/of strategische doelstellingen te behalen.

Innovatieparadox:

Het achterblijven van de innovatiekracht van de overheid, het bedrijfsleven en maatschappelijke instellingen vanwege een kloof tussen fundamenteel strategisch onderzoek en het toepassen van de onderzoeksresultaten.

Level playing field:

Een internationale markt met open concurrentie, zonder overheidsbemoeienis gericht op het beschermen van de nationale industrie.

Network Enabled Capabilities:

Het vermogen om grotere militaire effecten te bereiken door beter gebruik te maken van informatie systemen, met als doel de juiste informatie te verkrijgen, op de juiste plaats, op de juiste tijd, voor een efficiënt gebruik van de schaarse middelen.

Supply chains:

Netwerken van hoofdleveranciers en toeleveranciers waarin ontwikkeling, productie en instandhouding van defensiesystemen plaatshebben.

Afkortingen

CMP	Commissaris Militaire Productie
CNAD	Conference of National Armaments Directors
CODEMA	Commissie Ontwikkeling Defensie Materieel
COTS	Commercial Off The Shelf
C4I	Command, Control, Communication, Computers & Intelligence
DEFAT	Defensie Attaché
DGI	Defensiegerelateerde industrie
DIS	Defensie Industrie Strategie
DMO	Defensie Materieel Organisatie
DMP	Defensie Materieel Proces
DTIB	Defensie Technologische en Industriële Basis
EDA	Europees Defensie Agentschap
EPC	Engineering, Procurement and Construction
EU	Europese Unie
ERP	Enterprise Resource Planning
GTI's	Grote Technologische Instituten
ICMS	Intensivering Civiel-Militaire Samenwerking
ICT	Informatie- en Communicatie Technologie
IPC	Innovatie Prestatie Contract
IV	Informatie Voorziening
LC	Launching Customer
LOI	Letter Of Intent
MINBuZa	Ministerie van Buitenlandse Zaken
MINDEF	Ministerie van Defensie

MINEZ	Ministerie van Economische Zaken
MKB	Midden en Klein Bedrijf
MRO	Maintenance, Repair en Overhaul
NBRC	Nucleair, Biologisch, Radiologisch en Chemisch
NEC	Network Enabled Capabilities
NIID	Nederlandse Industriële Inschakeling Defensieopdrachten, Stichting
NIMUP	Nederlands Industrieel MALE UAV platform
NTP	Nationaal Technologie Project
NAVO	Noord-Atlantische Verdrags Organisatie
NLR	Nationaal Lucht- en Ruimtevaart Laboratorium
OCCAR	Organisation Conjointe de Coopération en matière d'Armement
QDR	Quadrennial Defense Review
R&D	Research & Development
R&T	Research & Technology
SKIA	Strategische Kennis & Innovatie Agenda
SBIR	Small Business Innovation Research
TNO	Nederlandse Organisatie voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek
TU	Technische Universiteit
TWA	Technisch Wetenschappelijke Attaché

10.2.e

Retouradres: postbus 6000, 2600 JA Delft

Ministerie van Economische Zaken

T.a.v. 10.2.e

Postbus 20401

2500 EK DEN HAAG

Onderwerp

Beëindiging lidmaatschap RDO

Deputeren:

RDO

Raad Defensie Onderzoek TNO

10.2.e

Raad van Bestuur

Schoemakerstraat 97

2628 VK Delft

Postbus 6000

2600 JA Delft

www.tno.nl

T +31 10.2.e

F +31 10.2.e

Datum

11 maart 2013

Onze referentie

2013 SR 22

E-mail

10.2.e

Doorkiesnummer

+31 88 10.2.e

Op opdrachten aan TNO zijn de Algemene Voorwaarden voor opdrachten aan TNO, zoals gedeponeerd bij de Griffie van de Rechtbank Den Haag en de Kamer van Koophandel Den Haag van toepassing. Deze algemene voorwaarden kunt u tevens vinden op www.tno.nl. Op verzoek zenden wij u deze toe.

Handelsregisternummer 27376655.

10.2.e

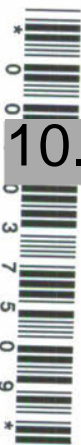
Mede namens de overige leden van de RDO wil ik je nogmaals feliciteren met je benoeming tot Deputy Chief Executive EDA en dank ik je hartelijk voor je inzet en inbreng in de RDO vergaderingen.

Wij wensen je heel veel succes met deze uitdagende functie bij het Europese Defensie Agentschap.

10.2.e

delijke groet.

10.2.e

- toekomstige vervanging van marineprojecten, zoals aan uw collega van Defensie wordt verzocht, lijkt te ambitieus.
- Het marinebouwcluster zal zich derhalve in de nabije toekomst voornamelijk moeten oriënteren op de export van marineplatforms en radar- en combat systemen op de markten binnen en vooral buiten Europa. Hierbij past wel de kanttekening dat uw ambtgenoten van Buitenlandse Zaken en Buitenlandse Handel/OS hun positieve, faciliterende rol in het kader van economische diplomatie en van het exportcontrolebeleid dienen te blijven spelen om de exportkansen te kunnen verzilveren. Tot dusverre bestaan hierover geen klachten.

Toelichting

De wnd. 10.2.e zal aan dit overleg deelnemen.

Het Nederlandse marinebouwcluster zal zijn zorg ventileren dat in het licht van de te verschijnen Beleidsvisie weinig aandacht meer zal bestaan voor de marinebouw, maar meer voor investeringen t.b.v. het luchtwapen. Dit is logisch, het investeringsgedrag van Defensie is een cyclisch proces. In het afgelopen decennium is het marinebouwcluster uitstekend aan bod gekomen met de bouw van de genoemde reeks oppervlakteschepen. Ook de Walrusklasse onderzeeboten wordt momenteel gemoderniseerd. Daarmee is het werk (nieuwbouw) voor de Nederlandse marine in het lopende decennium klaar. Het marinebouwcluster koestert wel ambities zoals het naar voren halen van toekomstige marine projecten zoals de vervanging van een LPD, mijnenbestrijdingsvaartuigen en mogelijk van de M-fregatten. Maar die lijken in de te ontwikkelen Beleidsvisie, waar immers gezien budgettaire krapte harde prioriteiten moeten worden gesteld, niet aan de orde te komen. Overigens is de enigszins afgunstige ondertoon bij de opmerking in de brief over de vervanging van de jachtvliegtuigen in dit kader niet gepast.

De in ontwikkeling zijnde Beleidsvisie op de krijgsmacht onder regie van uw ambtgenoot van Defensie brengt de internationale en de nationale dreigingen in kaart (in samenwerking met ambtgenoten van Buitenlandse Zaken en van Veiligheid & Justitie) en de effecten hiervan voor de internationale en nationale veiligheid. Hieruit volgt de keuze welk type krijgsmacht hierop gezien een realistisch ambitieniveau het best zou passen en vervolgens de operationele behoeftstelling voor toekomstig materieel. Ook EZ levert een bijdrage in dit proces door te zorgen voor een adequate weging van de economische belangen. In een zorgvuldig proces vanuit bouwsteengroepen aan de basis, een ambtelijke kerngroep, de hoogambtelijke commissie (HC) en de ministeriële commissie (MC) aan de top wordt deze visie ontwikkeld.

10.2.e

10.2.e

Ministerie van Economische Zaken
De heer H.G.J. Kamp
Minister van Economische Zaken
Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

datum 11 maart 2013
uw referentie RHb/nm 13.009
onze referentie
telefoon 0183 63 91 44

Onderwerp Marinebouw Cluster

Zeer geachte 10.2.e

Ter voorbereiding van ons gesprek op 27 maart 2013, stuur ik hierbij een afschrift van de brief die onlangs aan de Minister van Defensie is verstuurd.

Wij hebben begrepen dat het Kabinet heeft opgedragen dat er een Visie voor Defensie komt welke in de komende maanden opgesteld zal worden en waarbij ook uw Ministerie een rol van betekenis in zal spelen. Wij zijn voornemens u helder te maken welke belangen hier ook voor het Marinebouw Cluster aan vast zitten. Ook zullen we aan "ons" Ministerie van Economische Zaken vragen om het industriële en export belang van dit hoogwaardige kenniscluster maximaal te verdedigen.

Met vriendelijke groet,

10.2.e

Cc. 10.2.e

DAMEN SHIPYARDS GROUP

Industrieterrein Avelingen West 20
4202 MS Gorinchem

P.O. Box 1
4200 AA Gorinchem
The Netherlands

phone +31 (0)183 63 99 22
fax +31 (0)183 63 21 89

info.group@damen.nl
www.damen.nl

K. DAMEN

MINISTERIE VAN DEFENSIE

Hare Excellentie Mevrouw J.A. Hennis-Plasschaert
Minister van Defensie
Plein 4
2500 ES DEN HAAG

datum 22 februari 2013
uw referentie
onze referentie KD/ee
telefoon 0183 9426
pagina 1/2

onderwerp Bezoek aan Damen d.d. 21 januari jl.

Excellentie,

Nogmaals wil ik u hartelijk danken voor uw bezoek aan ons bedrijf en het prettige gesprek dat wij hadden in bijzijn v 10.2.e [redacted] u ons dat het Kabinet op korte termijn een visie op de toekomst van de Nederlandse Defensie wenst te ontwikkelen. Ik neem hierbij de vrijheid om u te verzoeken ook de belangen van de Nederlandse Defensie gerelateerde industrie mee te nemen en in het bijzonder de marinebouw.

Het marinebouw cluster bestaat uit een paar grote bedrijven, waaronder Thales Nederland en Damen, maar vooral uit tientallen MKB bedrijven die samen in staat zijn gebleken om succesvol marine schepen te exporteren op basis van kennis en referenties opgebouwd met de KM als 'Launching Customer'. In deze succesvolle "gouden driehoek" spelen ook de kennis instellingen zoals het Marin, TNO en de universiteiten een belangrijke rol. Vele successen kunnen aangehaald worden, ik noem er hier twee. Op basis van een uitdagende opdracht voor drie kustwachtcutters voor de KM te gebruiken in de Antillen heeft Damen met haar onderaannemers en toeleveranciers een concept kunnen neerzetten dat tien jaar later heeft geleid tot de bouw van meer dan 60 schepen van dit type voor zo'n 12 marines inclusief de Amerikaanse en Canadese Kustwacht. In zeer nauwe samenwerking met de KM en de kennisinstututen ontwikkelde Thales de Smart L radar, een baanbrekende ontwikkeling op radar gebied welke naast de toepassing op de LC Fregatten ook is aangeschaft door marines in vijf andere landen.

Aan deze succesvolle reeks ontwikkelingen zal een einde komen na de aflevering van de Karel Doorman, omdat nieuwe projecten voor de KM pas ergens in het volgende decennium aan de orde dreigen te komen. Het Marinebouw cluster zal blijvend succesvol kunnen exporteren (en op het wereldwijd groeiende belang van de zee kunnen inspelen) indien er kennis, kunde en projecten worden ontwikkeld. Voor dit laatste spelen de KM en uw ministerie een doorslaggevende rol. Ik vraag u dan ook om de toekomst van de enige zelfschepende defensie

DAMEN SHIPYARDS GROUP

Industrieterrein Avelingen West 20
4202 MS Gorinchem

Postbus 1
4200 AA Gorinchem

telefoon 0183 63 99 22
fax 0183 63 93 45

kdamen@damen.nl
www.damen.nl

industrie in Nederland mee te nemen in uw visie en daarbij Nederlandse, economische en defensiebelangen tegelijkertijd te ondersteunen. In dit verband vraag ik u te overwegen om toekomstige Marine projecten naar voren te halen, zoals de vervanger van de Rotterdam, mijnenbestrijdingsvaartuigen en mogelijk de vervangers van de Multipurpose Fregatten.

Ook spraken wij zijdelings over de budgettaire druk die het F35-programma op uw begroting uitoefent. Het zou voor de niet luchtvaart gerelateerde defensie industrie onverteerbaar zijn, indien dit programma een onherstelbare kaalslag voor de andere industrieën zou inhouden. De KM is al lange tijd geleden begonnen de tering naar de nering te zetten. Het afstoten van Multipurpose Fregatten voor de zeer kost efficiënte Patrouille Vaartuigen, geschikt voor de vele missies in het lage deel van het geweld spectrum, zou misschien als voorbeeld kunnen dienen bij het vervangen van de huidige jachtvliegtuigen d.w.z. verschillende vliegtuigen voor verschillende taken. De PS-en zijn passende schepen bij veelgevraagde taken en de ontwikkeling ervan heeft geleid tot nieuwe zeer exporteerbare kennis voor de toekomst.

Het Marinebouw cluster staat tot uw beschikking om nader in te gaan op de vele voorbeelden en de impact die zij heeft op de Nederlandse kennis, economie, werkgelegenheid en hoe zij op het belang van de zee voor Nederland inspeelt. Ik hoop dat zij mag rekenen op een prominente plaats en toekomst in uw visie.

10.2.e

Van: [DoMuS](#)
Aan: 10.2.e
Onderwerp: Emailnotificatie behandelmap: 13044141 m.b.t. Behandelmap Nota MEZ: Uw overleg met de heren Berkvens (CEO Damen) en Edelij (CEO Thales NL) op 27 maart a.s. 11.45-12.15 uur
Datum: woensdag 13 maart 2013 12:00:51
Bijlagen: [DOMUS-13044141.DRF](#)

Er is een document ter behandeling aangeboden en toegevoegd aan uw werkvoorraad, met als onderwerp: Behandelmap Nota MEZ: Uw overleg met de heren Berkvens (CEO Damen) en Edelij (CEO Thales NL) op 27 maart a.s. 11.45-12.15 uur

Via bovenstaande link kunt u de behandelmap direct openen.

In de route zijn de volgende notities opgenomen:

|<

Agenda exportoverleg met Thales op 24 mei 2013

Aanwezig:

- 10.2.e ██████████, Thales
- 10.2.e ██████████, Thales
- 10.2.e ██████████ – 10.2.e ██████████, Ministerie van Economische Zaken
- 10.2.e ██████████ – exportondersteuning vanuit CMP, Ministerie van Economische Zaken
- 10.2.e ██████████ – Exportcontrole en Strategische Goederen, Ministerie van Buitenlandse Zaken
- 10.2.e ██████████, Directie Veiligheidsbeleid, Ministerie van Buitenlandse Zaken

Afgemeld:

- 10.2.e ██████████ – Ministerie van Defensie
- 10.2.e ██████████ – Ministerie van Defensie

1. Welkom
2. Opening en mededelingen
3. Presentatie lopende exportprojecten van Thales en de vooruitzichten
4. Beurzen 2013
5. Diversen

TER INFORMATIE

Aan de Minister

Directie Communicatie

Auteur

10.2.e
T 070 10.2.e
10.2.e @minez.nl

Datum

31 mei 2013

Kenmerk

DC / 13098819

nota

Dossier werkbezoek Thales en ROC van Twente in
Hengelo, dinsdag 4 juni 2013

Kopie aan

10.2.e (BBR)
10.2.e (DGNR)
10.2.e (DGBI/O)
10.2.e (DC)

Parafenroute

Paraaf	Paraaf	Paraaf
Medeparaaf	Medeparaaf	Medeparaaf
BBR-paraaf		

Bijlage(n)

11

Aanleiding

Op dinsdag 4 juni brengt u een werkbezoek aan Thales en het ROC van Twente, beide in Hengelo. Hierbij ontvangt u het dossier voor dit werkbezoek.

Inhoudsopgave dossier Thales

1. Logistiek formulier Thales
2. Factsheet Thales Nederland
3. Factsheet kerngetallen Defensie- en Veiligheidsindustrie (DVI)
4. Relevante cv's

ROC van Twente

5. Logistiek formulier ROC van Twente
6. Factsheet ROC van Twente
7. Factsheet Centrum voor Innovatief Vakmanschap TechWise Twente
8. Winnaars Twents Vakmanschap en Ondernemerschap
9. Factsheet Techniekpact Twente
10. Factsheet Techniekpact (landelijk)
11. Relevante cv's

Ambtelijke begeleiding

De volgende EZ-ers zullen aanwezig zijn tijdens dit werkbezoek:

- 10.2.e
- 10.2.e (10.2.e)
- 10.2.e (10.2.e)
- 10.2.e (10.2.e)
- 10.2.e

Ontvangen BBR

Programma

Thales

- 12.15 – 12.20 uur Ontvangst door Gerben Edelijn (CEO Thales Nederland)
- 12.20 – 13.15 uur Uitgebreide lunch met gesprek over de thema's innovatie, onderwijs en human capital. Deelnemers van Thales en Saxion Hogeschool
- 13.15 – 13.45 uur Bezoek aan de 'Innovatie showroom' van Thales, met toelichting van dhr. 10.2.e (10.2.e)
- 13.45 – 14.15 uur Bezoek aan Integrated Mast, met toelichting van dhr. 10.2.e (Projectmanager)
- Eventueel nog pers te woord staan bij de Integrated Mast
- 14.15 uur Afsluiting en vertrek naar ROC van Twente

ROC van Twente

- 14.45 – 14.50 uur Ontvangst door 10.2.e (10.2.e)
- 14.50 – 15.05 uur Presentatie over ROC van Twente in ruimte 'Jonas'
- 15.05 – 15.10 uur Wandeling naar project Dubus (Gezamenlijk project van studenten Bouwkunde, Elektro- en Installatietechniek)
- 15.10 – 15.35 uur Uitleg over project Dubus
- 15.35 – 16.05 uur Rondleiding bij praktijkruimtes Metaal, Elektro- en Installatietechniek
- 16.05 – 16.15 uur Prijsuitreiking door u aan drie toptalenten van het ROC van Twente
- 16.15 – 16.45 uur Afsluiting en gelegenheid voor contact met de pers

10.2.e

10.2.e

TER INFORMATIE

Aan
de Directeur-generaal Bedrijfsleven en Innovatie

**Directoraat-generaal
Bedrijfsleven & Innovatie**
Directie Topsectoren en
Industriebeleid

Auteur
10.2.e
T 070 10.2.e
10.2.e@minez.nl

Datum
31 mei 2013

Kenmerk
DGBI-TOP / 13099023

Kopie aan
MT TOP, MT I&K, MT B&I,

nota

Vorbereiding Boegbeelden-kennisvoorzitters-overleg 3
juni 2013 (16.00-18.00 uur)

10.2.e

Parafenroute			
Paraaf	10.2.e	Paraaf	10.2.e
10.2.e		10.2.e	
Medeparaaf		Medeparaaf	

Bijlage(n)
9

Aanleiding

- Op maandag 3 juni (16.00-18.00 uur) vindt op het Ministerie van EZ (Verkadezaal, C-gang-Zuid 1^e) overleg plaats met de boegbeelden van de Topsectoren en de voorzitters van de kennisinstellingen.
- Ook uw OCW-collega 10.2.e is aanwezig.
- Richting de voorzitters van de kennisinstellingen en 10.2.e is gecommuniceerd dat ze slechts aanwezig hoeven te zijn tot 17.15 uur (tot afloop van het agendapunt Spelregels)

Deelnemers aan het overleg:

10.2.e (OCW) 10.2.e (TO2/TNO) 10.2.e (TO2/DLO) 10.2.e (NWO) 10.2.e (KNAW) 10.2.e (VSNU) 10.2.e (HBO-raad) 10.2.e (MKB-Nederland) 10.2.e (chemie)	10.2.e (HTSM) 10.2.e (energie) 10.2.e (logistiek) 10.2.e (creatieve industrie) 10.2.e (life sciences&health) 10.2.e (tuinbouw& uitgangsmaterialen) 10.2.e (water)

Afwezig zijn de heren 10.2.e (VNO-NCW) en 10.2.e (agri&food). Vanuit VNO-NCW zal de heer 10.2.e aanwezig zijn. De sector agri&food zal vertegenwoordigd worden door de heer 10.2.e.

Voor het agendapunt Spelregels zijn de heren 10.2.e, 10.2.e, 10.2.e en 10.2.e uitgenodigd om een toelichting te geven op de uitkomsten van hun expertgroepen.

Ontvangen BBR

Vanuit EZ zullen de heren 10.2.e en 10.2.e en mevrouw 10.2.e aanwezig zijn.

Agenda (incl annotatie zoals naar de aanwezigen verstuurd)

Agenda

16.00 - 16.15 1. Opening en mededelingen

- o Algemeen Overleg Tweede Kamer Bedrijfslevenbeleid 6 juni
- o Vervolgproces Techniekpact (bijlage 1a en 1b)
- o Horizon 2020 (Bijlage 2)
- o Good Growth Fund (Bijlage 3)

16.15 - 17.10 2. Spelregels voor publiek private samenwerking

(bijlage 4, wordt nagezonden)

Donderdag 30 mei heeft de Regiegroep Spelregels een laatste bijeenkomst over de eindresultaten van het Spelregeltraject. De voorzitters de expertgroepen, de heren 10.2.e , 10.2.e en 10.2.e zullen ter vergadering de uitkomst van dit overleg toelichten. De aanwezigen wordt gevraagd het eindresultaat van de Regiegroep goed te keuren.

17.10-17.55 3. Strategische Acquisitie (bijlage 5)

Voortbouwend op de discussie tijdens het Boegbeeldenoverleg op 15 april jl. bijgevoegd een voorstel voor een concrete invulling van strategische acquisitie. In het voorstel worden de boegbeelden gevraagd om per sector met een aanvalsplan strategische acquisitie te komen.

17.55- 18.00 4. W.v.t.t.k. en Rondvraag

Ter info:

- o Verslag Boegbeeldenoverleg 15 april (bijlage 6, reeds eerder verzonden)
- o Verslag Overleg Boegbeelden en kennisinstellingen 11 februari (bijlage 7, reeds eerder verzonden)

Toelichting op de agendapunten

16.00 - 16.15 1. Opening en mededelingen

Verloop van dit agendapunt

Op de agenda staan een viertal mededelingen. U kunt ze in enkele minuten per mededeling langslopen en de aanwezigen vragen hun reacties na afloop van alle mededelingen te geven. Zo mogelijk kunt u bij het Good Growth Fund de heer 10.2.e en/of 10.2.e kort het woord geven om terug te koppelen uit de referentiegroep.

**Spreeklijn Mededeling Algemeen Overleg Tweede Kamer
Bedrijfslevenbeleid 6 juni**

- o Donderdag 6 juni a.s. is er een Algemeen Overleg (AO) over het Bedrijfslevenbeleid in de Tweede Kamer. Tijdens dit AO wordt met de Tweede Kamer van gedachten gewisseld over de verdere vormgeving van het bedrijvenbeleid.
- o De focus in het AO ligt naar verwachting op de algemene filosofie/uitgangspunten van het topsectorenbeleid en op kennis en innovatie.
- o Verwacht wordt dat de Tweede Kamer in het debat met name aandacht zal vragen voor de verbeterpunten van het Kabinet, mede ingegeven door recente input van bij het beleid betrokken stakeholders.
- o De minister zal het belang van het bedrijvenbeleid op de Nederlandse economie onderstrepen door de huidige stand van zaken te geven met behaalde resultaten. Ook zal hij de speerpunten en agenda voor de komende periode nader uiteenzetten (techniekpact, internationalisering, groene groei, financiering, innovatiecontracten en H2020).
- o Verder zal de minister een aantal verbeterlagen op het bedrijvenbeleid weergeven, waaronder op het gebied van publiek-private samenwerking bij kennis en innovatie, participatie van het MKB en verbinding bedrijvenbeleid met de regio.

Mededeling Vervolproces Techniekpact (bijlage 1a en 1b)**Toelichting:**

Aan de boegbeelden/kennisvoorzitters is een memo gestuurd waarin de stand van zaken rond het Techniekpact is toegelicht. In de memo is aangegeven dat de stuurgroep Masterplan Bèta en Technologie overgaat in de Landelijke Regiegroep Techniekpact en wordt voorgesteld dat de boegbeelden 10.2.e mandateren om namens de topsectoren zitting te nemen in de regiegroep. De directie TOP heeft dit al voor het boegbeeldenoverleg aan de topsectoren voorgesteld. Nog niet van alle topsectoren is reactie bekend (nog geen reactie van Water en Logistiek), maar inschatting is dat er geen bezwaar zal zijn. Het voorstel is dan alleen een hamerstuk op deze agenda.

Spreeklijn

- U kunt de boegbeelden vragen formeel in te stemmen met het afvaardigen van 10.2.e in Landelijke Regiegroep Techniekpact.
- U kunt aangeven dat De HCA-coördinatoren van de topsectoren worden gevraagd om de toezeggingen van de topsectoren aan het Techniekpact (1000 beurzen, verdubbeling deelname aan JetNet en uitbreiding van pps) verder uit te werken.

Mededeling Horizon 2020 (Bijlage 2)

Toelichting/Spreeklijn

- Aan de boegbeelden/kennisvoorzitters is een memo rondgestuurd waarin de stand van zaken en de rol van de boegbeelden m.b.t. H2020 wordt toegelicht. In de memo wordt de boegbeelden gevraagd met hun topteams de volgende stappen te zetten:
  - 1) Naast elkaar leggen innovatiecontracten en H2020-agenda om Nederlandse inbreng scherp(er) te krijgen.
  - 2) Uitbreiden van de innovatiecontracten met prioriteiten op Europees niveau
  - 3) Samen met EZ, OCW en de kennisinstellingen onze prioriteiten op de voorgrond krijgen in werkprogramma's Horizon 2020, programma Nederlands EU-voorzitterschap 2016 en KICs, EIPs, JTI's en JPI's.
- U kunt naast bovenstaande punten ook kort de stand van zaken toelichten:
  - Onderhandelingen lopen nog, hopelijk dit najaar afronding.
  - Parallel aan de onderhandelingen is de Commissie bezig met de afronding van de tweejaarlijkse werkprogramma's voor 2014-2015.

Mededeling Good Growth Fund (Bijlage 3)

Toelichting/Spreeklijn

- Aan de deelnemers van het overleg is een memo toegezonden over de stand van zaken van het Good Growth Fund (voorheen: revolverend fonds). U kunt de heren 10.2.e en 10.2.e (als vertegenwoordigers van de boegbeelden in de referentiegroep) vragen deze stand van zaken kort even in te kleuren met:
  - Korte appreciatie van en/of aanvulling op de memo
  - Is de betrokkenheid van het bedrijfsleven voldoende geborgd in deze herziene opzet alsmede o.b.v. het gesprek met mevr. 10.2.e.
- Indien de tijd het toelaat kun u aan de overige boegbeelden de vraag voorleggen :
  - Is er vanuit MinEZ aanvullende ondersteuning of interventie gewenst met name op de volgende onderwerpen:
exportfinanciering, landenkeuze, mate van revolverendheid.

Het DGGF staat niet op zichzelf. Parallel wordt namelijk ook het overige bedrijfsleveninstrumenten van MinBZ herzien, mede met het oog op een goede aansluiting op het fonds. Beide zijn onderdeel van de brief die MBHOS in september aan de TK wil verzenden.

U kunt aangeven dat u zich desgevraagd wilt inzetten voor een vergelijkbare opzet van consultatie van de topsectoren voor de overige instrumenten van BZ als voor het DGGF (d.m.v. expert-groepen/referentiegroep).

16.15 - 17.10 2. Spelregels voor publiek private samenwerking
(bijlage 4, is nagezonden)

Verloop van dit agendapunt

U leidt dit agendapunt in met een korte terugkoppeling over het proces de afgelopen tijd rond de Spelregels. Zo nodig kan de heer 10.2.e u hierbij aanvullen. Vervolgens geeft u het woord aan de drie voorzitters van de expertgroepen 10.2.e, 10.2.e, 10.2.e en 10.2.e voor een korte presentatie. Na afloop van de drie presentaties geeft u de overige deelnemers aan het overleg gelegenheid te reageren. Daarna schetst u het verdere proces.

Aftrap

U kunt aftrappen met korte weergave proces en resultaat

Proces

- Ik heb u de afgelopen maanden geïnformeerd over de voortgang van de uitwerking van spelregels voor publiek private samenwerking.
- Zoals u weet heeft het kabinet in zijn brief van 11 februari verhelderd hoe het de intensivering van middelen voor de kenniseconomie wil inzetten. Daaraan is de voorwaarde verbonden dat er nadere afspraken werden gemaakt over de gezamenlijke governance en de manieren van samenwerken voor de hele inzet van NWO en de instituten voor toegepast onderzoek voor topsectoren.
- We hebben daarvoor een regiegroep in het leven geroepen vanuit de Kenniscoalitie aangevuld met boegbeelden, die drie expertgroepen aan het werk heeft gezet om voor fundamenteel en toegepast onderzoek en voor het doorsnijdende thema intellectueel eigendom de afspraken verder uit te werken.
- Begin deze week hebben de expertgroepen hun werk afgerond.
- De uitkomsten zijn in twee informatiebijeenkomsten breed gedeeld met de topteams en TKI's en er is met topteams individueel over de uitkomsten gesproken.
- Afgelopen donderdag is de regiegroep van vertegenwoordigers van de Kenniscoalitie, aangevuld met boegbeelden, voor de laatste maal bijeen geweest.

Resultaat

- Vanuit EZ en OCW zijn we erg blij met de brede consensus die uit deze bijeenkomsten en de regiegroep naar voren komt dat tot werkbaar afspraken is gekomen waar partijen echt een aantal jaren mee verder kunnen.
- Verschillende sectoren hebben mij al laten weten hier goed mee uit de voeten te kunnen.
- Natuurlijk moeten we werkende weg tot maatwerk gaan komen.
- Op een aantal sectorspecifieke punten, zoals aansluiting van het mkb, gaan we nog goed met elkaar kijken hoe we dat vorm gaan geven.

- Ik neem daar zelf ook een verantwoordelijkheid in en wil ik in overleg met jullie de MIT-regeling oppakken om de aansluiting van het mkb bij de topsectoren nog te verbeteren.
- Daarnaast hebben we gesproken over het borgen van de functionaliteiten van de TTI's. Het doet mij deugd dat de regiegroep unaniem is dat met de werkwijzen die nu met NWO en TO2 zijn afgesproken er voldoende ruimte is om die werkwijzen op een goede manier te borgen.
- Natuurlijk gaat het om maatwerk. Met een aantal van jullie heb ik al afgesproken dat we gezamenlijk gaan werken aan een versnelling van de transitie van de TTI's. We zetten daarvoor gezamenlijk een taskforce op om dat invulling te geven.
- Mijn beeld is dat we moeten starten; de aandachtspunten die jullie me hebben meegegeven in de afgelopen tijd moeten geen blokkade vormen, maar die gaan we werkende weg oplossen (10.2.e).
- Als we dit met positieve energie oppakken helpt dat ons ook om in een tijd van bezuinigingen de middelen voor versterking van de kenniseconomie overeind te houden.
- De publieke kennisinstellingen staan klaar om nu in de verlenging van de innovatiecontracten met elkaar tot die uitwerking te komen.

Toelichting voorzitters

U kunt de voorzitters van de expertgroepen het woord geven om de resultaten nog eens kort toe te lichten

U kunt de zaal na afloop van alle drie de presentaties, vragen te reageren

Reacties

Vanuit topsector T&U en topsector Water komen mogelijk nog vragen over flexibilisering.

U kunt als volgt reageren

- We zijn het erover eens dat het wenselijk is om de capaciteit van de toegepaste instituten mee te laten bewegen met de maatschappelijke en economische behoeften in de topsectoren. Die wens moet niet struikelen op de uitwerking.
- Ik wil hier ook niet in een discussie raken over welke budgetten we hier nu wel en niet bij mee moeten rekenen; zoals jullie zien heeft dat ook geen plek meer in het rapport van de expertgroep. Mijns inziens moeten we hier eerst een paar jaar mee aan de slag.
- Wat de expertgroep heeft geprobeerd is om handvatten daarvoor aan te reiken. Hoe deze in de praktijk geoperationaliseerd gaan worden wil ik graag koppelen aan de uitkomsten van het overleg in de topteams/topsectoren over het updaten van het innovatiecontract (is vooral ook aan de topteams zelf). Het gaat erom met elkaar, over dat deel waar gezamenlijk op geprogrammeerd kan worden, een goede aansluiting tot stand te brengen.
- Dit is een van die zaken waarop we werkende weg tot een uitwerking gaan komen.
- Ik zie de verlenging van de innovatiecontracten als een eerste moment waarop we daar met elkaar mee aan de slag kunnen. De inzet van capaciteit van TO 2 moet flexibel kunnen inspelen op wijzigingen in de behoeften van topsectoren. Eerlijk gezegd verwacht ik niet dat dat op dit moment tot hele grote verschuivingen en onzekerheid zal leiden.
- U kunt eventueel 10.2.e het woord geven

Vanuit topsector Logistiek komt wellicht een opmerking over wenselijkheid een op een samenwerking met TO2 en in kind bijdragen.

- U kunt 10.2.e vragen ideeën hierover nog eens toe te lichten.
- Eventueel kun je aangeven:
- Ik begrijp dat er zowel bij NWO als bij TO2 is uitgewerkt hoe en onder welke omstandigheden in kind kan worden bijgedragen. Zoals ik al zei, werk ik ook in de MIT-regeling nog aan het vergroten van de betrokkenheid van het MKB.
- In de regiegroep is afgesproken dat we de mogelijkheid om met één bedrijf samen te werken, niet laten vervallen. Maar we moten ons wel realiseren dat we tegen de staatssteungrenzen aan zitten in die gevallen; het is een risico dat je daar als bedrijf neemt; daar moeten we ons goed rekenschap van geven. We moeten ons ook afvragen of we met publiek private samenwerking die kant op willen. De essentie van publiek private samenwerking is kennisdeling;

**Directoraat-generaal
Bedrijfsleven & Innovatie**
Directie Topsectoren en
Industriebeleid

Kenmerk
DGBI-TOP / 13099023

Verder proces

U kunt aangeven:

- We zullen de stukken nu met de relevante departementen gaan afstemmen, zodat het Kabinet de spelregels en zijn reactie daarop aan de Kamer kan aanbieden.
- Laten we vermijden nu niet meer in technische discussies te raken over punten en komma's; de aandachtspunten die jullie meegeven zullen we in de stukken of werkende weg gaan oppakken.
- Aanbieding aan de Kamer verwacht ik voor de zomer.
- Uiteraard moet het proces tot aanbieding in de Kamer dat niemand tegenhouden om nu vast met de werkafspraken aan de slag te gaan; NWO en TO2 kunnen met de topsectoren wat mij betreft in volle vaart vooruit met invulling van de innovatiecontracten.
- Met betrekking tot de TKI/toeslageregeling en de MIT ga ik nog in overleg met jullie.
- Voor de zomervakantie worden jullie geconsulteerd over de finetuning van de TKI-toeslageregeling 2014 en de MIT-regeling 2014

17.10-17.55 3. Strategische Acquisitie (bijlage 5)

Verloop van dit agendapunt

Zoals afgesproken in het voorbereidend overleg zal 10.2.e : dit agendapunt inleiden. Hieronder vind u zijn voorbereiding:

Spreeklijn:

- Om de topsectoren in Nederland verder te versterken, is het ook van belang dat economisch hoogwaardige bedrijven en instellingen naar Nederland komen.
- *High end*-activiteiten zoals R&D zijn steeds meer *footloose*; dat wil zeggen niet gebonden aan een specifiek land of productiefaciliteit. Dat vraagt niet alleen inzet voor behoud van hoogwaardige activiteiten, maar biedt ook zeker kansen voor het aantrekken hiervan.
- Echter, de concurrentie voor hoogwaardige buitenlandse investeringen is groot. Zo heeft de UK onlangs aangekondigd 140 mln. pond in haar NFIA (UKTI) te steken. Dat bedrag loopt mogelijk nog verder op.
- Een goed vestigingsklimaat biedt een goed startpunt, maar is niet voldoende. Daarnaast is het van belang om meer proactief strategisch te acquireren.
- Op basis van de ervaringen van de NFIA met de pilots Chemie en Agrofood willen we daarom per topsector een a) aanvalsplan, b) value proposition en c) actieve werving opzetten.
- Vooralsnog willen we beginnen we met de sectoren life sciences & health, HTSM, creatieve industrie, energie, logistiek. Mogelijk dat er voor water en tuinbouw in een latere fase hetzelfde kan worden gedaan.
- Vanuit de overheid zetten we onze middelen maximaal in voor een robuuste strategische acquisitie voor de topsectoren, zowel in Nederland als op de posten.
- Maar het is onze overtuiging dat we deze ambitie alleen kunnen maken in privaat-publiek samenwerkingsverband. Enerzijds met een gedeelde visie en aanpak, anderzijds met een combinatie van publieke en private middelen.

Toelichting

Aandacht en verdedigingspunten:

- U kunt zo nodig aankondigen dat EZ middelen beschikbaar heeft waardoor wij als overheid beter bij de vis kunnen doen. Deze middelen worden deels aangewend voor het mitigeren van de taakstelling op de reguliere werkzaamheden van de NFIA en deels voor strategische

acquisitie. In totaal gaat het om €3,2 mln. in 2014 oplopend naar €3,9 mln. in 2018)

- De kosten voor de pilots van Chemie en Agri&food bedroegen €500.000 per sector. De extra beleidsmiddelen voor strategische acquisitie lopen op van ca € 1,7 mln. in 2014 naar ca €2,7 mln. in 2018. Het is met deze middelen dus niet mogelijk volledig de last voor strategische acquisitie voor de overige sectoren te dragen.
- Het is de inschatting van NFIA dat er in de sectoren water en tuinbouw weinig buitenlandse bedrijven zijn die in Nederland een substantiële operatie zullen opzetten. Een reactie die het aantrekken van buitenlandse bedrijven vaak oproept is dat bedrijven niet zullen meewerken aan het naar binnen halen van de eigen concurrent. Dit argument is wat betreft strategische acquisitie doorgaans niet terecht. Buitenlandse bedrijven vestigen zich in Nederland niet zozeer omwille van de Nederlandse markt, maar omwille van een goede uitvalsbasis voor Europa of vanwege de unieke Nederlandse kennispositie (denk bijvoorbeeld aan Wageningen of Eindhoven). De komst van hoogwaardige bedrijven versterkt juist de positie van Nederlandse bedrijven. Om dit initiatief te doen laten slagen, is het van belang dit vanuit sectorperspectief te benaderen, waarbij individuele belangen niet mogen prevaleren boven het algemene belang van de gehele sector.
- Er bestaat een risico dat met de komst van meer hoogwaardige bedrijven de druk op het aantal technisch geschoolde Nederlandse kenniswerkers door de verhoogde vraag nog verder wordt vergroot. Anderzijds mag verwacht worden dat de komst van deze hoogwaardige bedrijven juist kenniswerkers aantrekt.
- Mogelijk dat VNO naar voren brengt dat in het stuk niet expliciet is uitgewerkt is hoe op de vraag vanuit potentiële investeerders wordt ingespeeld. Deze potentiële investeerders komen doorgaans uit bij de NFIA, zowel de 'leads' vanuit de posten als in de regio's. Door de NFIA een spilfunctie te laten vervullen, kan de strategische acquisitie ambities van de sectoren en meer 'ac hoc' interesse aan elkaar gekoppeld worden.
- BZ is niet akkoord om de eerste ideeën voor "private diplomaten" nu al, zonder voorafgaande interdepartementale discussie, bij de Boegbeelden in de week te leggen. In hun beleving moeten we eerst deze ideeën eerst nog 1 à 2 keer op hoger ambtelijk niveau doorspitten. Voorts heeft BZ ook haar bedenkingen om het idee van ministers van Staat voor economische diplomatie nu met de boegbeelden te bespreken. De BEB heeft daar niet altijd goede ervaringen mee. Of zoiets kan werken, hangt in belangrijke mate af van de personen in kwestie. Daarnaast is niet iedereen van de huidige groep ministers van Staat is (nog) even geschikt voor dit doel. Mogelijkheden voor een eventuele uitbreiding van deze groep vereist eerst de nodige voorbereiding. Overigens ligt deze bal nu bij VNO. In het vorige boegbeeldenoverleg heeft MEZ VNO verzocht met een voorstel te komen voor de inzet van ministers van Staat.

Belang buitenlandse bedrijven en investeerders

Hoewel ze slechts 1% van de bedrijven in Nederland vertegenwoordigen, zijn buitenlandse bedrijven verantwoordelijk voor een kwart van de toegevoegde

waarde, 30% van de R&D-uitgaven en 16% van de banen in Nederland. Volgens NFIA zijn er in Nederland meer dan 800 Europese hoofdkantoren aanwezig, die goed zijn voor 61.000 arbeidsplaatsen. Ondernemingen van buitenlandse komaf:

- tellen bij de start gemiddeld meer medewerkers dan Nederlandse ondernemingen;
- vallen minder snel om. Na vijf jaar is 63% nog actief, tegen 56 % van de NL bedrijven;
- bleken minder gevoelig voor de financiële crisis in 2008/2009. Hun omzet nam minder snel af en ze waren gemiddeld een jaar eerder weer op hun oude niveau;
- telden, ook na de financiële crisis, gemiddeld bijna acht maal zoveel medewerkers als NL ondernemingen. Zij zijn jonger, verdienen meer en blijven langer op hun plek zitten.

NFIA

NFIA helpt en adviseert bedrijven uit het buitenland bij het opzetten, uitrollen en/of uitbreiden van hun internationale activiteiten in Nederland. Sinds de oprichting (1978) heeft zij meer dan 3.000 ondernemingen uit ruim 50 landen ondersteund bij het opzetten dan wel uitbreiden van hun internationale activiteiten in Nederland.

NFIA heeft naast het hoofdkantoor in Den Haag eigen kantoren in het Verenigd Koninkrijk, Turkije,

Noord-Amerika, Azië, het Midden-Oosten en Brazilië en werkt in het buitenland samen met Nederlandse ambassades, consulaten-generaal en andere organisaties die de Nederlandse overheid in het buitenland vertegenwoordigen zoals NBSOs en vooral de Innovatie Attachés.

NFIA werkt in Nederland samen met een uitgebreid netwerk van binnenlandse partners zoals de

ROMs, provincies, NDL en stedelijke organisaties als Amsterdam inbusiness (aib) alsmede met andere nationale overheidsdiensten zoals de Belastingdienst, de IND, het CWI, de Douane en Agentschap NL.

(in € 1000)	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Huidig apparaatsbudget	11.152	10.455	8.717	8.233	8.043	7.887	7.702
Voorgestelde intensivering			1.738	2.222	2.412	2.568	2.753
Nieuw apparaatsbudget			10.455	10.455	10.455	10.455	10.455
Huidig beleidsbudget	2.169	1.662	1.391	1.360	856	856	856
Voorgestelde intensivering			1.500	1.500	1.300	1.200	1.200
Nieuw beleidsbudget			2.891	2.860	2.156	2.056	2.056
Totale intensivering NFIA			3.238	3.722	3.712	3.768	3.953

17.55- 18.00 4. W.v.t.t.k. en Rondvraag

Tijdens de Wvttk zal de heer 10.2.e naar verwachting een opmerking maken over de mail die hij 24 mei aan alle boegbeelden stuurde over het SER-energie akkoord en een gezamenlijk internationaliseringsoffensief 'Smart Solutions for sustainability'. Onderstaand het advies vanuit ETM over dit voorstel:

Het voorstel

Het boegbeeld van de topsector energie, dhr. 10.2.e, heeft aan zijn collega-boegbeelden de suggestie voorgelegd om een gezamenlijke internationaliseringsagenda 'Smart solutions for sustainability' op te stellen, waarin de kennis en kunde van verschillende topsectoren wordt gecombineerd. Juist door de combinatie en de krachtige samenwerking in de keten zou Nederland internationaal een stevige waardepropositie hebben.

Dit idee komt voor uit, en vormt een onderdeel van, het SER-energieakkoord dat momenteel in de afrondende fase is. Dhr. 10.2.e leidt daarin de onderhandelingen aan de tafel die zich richt op commercialisering van innovatie en schone energietechnologieën. Dhr. 10.2.e vraagt aan zijn collega-boegbeelden:

- of zij deze ambitie delen, en bereid zijn om mee te werken aan het opstellen van zo'n gezamenlijke internationaliseringsagenda;
- op welke kansrijke gebieden/nichemarkten een dergelijke agenda zich op zijn minst zou moeten richten, gezien de huidige sterke positie van Nederland en de kansen in het buitenland.

Advies ETM

- Het is in eerste instantie aan de boegbeelden om te bepalen of zij een gezamenlijke internationaliseringsagenda willen steunen. Vanuit de topsectoren HTSM, Logistiek en Energie is positief gereageerd. Vanuit HTSM is daarbij nog een aantal kanttekeningen geplaatst, welke u kunt mondeling kunt ondersteunen:
  - Het opstellen van een nieuwe agenda zou niet de prioriteit moeten zijn, de bestaande workload moet niet onnodig worden verhoogd. Wel is het zinvol om agenda's en concrete uitvoeringsplannen te bundelen.
  - De concrete exportprojecten moeten duidelijk vraaggestuurd zijn door het bedrijfsleven, en niet aanbod gedreven vanuit overheidsinitiatieven. Afstemming en coördinatie is wenselijk, maar de concrete exportprojecten moeten voortbouwen en gebruikmaken van (al bestaande) private initiatieven. De rol van de overheid moet beperkt blijven tot een de ondersteuning en het aanjagen van het particulier initiatief.
- U kunt de suggestie doen dat de topsectoren voor het bepalen van de kansrijke gebieden/nichemarkten ook hun licht opsteken bij het aankomende Europese kaderprogramma "Horizon2020", waarin societal challenges zijn gedefinieerd en waarin de Europese Commissie ook op een meer strategisch abstractieniveau wil gaan programmeren en tenders uitschrijven, waarin verschillende disciplines betrokken zijn. In tegenstelling tot het nog lopende 7^e kaderprogramma, dat primair gericht is op research, zal Horizon2020 zich ook

richten op innovatie en de marktintroductiefase. Een gezamenlijke Nederlandse propositie (consortium) kan hierin ook scoren.

**Directoraat-generaal
Bedrijfsleven & Innovatie**
Directie Topsectoren en
Industriebeleid

Kenmerk
DGBI-TOP / 13099023

10.2.e

Onderwerp: FW: verzending agenda en stukken boegbeelden en kennisvoorzitters-overleg

Bijlagen: agenda bijeenkomst boegbeelden-kennisinfrastructuur 3 juni 16.00-18.00.doc; Bijlage 1a_Samenvatting_Techniepact_2020.pdf; Bijlage 1b_Techniepact en topsectoren.doc; Bijlage 2_Horizon2020.doc; Bijlage 3_Stavaza DGGF en verzoeken.doc; Bijlage 5_Strategische Acquisitie_Discussiestuk.doc; Bijlage 6_Verslag Boegbeeldenoverleg15april 2013.doc; Bijlage 7_bijeenkomst topsectoren kennisinfrastructuur en boegbeelden 11 februari 18 30-19 30_verslag.doc

Geachte boegbeelden van de topsectoren en kennisvoorzitters,

Hierbij ontvangt u de agenda en bijbehorende bijlagen van het overleg met boegbeelden van de topsectoren en kennisvoorzitters op maandag 3 juni vanaf 16.00 uur. Voor de voorzitters van de kennisinstellingen duurt het overleg tot 17.15 uur, voor de boegbeelden tot 18.00 uur. De bijeenkomst vindt plaats op het Ministerie van Economische Zaken te Den Haag in de Verkadezaal in het Vergadercentrum op de 1^e etage (C-gang-Zuid).

Donderdag vergadert de Regiegroep Spelregels voor de laatste keer over hun eindrapport. De stukken voor het agendapunt Spelregels zullen daarom vrijdagochtend worden nagezonden.

Er zijn op het Ministerie geen parkeerplaatsen beschikbaar. U kunt parkeren in de parkeergarage Babylon of (gratis) in de straten rond het ministerie.

Graag tot maandag!

Vriendelijke groet,

10.2.e, mede namens 10.2.e

10.2.e

Directie Topsectoren & Industriebeleid

.....
DG Bedrijfsleven en Innovatie
Ministerie van Economische Zaken
 Bezuidenhoutseweg 73 | Den Haag
 A-Noord 3e etage
 Postbus 20401 | 2500 EK | Den Haag

.....
T 070 10.2.e

M 06 10.2.e

E 10.2.e @mineleni.nl

woe afwezig

Agenda

Overleg boegbeelden en kennisinstellingen Topsectoren

Datum: Maandag 3 juni 2013 16.00-18.00 uur

Locatie: Ministerie van Economische Zaken, Bezuidenhoutseweg 73, Den Haag, Verkadezaal(25)

Aanwezig: de heren 10.2.e (voorzitter, EZ), 10.2.e (OCW), 10.2.e (TO2/TNO), 10.2.e (TO2/DLO), 10.2.e (NWO), 10.2.e (KNAW), 10.2.e (VSNU), 10.2.e HBO-raad, 10.2.e (MKB-Nederland), 10.2.e (chemie), 10.2.e (HTSM), 10.2.e (energie), 10.2.e (logistiek), 10.2.e (creatieve industrie), 10.2.e (life sciences&health), 10.2.e (tuinbouw& uitgangsmaterialen), 10.2.e (water), 10.2.e en 10.2.e (EZ)

Afwezig: de heren 10.2.e (VNO-NCW), 10.2.e (agri&food)

Agenda

16.00 - 16.15 1. Opening en mededelingen

- o Algemeen Overleg Tweede Kamer Bedrijfslevenbeleid 6 juni
- o Vervolgproces Techniekpact (bijlage 1a en 1b)
- o Horizon 2020 (Bijlage 2)
- o Good Growth Fund (Bijlage 3)

16.15 - 17.10 2. Spelregels voor publiek private samenwerking

(bijlage 4, wordt nagezonden)

Donderdag 30 mei heeft de Regiegroep Spelregels een laatste bijeenkomst over de eindresultaten van het Spelregeltraject. De voorzitters de expertgroepen, de heren 10.2.e en 10.2.e zullen ter vergadering de uitkomst van dit overleg toelichten. De aanwezigen wordt gevraagd het eindresultaat van de Regiegroep goed te keuren.

17.10-17.55 3. Strategische Acquisitie (bijlage 5)

Voortbouwend op de discussie tijdens het Boegbeeldenoverleg op 15 april jl. bijgevoegd een voorstel voor een concrete invulling van strategische acquisitie. In het voorstel worden de boegbeelden gevraagd om per sector met een aanvalsplan strategische acquisitie te komen.

17.55- 18.00 4. W.v.t.t.k. en Rondvraag

Ter info:

- o Verslag Boegbeeldenoverleg 15 april (bijlage 6, reeds eerder verzonden)
- o Verslag Overleg Boegbeelden en kennisinstellingen 11 februari (bijlage 7, reeds eerder verzonden)

De topsectoren en het Techniekpact

Boegbeelden-kennisvoorzittersoverleg 3 juni 2013

Een breed gedragen Techniekpact

Het Techniekpact is 13 mei jl. door 60 partijen ondertekend door het onderwijsveld (VSNU, VO-Raad, PO-Raad, MBO-Raad, Vereniging Hogescholen, NRTO), de vakbonden (FNV en CNV), werkgevers (VNO-NCW, MKB Nederland, FME, de Koninklijke Metaalunie, vertegenwoordigers van de topsectoren en technische branches), studenten (ISO) en de regio's. Namens het kabinet hebben de ministers van Economische Zaken (EZ), Onderwijs (OCW) en Sociale Zaken (SZW) en de staatssecretaris van Onderwijs (OCW) het Techniekpact getekend.

Wat is de huidige situatie?

- Voor het bedrijfsleven is beschikbaarheid van voldoende en goedgeschoold personeel een groot zorgpunt. In het vorig jaar verschenen Masterplan Bèta en Technologie berekenen de topsectoren dat dit dreigende tekort zal oplopen tot meer dan 170.000 mensen in 2016. De groeiambities van het Nederlandse bedrijfsleven, en daarmee ook de economische groei in Nederland, komen hierdoor onder druk.
- Nu volgt 2,5 op 10 leerlingen een technische opleiding. Dat is te weinig. Maar positief is dat het aandeel leerlingen in techniek al enige tijd niet meer daalt. Recente cijfers laten zelfs een lichte toename zien op alle niveaus. Daarnaast doen er zich ook regionaal specifieke knelpunten voor, bijvoorbeeld in de Brainportregio Eindhoven, de regio Twente en de Rotterdamse haven.

Wat willen we bereiken met het Techniekpact?

- Doel van het Techniekpact is de match tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt voor technisch personeel te verbeteren. Daarbij gaat het zowel om de kwantiteit (verkleinen van het tekort) als de kwaliteit (leerlingen en werkenden opleiden in die competenties waar de arbeidsmarkt om vraagt).
- Uit analyses van ROA blijkt dat de komende jaren flinke spanning op de arbeidsmarkt voor technici ontstaat. Schatting is dat op termijn jaarlijks 30.000 extra technici nodig zijn om aan de groeiende behoefte aan technisch personeel te voldoen. Om het kwantitatieve tekort terug te dringen richt het Techniekpact zich op drie 'knoppen':
  1. Kiezen voor techniek: aantal leerlingen dat kiest voor een technische opleiding moet toenemen van 2,5 op de 10 nu naar in ieder geval 3 op 10 in 2020.
  2. Leren over techniek: aantal leerlingen en studenten met een technisch diploma dat ook daadwerkelijk kiest voor een technisch beroep moet toenemen van 50% naar 60% in 2020.
  3. Werken in de techniek: aantal werkenden in de techniek dat de sector verlaat moet met 25% afnemen en aantal zij-instromers uit andere sectoren moet met 25% toenemen in 2020.

Hoe ziet het Techniekpact er uit?

- Het Techniekpact bestaat uit een bestuurlijk akkoord op hoofdlijnen (met een aantal hoofddoelen, van basisonderwijs tot arbeidsmarkt) en een bredere regionale en sectorale uitwerking van deze nationale agenda.
- Het Techniekpact is een 'doe-pact'. Bestaande landelijke, regionale en sectorale techniekinitiatieven hebben een plek in het Techniekpact gekregen en worden verder uitgebouwd. Zo geeft het Techniekpact bijvoorbeeld versnelling aan het Masterplan Bèta en Technologie, maar ook aan de sectoradviezen over MBO en HBO Techniek.

Topsectoren en het Techniekpact

Begin 2012 heeft elke topsector een Human Capital Agenda (HCA) ontwikkeld met een aanpak om de sectorale knelpunten en uitdagingen aan te gaan. Gelijktijdig is door de topsectoren het

doorsnijdende Masterplan Bèta en Technologie (MB&T) opgesteld, gericht op bundeling, synergie en samenhang van initiatieven die van gezamenlijk belang zijn voor alle topsectoren en om goede, bestaande activiteiten breder voort te zetten.

De topsectoren gaan onverkort door met de implementatie van de HCA's en het Masterplan, en hebben in het Techniekpact toegezegd om ten minste op drie manieren een concrete bijdrage te leveren aan het Techniekpact:

- De topsectoren zullen zich inspannen voor een substantiële toename van deelnemende bedrijven aan Jet-Net, Techniektalent.nu en soortgelijke initiatieven. Concreet zeggen de topsectoren een **verdubbeling van het aantal Jetnet deelnemers uit de topsectoren** toe zodat uiteindelijk iedere school in het voortgezet onderwijs die een beroep doet op ondersteuning van het bedrijfsleven hulp krijgt.
- **Bedrijven in de topsectoren stellen 1000 (inter)nationale topsector-beurzen ter beschikking** voor topsector relevante opleidingen. Uitgangspunt is dat de beurzen voor Bachelor en Master studenten ca. € 500 per maand per student bedragen, 10 maanden per jaar. De beurzen kunnen starten in het schooljaar 2014-2015. De beurzen worden sectoraal ontwikkeld en gezamenlijk gepromoot.
- **In 2020 is rond elk innovatiecluster binnen de topsectoren een publiek-private samenwerking in het mbo en hbo gerealiseerd.** Op deze manier wordt de succesvolle opzet van pps-en zoals de Centra voor Innovatief Vakmanschap en de Centres of Expertise nog sterker gekoppeld aan die kennisgebieden die voor de topsectoren relevant zijn en kunnen doorlopende leerlijnen ontstaan. Door de pps-en te richten op die regionale economische zwaartepunten die aansluiten bij de kennisinfrastructuur van de topsectoren wordt een doelmatige organisatie van het onderwijs gerealiseerd.

De HCA-coördinatoren worden gevraagd deze punten per topsector verder uit te werken.

Uitvoering Techniekpact onder leiding van Landelijke Regieteam Techniekpact

- Paul de Krom blijft tot eind 2013 verbonden aan het Techniekpact als aanjager, en zal zich vooral richten op het aanjagen van de regionale uitvoering.
- Om maatwerk te garanderen en zoveel mogelijk aan te sluiten bij de lokale/regionale behoeften en initiatieven ligt het zwaartepunt in de uitvoering bij de regio's,
- De stuurgroep Masterplan Bèta en Technologie wordt omgevormd tot een Landelijk Regieteam Techniekpact (LRT) onder voorzitterschap van 10.2.e . De LRT bestaat uit de vertegenwoordigers uit de vijf landsdelen, vertegenwoordigers van de Rijksoverheid, werkgevers (vno-ncw en MKB Nederland), de topsectoren, werknemers en onderwijs. Leden hebben mandaat vanuit hun achterban. De taak van het LRT is om uitvoering van de landelijke strategie en doelen en de gemaakte afspraken in het Techniekpact te bewaken en zo nodig bij te sturen. De stakeholders blijven daarbij zelf verantwoordelijk voor de uitwerking van de maatregelen.
- De beleidsmatige verantwoordelijkheid voor de geïntegreerde inzet van het Rijk blijft berusten bij de DG's van de drie betrokken departementen OCW, EZ en SZW. Een interdepartementaal team werkt samen met liaisons van de andere stakeholders.
- Het Platform Bèta Techniek (PBT) krijgt opdracht voor ondersteuning in de uitvoering bij (regionale) uitvoering, monitoring en communicatie.

Het voorstel is dat de boegbeelden tijdens het overleg op 3 juni a.s. 10.2.e formeel mandateren om namens de topsectoren zitting te nemen in het Landelijke Regieteam Techniekpact.

Stand van zaken Horizon 2020 en rol Topteams

Boegbeelden-kennisvoorzittersoverleg 3 juni 2013

Stand van zaken

De onderhandelingen tussen de Europese Commissie, de Raad en het Europees Parlement over Horizon 2020 lopen nog. De formele afhandeling zal plaatsvinden in de 2^e helft van 2013. Wel wil het huidige Ierse voorzitterschap in juni overeenstemming bereiken met het Europees Parlement en dat tijdens de Europese Raad van 27-28 juni aankondigen. Het budget 2014-2020 zal rond de 70 miljard Euro bedragen. Om begin 2014 te kunnen starten met de eerste calls, is de Commissie nu parallel aan onderhandelingen bezig met de afronding van de tweejaarlijkse werkprogramma's voor 2014-2015.

Er is tussen Commissie en Lidstaten nog geen overeenstemming over het aantal 'configuraties' waarin met de Lidstaten zal worden samengekomen over Horizon 2020. Vooralsnog wijzen de onderhandelingen er op dat er 10-15 configuraties zullen komen; waarschijnlijk in ieder geval één per maatschappelijke uitdaging. De Nederlandse ondersteuningsstructuur ziet er vooralsnog als volgt uit. Voor elk Horizon 2020 thema is een klankbordgroep ingesteld (15 in totaal) waarin door vertegenwoordigers uit de gouden driehoek de Nederlandse inzet wordt bepaald. Via deze klankbordgroepen wordt nu al informatie gedeeld en daarmee zijn wij koploper in de EU.

Kalender 2013	Activiteit
jan-juni	Triloog Commissie, Raad, Europees Parlement over de algemene verordening en regels voor deelname Horizon 2020 en EIT.
juni	Akkoord tussen Lidstaten en Raad over het aantal 'configuraties' als onderdeel van de formele overlegstructuur en start overleg over het strategisch en werkprogramma Horizon 2020
juni	Voorstel Commissie op basis van het nieuwe budget van 70,2 miljard euro met daarin een nieuwe onderverdeling per pijler en thema.
juni	Mededeling en wetgevende voorstellen artikel 187 (JTI's) en artikel 185 initiatieven.
sept-okt	Goedkeuring strategisch en specifiek programma Horizon 2020
12 nov	Startcongres Horizon 2020 tijdens Innovatie-estafette (Georganiseerd door EZ, I&M en OCW). Spreker oa. 10.2.e . Maatschappelijke vraagstukken oplossen door innovatie te versnellen tussen onderzoekers, ondernemers & overheid. Focus op thema's: Green Transport, Smart Cities, Circular Economy.
okt / dec	Raadsakkoord verordeningen Horizon 2020 en EIT

Rol van de Topsectoren

Om wereldwijd mee te tellen op innovatiegebied is onze positionering in de Europese netwerken belangrijk. Enerzijds beïnvloeden wij de Brusselse agenda met onze prioriteiten, anderzijds moeten wij bij het stellen van prioriteiten de Europese agenda betrekken. Bij de herziening van de innovatiecontracten zal de verbinding met Horizon 2020 explicieter gemaakt moeten worden. Een kwart van alle Nederlandse bedrijven behoort tot de topsectoren en deze bedrijven zijn samen goed voor 96% van alle uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling. Het zijn met name deze bedrijven die antwoorden zullen formuleren op de maatschappelijke uitdagingen van Horizon 2020. De boegbeelden kunnen hieraan een belangrijke bijdrage leveren door:

- deelname van het bedrijfsleven aan de klankbordgroepen te stimuleren;
- probleemoplossend op te treden indien er tussen sectoren verschil van mening is over de Europese agenda is conform onderstaand, vorig jaar afgestemd schema:

Maatschappelijke uitdaging Horizon 2020	'adopterende' topsector	Te betrekken sectoren:
Health demographic change and well-being	10.2.e	HTSM, AGRIFOOD, T&U, CREATIEF, CHEMIE
Food-security, sustainable agriculture & forestry, marine, maritime and inland water research	AGRIFOOD, 10.2.e	CHEMIE (tevens bio-based), WATER, T&U
Secure, clean and efficient energy	ENERGIE, 10.2.e (Nabuurs)	HTSM, WATER, CHEMIE, AGRIFOOD, T&U
Smart, green & integrated transport	LOGISTIEK 10.2.e	CHEMIE, WATER, HTSM, T&U
Climate action, resource efficiency and raw materials	WATER 10.2.e	CHEMIE, T&U, AGRIFOOD, LOGISTIEK
Changing world – inclusive, innovative and reflective societies	CREATIEF, 10.2.e	Alle sectoren
Secure societies – protecting freedom and security of citizens	HTSM, 10.2.e	CREATIEF, WATER, CHEMIE
H2020 thema 'Industriële en ondersteunende technologieën'	HTSM 10.2.e	Alle sectoren

Voorbeeld: Zowel de sectoren LSH als Chemie, Agrofood en HTSM/ICT kennen roadmaps die met gezondheid te maken hebben. In de klankbordgroep 'Health, demographic change and well-being' kunnen deze sectoren de agenda's op elkaar afstemmen. Mocht dit een probleem zijn, ligt er een rol voor boegbeeld LSH die uitdaging 'Health, demographic change and well-being' heeft geadopteerd.

Concreet is het verzoek aan de boegbeelden de topteams tot september door de volgende stappen te leiden (De LSH EU-Connect aanpak kan hierbij als voorbeeld dienen):

1. Naast elkaar leggen van roadmaps/innovatiecontracten en de relevante thema's in de Horizon 2020 strategic agenda, gevolgd door het benoemen van de Nederlandse 'unique selling points' die een antwoord zijn op een Brusselse uitdaging. Doel hiervan is de

Nederlandse propositie scherp te krijgen; wat hebben we te bieden, welk deel van onze sector-innovatie sluit aan op de EU-agenda?

2. Uitbreiden van de roadmaps/innovatiecontracten met prioriteiten op Europees niveau (deadline verlenging innovatiecontracten is 1 september)

3. Samen met EZ, OCW en de kennisinstellingen onze prioriteiten op de voorgrond krijgen in: werkprogramma's Horizon 2020 (deadline: nu), programma Nederlands EU-voorzitterschap 2016 (deadline: medio 2014), KICs (deadline: variabel), EIPs JTI's, JPI's (nieuwe initiatieven mogelijk).

Horizon 2020 is meer dan de maatschappelijke uitdagingen:

Pijler I

Excellence

o.a.: ERC, Future and Emerging Technologies, Marie Curie

Pijler II

Industrial Leadership

o.a.: Key Enabling Technologies, access to risk finance, MKB

Pijler III

Societal Challenges:

1. gezondheid/vergreijzing
2. voedselzekerheid/duurzame landbouw, waterbeheer
3. veilige energie
4. slim, groen transport
5. klimaatverandering & grondstoffen
6. inclusieve en veilige samenleving

EU onderzoeks- en innovatiebeleid naast de verordening H2020: Public Public Partnerships (ERA, art 185, JPI) en Public Private Partnerships (JTIs, Europees Techniek Platform, EIT, EIP)

- Bric → Revolving
  - 1 lotet → topsectore
  - problijk casus
- < FTZO
AgNC

Stand van zaken Dutch Good Growth Fund

Boegbeelden-kennisvoorzittersoverleg 3 juni 2013

Bijlage 3

- Het Dutch Good Growth Fund (DGGF) voor handel en ontwikkelingssamenwerking wordt door de minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, mevrouw 10.2.e, vormgegeven. Namens de boegbeelden zitten 10.2.e en 10.2.e in de referentiegroep die de minister hierover adviseert.
- Op 5 april jl. heeft minister Ploumen van Buitenlandse Handel en Ontwikkelings-samenwerking namens het kabinet de nota "Wat de wereld verdient" aan de Tweede Kamer gestuurd over haar beleidsvoornemens wat betreft de agenda voor hulp, handel en investeringen. Onderdeel van deze brief is het DGGF. In huidige opzet van het DGGF worden drie categorieën van financiering onderscheiden:
  - Bevordering van financiering voor het MKB in lage- en middeninkomenslanden.
  - Ondersteuning van directe investeringen door Nederlandse ondernemers, vooral MKB, in lage- en middeninkomenslanden.
  - Ondersteuning van ontwikkelingsrelevante export door Nederlandse ondernemers, vooral MKB, naar lage- en middeninkomenslanden;
- Daarbij zijn o.m. de volgende keuzes gemaakt:
  - Ingezet wordt op een brede lijst van lage- en middeninkomenslanden. Gekozen is om niet in te zetten op landen die reeds in een volgende fase zijn beland zoals China en Brazilië;
  - Projecten in de categorie "financiering voor het MKB in lage- en middeninkomenslanden" moeten ook zonder rechtstreekse betrokkenheid Nederlandse bedrijfsleven mogelijk zijn;
  - 1-loketgedachte.
- De integratie van handel en ontwikkelingssamenwerking én de introductie van het DGGF, maakt een stroomlijning van het bedrijfsleveninstrumentarium van het ministerie van Buitenlandse Zaken noodzakelijk. Voor mevrouw 10.2.e is van belang dat het DGGF – dat enkel bestaat uit (deels) revolverende instrumenten als garanties, (zachte) leningen en exportkredieten – wordt ondersteund door flankerende instrumenten (o.a. diplomatie, subsidies en PPP's).
- Op 23 mei jl. is er in de Tweede Kamer uitgebreid gedebatteerd over de nota van mevrouw 10.2.e. Het DGGF was een belangrijk onderdeel van deze discussie. Belangrijke aandachtspunten voor de TK zijn: borging van internationaal MVO-beleid en voldoende aandacht voor ontwikkelingsrelevantie, met name gedreven door de angst dat het fonds vooral wordt ingezet voor export zonder hiermee rekening te houden.

Consultatie topsectoren

- Naast de individuele gesprekken was de oorspronkelijke opzet om de stakeholders (incl. het bedrijfsleven) vooral via de referentiegroep te betrekken bij de uitwerking van het fonds. BZ heeft besloten om met het oog op de effectiviteit de consultaties in kleinere expertgroepen voort te zetten. Wat betreft BZ blijven de leden van de referentiegroep nauw betrokken bij de vormgeving van het DGGF, maar onder een iets andere formule.
- Naast de referentiegroep is er ook een separaat gesprek geweest tussen minister 10.2.e en de boegbeelden 10.2.e en 10.2.e over de bredere context. Kernpunten voor mevrouw 10.2.e waren, de kansen buiten de opkomende landen en fragiele staten, de revolverendheid van het fonds en de mogelijkheden om binnen de drie financierings-categorieën van het fonds te kunnen schuiven.
- Mevrouw 10.2.e verwacht in september een uitwerking van het DGGF (in relatie met de overige instrumenten voor het bedrijfsleven) te kunnen presenteren en heeft aangegeven in gesprek te willen blijven met de boegbeelden.

Verzoeken

- Verzoek aan de heren 10.2.e en 10.2.e (als vertegenwoordigers van de boegbeelden in de referentiegroep):
  - Korte appreciatie van en/of aanvulling op het bovenstaande.
  - Is de betrokkenheid van het bedrijfsleven voldoende geborgd in deze herziene opzet alsmede o.b.v. het gesprek met mevr. 10.2.e.
- Verzoek aan alle boegbeelden:
  - Is er vanuit MinEZ aanvullende ondersteuning of interventie gewenst met name op de volgende onderwerpen: exportfinanciering, landenkeuze, mate van revolverendheid.

10.2.e

- Trust → implementatie
- Competitive edge

10.2.e

- Gemeenschappelijk taalgedrukt.
- Trust → noodzakelijk

10.2.e

- verdeling budgette
- model 3 → beschleun
- TO 2 < 100 } verdeling
150 }
- PBO's → 250 FTE
- vouchers → TST: onderbenutting
- EU in de steun

10.2.e

- wie komt unop door? ⇒ topsector

10.2.e

- Achteruitloophspiegel ⇒ 40% minder

10.2.e

- Toetreding na de steun
- Rege topteam/sector.

- ① regie → bepaalt
- ② toetreding
- ③ hervordering

4.A. Samenvatting uitwerking Spelregels voor Publiek Private Samenwerking

Aanleiding

Op 11 februari 2013 heeft het Kabinet aangegeven hoe het de intensivering voor versterking van de kenniseconomie, die in het Regeerakkoord zijn aangekondigd, wil inzetten. Aan de inzet van deze middelen heeft het Kabinet de voorwaarde verbonden dat de partners in de Kenniscoalitie van bedrijven en kennisinstellingen, in overleg met de topteam van de topsectoren, nadere spelregels uitwerken voor samenwerking in fundamenteel en toegepast onderzoek. In maart is de uitwerking van deze spelregels van start gegaan.

Aanpak

Een regiegroep vanuit de Kenniscoalitie, aangevuld met boegbeelden uit enkele topsectoren, en onder regie van de ministeries van Economische Zaken en Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, heeft een drietal expertgroepen in het leven geroepen. Deze expertgroepen hebben zich gebogen over, respectievelijk, de uitwerking van spelregels voor fundamenteel onderzoek, voor toegepast onderzoek en voor Intellectueel Eigendom. In de expertgroepen zijn alle topsectoren via een of meer geledingen uit de gouden driehoek vertegenwoordigd. Om maximaal te kunnen voortbouwen op succesvolle werkwijzen voor publiek private samenwerking en om in te kunnen spelen op de behoefte aan maatwerk zijn vanuit het bedrijfsleven en vanuit de kennisinstellingen vertegenwoordigers afgevaardigd die praktijkervaring met PPS hebben en die kennis hebben van de behoeften in de verschillende topsectoren. Daarnaast hebben in de groepen vertegenwoordigers van NWO, respectievelijk van de publieke instellingen voor toegepast onderzoek (TO2) en universiteiten plaatsgenomen.

Resultaten

Onderstaand vindt u de voornaamste resultaten van deze uitwerking. De resultaten worden per expertgroep gepresenteerd.

10.2.e

- Toetreding overlaten aan het consortium
- Van 3 gaat prima
- Hiertensche verdeling → toekent bepaald.

10.2.e

- Hervordering: review 20 ml wrap
- Transitie beleving: TTS's → task force.

10.2.e

- Demp flexibiliteit
- Hoe organiseer je toefectorbrede relevantie

Resultaten fundamenteel onderzoek

Het totale bedrag dat NWO in topsectoren investeert, belooft € 275 miljoen in 2015. Zoals beschreven in de Kamerbrief *Naar de Top* zal van de totale NWO bijdrage om en nabij € 100 miljoen (vanaf 2015) *op voorhand* zijn gericht op Publiek Private Samenwerking (PPS). Om te voorkomen dat het ongebonden onderzoek hierdoor onder druk komt te staan investeert het kabinet extra in fundamenteel en praktijkgericht onderzoek. Met deze extra middelen wordt het structurele budget van NWO grosso modo op het peil van 2013 gehouden, waardoor de afgesproken € 275 miljoen bijdrage van NWO aan topsectoren gerealiseerd kan worden.

Heldere indeling en stroomlijning NWO-instrumenten voor topsectoren

De NWO-bijdrage aan de topsectoren bestaat uit drie componenten.

1. Specifieke topsector activiteiten gericht op PPS
2. Andere topsector activiteiten (niet-PPS, wel voortkomend uit de gezamenlijke programmering, PPP [privaat-publieke programmering])
3. Vrij onderzoek gericht op de topsectoren

Ad 1. Sterke stroomlijning samenwerkingsmodellen voor PPS

Dit zijn de activiteiten die binnen de topsectoragenda's passen en direct voortkomen uit gezamenlijke programmering in TKI-verband. De PPS-activiteiten zullen worden ontwikkeld in nauwe afstemming/samenwerking tussen NWO en de partners binnen de TKI's. Deze categorie bestaat uit alle PPS activiteiten specifiek gericht op de topsectoren, naar de drie modellen zoals door de expertgroep gedefinieerd, waarbij ook de spelregels voor de betrokkenheid van de topsectoren zijn vastgelegd. De drie modellen zullen door alle NWO-gebieden en -stichtingen in hun werkwijze worden overgenomen. Hiermee worden eenvoud en transparantie versterkt. De regie is zodanig vormgegeven dat de rol van het bedrijfsleven sterker is naarmate het percentage private bijdrage aan de samenwerking stijgt. Hieronder een overzicht op hoofdlijnen.

variant 1 (brede vorm)	variant 2 (specifieke vorm)	variant 3 (intensieve vorm)
<ul style="list-style-type: none"> - Brede calls over alle/meerdere topsectoren heen dan wel topsectordoordruidend - 1-20% private bijdrage - Onderzoekers / kennisinstellingen zoeken steun bedrijven voor topsector relevant onderzoek - Regie NWO 	<ul style="list-style-type: none"> - Call voor een topsector (breed of één/meerdere roadmaps) - 10-40% private bijdrage - Onderzoekers / kennisinstellingen en bedrijven stellen samen programma's op vallend binnen de innovatiecontracten - Regie NWO/bedrijfsleven/TKI¹ 	<ul style="list-style-type: none"> - Call of programma op één roadmap of deel daarvan - 30-50% private bijdrage - Bedrijf/consortium heeft de lead en nodigt i.s.m. NWO onderzoekers/kennisinstellingen uit om te participeren. - regie Bedrijfsleven/TKI i.s.m. NWO¹

In de implementatiefase kan de exacte invulling van gezamenlijke regie tussen NWO en de Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI's) en het bedrijfsleven nader vorm krijgen, inspelend op de behoefte aan maatwerk.

Ad 2. Andere topsector activiteiten: gezamenlijke programmering

Deze categorie bestaat uit niet-PPS activiteiten specifiek gericht op de topsectoren. Kenmerkend voor deze activiteiten is dat ervan ex ante wordt bepaald dat ze binnen de topsectoragenda's passen en net als de PPS-activiteiten voortkomen uit de gezamenlijke programmering in TKI-verband of afgestemd zijn met het topteam. Het gaat met andere woorden om publiek-private programmering (PPP). Het kan daarbij wel zijn dat topsectorvoorstellen in een aantal programma's

¹ Onder regie wordt o.a. verstaan vraagsturing, programmering, peer review en selectieproces. Bij variant 3 heeft de TKI/het bedrijfsleven een sterkere regierol dan bij variant 2. NWO zal in alle varianten de peer review en het selectieproces (mede)organiseren en toegekende middelen administreren.

(zoals onderzoeksfaciliteiten en praktijkgericht onderzoek, zie onder) meedingen met andere voorstellen, maar vooraf is al wel bepaald of iets al dan niet tot een topsector hoort. Het gaat hier om:

- Thematische programma's gericht op publiek onderzoek met een inhoudelijke focus, vaak met multidisciplinair karakter, die voortkomen uit de gezamenlijke programmering in TKI-verband. Deze activiteiten worden gefinancierd met geormerkt geld van NWO en/of departementen.
- NWO-instituten; het gaat hier om onderdelen van het werkprogramma en/of inzet van de beheerde nationale onderzoeksfaciliteiten, die aansluit op de gezamenlijke programmering in TKI-verband.
- Onderzoeksfaciliteiten; hier gaat het om grootschalige, strategische investeringen in (inter)nationale onderzoeksfaciliteiten, waarvan de topsector heeft aangegeven dat deze relevant is c.q. waarbij aanvragen direct voortkomen uit de gezamenlijke programmering in TKI-verband. De aansluiting op de topsectoren is onderdeel van de criteria.
- Praktijkgericht onderzoek; hier gaat het om relevante investeringen in praktijkgericht onderzoek aan hogescholen die aansluiten op de gezamenlijke programmering in de topsectoren/TKI's. Gezien het relatief nieuwe karakter van deze tak wordt eerst gewerkt met een pilot.
- Europese programma's met specifieke relevantie voor de topsectoren, gefinancierd met hiervoor geormerkte middelen (EZ). Hier gaat het om cofinanciering van specifieke Europese samenwerkingsprogramma's gericht op fundamenteel onderzoek en aansluitend op de onderzoeksagenda's van de topsectoren.

In termen van regie geldt voor deze instrumenten dat NWO i.s.m. TKI-partners o.a. programma's voorbereidt (schrijven programma, opstellen criteria en benoemingen van commissies) en dat NWO en TKI 's samen workshops organiseren met wetenschappers en bedrijven (en zonodig andere partners) t.b.v. gezamenlijk programmeren. TKI's organiseren betrokkenheid van bedrijfsleven en de inhoudelijke vraagkant van de topsectoren. NWO verzorgt de procedure en TKI's zijn betrokken bij identificatie van experts, bij de beoordeling van de passendheid van projecten bij of de impact op van het topsectorprogramma, en bij de monitoring.

Ad 3. Vrij onderzoek: transparantie over impuls en gezamenlijke inzet voor bottom up initiatieven

Alle topsectoren hebben aangegeven dat er ook voldoende vrije ruimte moet zijn binnen de voor hen relevante wetenschapsgebieden. NWO zal dit met diverse instrumenten faciliteren. In de bèta/life disciplines zijn dit bijvoorbeeld de vrije FOM-programma's en de FOM-projectruimte (met name HTSM, Energie, LSH en Chemie), de TOP-subsidies van het gebied Chemische Wetenschappen (Chemie), Exacte Wetenschappen (o.a. ICT) en van ZonMw (LSH). Daarnaast zullen binnen talentprogramma's zoals de Vernieuwingsimpuls, projecten van talentvolle onderzoekers in alle disciplines worden gefinancierd op voor de gezamenlijke programmering relevante onderwerpen.

De invulling van deze middelen wordt door NWO vormgeven. De topsectoren krijgen wel zicht op de extra impuls die naar de gebieden is gegaan. NWO en de topsectoren werken actief aan bottom-up initiatieven/aanvragen die geïnspireerd kunnen zijn op de strategische programmering in de innovatiecontracten. Ook zal NWO in overleg met de TKI's kijken hoe de resultaten van de projecten actief onder de aandacht van bedrijven gebracht kunnen worden.

Budgetverdeling specifieke PPS-gerichte activiteiten over topsectoren en doorsnijdende thema's

De expertgroep acht het van belang om de verdeling over de topsectoren op dit moment niet helemaal vast te leggen, zodat er voor iedere topsector groeiruinimte is. Er is om deze reden gekozen voor een flexibel model. De expertgroep stelt voor uit te gaan van een minimum budget voor iedere topsector, dat in het zijn totaliteit niet optelt tot de circa € 100 miljoen, maar tot € 80 miljoen (hetgeen grosso modo overeenkomt met de inzet in 2013 van NWO in PPS).

Minimumbedrag voor elke sector, waarbij verhouding tussen sectoren gelijk blijft...

Als geschikt vertrekpunt voor het minimum voor elke topsector/doorsnijdend thema, wordt uitgegaan van de thematische NWO-bijdrage voor de jaren 2012-2013 (gecorrigeerd voor de VWS en EZ bijdragen). Deze verdeling is immers tot stand gekomen via een interactief bottom-up

proces met de topsectoren waarbij een balans gevonden is tussen de vraag van private partijen enerzijds en het aanbod van onderzoekers anderzijds. Daarnaast zijn bij deze verdeling verschillende relevante criteria (private commitment, wetenschappelijke kwaliteit en potentie, maatschappelijke impact) impliciet meegenomen. De resulterende verdeling voor het minimumbudget van € 80 miljoen is gegeven in onderstaande tabel.

Topsectoren en dwars-doorsnijdende thema's	Verdeling thematische inzet NWO-propositie 2012-2013 (gecorrigeerd voor de EZ- en VWS-bijdrage)	Minimumbedrag per topsector: schaling van de thematische inzet 2012-2013 (gecorrigeerd voor de EZ en VWS bijdrage) naar €80 mln
Agri&Food	8,2 %	6,6
Chemie (incl. BBE)	12,9 % (incl. 3,6 % BBE)	10,3 (incl. 2,9 BBE)
CI	5,2 %	4,1
Energie	13,7 %	11,0
HTSM (incl. ICT)	24,2 % (incl. 4,1 % ICT)	19,4 (incl. 3,3 ICT)
LSH	16,7 %	13,3
Logistiek	4,5 %	3,6
T&U	3,6 %	2,9
Water	9,6 %	7,7
SIA	1,4 %	1,1
Totaal	100,0 %	80,0 M€

Ruimte voor groei van de PPS-middelen

Bovenop het minimumbudget van € 80 mln is om en nabij € 20 miljoen beschikbaar voor aanvullende PPS in de varianten 2 en 3 voor de topsectoren en doorsnijdende thema's. Voor de verdeling van dit bedrag over de topsectoren zal de mate van privaat commitment in belangrijke mate bepalend zijn.

Daarnaast biedt NWO additionele mogelijkheden voor PPS-projecten in alle topsectoren en doorsnijdende thema's via de PPS-variant 1, waarbij sprake is van bredere competitie tussen topsectoren (circa € 15-20 miljoen), waarmee de totale NWO PPS-bijdrage op kan lopen tot € 120-125 miljoen. Tenslotte staan ook de andere componenten van de NWO-bijdrage open voor PPS, in bredere competities tussen en buiten de topsectoren (variant 1). Het uiteindelijke bedrag per topsector kan dus op verschillende manieren groeien.

Budgetverdeling over de componenten

De NWO-bijdrage aan de topsectoren zal in het jaar 2015 zijn volle omvang bereiken. De verdeling van de middelen over de verschillende componenten ziet er dan als volgt uit, waarbij met behulp van bandbreedtes tevens mogelijkheden voor groei zijn weergegeven:

Componenten NWO-bijdrage	Totaal (M€)	PPS (M€)
1. Specifieke activiteiten gericht op PPS		
– PPS-programma's model 2 en 3	80-105	80-105
– PPS-programma's model 1	15-20	15-20
2. Andere activiteiten direct voortkomend uit de roadmap TKI's PPP (publiek private programmering)		
– Andere themaprogramma's	10	
– Andere bijdragen NWO-instituten	10-15	PM*
– Praktijkgericht onderzoek	10	PM*
– Onderzoeksfaciliteiten & ICT	40-50	PM*

- Europese programma's (cofinanciering)	10	PM*
3. Vrij onderzoek gericht op de topsectoren		
- Projecten in bèta/life disciplines (o.a. TOP-subsidies)	30-35	PM*
- Overig vrij onderzoek relevant voor topsectoren (o.a. wetenschapsbrede talentprogramma's)	55-5	
4. Uitvoeringskosten	13	
Totaal	275	95-125 + PM

* In elk van deze compartimenten is PPS mogelijk en zal deze actief worden gestimuleerd. Projecten komen voor uit de gezamenlijke programmering.

Resultaten toegepast onderzoek

De spelregels voor toegepast onderzoek hebben betrekking op de inzet van onderzoekscapaciteit van de TO2-instituten: TNO, DLO, Marin, Deltares, ECN en NLR. Het doel is om handvatten te geven die leiden tot de ontwikkeling van werkende PPS-en in het kader van topsectoren. De regels moeten enerzijds duidelijk zijn en anderzijds ruimte bieden voor maatwerk per topsector. Sturing op basis van de behoeften van het bedrijfsleven wordt gecombineerd met een duurzaam robuuste kennisbasis. Voorwaarden moeten passend zijn voor deelname door het MKB aan PPS-en. De hoofdonderwerpen zijn:

- governance bij de inzet van de capaciteit van de TO2 instellingen in de verschillende topsectoren en bij het aanpassen van de capaciteit aan de veranderende vraag;
- de publiek-private samenwerkingsvormen en de bijbehorende spelregels.

De inzet van deze instituten heeft de vorm van inzet van onderzoekscapaciteit. De totale inzet beloopt € 250 mln in 2015. Deze € 250 mln. kan in twee compartimenten worden verdeeld. Het eerste is een besteding van de ca € 150 mln in het kader van PPS met private medefinanciering. Het tweede is de ca € 100 mln waar sprake is van publiek private programmering vanuit/binnen de innovatiecontracten in overeenstemming met de TKI's en/of topteams.

Net als voor fundamenteel onderzoek, zijn voor het toegepast onderzoek eenvoudige en transparante samenwerkingsmodellen uitgewerkt en zijn afspraken gemaakt over regie en aansluiting bij de behoefte van de topsectoren.

Drie PPS-modellen voor de inzet van TO2

PPS-en voor onderzoek in het kader van topsectoren kunnen ingedeeld worden in drie categorieën: programma's, grote projecten en kleinere/korte termijn projecten. De categorieën nemen de samenwerking tussen bedrijven en TO2 instituten als uitgangspunt, maar aan PPS-en kunnen ook instellingen voor fundamenteel onderzoek deelnemen. Een PPS kan dan ook een mix van fundamenteel onderzoek (FO), industrieel onderzoek (IO) en experimentele ontwikkeling (EO) behelzen, waarvoor verschillende basisregels en streefcijfers voor private bijdragen gelden. De private bijdrage in een PPS is dus mede afhankelijk van de 'mix' van onderzoeksactiviteiten. Het Europese O&O&I steunkader en streefcijfers die ambities op het gebied van PPS weergeven vormen hier een globaal uitgangspunt. De exact toegestane percentages hangen ook af van bedrijfsomvang, aard van de samenwerking en afspraken over IE.

1. Programma's	2. Grote projecten	3. Korte termijn projecten
<ul style="list-style-type: none"> • Grote consortia • Looptijd > 4 jaar • private bijdrage afhankelijk van aard van onderzoek: tenminste 10%, streefcijfer oplopend in de tijd tot > 50% • Besluit topteam (past programma in innovatiecontract/roadmap), mogelijkheid te delegeren aan TKI • Toetreding derden na start is in principe mogelijk en kan redelijkerwijs niet worden geweigerd. • Combinatie FO en IO is mogelijk 	<ul style="list-style-type: none"> • Grote/middelgrote consortia. Minimaal 2 bedrijven. • Looptijd 1-4 jaar • Private bijdrage afhankelijk van aard van onderzoek deelnemende bedrijven is > 50% (streefgetal) • Besluit topteam (past project in innovatiecontract /roadmap) mogelijkheid te delegeren aan TKI • Toetreding gedurende looptijd met goedkeuring consortium • Voor het overgrote deel IO, mogelijk beperkt deel FO en/of EO 	<ul style="list-style-type: none"> • Kleine consortia. Kan met 1 bedrijf, voorkeur voor minimaal 2. • Looptijd: <1 jaar • Private bijdrage afhankelijk van aard onderzoek. Streefcijfers: FO: > 25 IO: > 50%, EO: > 75%. • Besluit: topteam (thema past in innovatiecontract/roadmap), TKI (selectieproces), Instituut: selectie projecten, rapportage aan TKI • Tijdens project geen toetreding tenzij dit noodzakelijk wordt geacht door partners. • Meestal IO of EO. kan kortlopend FO zijn.

Er kan bij deze categorieën sprake zijn van volgtijdelijkheid, bijvoorbeeld dat categorie 3-projecten voorbouwen op het werk uit een programma. Het kan ook zijn dat een programma in feite een samenballing is van de drie categorieën. Dit soort programma's kan in één keer opgezet worden als categorie 1 programma. Tussentijds gelden dan geen nieuwe procedures voor onderdelen. Dit betekent ook dat bijvoorbeeld de private bijdrage voor categorie 1 uiteen kan lopen.

Uitgangspunten bij het uitwerken van *privaat-publieke samenwerking*

Voor het realiseren van goede PPS-en is een aantal algemene uitgangspunten geformuleerd. Hieronder worden de belangrijkste kort aangegeven:

- In publiek private samenwerking werken de partijen op basis van gelijkwaardigheid, waarbij kennisvragen van bedrijfsleven en eventueel overheid leidend zijn. Instituten en bedrijven werken tegen deze achtergrond constructief mee aan het bouwen van consortia.
- Het bedrijfsleven heeft een grote rol én verantwoordelijkheid om hier invulling aan te geven door een actieve rol bij de vraagarticulatie.
- Het belang van een stevige kennisbasis en het delen van kennis wordt onderkend. TKI's zijn representatief voor de gouden driehoek en hebben hierin een sleutelrol.
- De TO2 instituten richten hun organisaties in om tegemoet te komen aan de behoeften van de topsectoren, met behoud van verantwoordelijkheid voor hun lange termijn missie. Dit vergt een proactieve rol, aanpassingsvermogen en inleving in de wensen van het bedrijfsleven, maar mag niet leiden tot aanbodsturing van instituten.
- Het topsectorenbeleid is er om bedrijven over de volle breedte van de betreffende sector te ondersteunen. Toetredingsdrempels worden vermeden.
- Er is aandacht voor het inzetten van kennis en netwerken van instituten specifiek voor het MKB.
- In elke PPS is er sprake van private bijdragen. Deze bijdragen zijn een cash bijdrage, eventueel gecombineerd met een in-kind deelname als dat toegevoegde waarde heeft voor het project. In-kind bijdragen zijn in het algemeen werktijd van mensen (onderzoekers) en/of middelen (laboratorium faciliteiten); ze vormen geen grondslag voor TKI-toeslag.

- Daar waar de Nederlandse kennisinfrastructuur niet voorhanden is, kunnen door de deelnemers in de PPS buitenlandse partijen ingeschakeld worden op hun kosten, eventueel onder gebruikmaking van gegenereerde TKI toeslag.
- Bij het uitwerken van PPS-en wordt de mogelijkheid deel te nemen aan Europese programma's geïncorporeerd.
- De goede functionaliteiten van de TTI's kunnen overgenomen worden in de topsectorenaanpak waarbij die enerzijds door de TKI's en anderzijds door NWO of de TO2 instituten worden geborgd. Dit betekent een stevige aansturing vanuit een programmaraad/industrial board, onderhouden van een netwerk en samenloop van fundamenteel en toegepast onderzoek.

Samenloop fundamenteel en toegepast onderzoek

Eén van de doelen van de spelregels voor PPS-en in het kader van de topsectoren is de mogelijkheid om samenwerking in projecten met zowel fundamenteel als toegepast onderzoek waar mogelijk geïntegreerd te programmeren. De vraag is vervolgens hoe de modaliteiten die nu voor NWO en TO2 zijn ontwikkeld, voldoende in combinatie ingezet kunnen worden.

In onderstaande tabel is weergegeven hoe deze programmering op '4 niveaus' kan worden vormgegeven. In eerste regel (niveau topteam) wordt er van uitgegaan dat alleen op niveau topteam samen wordt gewerkt. Vervolgens wordt het in gescheiden werelden van fundamenteel en toegepast uitgewerkt. In de tweede regel wordt niet alleen op topteam, maar ook op roadmap-niveau samengewerkt. Dit is een iets intensievere vorm van samenhang tussen fundamenteel en toegepast.

Volgende stap is dat niet alleen op topteam en roadmap, maar ook op programmaniveau wordt samengewerkt. En de laatste stap is dat op projectniveau fundamenteel en toegepast onderzoek gecombineerd wordt.

Niveau	Wijze van samenwerken	PPS modaliteiten
Topteam	Gezamenlijk vaststellen van thema's	Op basis hiervan kunnen alle PPS modaliteiten van NWO en TO2 worden ingezet.
Roadmap	Uitwerken van thema's in concrete roadmaps. In die roadmaps wordt aangegeven waar fundamentele kennisvragen zijn en waar toegepaste kennisvragen	Op basis roadmap worden apart vanuit NWO en TO2 PPS-en vormgegeven. Deze dragen gezamenlijk bij aan roadmap maar worden niet gezamenlijk geprogrammeerd. Op basis van roadmap kunnen NWO varianten 2 (intermediair) en 3 (partner) worden ingezet. Voor TO2 alle drie de varianten.
Programma's	Op basis van de roadmaps worden programma's opgezet, waar fundamenteel en toegepast onderzoek in wordt geprogrammeerd.	Vanuit roadmap worden gezamenlijke programma's opgezet. De financiering van projecten door NWO en inzet TO2 capaciteit verloopt echter apart. Voorbeelden: Holst/ESI waarbij fundamenteel onderzoek op basis van thematische call of partnershipprogramma wordt gefinancierd en toegepast op basis van een PPS met TO2. Varianten 2 en 3 van NWO en varianten 1 (programma's) en 2 (grote projecten) van TO2 worden hiervoor benut.

Projecten	Op basis van roadmaps of binnen programma's worden projecten opgezet die zowel fundamenteel als toegepast onderzoek bevatten.	Dit vereist dat er een vorm van een gezamenlijke call (of andere vorm van projectoproep) wordt opgezet, met gezamenlijke beoordeling en selectie. Dit kan vanuit 'twee potjes' die bijeen worden gelegd, maar waaruit deel van project dat fundamenteel is uit pot FO en deel toegepast uit pot TO wordt betaald. Varianten 2 en 3 van NWO kunnen gecombineerd worden met varianten 1 (programma's) en 2 (grote projecten) van TO2.
-----------	---	--

De meerwaarde van het topsectorenbeleid is de afstemming van onderzoekagenda's op topteamniveau en de mogelijkheid om de samenhang te operationaliseren met ondersteuning van de TKI's. Hierdoor kunnen programma's worden ontwikkeld in samenspraak met de betreffende instituten en maximale samenhang nagestreefd worden tussen fundamenteel en toegepast onderzoek, waar mogelijk op project of programmaniveau, maar zeker op roadmapniveau.

Capaciteit TO2 aanpassen aan behoeften topsectoren

De huidige verdeling van capaciteit over topsectoren en instituten is historisch tot stand gekomen, en niet op basis van een integrale afweging. Economische, maatschappelijke en wetenschappelijke criteria dienen ten grondslag te liggen aan een ideale verdeling, waarbij ook de groeipotentie en specifieke karakteristieken van een sector, zoals het aandeel MKB, in een complete afweging verdisconteerd zouden moeten zijn.

Een objectieve verdeling op basis van relevante criteria is op dit moment nog niet goed mogelijk. Het is wenselijk een weging te ontwikkelen.

In de uitwerking is een modus gezocht om te komen tot een betere aansluiting bij de behoeften van topsectoren. Hierbij wordt geborgd dat de TO2-infrastructuur enerzijds robuust is (het kost nu eenmaal tijd om bepaalde kenniscapaciteit te ontwikkelen) en anderzijds wendbaar. Dit wordt gerealiseerd in drie fasen.

Jaarlijkse onderzoeksprogrammering: aanpassingen binnen topsectoren mogelijk

De instituten stellen elk jaar een onderzoeksprogramma op. Voor de middelen die beschikbaar zijn voor Topsectoren is de innovatiecontract van de topsector daarbij leidend. De topteams geven jaarlijks een zwaarwegend advies aan de overheid over dat programma.

Er zij vermeld dat ook de TKI toeslag een mate van flexibiliteit met zich meebrengt en inzet van andere-dan-TO2 instituten mogelijk maakt.

Vernieuwing innovatiecontracten: ruimte om flexibel in te zetten

De innovatiecontracten worden tweejaarlijks bijgesteld. Ontwikkelingen in de behoefte aan capaciteit legitimeren een her-allocatie van gereserveerde capaciteit parallel aan de verschuiving van de behoefte. Het aandeel van de middelen dat kan verschuiven moet voldoende substantie hebben maar teveel onzekerheid voorkomen.

Vierjaarlijkse strategische prioritering van allocatie van capaciteit over topsectoren

Geadviseerd wordt toe te werken naar een situatie waarin elke vier jaar een strategische prioritering plaatsvindt van de inzet van alle overheidsmiddelen voor toegepast onderzoek. Economische impact van de sector, technisch wetenschappelijk nivo en maatschappelijke impact van het toegepaste onderzoek zijn hierbij maatgevend. De eerste prioritering in 2015 geeft aan op welke gebieden capaciteiten ontwikkeld en afgebouwd kunnen worden in de periode 2016 – 2019.

Resultaten intellectueel eigendom

Intellectueel eigendom (IE)-rechten scheppen vaak de voorwaarden om producten op de markt te zetten, diensten te leveren of technologie breed voor de Nederland in te kunnen zetten.

In de spelregels is het IE in samenhang met de modaliteiten voor fundamenteel en toegepast onderzoek uitgewerkt. Dit vergroot de transparantie van samenwerkingsvoorwaarden en biedt helderheid hierover vooraf.

Tussen de topsectoren bestaan grote verschillen in het gebruik van IE-rechten. Dit hangt met name samen met hoe deze rechten geëxploiteerd worden. In de uitwerking is hieraan recht gedaan.

Bij het opstellen van de spelregels is steeds rekening gehouden met het onderscheid tussen deelnemers die investeren en participeren in PPS en derden. Uitgangspunt is dat degene die deelneemt ook een voordeel moet hebben aan die deelname.

Alle relevante aspecten van het IE zijn in de uitwerking aan bod gekomen. De uitwerking past binnen de Europese kaders voor IE.

Hieronder een overzicht op hoofdlijnen. Dit is een versimpelde weergave van de eindrapportage waar geen rechten aan kunnen worden ontleend. In de eindrapportage word de achterliggende interpretatie staat beschreven. Toelichting op de gemaakte keuzes vindt u in het achtergronddocument.

Achtergrondkennis

Achtergrondkennis is alle kennis (inclusief IE-rechten) die deelnemers vooraf aan het project bezitten en kunnen inbrengen om meer kennis te genereren.

Eigendom

Fundamenteel onderzoek

<i>Brede variant</i>	<i>Specifieke variant</i>	<i>Intensieve variant</i>
Altijd bij de inbrenger		

Toegepast onderzoek

<i>Programma's</i>	<i>Grote projecten</i>	<i>Korte termijn projecten</i>
Altijd bij de inbrenger		

Toegang en gebruik tijdens project

Fundamenteel onderzoek

<i>Brede variant</i>	<i>Specifieke variant</i>	<i>Intensieve variant</i>
Royalty free indien redelijkerwijs nodig		

Toegepast onderzoek

<i>Programma's</i>	<i>Grote projecten</i>	<i>Korte termijn projecten</i>
Royalty free indien redelijkerwijs nodig		

Na het project

Fundamenteel onderzoek

<i>Brede variant</i>	<i>Specifieke variant</i>	<i>Intensieve variant</i>
Intentieverklaring in combinatie met inspanningsverklaring gebruik mogelijk te maken		

Toegepast onderzoek

<i>Programma's</i>	<i>Grote projecten</i>	<i>Korte termijn projecten</i>
Intentieverklaring in combinatie met inspanningsverklaring gebruik mogelijk te maken		

Verder gebruik door onderzoeksorganisatie

Fundamenteel onderzoek

<i>Brede variant</i>	<i>Specifieke variant</i>	<i>Intensieve variant</i>
1) Achtergrond OO in principe beschikbaar		
2) Niet openbare achtergrond en IE-rechten andere deelnemers alleen met expliciete toestemming		

Toegepast onderzoek

<i>Programma's</i>	<i>Grote projecten</i>	<i>Korte termijn projecten</i>
1) Achtergrond OO in principe beschikbaar		
2) Niet openbare achtergrond en IE-rechten andere deelnemers alleen met expliciete toestemming		

Toegang door derden

Fundamenteel onderzoek

<i>Brede variant</i>	<i>Specifieke variant</i>	<i>Intensieve variant</i>
Geen standaard rechten voor derden		

Toegepast onderzoek

<i>Programma's</i>	<i>Grote projecten</i>	<i>Korte termijn projecten</i>
Geen standaard rechten voor derden		

Voorgrondkennis

Voorgrondkennis is kennis die ontstaat tijdens het uitvoeren van het project. Deze kennis is onder te verdelen in: vrij beschikbare kennis, interne know how (binnen het project) en intellectuele eigendomsrechten. De interne know how is beschikbaar voor de deelnemers aan het project. Voor de intellectuele eigendomsrechten gelden speciale regelingen.

Eigendom

Fundamenteel onderzoek

<i>Brede variant</i>	<i>Specifieke variant</i>	<i>Intensieve variant</i>
Rechthebbende	1. Rechthebbende → 2. Eventueel Centraal eigendom → 3. Commerciële gebruiker	1. Rechthebbende → 2. commercieel gebruiker (F.R.o.R.)

Toegepast onderzoek

<i>Programma's</i>	<i>Grote projecten</i>	<i>Korte termijn projecten</i>
1. Rechthebbende 2. Eventueel centraal eigendom	1. Rechthebbende 2. Eventueel centraal eigendom	1. Rechthebbende 2. Eventueel centraal eigendom

Toegang en gebruik tijdens het project

Fundamenteel onderzoek

<i>Brede variant</i>	<i>Specifieke variant</i>	<i>Intensieve variant</i>
Royalty free		

Toegepast onderzoek

<i>Programma's</i>	<i>Grote projecten</i>	<i>Korte termijn projecten</i>
Royalty free		

Na het project

Fundamenteel onderzoek

<i>Brede variant</i>	<i>Specifieke variant</i>	<i>Intensieve variant</i>
<u>Know how</u> Royalty free + niet exclusief	<u>Know how</u> Royalty free + niet exclusief	<u>Know how</u> Royalty free + niet exclusief

<u>IE-rechten</u> OO in de lead. Geen automatisch recht. Specifieke omstandigheden dient OO mee te nemen.	<u>IE-rechten</u> Niet exclusief is het uitgangspunt	<u>IE-rechten</u> Royalty free niet exclusief Optie voor deelnemend bedrijf op exclusieve licentie (voor toepassingsgebied)
--	---	---

Toegepast onderzoek

<i>Programma's</i>	<i>Grote projecten</i>	<i>Korte termijn projecten</i>
<u>Know how</u> Royalty free + niet exclusief	<u>Know how</u> Royalty free + niet exclusief	<u>Know how</u> Royalty free + niet exclusief
<u>IE-rechten</u> Niet exclusief is het uitgangspunt Eventueel optie voor deelnemend bedrijf op exclusieve licentie voor toepassingsgebied	<u>IE-rechten</u> Niet exclusief is het uitgangspunt Eventueel optie voor deelnemend bedrijf op exclusieve licentie voor toepassingsgebied	<u>IE-rechten</u> Royalty free en niet exclusief is het uitgangspunt Eventueel optie voor deelnemend bedrijf op exclusieve licentie (voor toepassingsgebied)

Verder onderzoek door onderzoeksorganisaties, voor deelnemers

Fundamenteel onderzoek

<i>Brede variant</i>	<i>Specifieke variant</i>	<i>Intensieve variant</i>
Altijd, voor eigen voorgrond mits geen exclusieve rechten verleend		

Toegepast onderzoek

<i>Programma's</i>	<i>Grote projecten</i>	<i>Korte termijn projecten</i>
Altijd, voor eigen voorgrond mits geen exclusieve rechten verleend		

Verder onderzoek door onderzoeksorganisaties, voor derden

Fundamenteel onderzoek

<i>Brede variant</i>	<i>Specifieke variant</i>	<i>Intensieve variant</i>
<u>Know how</u> Eventueel mogelijk via een licentie met eigenaar know how	<u>Know how</u> Eventueel mogelijk via een licentie met eigenaar know how	<u>Know how</u> In principe geen toegang, maar na lead time mogelijk wel door licentie met eigenaar know how.
<u>IE-rechten</u> In principe mogelijk voor IE van OO. OO houdt rekening met positie eerdere deelnemers.	<u>IE-rechten</u> Afhankelijk van het samenwerkingsverband kunnen derden toetreden	<u>IE-rechten</u> Gedurende lead time geen toegang voor derden.

Toegepast onderzoek

<i>Programma's</i>	<i>Grote projecten</i>	<i>Korte termijn projecten</i>
<u>Know how</u> In principe mogelijk tegen entrance fee	<u>Know how</u> In principe mogelijk tegen entrance fee	<u>Know how</u> In principe niet mogelijk tijdens project, eventueel daarna tegen fee
<u>IE-rechten</u> In principe mogelijk tegen entrance fee	<u>IE-rechten</u> In principe mogelijk tegen entrance fee	<u>IE-rechten</u> In principe niet mogelijk tijdens project, eventueel daarna tegen fee

Geheimhouding en publicatie

Het is mogelijk bepaalde kennis geheim te houden om interne know how (trade secrets) te creëren en octrooien aan te kunnen vragen (octrooibare materie mag niet gepubliceerd worden voor indiening van de octrooiaanvraag). In het algemeen zal bij het voornemen van een deelnemer aan de PPS om te publiceren de openbaarmaking gescreend dienen te worden door de deelnemende bedrijven en de OO. Dit zal binnen één maand plaatsvinden om publicatie niet onnodig op te houden.

Kosten IE

Uitgangspunt is dat degene die de eigendom van de IE-rechten heeft ook de kosten op zich neemt, terwijl een gebruiker/belanghebbende die geen mede uitvinder is, een redelijke bijdrage levert. Bij meerdere gebruikers kunnen de kosten verdeeld worden over de gebruikers.

Waardering IE

Het Europese staatssteunkader voor Onderzoek, Ontwikkeling en Innovatie schrijft bij indirecte staatssteun bij publiek private samenwerking voor dat er een marktconforme vergoeding betaald moet worden wanneer een onderzoeksorganisatie zijn IE-rechten overdraagt of licentieert aan een bedrijf. Van deze marktconforme prijs mag de eigen bijdrage aan het project worden afgetrokken. Voor het begrip marktconform zijn in de praktijk drie gangbare modellen beschikbaar: (i) 'costs based' (gemaakte kosten zijn de basis van een vergoeding), (ii) 'market based' (vergelijkbare IE transacties (verkoop, licenties) in markt zijn de basis), en (iii) 'income based' (toekomstige inkomsten zijn de basis).

Veelal zullen er in een vroeg stadium van ontwikkeling nog veel onzekerheden zijn omtrent vergelijkbare transacties met IE rechten in de markt en het toekomstig inkomen uit de ontwikkeling. Een cost-based waardering zal in een dergelijke situatie veelal de enige mogelijkheid zijn voor het bepalen van een marktconforme vergoeding. In dat geval zijn de gemaakte kosten, met een redelijke toeslag een goede basis voor de vergoeding. Naarmate er een verder stadium van ontwikkeling wordt bereikt en er minder onzekerheden zijn, komen de overige modellen meer in beeld.

4B. Spelregels inzet middelen voor fundamenteel onderzoek

1 Inleiding

De expertgroep fundamenteel onderzoek is gevraagd om spelregels te ontwikkelen voor de programmatische bijdrage van NWO van in totaal € 275 miljoen aan de topsectoren en TKI's. Dit met aandacht voor de verschillende PPS-vormen daarbinnen en voor de wijze waarop NWO in samenwerking met de topsectoren, TKI's en bedrijven haar bijdrage aan topsectoren zal ontwikkelen en uitvoeren. Het werken aan lange termijngerichte onderzoeksprogrammering en zich daaruit ontwikkelende duurzame samenwerkingsverbanden, is hierbij een belangrijke doelstelling.

Er moest een set uitgangspunten en spelregels worden geformuleerd voor het ontwikkelen en selecteren van onderzoeksprojecten binnen verschillende PPS-vormen en in niet-PPS verband. Beoogd resultaat is dat de programmatische inzet van NWO in topsectoren en TKI's zo kan worden vormgegeven dat het fundamentele onderzoek optimaal bijdraagt aan de strategische onderzoeksagenda's van de topsectoren. Concreet genoeg om heldere specifieke afspraken met topteams/TKI's te kunnen maken en tegelijk voldoende ruimte biedend voor maatwerk. Daarbij dient recht te worden gedaan aan de verschillende verantwoordelijkheden van alle betrokken partijen.

De expertgroep spelregels fundamenteel onderzoek is twee keer bijeen geweest en is breed samengesteld uit vertegenwoordigers van bedrijfsleven, overheid, NWO, universiteiten en HBO, met een brede spreiding qua betrokkenheid met de topsectoren. Onder de expertgroep zijn tussentijds twee werkgroepen actief geweest. De ene werkgroep heeft zich gericht op modaliteiten voor privaat-publieke samenwerkingsverbanden (PPS) en de andere heeft zich beziggehouden met het vraagstuk wat een redelijke verdeelsleutel van het NWO-budget voor PPS over de topsectoren zou kunnen zijn. Dit document vormt de eindrapportage van de expertgroep.

2 De bijdrage van NWO aan de topsectoren

Zoals beschreven in de nota over het bedrijfslevenbeleid "Naar de Top" (2012; TK. 32637) is via NWO olopend tot in 2015 een bedrag van € 275 miljoen beschikbaar voor programmatisch onderzoek voor de topsectoren. Om te voorkomen dat het ongebonden onderzoek hierdoor onder druk komt te staan investeert het kabinet extra in fundamenteel en praktijkgericht onderzoek. Met deze extra middelen wordt het structurele budget van NWO grosso modo op het peil van 2013 gehouden, waardoor de afgesproken € 275 miljoen bijdrage van NWO aan topsectoren gerealiseerd kan worden.

Het totale bedrag dat NWO in topsectoren investeert (€ 275 miljoen in 2015) zal deels ingezet worden in PPS-verbanden en deels in andere vormen met de innovatiecontracten van de topsectoren als referentiekader. In alle gevallen blijft NWO verantwoordelijk voor de bewaking van de wetenschappelijke kwaliteit middels het beproefde peer review systeem en zal NWO de middelen toekennen en beheren op basis van de gangbare principes van transparantie en competitie op basis van kwaliteit. NWO zal hierbij samenwerken met de betrokken partners in de topsectoren/TKI's, in bijzonder bij de beoordeling van de aansluiting van voorstellen op de gezamenlijke programmering en hun potentiële impact op innovatie. Zoals beschreven in "Naar de Top" zal van de totale NWO bijdrage om en nabij € 100 miljoen (vanaf 2015) op voorhand zijn gericht op PPS.

In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de verschillende PPS en niet-PPS instrumenten die NWO gaat inzetten om deze bijdrage te realiseren, alsmede een budgettaire opbouw van de gehele bijdrage (paragraaf 2.1) en wordt een voorstel gedaan voor de verdeling van de middelen voor PPS over topsectoren en doorsnijdende thema's (paragraaf 2.2).

2.1 Opbouw NWO-bijdrage aan de topsectoren

De NWO-bijdrage aan de topsectoren bestaat uit drie componenten. In deze paragraaf wordt een toelichting gegeven op de opbouw van de verschillende componenten¹:

1. **Specifieke topsector activiteiten gericht op PPS**
2. **Andere topsector activiteiten (niet-PPS, wel voortkomend uit de gezamenlijke programmering, PPP [privaat-publieke programmering])**
3. **Vrij onderzoek gericht op de topsectoren**

Daarnaast is sprake van uitvoeringskosten en netwerkactiviteiten behorende bij met name de specifieke topsector activiteiten gericht op PPS. Hieronder worden deze componenten nader toegelicht. Aan het eind wordt de budgettaire opbouw van de gehele NWO-bijdrage weergegeven en wordt aangegeven welke rol TKI's en bedrijven hebben bij de verschillende componenten.

2.1.1 Specifieke topsector activiteiten gericht op PPS

Dit zijn de activiteiten die binnen de topsectoragenda's passen en direct voortkomen uit gezamenlijke programmering in TKI-verband. De PPS-activiteiten zullen worden ontwikkeld in nauwe afstemming/samenwerking tussen NWO en de partners binnen de TKI's. Deze categorie bestaat uit alle PPS activiteiten specifiek gericht op de topsectoren, naar de drie modellen zoals door de expertgroep gedefinieerd. Daarin staan ook de spelregels voor de betrokkenheid van de topsector (zie paragraaf 3.2). Hieronder een overzicht op hoofdlijnen.

variant 1 (brede vorm)	variant 2 (specifieke vorm)	variant 3 (intensieve vorm)
<ul style="list-style-type: none"> • Brede calls over alle/meerdere topsectoren heen dan wel topsectordoorsnijdend • 1-20% private bijdrage • Onderzoekers / kennisinstellingen zoeken steun bedrijven voor topsector relevant onderzoek • Regie NWO	<ul style="list-style-type: none"> • Call voor een topsector (breed of één/meerdere roadmaps) • 10-40% private bijdrage • Onderzoekers / kennisinstellingen en bedrijven stellen samen programma's op vallend binnen de innovatiecontracten • Regie NWO/bedrijfsleven/TKI²	<ul style="list-style-type: none"> • Call of programma op één roadmap of deel daarvan • 30-50% private bijdrage • Bedrijf/consortium heeft de lead en nodigt i.s.m. NWO onderzoekers/kennisinstellingen uit om te participeren. • regie Bedrijfsleven/TKI i.s.m. NWO²

De middelen voor deze component over de topsectoren en doorsnijdende thema's zullen zo worden verdeeld dat voor alle topsectoren/doorsnijdende thema's mogelijkheden voor groei zijn, waarbij een zekere minimuminvestering is gegarandeerd (zie paragraaf 2.4).

2.1.2 Andere topsector activiteiten (niet-PPS, wel Publiek Private Programmering)

Deze categorie bestaat uit niet-PPS activiteiten specifiek gericht op de topsectoren. Kenmerkend voor deze activiteiten is dat ervan ex ante wordt bepaald dat ze binnen de topsectoragenda's passen en net als de PPS-activiteiten voortkomen uit de gezamenlijke programmering in TKI-verband of afgestemd zijn met het topteam. Het gaat met andere woorden om publiek-private programmering (PPP). Het kan daarbij wel zijn dat topsectorvoorstellen in een aantal programma's (zoals onderzoeksfaciliteiten en praktijkgericht onderzoek, zie onder) meedingen met andere voorstellen, maar vooraf is al wel bepaald of iets al dan niet tot een topsector hoort. Het gaat hier om:

¹ Internationale samenwerking in het kader van de topsectoren/TKI's vormt onderdeel van meerdere componenten.

² Onder regie wordt o.a. verstaan vraagsturing, programmering, peer review en selectieproces. Bij variant 3 heeft de TKI/het bedrijfsleven een sterkere regierol dan bij variant 2. NWO zal in alle varianten de peer review en het selectieproces (mede)organiseren en toegekende middelen administreren.

- Thematische programma's gericht op publiek onderzoek met een inhoudelijke focus, vaak met multidisciplinair karakter, die voortkomen uit de gezamenlijke programmering in TKI-verband. Voorbeelden hiervan zijn: de call "Meer met Minder" voor de topsectoren Agri&Food en T&U, de call "Translationeel adult stamcelonderzoek" voor de topsector LSH en de gezamenlijke call met China "Operations Research" voor de topsector Logistiek. Deze activiteiten worden gefinancierd met geormerkt geld van NWO en/of departementen.
- NWO-instituten; het gaat hier om onderdelen van het werkprogramma en/of inzet van de beheerde nationale onderzoeksfaciliteiten, die aansluit op de gezamenlijke programmering in TKI-verband. Enkele voorbeelden zijn: het werk van het FOM-instituut DIFFER op het terrein van funderend energieonderzoek, het modelmatige werk van het CWI voor verschillende topsectoren of onderzoeklijnen van het NIOZ gericht op de dynamiek van delta's.
- Onderzoeksfaciliteiten; hier gaat het om grootschalige, strategische investeringen in (inter)nationale onderzoeksfaciliteiten, waarvan de topsector heeft aangegeven dat deze relevant is c.q. waarbij aanvragen direct voortkomen uit de gezamenlijke programmering in TKI-verband. De aansluiting op de topsectoren is onderdeel van de criteria. Voorbeelden van onderzoeksfaciliteiten zijn: de investeringen in het kader van de nationale roadmap voor grootschalige onderzoeksfaciliteiten, het Netherlands eScience Center en de structurele investeringen van NWO i.s.m. SURF in de Nederlandse ICT-infrastructuur voor wetenschappelijk onderzoek.
- Praktijkgericht onderzoek; hier gaat het om relevante investeringen in praktijkgericht onderzoek aan hogescholen die aansluiten op de gezamenlijke programmering in de topsectoren/TKI's. Gezien het relatief nieuwe karakter van deze tak wordt eerst gewerkt met een pilot.
- Europese programma's met specifieke relevantie voor de topsectoren, gefinancierd met hiervoor geormerkte middelen (EZ). Hier gaat het om cofinanciering van specifieke Europese samenwerkingsprogramma's gericht op fundamenteel onderzoek en aansluitend op de onderzoeksagenda's van de topsectoren. Hierbij kan worden gedacht aan ERA-netten, ERA-netten+, JPI's en artikel 185 programma's. Zoals boven al uiteengezet zal NWO aanvullende Europese/internationale activiteiten/programma's ontwikkelen binnen andere componenten, o.a. de thematische activiteiten (wel of niet PPS) en instituten.

2.1.3 Vrij onderzoek gericht op de topsectoren

Alle topsectoren hebben aangegeven dat het ook van belang is dat er voldoende vrije ruimte is binnen de voor hun relevante wetenschapsgebieden. NWO heeft diverse instrumenten om dit te faciliteren, in de bèta/life disciplines bijvoorbeeld de vrije FOM-programma's en de FOM-projectruimte (met name HTSM, Energie, LSH en Chemie), de TOP-subsidies van het gebied Chemische Wetenschappen (Chemie), Exacte Wetenschappen (o.a. ICT) en van ZonMw (LSH). Daarnaast zullen ook binnen talentprogramma's zoals de Vernieuwingsimpuls projecten van talentvolle onderzoekers in alle disciplines worden gefinancierd op voor de gezamenlijke programmering relevante onderwerpen.

De invulling van deze middelen zal door NWO worden vormgegeven waarbij de topsectoren wel zicht krijgen op de extra impuls die naar de gebieden is gegaan. NWO zal de aandelen en inhoudelijke aansluiting op de strategische agenda's actief monitoren en hierover op reguliere basis contact onderhouden met de topsectoren en TKI's.

Omdat de resultaten relevant kunnen zijn voor de topsectoren wordt actief door NWO en de topsectoren/TKI's in netwerken gewerkt aan bottom-up initiatieven/aanvragen die geïnspireerd zijn op dan wel ex-ante voortkomen uit de strategische programmering in de innovatiecontracten. Ook zal NWO in overleg met de TKI's kijken hoe de resultaten van de projecten actief onder de aandacht van bedrijven gebracht kan worden met het oog op snelle doorstroom van kennis en kunde en potentiële nieuwe PPS (kweekvijver).

2.2 Budgetverdeling over de componenten

De NWO-bijdrage aan de topsectoren zal in het jaar 2015 zijn volle omvang bereiken. De verdeling van de middelen over de verschillende componenten ziet er dan als volgt uit, waarbij met behulp van bandbreedtes tevens mogelijkheden voor groei zijn weergegeven:

Componenten NWO-bijdrage	Totaal (M€)	PPS (M€)
<i>1. Specifieke activiteiten gericht op PPS</i>		
- PPS-programma's model 2 en 3	80-105	80-105
- PPS-programma's model 1	15-20	15-20
<i>2. Andere activiteiten direct voortkomend uit de roadmap TKI's PPP (publiek private programmering)</i>		
- Andere themaprogramma's	10	
- Andere bijdragen NWO-instituten	10-15	PM*
- Praktijkgericht onderzoek	10	PM*
- Onderzoeksfaciliteiten & ICT	40-50	PM*
- Europese programma's (cofinanciering)	10	PM*
<i>3. Vrij onderzoek gericht op de topsectoren</i>		
- Projecten in bèta/life disciplines (o.a. TOP-subsidies)	30-35	PM*
- Overig vrij onderzoek relevant voor topsectoren (o.a. wetenschapsbrede talentprogramma's)	55-5	
<i>4. Uitvoeringskosten</i>	13	
Totaal	275	95-125 + PM

* In elk van deze compartimenten is PPS mogelijk en zal deze actief worden gestimuleerd. Projecten komen voor uit de gezamenlijke programmering.

2.2.1 Budgetontwikkeling NWO en inzet extra middelen

Het kabinet heeft NWO vanaf 2014 een oplopend extra budget in het vooruitzicht gesteld uit de extra investeringen die het kabinet doet in fundamenteel onderzoek. Doel is het NWO-budget grosso modo op het niveau van 2013 te houden³. Het betreft een structurele extra bijdrage van OCW en een tijdelijke bijdrage van EZ.

- De structurele extra OCW-bijdrage loopt op van € 25 miljoen in 2014, via € 75 miljoen in 2015-2017 naar uiteindelijk € 100 miljoen met ingang van 2018. Een geleidelijk oplopend deel (€ 3 miljoen in 2014, € 10 miljoen in 2015-2017, € 13 miljoen m.i.v. 2018)) van deze extra middelen is geormerkt voor het praktijkgerichte onderzoek (Regieorgaan SIA). Als gevolg van additionele bezuinigingen door het kabinet zal het basisbudget van NWO vanaf 2014 een aanvullende korting ter hoogte van € 5-6 miljoen per jaar krijgen en zal vanaf 2016 een nog onbekende ZBO-korting in werking treden.
- De tijdelijke bijdrage van EZ bedraagt in totaal € 50 miljoen in 2014-2016. Van deze middelen dient een deel (in 2014-2015 € 29 miljoen) te worden ingezet voor cofinanciering van Europese samenwerking (fundamenteel onderzoek, topsectorrelevant).

De niet-geormerkte extra middelen zullen worden ingezet voor de brede NWO-missie en strategie. Voor 2014-2015 betreft dit circa € 90 miljoen (voor beide jaren samen). Het grootste deel hiervan zal worden ingezet voor PPS-activiteiten varianten 2 en 3 teneinde de afspraken voor de NWO-bijdrage te realiseren. Het andere deel zal NWO inzetten ter versterking van de vrije wetenschap in alle disciplines.

---

³ Het NWO-budget is sinds 2011 met circa € 100 miljoen afgenomen als gevolg van aflopende tijdelijke middelen (o.a. FES) en kortingen door het kabinet Rutte I.

2.3 Rol TKI's en bedrijven bij de componenten van de NWO-bijdrage

TKI's en bedrijven hebben op vele manieren een rol in de NWO-bijdrage aan de topsectoren. Hieronder wordt een overzicht gegeven hoe TKI's en bedrijven een rol hebben bij de verschillende in deze notitie genoemde componenten. Bij alle genoemde componenten kunnen onderzoekers samen met bedrijven een aanvraag indienen. Als onderdeel van component 1 kunnen bedrijven ook één op één samenwerken met de NWO-instituten.

	Rol TKI/bedrijven bij voorbereiding call	Rol TKI/bedrijven bij selectie projecten	Rol TKI/bedrijven tijdens monitoring	Rol TKI/bedrijven bij netwerk
1. Specifieke topsector calls gericht op PPS	Zie vernieuwd PPS-kader (hoofdstuk 3) waarbij de rol van TKI/bedrijfsleven varieert met de gekozen PPS-variant. In de implementatiefase zal dit kader nader vorm krijgen, onder meer t.a.v. de exacte invulling van gezamenlijke regie tussen NWO en de TKI en het bedrijfsleven, welke tevens om maatwerk per topsector kan vragen.			
2. Andere activiteiten direct voortkomend uit de roadmap TKI's PPP (publiek private programmering)	<ul style="list-style-type: none"> - NWO bereidt i.s.m. TKI-partners programma voor (schrijven programma, inbreng bij het opstellen criteria en benoemingen van commissies). - NWO en TKI organiseren workshops met wetenschappers en bedrijven (en zo nodige andere partners) t.b.v. gezamenlijk programmeren. - TKI organiseert betrokkenheid van bedrijfsleven en inhoudelijke vraagkant van TS. Een concreet voorbeeld hiervan is dat NWO TKI's zal assisteren in contacten met bedrijven bij aanvragen voor grootschalige researchfaciliteiten. 	NWO verzorgt de procedure. TKI betrokken bij identificatie van experts. TKI betrokken bij de beoordeling van de passendheid van projecten bij impact op programma of TS.	NWO monitoring van projecten; TKI betrokken bij monitoring.	Door herhaaldelijke events te organiseren, waar partijen op regelmatige basis elkaar ontmoeten wordt een netwerk opgebouwd. Waar mogelijk wordt voortgebouwd op bestaande netwerken.
3. Vrij onderzoek gericht op de topsectoren	TKI stimuleert onderzoekers om in te dienen op TS-relevante onderwerpen c.q. entameert voorstellen voor PPS-projecten. NWO kan desgewenst ondersteunende rol spelen.	NWO verzorgt de procedure en stelt TKI/topteam op de hoogte van de uitkomsten.	NWO monitoring van projecten; TKI betrokken bij monitoring van relevante projecten.	NWO zorgt ervoor dat gefinancierde projecten, relevant voor een topsector, bij een TKI bekend zijn. De TKI geeft ook aan of dat zo is. Tevens organiseert NWO i.s.m. TKI gedurende de looptijd van de projecten events waarbij verschillende partijen elkaar kunnen ontmoeten.

2.4 Budgetverdeling specifieke PPS-gerichte activiteiten (component 1) over de topsectoren en doorsnijdende thema's

Er is afgesproken dat NWO vanaf 2015 jaarlijks om en nabij € 100 miljoen aan PPS in TKI-verband besteedt in de PPS-varianten 2 en 3 (zie boven en hoofdstuk 3). Eén van de hoofdvragen is hoe de verdeling van dit deel van de NWO-bijdrage over de topsectoren en doorsnijdende thema's in de toekomst ingevuld kan worden. De expertgroep heeft hiervoor een flexibel model ontwikkeld, dat mogelijkheden biedt tot groei in alle topsectoren en doorsnijdende thema's.

Uitgangspunten voor de verdeling

De expertgroep acht het van belang om de verdeling over de topsectoren op dit moment niet helemaal vast te leggen, zodat er voor iedere topsector groeirimte is. Er is om deze reden gekozen voor een flexibel model. De expertgroep stelt voor uit te gaan van een minimum budget voor iedere topsector, dat in het zijn totaliteit niet optelt tot de circa € 100 miljoen, maar tot € 80 miljoen (hetgeen grosso modo overeenkomt met de inzet in 2013 van NWO in PPS). Met een verdeling van € 80 miljoen over de topsectoren blijft er voor iedere topsector ruimte over om te groeien op basis van concrete plannen die in samenwerking met NWO tot stand komen. Voor de verdeling van het groeibudget is het totaalplaatje van belang in termen van maatschappelijke relevantie, wetenschappelijke kwaliteit, privaat commitment en inhoudelijke overeenstemming.

Als geschikt vertrekpunt voor het minimum voor elke topsector/doorsnijdend thema, wordt uitgegaan van de thematische NWO-bijdrage voor de jaren 2012-2013 (gecorrigeerd voor de VWS en EZ bijdragen). Deze verdeling is immers tot stand gekomen via een interactief bottom-up proces met de topsectoren waarbij een balans gevonden is tussen de vraag van private partijen enerzijds en het aanbod van onderzoekers anderzijds. Daarnaast zijn bij deze verdeling verschillende relevante criteria (privaat commitment, wetenschappelijke kwaliteit en potentie, maatschappelijke impact) impliciet meegenomen. De resulterende verdeling voor het minimumbudget van € 80 miljoen is gegeven in onderstaande tabel.

Toekomstig minimum per topsector van de NWO PPS-bijdrage

Topsectoren en dwars-doorsnijdende thema's	Verdeling thematische inzet NWO-propositie 2012-2013 (gecorrigeerd voor de EZ- en VWS-bijdrage)	Minimumbedrag per topsector: schaling van de thematische inzet 2012-2013 (gecorrigeerd voor de EZ en VWS bijdrage) naar € 80 mln
Agri&Food	8,2 %	6,6
Chemie (incl. BBE)	12,9 % (incl. 3,6 % BBE)	10,3 (incl. 2,9 BBE)
CI	5,2 %	4,1
Energie	13,7 %	11,0
HTSM (incl. ICT)	24,2 % (incl. 4,1 % ICT)	19,4 (incl. 3,3 ICT)
LSH	16,7 %	13,3
Logistiek	4,5 %	3,6
T&U	3,6 %	2,9
Water	9,6 %	7,7
SIA	1,4 %	1,1
Totaal	100,0 %	80,0 M€

Daarbovenop is om en nabij € 20 miljoen beschikbaar voor aanvullende PPS in de varianten 2 en 3 voor de topsectoren en doorsnijdende thema's. Voor de verdeling van dit bedrag over de topsectoren zal de mate van privaat commitment in belangrijke mate bepalend zijn.

Daarnaast biedt NWO additionele mogelijkheden voor PPS-projecten in alle topsectoren en doorsnijdende thema's via de PPS-variant 1, waarbij sprake is van bredere competitie tussen topsectoren (circa € 15-20 miljoen), waarmee de totale NWO PPS-bijdrage op kan lopen tot € 120-125 miljoen. Tenslotte staan ook de andere componenten van de NWO-bijdrage open voor PPS, in bredere competities tussen en buiten de topsectoren (variant 1). Het uiteindelijke bedrag per topsector kan dus op verschillende manieren groeien.

Naast de NWO-bijdrage aan de topsectoren zullen ook EZ-, I&M- en VWS-middelen via NWO verdeeld worden die ingezet worden voor de topsectoren. Deze middelen zullen met name ten goede komen aan de topsectoren HTSM en LSH, maar ook aan andere topsectoren bijdragen zoals Chemie, Energie, Water, Logistiek, Agri&Food en Tuinbouw en uitgangsmaterialen. De expertgroep vindt het van belang dat de topsector PPS-programma's ook bijdragen aan de maatschappij. De expertgroep geeft de opdracht mee bij de ontwikkeling van PPS-calls rekening te houden met de maatschappelijke impact.

3 Het PPS-instrumentarium van NWO

Een groot voordeel van het vernieuwde kader met drie pps-varianten (zie voor details paragraaf 3.2) is dat hiermee NWO-breed een eenduidige aanpak wordt overeengekomen, waarbij NWO intern de bestaande instrumenten stroomlijnt en daarmee een transparant kader kan bieden aan de topsectoren met één helder loket voor elke topsector en doorsnijdend thema. Gezien de aard van het fundamenteel strategische onderzoek zal er bij welke PPS-vorm dan ook, sprake zijn van een interactief proces tussen kennisinstelling/onderzoekers en private partijen in het tot stand komen van onderzoeksagenda's. Afhankelijk van de grootte van het private commitment neemt de rol van het bedrijfsleven in de programmering en regie toe, waarbij wordt voortgebouwd op de best practices ontwikkeld (in bijvoorbeeld de TTI's) voor het organiseren van de betrokkenheid van het bedrijfsleven.

Het is ook mogelijk dat PPS'en tot stand komen over de kennisketen van fundamenteel tot meer toepassingsgericht onderzoek met TNO/GTI's. De expertgroep spelregels toegepast onderzoek heeft hiervoor een voorstel ontwikkeld, waarmee de brug wordt geslagen tussen NWO en TO2, met aandacht voor de aansluiting van het MKB.

In dit hoofdstuk wordt aangegeven hoe naar een nieuw PPS-kader voor NWO zal worden toegewerkt (paragraaf 3.1) en wordt een schematisch overzicht gegeven van de modaliteiten van de verschillende PPS-varianten (paragraaf 3.2)

3.1 Naar een nieuw PPS-kader voor NWO

3.1.1 Doelstelling en ambitie PPS-werkwijze NWO

De versterkte rol van NWO bij het vormgeven van het PPS-beleid betekent dat NWO in de toekomst een actievere en meer organiserende rol zal spelen bij het tot stand brengen van publiek-private samenwerking (PPS). Uitgangspunt hierbij is nadrukkelijk dat NWO en de TKI's/topsectoren samen optrekken, waarbij ook de mogelijkheid van gedeelde regie nadrukkelijk geboden wordt. Op dit moment zijn er aanzienlijke verschillen in de mate waarin en de wijze waarop onderdelen van NWO een rol spelen in het bevorderen van PPS⁴. Zowel voor bedrijven als onderzoekers is het

⁴ Zo organiseert STW wel matchmaking bijeenkomsten voor onderzoekers en bedrijven, maar maakt STW zelf geen inhoudelijke thematische keuzes - uiteindelijk worden alle programma-voorstellen in competitie met elkaar gebracht. Bij de Chemie was al voor de topsectoren een Regiegroep Chemie die expliciet het veld uitnodigde om PPS-voorstellen in te dienen, en wordt over elke aanvraag apart besloten. In LSH is de situatie anders door de actieve rol die collectebusfondsen en het ministerie van VWS speelt; door deze partijen wordt ZonMw regelmatig verzocht calls uit te brengen op reeds vooraf bepaalde thema's. FOM, daarentegen, maakt soms zelf bewust strategische keuzes om bepaalde subdisciplines te stimuleren, en treedt zelf binnen het Industrial Partnership Programme actief op bij het bij elkaar brengen van bedrijven en onderzoekers. NGI heeft een netwerk/kweekvijver van samenwerkende PPS-en gecreëerd, die opereren binnen en tussen een aantal topsectoren via open calls, businessplannen en coördinatie van bovenaf.

van belang dat er meer transparantie en uniformiteit in het palet van PPS-constructies binnen NWO komt, met het doel om PPS in alle topsectoren te kunnen stimuleren en ondersteunen, maar wel op een wijze die aansluit bij de specifieke structuur en wensen van de sector. NWO zal haar PPS-instrumentarium verbreden en waar nodig door ontwikkelen. Voorop staat dat het ontwikkelen en ondersteunen van PPS een gezamenlijke activiteit is tussen NWO en partners in de topsectoren/TKI's dat in TKI-verband wordt ontwikkeld dan wel geaccordeerd.

Het in paragraaf 3.2 gepresenteerde schema onderscheidt drie verschillende hoofdvormen van werkwijzen waarop NWO PPS zal ondersteunen met variërende rollen van NWO, bedrijven en de topteams/TKI's, cofinancieringseisen, criteria en werkwijze. Ruwweg geldt voor deze tabel: van links naar rechts worden de PPS-vormen specifiek, is de thematische sturing sterker en de gevraagde externe cofinanciering hoger, en zal de samenwerking meer de vorm van een partnership aannemen. De mate van (gedeelde) regie met het bedrijfsleven/TKI's neemt dus eveneens toe. Er zijn overigens ook PPS-varianten waarin publieke en private partijen ieder voor eigen rekening en risico samenwerken, bijv. elk met hun eigen onderzoekers zoals in KP7 projecten en in de EU PPP's en JTI's. In het algemeen wordt het zinvol geacht dat onderzoekers in samenwerking met de R&D-laboratoria van de betrokken bedrijven hun onderzoek uitvoeren en er zo mogelijk zelfs een deel van hun onderzoek in die labs uitvoeren.

3.1.2 Transparantie en toegankelijkheid als uitgangspunt

Het is van belang te benadrukken dat voor een succesvolle vormgeving van PPS transparantie en toegankelijkheid en een zekere vorm van maatwerk prevaleren boven strikte uniformiteit van aanpak en instrumenten. Immers, aangezien het uitgangspunt is zo goed mogelijk in te spelen op de specifieke noden, wensen, financieringsmechanismen en organisatiegraad van de verschillende topsectoren is volledige uniformiteit niet echt mogelijk (noch wenselijk).

Ter illustratie: een topsector als Chemie wordt gedomineerd door een aantal grote bedrijven met eigen research laboratoria en een historie van PPS, deels via TTI's en deels via ACTS/TASC (opgegaan in TKI NCI); bij HTSM zijn op verschillende deelterreinen (roadmaps) bestaande PPS-en in de vorm van TTI's, hebben de grotere bedrijven veelal IPP's met FOM maar vindt het MKB vooral zijn weg naar publiek-private samenwerking, meest met de TU's, via STW-programma's; bij Energie zijn de private partijen en hun ervaring met PPS nog diverser en staat de samenwerking op gebied van maatschappijwetenschappelijke thema's in de kinderschoenen; bij Creatieve Industrie moet worden ingespeeld op meestal (zeer) kleine bedrijven zonder veel bestaande dan wel georganiseerde PPS; Logistiek kent samenwerking van grote en kleine bedrijven in TTI-verband, maar is behoefte aan versterking met de banden met het wetenschappelijke veld; Agri&Food bouwt sterk op een goed georganiseerde sector met TTI's en een sterke connectie met primair één universiteit (WUR); LSH bouwt deels op het netwerk en de bestaande samenwerking binnen de TTI's, NGI, de UMC's, het ministerie VWS en de collectebusfondsen; ICT is een sterk topsector-overschrijdend thema; de topsector Water is divers in structuur en thematiek omvat zowel thema's waar bedrijven relatief weinig ervaring hebben met wetenschappelijk onderzoek, als thema's met een TTI dat al diverse samenwerkingsprogramma's met NWO heeft. Hierbij komt dat óók de verschillende wetenschappelijke disciplines om velerlei redenen verschillende werkwijzen, financieringsvormen, ervaring met PPS en aanpak hebben.

Het is duidelijk dat de hier voorgestelde nieuwe werkwijze en versterkte rol van NWO zich in de komende jaren zal ontwikkelen, in samenspraak met de relevante externe partijen. De ambitie om in te spelen op de (multidisciplinaire) vragen vanuit en de beoogde samenwerking binnen de topsectoren/TKI's vormt hiervoor de motor.

3.1.3 Aanpak NWO voor inspelen op PPS en topsector-thematiek

NWO zal voor elke topsector een helder aanspreekpunt ("loket") hebben. De invulling hiervan wordt toegesneden op de aard en organisatie van elke topsector. Uitgangspunt hierbij is dat topteams, bedrijven, TKI's, TTI's, overheid en maatschappelijke organisaties voor elke topsector één gesprekspartner zullen hebben die toegang biedt tot de hele NWO-organisatie en alle relevante disciplines daaronder. Bij alle topsectoren zijn meerdere NWO-onderdelen betrokken waarbij een

bepaald NWO-gebied aangewezen wordt als trekker. Dat gebied vormt aldus het aanspreekpunt voor de buitenwereld en zal zorg dragen dat de andere relevante disciplines en NWO gebieden bij de topsector worden betrokken en dat externe partijen zo nodig naar deze gebieden worden doorgeleid. Zo kan NWO de sterktes van de disciplines en hun netwerken van wetenschappers efficiënt en snel inzetten voor de thematisch gerichte aanpak van de topsectoren en is NWO als geheel aanspreekbaar en toegankelijk.

Om dit beleid kracht bij te zetten stelt NWO ook voor elke topsector een budget beschikbaar waarmee elke NWO topsector-trekker onder auspiciën van een interne stuurgroep of themabestuur samen met bedrijven en in TKI-verband nieuwe (multidisciplinaire) samenwerkingsprogramma's kan entameren, of relevante PPS-initiatieven uit de gebieden financieel kan ondersteunen met het doel om meerwaarde in de kennis- en innovatieketen te realiseren.

3.1.4 Entamering van PPS – invulling van de proactieve rol

Invulling geven aan vraagsturing van fundamenteel onderzoek vanuit de industrie, een topsector en de maatschappij betekent in de praktijk intensieve interactie tussen bedrijven en onderzoekers in een proces van gezamenlijke programmering. Aan de ene kant hebben de vragende partijen (bedrijven) duidelijke behoeften ten aanzien van kennisontwikkeling, maar is vaak nog onvoldoende zicht op de relevante, actuele wetenschappelijke ontwikkelingen en de daaruit volgende wetenschappelijke vragen. Aan de andere kant hebben onderzoekers uit de kennisinstellingen vaak onvoldoende zicht op wat de lange-termijn uitdagingen uit het bedrijfsleven zijn en hoe daar op ingespeeld kan worden vanuit de wetenschap. Om tot succesvolle vormen van PPS te komen is het dus in veel gevallen nodig om de vertegenwoordigers van verschillende partners bijeen te brengen om - vaak in meerdere sessies - elkaars taal en uitdagingen te leren kennen en vervolgens te identificeren waar gedeelde interesses en mogelijkheden voor doorbraken liggen. Gezamenlijke programmering legt de basis voor een concreet samenwerkingsprogramma waarbij de vraag vanuit het bedrijfsleven centraal staat en vertaald is in uitdagende vragen voor de wetenschap. Voor het ontketenen van de innovatieve kracht van de wetenschap is het immers nodig dat wetenschappers worden aangesproken op hun passie en "drive" enerzijds en de toepassingsmogelijkheden van hun onderzoek anderzijds. En het bedrijfsleven investeert alleen in PPS als het overtuigd is dat de potentiële opbrengst ervan de investeringen dubbel en dwars waard zijn, bijvoorbeeld doordat het wetenschappelijk onderzoek radicaal nieuwe oplossingen kan aandragen.

NWO zal samen met TKI's/topsectoren deze proactieve rol - het bijeenbrengen van mogelijke partners - in komende jaren versterken en verbreden met als doel te komen tot krachtige PPS programma's voor wetenschappelijk onderzoek en ter versterking van de innovatiekracht.

3.1.5 Voortbouwen op bestaande netwerken en organisaties

In verschillende topsectoren zijn in de afgelopen jaren succesvolle consortia of netwerken van bedrijven - vaak ook met kennisinstellingen - ontstaan die zich hebben verenigd rond een gezamenlijke onderzoeksagenda en/of onderzoeksthema's. NGI en de TTI's zijn hiervan bekende voorbeelden, waarbij NGI zich meer op het begin van de kennisketen richt en de TTI's op de markt. Daar waar dergelijke netwerken al tot stand zijn gebracht kunnen deze met NWO samenwerken. Daarbij is het mogelijk dat in de PPS gebruik wordt gemaakt van de bestaande organisatie, ervaring en expertise, onder andere bij het verkennen van mogelijke thema's voor een PPS-programma organisatie. Het aangaan van een op PPS-gerichte partnership tussen NWO en een (TTI-) consortium van bedrijven en kennisinstellingen hoort daarbij tot de mogelijkheden in alle topsectoren en doorsnijdende thema's. Voorwaarde is onder meer dat er sprake is van een open consortium waarbij nieuwe deelnemers (onder condities) kunnen toetreden. NWO-middelen worden daarbij ingezet voor wetenschappelijk onderzoek op basis van onafhankelijke kwaliteitsbeoordeling. De onafhankelijkheid (in alle lagen van) de kwaliteitsbeoordeling wordt gewaarborgd door het toepassen van de Gedragscode Belangenverstrengeling van NWO. Ook is het van belang dat een dergelijke partnership past in de kaders/strategie van de TKI(s) in de betreffende topsector. De verschillende rollen en verantwoordelijkheden van NWO en het consortium zullen vooraf duidelijk worden vastgelegd. NWO zal in elk geval de eigen middelen toekennen en administreren, waarbij

NWO-financiering bestemd is voor concrete onderzoeksprogramma's of -projecten. Aanvullende kosten, zoals voor netwerking komen voor rekening van het consortium.

3.1.6 Thematische programma's

Veel van de bestaande NWO-instrumenten voor PPS, zoals de Perspectief- en Partnership programma's van STW, de IPP's van FOM, of de booster grants van NGI staan open voor bottom-up indiening van voorstellen door onderzoekers en bedrijfsleven. Het inspelen op de topsectoren en op de behoefte vanuit het bedrijfsleven en de maatschappij vereist echter ook dat in voorkomende gevallen vooraf strategische keuzes gemaakt moeten worden, door gezamenlijk (top-down) een specifiek thematisch programma te entameren. NWO zal deze mogelijkheid in alle topsectoren en doorsnijdende thema's aanbieden. De uitvoering van dergelijke programma's geschiedt vervolgens volgens de gebruikelijke eisen van open competitie, kwaliteitstoetsing en transparantie. Naast wetenschappelijke kwaliteit is ook het toepassingsperspectief of de potentiële impact op/bijdrage aan innovatie een beoordelings- en selectiecriteria. ZonMw werkt nu bijvoorbeeld al vaak volgens deze aanpak; andere recente voorbeelden zijn de bestaande thematische NWO-programma's "Toward Biosolar Cells" en "CO2 neutral fuels" voor de topsector Energie.

De grootste bijdrage en impact van fundamenteel wetenschappelijk onderzoek wordt pas op langere termijn zichtbaar, en is gedeeltelijk niet te plannen. Toch - of juist daarom - kan investeren in een thematisch programma waarvoor cofinanciering door bedrijven bij de start nog niet haalbaar is, van cruciaal belang zijn voor de topsectoren en de samenleving. NWO laat daarom bewust open of en in welke mate dergelijke programma's in de vorm van PPS zullen zijn. Vanzelfsprekend worden ook deze programma's in TKI-verband afgestemd.

3.1.7 Ruimte voor PPS met één externe partner en nieuwe initiatieven

Naast de hierboven geschetste samenwerking met (TTI)-consortia van bedrijven is het voor Nederlandse ecosysteem en voor het aanjagen van de innovativiteit belangrijk dat er ook ruimte is voor PPSverbanden van één of twee bedrijven met één of enkele onderzoeksgroepen die een specifieke expertise hebben die het bedrijf wil volgen of als mogelijke broedkamer voor doorbraak-technologie ziet. Vaak vormen dergelijke kleinschalige PPS de kiem voor de ontwikkeling richting bredere, grotere PPS'en. Ook hier gaat het vaak om lange-termijn onderzoek dat in de open literatuur gepubliceerd wordt en staat het programma open voor aanhaken van andere bedrijven in een latere fase. Het bedrijf dat co-financiert heeft slechts een "right of first refusal" voor vindingen. Scherpe, onafhankelijke wetenschappelijke beoordeling van de aanvragen voor dergelijke programma's is en blijft een must. Het is van belang te realiseren dat één-op-één PPS op dit moment het grootste deel vormen van de PPS die NWO nu financiert, hetgeen ook aansluit op de structuur en behoeften in verschillende topsectoren. Bij de IPP's van FOM gaat het hierbij ruwweg om de helft van de programma's. Bij vele andere activiteiten (zoals de HTSM call) vormen de één-op-één samenwerkingen - weliswaar op projectniveau - tot 100% van de PPS die NWO financiert. Ook wil NWO middels haar PPS-kader actief stimuleren dat kleine bedrijven kunnen participeren in het Topsectorenbeleid. Veelal zullen deze kleine bedrijven een rol aan het begin van een ontwikkelketen spelen (de eerste kolom in de tabel: "voortkomend uit brede kennisbasis"). Daarom moet de drempel voor kleine bedrijven laag zijn en moeten de eisen voor cofinanciering flexibel worden toegepast. NWO zal via bovenstaande lijnen actief de deelname van MKB faciliteren.

3.1.8 Maatwerk bij PPS met NWO-inbreng van aanzienlijk minder dan 50%

Zoals eerder uiteen gezet beschrijft het hier gepresenteerde algemene kader (zie paragraaf 3.2) het grootste deel van de vormen van PPS waar NWO gezamenlijk met de topsectoren en/of bedrijven invulling aan zal geven. Ruwweg geldt: hoe specifieker het programma, hoe groter de cofinanciering uit het bedrijfsleven. De rechter kolom richt zich op de PPS'en waarbij er sprake is van partnerships en cofinanciering tot zeker 50%. Hier vallen de meeste voorbeelden van één-op-één samenwerkingsprogramma's met bedrijven onder, bijvoorbeeld de Partnership programma's van STW, de IPP's van FOM of de nieuwe CHIPP's van het TKI-NCI. Uiteraard zijn er daarnaast ook vormen van PPS waarin de NWO-bijdrage in financiële zin relatief klein is in relatie tot de aanzienlijk hogere bijdrage van externe partners. Een voorbeeld hiervan in de NWO-bijdrage 2012-

2013 is het Computational Science Programma dat NWO is aangegaan met Shell en de call van de TKI LSH Plaza die is gefinancierd door collectebusfondsen en de TKI-toeslag, waarbij ZonMw de uitvoering verzorgt. In deze gevallen zal NWO met de betreffende partners maatwerkafspraken maken over de rol van NWO in het PPS-programma.

NWO zal zich ook openstellen om een ondersteunende en proactieve rol te spelen bij nieuwe initiatieven zoals het NIAF (Netherlands Innovation Accelerator Fund) die tot doel hebben onderzoekers uit wetenschap en bedrijfsleven sterker te verbinden, en die passen binnen het topsectorenbeleid. In principe is NWO bereid om bij dergelijke initiatieven de geselecteerde promotieposities en postdoc posities 50% te co-financieren, mits de betreffende projecten voldoen aan de gebruikelijke kwaliteitseisen (internationale refereering, etc.).

3.1.9 Bevordering van jong talent en PPS

Eén van de belangrijkste bijdragen die de wetenschap kan leveren aan een innovatieve samenleving, is het aantrekken, opleiden en enthousiasmeren van jong talent. Niet voor niets wordt het belang van de Human Capital Agenda door veel topteam benadrukt. Om jonge onderzoekers de fascinatie voor onderzoeksvragen uit het bedrijfsleven te laten ervaren en in contact te brengen met wetenschappelijke onderzoekers, organiseren STW en FOM tegenwoordig jaarlijks een "Physics with Industry" workshop (geïnspireerd door de succesvolle "Mathematics with Industry" bijeenkomsten). Inmiddels zijn vergelijkbare bijeenkomsten voor de life sciences en informatica in voorbereiding. NWO zal de organisatie van dergelijke "discipline x with industry" workshops ook in andere relevante gebieden actief ondersteunen.

3.1.10 NWO-Instituten

Instituutprogramma's zijn een krachtig middel om strategische programma's vorm te geven of om in te zetten op nieuwe richtingen. Denk aan de missieverandering van DIFFER, de AMOLF-groep bij Philips, de samenwerking van ASTRON met IBM in het kader van DOME of de mogelijkheid de rol van het CWI in het topsectoroverschrijdende thema ICT of bij Creatieve Industrie te versterken. De rol van de NWO-instituten binnen het PPS-beleid zal nader worden vormgegeven. In principe is het brede PPS-kader zoals hier behandeld van toepassing op de bijdrage van de NWO-instituten. Uiteraard zal hierbij ook aandacht worden gegeven aan het initiatief van ASML om te komen tot een PPS-instituut voor Advanced Nanolithografie. NWO is gevraagd hier een rol in te spelen.

3.2 Schematische uitwerking van de drie PPS-varianten

In de tabel op de volgende pagina's worden de modaliteiten van de drie PPS-varianten van NWO nader toegelicht.

Eigenschappen	PPS voortkomend uit brede kennisbasis	PPS met NWO als intermediair	PPS met NWO als partner
Breedte van Topsectoren (TS)	Alle TS. NWO publiceert agenda's van TS, aanvrager (onderzoeker) geeft aan in welke TS het past.	Eén TS of één of meerdere roadmaps van één TS, of TKI-overschrijdend binnen een TS.	Eén roadmap, of specifiek aspect ervan.
Vraagsturing	Onderzoekers/kennisinstellingen zoeken steun bij bedrijven voor topsector relevant onderzoek.	Bedrijven en onderzoekers/kennisinstellingen stellen samen programma's op vallend binnen de innovatiecontracten van de topsectoren.	Bedrijf, consortium of sector/keten heeft specifieke vragen, of wil kennis en interactie op bepaald gebied/thema bevorderen. Bedrijf of consortium van bedrijven heeft de lead en nodig onderzoekers/kennisinstellingen uit om te participeren in een gezamenlijk programma (al dan niet meerjarig).
Financiering bedrijfsleven of maatschappelijke organisaties	± 1%-20% (in kind/in cash)	± 10% tot 40% (mix van in kind en in cash)	± 30% tot 50% (in beginsel volledig in cash). Programma's met >50 % in cash cofinanciering ook mogelijk o.b.v. maatwerkafspraken.
Regie proces	NWO	NWO/bedrijfsleven	Bedrijfsleven/TKI in samenwerking met NWO.
Rol NWO en TKI/topteam in projectfases	<u>Vorbereiding:</u> <ul style="list-style-type: none"> - NWO definieert brede calls en publiceert ze via haar mediakanalen. NWO stimuleert onderzoekers om in contact te treden met TKI of bedrijf. - TKI stimuleert onderzoekers om in te dienen op TS-relevante onderwerpen c.q. entameert voorstellen voor PPS-projecten. NWO kan desgewenst ondersteunende rol spelen. 	<u>Vorbereiding:</u> <ul style="list-style-type: none"> - NWO bereidt i.s.m. TKI-partners programma voor (schrijven programma, inbreng bij het opstellen criteria en benoemingen van commissies). - NWO definieert calls, stemt deze af met de TKI en publiceert ze via haar mediakanalen. - NWO en TKI organiseren matchmakingevents voor wetenschap en bedrijven over call. - NWO en TKI organiseren workshops met wetenschappers en bedrijven (en zo nodige andere partners) t.b.v. gezamenlijk programmeren. - TKI organiseert betrokkenheid van bedrijfsleven en inhoudelijke vraagkant van TS. 	<u>Vorbereiding:</u> <ul style="list-style-type: none"> - TKI kan bedrijf/consortium in contact brengen met NWO dan wel bedrijf zoekt zelf contact. - Bedrijf/consortium heeft belangrijke rol bij voorbereiding programma (schrijven programma, inbreng bij het opstellen criteria, benoemingen commissies). - NWO en TKI organiseren matchmakingevents; zo nodig zoekt NWO actief passende onderzoeksgroep bij de specifieke vraag.

	<p><u>Selectie:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - NWO verzorgt de procedure en stelt TKI/topteam op de hoogte van de uitkomsten. <p><u>Monitoring:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - (Administratief) beheer projecten door NWO. - NWO monitoring van projecten; TKI betrokken bij monitoring van relevante projecten. <p><u>Netwerk:</u></p> <p>NWO zorgt ervoor dat gefinancierde projecten, relevant voor een topsector, bij een TKI bekend zijn. De TKI geeft ook aan of dat zo is. Tevens organiseert NWO i.s.m. TKI gedurende de looptijd van de projecten events waarbij verschillende partijen elkaar kunnen ontmoeten.</p>	<p><u>Selectie:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - NWO verzorgt de procedure. TKI betrokken bij identificatie van experts. TKI ook betrokken bij de beoordeling van de passendheid van projecten bij/ impact op programma of TS. <p><u>Monitoring:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - (Administratief) beheer projecten door NWO. - NWO monitoring van projecten; TKI betrokken bij monitoring. <p><u>Netwerk:</u></p> <p>Door herhaaldelijke events te organiseren, waar partijen op regelmatige basis elkaar ontmoeten wordt een netwerk opgebouwd. Waar mogelijk wordt voortgebouwd op bestaande netwerken.</p>	<p><u>Selectie:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - NWO verzorgt de procedure. TKI betrokken bij identificatie van experts. TKI beoordeelt de passendheid van projecten bij/impact op programma of TS. <p><u>Monitoring:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - (Administratief) beheer projecten door NWO. - NWO/bedrijfsleven/TKI gezamenlijke monitoring van projecten. <p>In geval van >50 % cofinanciering worden specifieke afspraken gemaakt over het beheer en de monitoring.</p> <p><u>Netwerk:</u></p> <p>Door herhaaldelijke events te organiseren, waar partijen op regelmatige basis elkaar ontmoeten wordt een netwerk opgebouwd. Waar mogelijk wordt voortgebouwd op bestaande netwerken.</p>
Wijze van participatie door bedrijven aan onderzoeksprojecten	<ul style="list-style-type: none"> - Wetenschappers sturen Letter of Interest mee van bedrijven bij projectvoorstel. - Deelname bedrijf in Klankbordgroep (optioneel). - Bedrijf kijkt mee/stapt in wanneer er zicht op concrete resultaten komen waar het wat mee kan. - Toetreding van nieuwe private partijen naderhand mogelijk onder redelijke voorwaarden⁵. 	<ul style="list-style-type: none"> - (Gelegenheids-) consortium van meerdere bedrijven en wetenschappers. - Deelname bedrijven in Klankbordgroep. - Toetreding van nieuwe private partijen naderhand mogelijk onder redelijke voorwaarden⁵. 	<ul style="list-style-type: none"> - 1 bedrijf/ consortium van enkele bedrijven is inhoudelijk en financieel sterk betrokken gedurende looptijd. - Er is lange termijn samenwerking. - Bedrijven (en onderzoekers) zijn nauw betrokken bij articulatie van de onderzoeksvragen/thema's. - Toetreding van nieuwe private partijen naderhand mogelijk onder redelijke voorwaarden⁵.

⁵ Aan toetreding gedurende de looptijd kunnen nadere voorwaarden worden gesteld om recht te doen aan de belangen van eerder toegetrede deelnemers. Indien daar redelijke argumenten voor zijn is het de PPS partijen toegestaan om een verzoek af te wijzen. Indien een potentiële toetredster zich hier niet bij neerlegt kan dit worden voorgelegd aan het TKI-bestuur.

Criteria	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wetenschappelijke excellentie ex ante. 2. Passend in TS ex-ante (voorstellen komen voort uit TS/TKI's) of ex-post (via andere kanalen). 3. Kennisbenutting ex ante. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wetenschappelijke excellentie ex ante. 2. Passend bij TS en roadmap ex ante. 3. Kans op toepassing ex ante. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wetenschappelijke excellentie ex ante. 2. Passend bij specifieke vraag ex ante. 3. Kans op toepassing ex ante.
Wijze van toekenning	Open call	Open call, gedeelte van programma kan in gesloten call worden uitgezet.	Open of begrensde call(s) binnen gezamenlijk programma (met mogelijkheid tot toetreding onder redelijke voorwaarden).
Intellectueel eigendom	PM (volgt o.b.v. advies IE-expertgroep)	PM (volgt o.b.v. advies IE-expertgroep)	PM (volgt o.b.v. advies IE-expertgroep)
Bestaande voorbeelden NWO als onderzoeksfinancier	OTP STW, FOM Projectruimte.	TASC en Technology Area's, STW Perspectief, op de agenda's van de innovatiecontracten gerichte (thema)-programma's.	Industrial Partnership programma bij FOM en chemische IPP (CHIPP) binnen TKI NCI, STW Partnership, NGI centra.
Voorbeelden NWO als onderzoeksuitvoerder (NWO-Instituten)	<ul style="list-style-type: none"> - Instituten bieden kennis en expertise aan (bv. het MKB kennisloket 'Store for Science', of via incubators en start-ups). - Instituten organiseren netwerkdagen met bedrijven. 	<ul style="list-style-type: none"> - NWO ondersteunt het netwerk van Industrie Liaison Officers (ILO-net) voor toegang tot technologieontwikkeling en tendering van opdrachten voor 'big science' faciliteiten. - NWO ontwikkelt samen met TNO het initiatief Advanced Instrumentation. - NWO-instituut participeert met TNO en kennisinstellingen in ITER.NL. 	<ul style="list-style-type: none"> - Instituten ontwikkelen met bedrijven gezamenlijke programma's, bv. DOME-programma van ASTRON-IBM, onderzoeksgroepen in bedrijfslaboratoria. - Instituten kunnen samen met bedrijven deelnemen in EU-voorstellen en zorgen voor gezamenlijke matching van te verwerven EU-fondsen waarbij elke partij zorg draagt voor eigen matching.
Mogelijkheden samenwerking met onderzoeksinstellingen in het buitenland.	Samenwerking met publieke kennisinstelling in het buitenland kan (minderheids)deel uitmaken van de aanvraag; buitenlandse instelling financiert eigen deel.	Samenwerking met publieke kennisinstelling in het buitenland kan (minderheids)deel uitmaken van de aanvraag; buitenlandse instelling financiert in principe eigen deel.	Samenwerking met publieke kennisinstelling in het buitenland kan (minderheids)deel uitmaken van de aanvraag; inzet van cofinanciering voor (deel) van buitenlandse instelling is mogelijk.

4C

Spelregels toegepast onderzoek voor Topsectoren

Advies van de expertwerkgroep toegepast onderzoek

1. Inleiding

De expertgroep spelregels Toegepast Onderzoek heeft op verzoek van de ministers van Economische Zaken en van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap spelregels geformuleerd voor de gezamenlijke programmering en uitvoering van toegepast onderzoek in Privaat Publieke Samenwerkingsverbanden zoals dat in de topsectoren en Topconsortia voor Kennis & Innovatie (TKI's) plaatsvindt. De expertgroep is samengesteld uit vertegenwoordigers van bedrijven uit de topsectoren, betrokken universiteiten en toegepaste onderzoeksinstituten zoals verenigd in TO2 (TNO, DLO, Marin, Deltares, ECN en NLR). Centraal staan governance aspecten, zoals betrokkenheid van bedrijfsleven bij programmering, financiering, beoordeling van projectvoorstellen, samenwerking binnen de TKI's en het vraagstuk van de beschikbaarheid van de juiste kennis op het juiste moment bij de instituten voor toegepast onderzoek.

Het centrale doel van de expertgroep is een advies dat handvatten geeft en leidt tot de ontwikkeling van werkende PPS-en in het kader van topsectoren. Voorwaarden:

- Kader: regels die enerzijds duidelijk genoeg zijn om onnodige discussie te voorkomen en anderzijds voldoende ruimte bieden voor maatwerk per topsector. Geen verschillende sets randvoorwaarden voor instituten vanuit overheid.
- Duidelijke sturing op basis van behoeften bedrijfsleven die zijn uitgewerkt in de innovatiecontracten, in combinatie met een onderzoeksportefeuille van onderzoeksinstituten die bijdraagt aan een duurzame kennisbasis
- Voorwaarden die passend zijn voor deelname door het MKB aan PPS-en
- Continuïteit: voor meer jaren zelfde regels
- Overhead beperken; ook bij TKI toeslagregeling

Een generiek toepasbaar kader geeft spelregels voor de governance en de competentieontwikkeling van TO2 op 3 niveaus.

- Hoe te komen tot het vaststellen van de inhoud van de topsectoragenda's en de vertaling ervan in innovatiecontract en onderliggende roadmaps?
- Hoe de beschikbare capaciteit voor het toegepast onderzoek toe te delen aan topsectoren en instituten, en hoe die capaciteit aan te passen aan veranderende vraag uit Topsectoren
- Wat zijn de private-publieke samenwerkingsvormen (programma's en projecten) om deze inhoud uit te voeren en welke spelregels horen daarbij?

In dit advies wordt ingegaan op niveaus 2 en 3. Het eerste niveau valt buiten de scope van de expertgroep. Daarnaast heeft de expertgroep zich gebogen over de vraag hoe fundamenteel en toegepast onderzoek op elkaar aan kunnen sluiten.

Bijlagen:

- Bijlage 1: spelregels voor 3 categorieën PPS-en voor toegepast onderzoek
- bijlage 2 definities van onderzoek en ontwikkeling in het O&O&I steunkader

- **bijlage 3 opdracht en leden expertgroep**

2. Flexibele inzet van capaciteit van de TO2 instituten

2.1 Inzet van capaciteit

De TO2 instituten beschikken over een bepaalde hoeveelheid capaciteit. De opdracht van de expertgroep is om spelregels te formuleren waarmee de capaciteit van de TO2 instituten optimaal gericht wordt op de behoeften van de topsectoren.

De TO2 instituten worden geacht in 2015 voor €250 mln. aan onderzoekscapaciteit bij te dragen aan het topsectorenbeleid. Capaciteit wordt vertaald in kwantiteit (hoeveelheid onderzoekers) en kwaliteit (kennis en competenties). Beiden moeten aansluiten bij de onderzoeksagenda's in de innovatiecontracten die in de topteamen worden overeengekomen.

Kernvraag is hoe de aansluiting tussen de vraag vanuit de topsectoren en het aanbod vanuit de instellingen zo goed mogelijk te maken is. Dit vraagt om een werkwijze die het systeem aan de ene kant robuust maakt en aan de andere kant voldoende wendbaar. Robuust omdat een kennissysteem niet van de ene op de andere dag opgebouwd is. Wendbaar omdat de instituten en de financiering moeten kunnen inspelen op veranderende omstandigheden (vraag uit de markt, technologische ontwikkelingen, maatschappelijk belang). Dit leidt tot de volgende twee vragen:

- Wat is een reële verdeling van de capaciteit van de instituten over de topsectoren? Hoe verhoudt die verdeling zich tot de huidige verdeling? (statisch)
- Hoe kunnen de instituten hun capaciteit aanpassen aan de vraag, zowel in omvang als in expertise? Welke mate van flexibiliteit is daarbij mogelijk tussen sectoren, instituten en andere kennisinstellingen? (dynamisch)

2.2 Opbouw van de bijdrage van TO2 instituten aan het Topsectorenbeleid

Alvorens ons over bovenstaande vragen te buigen, besteden we allereerst aandacht aan de vraag hoe de effectieve inzet van de TO2 voor de Topsectoren richting € 250 mln te realiseren.

Op dit moment (2013, zie tabel 2) wordt €146 mln van de capaciteit van TO2 instituten ingezet in het kader van PPS-en uit hoofde van een van de 11 (9+2) innovatiecontracten. Daarnaast wordt ca €66 mln. ingezet op topsectoroverstijgende thema's of maatschappelijke thema's die binnen een brede scope van de topsectoren vallen. Instituten hebben ook capaciteit voor wettelijke taken, beleidsondersteunend onderzoek en maatschappelijke thema's, een en ander buiten de programmering van de topsectoren (Tabel 2). De budgetten van de TO2 instellingen (indicatie in tabel 1) staan overigens onder invloed van bezuinigingen onder druk.

De expertgroep is van mening dat het bedrag van 250 mln in twee compartimenten kan worden verdeeld. Vooralsnog wordt vastgehouden aan een besteding van 150 mln in het kader van PPS met private medefinanciering. Voor 100 mln is sprake van publiek private programmering vanuit/binnen de innovatiecontracten in overeenstemming met de TKI's en/of topteamen.

Tabel 1a: Bijdragen van departementen aan instituten voor toegepast onderzoek (in € mln)

Bijdrage	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
TNO	214	196	195	197	186	173	166	161	157
DELTAIRES	15	13	15	13	12	12	11	10	10
NLR	25	25	26	26	26	25	22	21	19
MARIN	4	4	4	4	4	4	4	4	4
ECN	32	30	31	24	23	23	21	17	16
DLO	179	185	181	169	162	150	138	134	132
Totaal									

Bijdragen aan de kennisbasis, PPS-en, en wettelijke taken. Europese subsidies of contractonderzoek van overheden vallen er niet onder. Bedragen zijn op kasbasis. Vanaf 2012: begroting 2013 de bron. Er is dus nog geen rekening gehouden met taakstellingen Rutte 2. Loon- en prijsbijstelling na 2012 is niet verwerkt. Tot en met 2011 gaat het om gerealiseerde cijfers. De bedragen voor DLO zijn inclusief BTW

Tabel 1b: Omzetten van de instituten voor Toegepast onderzoek (in € mln)

Omzet	2009	2010	2011	2012
TNO	568	564	575	587
DELTAIRES	110	113	112	111
NLR	78	76	72	78
MARIN	36	40	38	42
ECN	85	84	75	76
DLO	351	358	353	nb
Totaal				

Bij de huidige innovatiecontracten is de nadruk komen te liggen op de PPS invulling van de instellingen. De groei richting 250 miljoen zal naar verwachting in eerste instantie vooral moeten komen van het beter benutten van publiek private programmering. Parallel aan het advies van de expertgroep fundamenteel onderzoek is van belang dat van deze activiteiten ex ante wordt bepaald dat ze binnen de innovatiecontracten passen en net als de PPS-activiteiten voortkomen uit de gezamenlijke programmering in TKI-verband of afgestemd zijn met het topteam.

De expertgroep adviseert voor het deel dat niet in PPS vorm voor onderzoek onder 2 en 3 (Tabel 2) wordt geprogrammeerd de spelregel te introduceren dat ex ante door de TKI topsector(en) wordt bepaald of iets wel of niet telt voor de sector(en).

Voor regels 4 en 5, maatschappelijke en beleidsmatige thema's en wettelijke taken, waar mogelijk transparant te maken aan de Topsectoren en te onderzoeken waar de verbanden versterkt kunnen worden. Aangezien het onderzoekthema's betreft die veelal topsectoroverstijgend zijn, ligt vraagsturing vanuit één topsector daarbij niet voor de hand. De TO2 instellingen zullen de relevantie van de maatschappelijke vragen voor de topsector op geselecteerde thema's expliciet in kaart brengen. De resultaten worden jaarlijks gerapporteerd aan de topsectoren.

Voorbeelden van dergelijke thema's (vanuit TO2) zijn:

- *Smart City: de ontwikkeling van technologieconcepten voor een duurzame, bereikbare, veilige stad; van belang voor de topsectoren Energie (EnerGO), Logistiek, HTSM, maar ook LSH, Water.*
- *Cyber Security: data-integriteit, robuuste netwerken, ICT-beveiliging; van belang voor alle topsectoren, mn HTSM (ICT roadmap).*
- *Mobiliteitsmanagement: nu een onderwerp dat valt onder het brede thema logistiek & mobiliteit. Het is niet interessant voor de topsector logistiek (vanwege de smalle scope van het innovatiecontract) maar wel voor de topsector HTSM (denk aan TOM TOM).*

Tabel 2: Onderzoek door TO2 instituten en relevantie voor topsectoren in 2013

	Onderzoek	Budget 2013 mln €	Relevantie voor topsectoren	Besluitvorming
1	Inzet in innovatiecontracten	146	Inzet in PPS-en in het kader van innovatiecontracten	Gezamenlijke programmering EZ kent toe, na zwaarwegend advies Topsectoren
2	Kennisontwikkeling ten behoeve van topsectoren	34	Relevante thema's voor langere termijn, meestal topsector-overstijgend	TO2 initieert, EZ kent toe. Topsectoren worden ex ante geconsulteerd over programma en geven aan dat het meegeteld mag worden
3	Maatschappelijke thema's met een (mogelijke) relatie met Topsectoren (m.n. water, energie, logistiek, elementen defensie)	32	Potentiële relevantie waar maatschappelijke behoefte en innovatiecontracten in elkaars verengde liggen	Departementen beslissen. Relatie met IC's (aansluitende of gezamenlijke programmering) wordt ex ante gezocht. TKI/topteam geeft aan dat het meegeteld mag worden
	Topsector gerelateerd	212		
4	Maatschappelijke thema's waar relatie met topsectoren (nog) niet is ontwikkeld (m.n. arbeid & gezondheid, duurzame leefomgeving, maatschappelijke veiligheid, overig defensie, landbouwbeleid)	98	Te onderzoeken potentiële verbanden tussen maatschappelijke behoefte en innovatiecontracten	Departementen beslissen; informatie-uitwisseling met topsectoren om verbanden te ontdekken kan verder ontwikkeld worden.
5	Wettelijke taken (beheer ondergrond, landbouwgerelateerd WOT)	72	Relevantie voor innovatiecontracten beperkt of niet aannemelijk. Uitkomsten kunnen relevant zijn.	Departementen beslissen, kunnen topsectoren informeren over uitkomsten onderzoek
	Overig	25		
	Totaalbudget TO2 2013	407		Toekenning door EZ, Defensie en IenM

2.3 Wat is een reële verdeling van capaciteit over Topsectoren?

De huidige verdeling van capaciteit over topsectoren en instituten is historisch tot stand gekomen, en niet op basis van één integrale afweging. Indien de verdeling wordt afgezet tegen indicatoren als omvang van de private R&D en private cash bijdrage, dan valt op dat een aantal topsectoren over fors minder capaciteit van TO2 instituten beschikken dan op grond van die indicatoren verwacht zou mogen worden.

De verdeling van de capaciteit afgezet tegen indicatoren als omvang private R&D en private cash bijdrage beschouwt de expertgroep als een belangrijk signaal, zowel voor de ambities en commitment van de topsector als de aansluiting van een instituut daarbij, maar is niet voldoende om kaderstellend te zijn voor de structurele toedeling van capaciteit.

Economische, maatschappelijke en wetenschappelijke criteria dienen ten grondslag te liggen aan een ideale verdeling. Ook de groeipotentie en specifieke karakteristieken van een sector, zoals het aandeel MKB, moeten in een complete afweging verdisconteerd zijn.

De expertgroep is dan ook van mening dat een objectieve verdeling op basis van relevante criteria op dit moment niet goed mogelijk is. Het is wenselijk een weging te ontwikkelen die bovenstaande aspecten (economisch, wetenschappelijk en maatschappelijk) meeneemt om te komen tot een onderbouwde verdeling over de topsectoren. Deze weging zou beschikbaar moeten zijn om over twee jaar de middelen te kunnen toedelen voor een nieuwe periode (zie hieronder, bij de 4 jaarlijkse allocatie). De Expertgroep ziet het als de verantwoordelijkheid van de overheid om afgewogen keuzes te maken op basis van beleidsdoelstellingen en maatschappelijk belang.

2.4 Hoe kunnen de instituten hun capaciteit aanpassen aan de vraag?

De expertgroep is van mening dat op onderstaande wijze tegemoet wordt gekomen aan de wens om enerzijds een robuuste kennisinfrastructuur te hebben en anderzijds flexibiliteit in te bouwen.

Jaarlijkse onderzoeksprogrammering: aanpassingen binnen topsectoren mogelijk

De instituten stellen elk jaar een onderzoeksprogramma op. Voor de middelen die beschikbaar zijn voor Topsectoren is het innovatiecontract van de topsector leidend. De topteams geven jaarlijks een zwaarwegend advies aan de overheid over dat programma. De overheid beslist over de subsidiëring. Binnen een topsector kan de inzet per instituut jaarlijks aangepast worden, gegeven het budget en binnen de marges van flexibiliteit, waaronder de benodigde capaciteit voor reeds gestarte meerjarige projecten.

Vernieuwing innovatiecontracten: ruimte om flexibel in te zetten

De innovatiecontracten worden tweejaarlijks bijgesteld. Ontwikkelingen in de behoefte aan capaciteit legitimeren een her-allocatie van gereserveerde capaciteit parallel aan de verschuiving van de behoefte. Het aandeel van de middelen dat kan verschuiven moet voldoende substantie hebben om verandering te weeg te brengen, maar niet zoveel onzekerheid meebrengen dat afbreuk wordt gedaan aan de robuustheid van de kennisinfrastructuur. Indicatief kan gedacht worden aan een percentage van 10% per jaar, gedurende 2 jaar. Een topsector kan hierbij dus maximaal 20% van de capaciteit verliezen, maar meer winnen indien de totale omvang van onderzoeksmiddelen door een private bijdrage aan de TO2-instituten groeit. Bij het huidige TO2 budget voor topsectoren gaat het indicatief in totaal om bijna € 15 mln aan capaciteit in jaar 1 en 30 mln in jaar 2.

De expertgroep adviseert om bij de afspraken voor 2014 en 2015 die op 1 September 2013 worden gemaakt in het kader van de verlenging van het innovatiecontract een deel van de capaciteit flexibel in te zetten zodat kan worden ingespeeld op behoeften. Genoemde percentages zijn indicatief; uitwerking dient te geschieden op basis van een realistische afweging van

uitvoeringskosten en verwacht resultaat. Op basis van de ervaringen die in deze 2 jaar worden opgedaan kan in de vierjaarlijkse strategische prioritering worden bepaald of deze her-allocaatie van een deel van het de capaciteit op basis van private bijdragen en maatschappelijke impact, bijvoorbeeld oplopend tot een kwart of een derde van het budget voor topsectoren, wordt voortgezet.

Vierjaarlijkse strategische prioritering van allocatie van capaciteit over topsectoren.

Geadviseerd wordt toe te werken naar een situatie waarin elke vier jaar een strategische prioritering plaatsvindt van de inzet van alle overheidsmiddelen voor toegepast onderzoek. Economische impact van de sector, technisch wetenschappelijk nivo en maatschappelijke impact van het toegepaste onderzoek zijn hierbij maatgevend. De volgende indicatoren kunnen hierbij in ogenschouw worden genomen:

- de strategische plannen en monitorings- en evaluatierapporten van de instituten,
- economisch succes en potentie van de topsectoren,
- innovatiecontracten van de topsectoren en
- daaruit voortvloeiende toekomstige en behoefte aan capaciteiten.
- Beschikbaarheid van vergelijkbare capaciteit in de private sector

De prioritering geeft aan op welke gebieden capaciteiten ontwikkeld en afgebouwd kunnen worden. De minister van Economische Zaken besluit op basis hiervan tot her-allocaatie van middelen. Hierbij wordt rekening gehouden met een realistisch groeipad voor nieuwe capaciteiten en idem voor de afbouw van activiteiten. In 2015 dient de heroverweging plaats te vinden voor de periode 2016 – 2019.

TKI toeslag

Er zij vermeld dat ook de TKI toeslag een mate van flexibiliteit met zich meebrengt en inzet van andere-dan-TO2 instituten mogelijk maakt.

De TKI toeslag kan ingezet worden bij de instellingen waar deze verdiend wordt, maar ook bij andere instellingen. Daarmee wordt de volgende flexibiliteit bereikt:

- Indien wordt gekozen voor inzet van toeslag bij het instituut waarmee de toeslag gegenereerd is, dan wordt daarmee extra capaciteit bij die TO2 gecreëerd. Sectoren met een hoge private cashbijdrage krijgen op die manier extra TO2 capaciteit ten opzichte van sectoren met een lagere private cash bijdrage
- Indien binnen een PPS behoefte is aan capaciteit die niet of onvoldoende bij de TO2 instituten aanwezig is kan met de TKI-toeslag capaciteit bij andere kennisinstellingen worden 'ingehuurd'. Dit kan ook bij private kennisinstellingen. Dit binnen de kaders van de TKI toeslagregeling.

3. Naar een PPS kader voor Toegepast onderzoek

3.1 Inleiding

Het topsectorbeleid heeft geleid tot een nieuwe dynamiek, waarin de partijen in de gouden driehoek volop meedraaien. Voor wat betreft de TO2-instituten, is dit deels een voortzetting van de vraagsturing zoals de partijen gewend waren te doen, maar betekent dit anderzijds ook verandering in de aanpak. Meer dan voorheen wordt de samenwerking in het kader van de topsectoren intensiever en meer strategisch ingekaderd door innovatiecontracten en bijbehorende roadmaps.

Deze intensieve aanpak, waar vaak meerdere instituten binnen een topsector actief zijn, vraagt om heldere en uniforme spelregels, zonder dat die beperkend zijn ten opzichte van het specifieke karakter van de topsector. In deze notitie zijn enkele PPS-modellen uitgewerkt die voor alle partijen herkenbaar en werkbaar zijn, daarbij zoveel mogelijk bouwend op huidige succesvolle samenwerkingsverbanden van de TO2-organisaties en TTI's.

3.2 Uitgangspunten

3.2.1 Samen programmeren

In publiek private samenwerking werken de partijen op basis van gelijkwaardigheid, waarbij kennisvragen van bedrijfsleven en eventueel overheid leidend zijn. Instituten en bedrijven werken tegen deze achtergrond constructief mee aan het bouwen van consortia. De spelregels zijn hierbij leidend, al hebben de partijen de ruimte om binnen de gegeven bandbreedtes te onderhandelen. Bij een samenwerking is sprake van wilsovereenstemming tussen partijen, niet van dwang. Zowel bedrijven als instituten zijn vrij om te besluiten aan welk programma men deelneemt, uiteraard wel als betrouwbare partners. Afspraken worden per project gemaakt, er zijn dus geen algemeen vastgestelde bindende regels over cofinanciering per partner.

Het bedrijfsleven heeft een grote rol én verantwoordelijkheid om hier invulling aan te geven door een actieve rol bij de vraagarticulatie voor programma's en projecten. Daarbij geven bedrijven zich rekenschap van het belang van een stevige kennisbasis, en hebben niet alleen oog voor het beantwoorden van de vragen van vandaag. Ook wordt van bedrijven verwacht dat men bereid is kennis te delen, met kennisinstellingen en met andere bedrijven. Uiteraard op basis van heldere afspraken over omgang met IE (zowel achtergrond als voorgrond). TKI's hebben hierin een sleutelrol. Er wordt verondersteld dat in alle TKI's een evenwichtige vertegenwoordiging van de Gouden Driehoek en een duidelijk mandaat van het Topteam aanwezig zijn. Zoals verderop aangegeven kan een topteam (of TKI) werkzaamheden en/of besluitvorming delegeren aan een TO2 instituut.

De TO2 instituten richten hun organisaties in om tegemoet te komen aan de behoeften van de topsectoren, met behoud van verantwoordelijkheid voor hun lange termijn missie. Dit vergt een proactieve rol, aanpassingsvermogen en inleving in de wensen van het bedrijfsleven. Van de TO2 instituten mag verwacht worden dat ze professioneel zijn en over goede kennis van de technologie beschikken en soms met een langere termijn blik kijken dan het bedrijfsleven. De instituten moeten daarom ook de ruimte hebben volwaardig mee te programmeren en proactief te handelen.

Soms is dan ook nodig dat toegepaste instituten de ruimte krijgen om technologie te ontwikkelen waar nog niet direct een toepassing voor is en niet meteen veel private bijdrage voor komt, maar wel zicht daarop in de nabije toekomst. Een proactieve houding van de instituten mag niet leiden tot aanbodsturing van instituten waarbij de vraag vanuit topsectoren verwaarloosd wordt.

Ook beschikken de instituten over uitgebreide netwerken en ervaring in programmatisch werken. Deze capaciteiten bieden kansen aan de topsectoren, in de eerste plaats aan het MKB. De TO2 instituten blijven vanuit hun zelfstandigheid verantwoordelijk voor het aangaan van de formele juridische verplichtingen die bij een PPS komen, zoals bijv. op het gebied van aansprakelijkheid.

Een en ander wordt geconcretiseerd in het door het Topteam gesanctioneerde innovatiecontract en voor zover aanwezig onderliggende *roadmaps*.

3.2.2 *Transparantie en toegankelijkheid (ook voor MKB)*

Het topsectorenbeleid is er om bedrijven over de volle breedte van de betreffende sector te ondersteunen. Bedrijven moeten in staat worden gesteld te participeren in PPS programma's en projecten. Opstellen van roadmaps, opzetten van- en deelnemen aan programma's en projecten moet daarom laagdrempelig zijn en makkelijk toegankelijk voor MKB. Er mogen er geen hoge toetredingsdrempels (denk aan entry fees) in consortia zijn die deelname van het MKB onnodig lastig maken. MKB-loketten per topsector kunnen ondernemers begeleiden bij consortiumvorming en toegang tot kennis. Natuurlijk dienen alle PPS gerelateerde stappen volledig transparant te zijn.

3.2.3 *Private bijdrage*

In elke PPS is er sprake van private bijdragen. Deze bijdragen zijn een cash bijdrage, eventueel gecombineerd met een in-kind deelname als dat toegevoegde waarde heeft voor het project; met name voor MKB kan de mogelijkheid om in-kind bij te dragen drempelverlagend zijn. Het is aan de opstellers van het betreffende PPS om aan te geven of in-kind onderdeel uitmaakt van een project. Een en ander dient duidelijk te zijn vastgelegd in het PPS contract dat door private en publieke partijen is ondertekend.

De grootte van de private bijdrage valt binnen zekere bandbreedtes, zodat sector- of projectspecifieke afspraken gemaakt kunnen worden. In de PPS varianten is zowel een ondergrens als een streefcijfer aangegeven. De ondergrens houdt rekening met het EU steunkader voor onderzoek en ontwikkeling, maar weegt ook mee dat bij PPS sprake moet zijn van een reëel privaat commitment. Het streefcijfer houdt verband met de ambities achter de innovatiecontracten van de topsectoren en de investeringen die het mogelijk moeten maken deze ambities te verwezenlijken.

De afspraken worden in de gouden driehoek gemaakt, waarbij zowel bedrijven, kennisinstellingen als overheid een eigen verantwoordelijkheid hebben bij deelname aan de projecten. Eén en ander wordt vastgelegd in het PPS contract. Instituten stemmen onderling hun voorwaarden voor participatie in PPS goed af zodat in een project of programma bij vergelijkbare inzet geen verschillende eisen worden gesteld aan de private bijdrage. Hiervoor is tevens afstemming nodig met de verantwoordelijke departementen

De keuze voor het percentage private bijdrage wordt gekoppeld aan de mate van invloed en rechten die het bedrijfsleven krijgt. Naarmate de PPS een meer toegepast karakter kent, is een

hogere private bijdrage redelijkerwijs te verwachten. Zo mag bij langjarige programma's worden verwacht dat het aandeel privaat commitment in de loop van de tijd toe gaat nemen. Evenzeer is het zo, dat een grotere private bijdrage leidt tot meer invloed en rechten gerelateerd aan de PPS.

Bij de toewijzing van de TKI toeslag dienen afspraken gemaakt te kunnen worden over de looptijd van het gehele project of programma.

3.2.4 In-kind bijdragen

Maatgevend voor in-kind bijdragen is het belang ervan in het programma/project. De verantwoordelijke voor de inhoud van een project besluit over de mogelijkheid van een in-kind bijdrage. In-kind bijdragen zijn in het algemeen werktijd van mensen (onderzoekers) en/of middelen (laboratorium faciliteiten); ze vormen geen grondslag voor TKI-toeslag. Inbreng van achtergrondkennis waarmee een project mogelijk wordt gemaakt is geen in-kind bijdrage

Er dienen heldere afspraken te zijn over de waardering van in-kind bijdragen zowel bij toegang tot het project als t.o.v. rechten op de resultaten (zie ook IE spelregels). Goede verantwoording vereist dat bedrijven niet zelf oordelen over de waardering van hun in kind bijdrage. De projectleider en het bedrijf dienen overeenstemming te bereiken. Als dit niet lukt kan het TKI-bestuur gevraagd worden een uitspraak te doen.

3.2.5 Toetreding

Het uitgangspunt van het topsectorenbeleid is samenwerking en kennisdeling. Dit betekent dat bedrijven die willen deelnemen in programma's en projecten dat in principe moeten kunnen doen. Aan toetreding gedurende de looptijd kunnen nadere voorwaarden worden gesteld om recht te doen aan de belangen van eerder toegetreden deelnemers. Indien daar redelijke argumenten voor zijn, is het de PPS partijen toegestaan om een verzoek af te wijzen. Indien een potentiële toetreders zich hier niet bij neerlegt kan dit worden voorgelegd aan het TKI-bestuur.

3.2.6 Uitbesteding

De deelnemer aan een project besluit bij het opstellen van het projectvoorstel zelf over eventuele uitbesteding van deelwerkzaamheden.

Daar waar de Nederlandse kennisinfrastructuur niet voorhanden is, kunnen door de deelnemers in de PPS buitenlandse partijen ingeschakeld worden op hun kosten, eventueel onder gebruikmaking van gegenereerde TKI toeslag.

3.2.7 Deelname buitenlandse partijen

Samenwerking met buitenlandse partijen kan noodzakelijk zijn om een programma/project te realiseren. Buitenlandse partijen kunnen op basis van eigen financiering deelnemen aan projecten en onderzoek bij TO2 meefinancieren.

3.2.8 Borgen ervaringen TTI's

De goede functionaliteiten van de TTI's kunnen overgenomen worden in de topsectorenaanpak waarbij die enerzijds door de TKI's en anderzijds door NWO of de TO2 instituten worden geborgd. Met name categorie 1 leent zich goed om de TTI werkwijze in over te nemen. Dit betekent een stevige aansturing vanuit een programmaraad/industrial board, onderhouden van een netwerk en samenloop van fundamenteel en toegepast onderzoek.

3.3 Categorieën PPS-en voor toegepast onderzoek

3.3.1 Kenmerken van 3 categorieën

PPS-en voor onderzoek in het kader van topsectoren kunnen ingedeeld worden in drie categorieën: programma's, grote projecten en kleine projecten. Hieronder volgt een korte omschrijving van deze modellen. In de aparte tabel (bijlage 1) worden de drie categorieën verder uitgewerkt, waarbij de uitgangspunten uit paragraaf 3.2 zijn gehanteerd. De categorieën nemen de samenwerking tussen bedrijven en TO2 instituten als uitgangspunt, maar aan PPS-en kunnen ook instellingen voor fundamenteel onderzoek deelnemen. Een PPS kan dan ook een mix van fundamenteel onderzoek (FO), industrieel onderzoek (IO) en experimentele ontwikkeling behelzen, waarvoor andere basisregels en streefcijfers voor private bijdragen gelden. De private bijdrage in een PPS is dus mede afhankelijk van de 'mix' van onderzoeksactiviteiten. Zie voor de definitie in het O&O&I steunkader bijlage 3. Ten overvloede geven we hier de maximale basisintensiteit O&O&I steunkader voor verstrekking van directe subsidie door de overheid aan bedrijven: Fundamenteel onderzoek 100%, Industrieel Onderzoek 50%, Experimentele Ontwikkeling 25%. Deze percentages vormen hier ook een globaal uitgangspunt. De exact toegestane percentages hangen ook af van bedrijfsomvang, aard van de samenwerking en afspraken over IE. Per PPS zal met deze richtlijn rekening moeten worden gehouden. Omdat bij PPS met TO2 instellingen sprake is van bedrijven die bijdragen geven en geen subsidie ontvangen zijn in de tabel de percentages als richtgetallen gegeven die hier in de regel aan voldoen alsook streefcijfers die ambities weergeven.

Tabel 3: Categorieën PPS-en in het kort

1. Programma's	2. Grote projecten	3. Korte termijn projecten
<ul style="list-style-type: none"> Grote consortia Looptijd > 4 jaar private bijdrage afhankelijk van aard van onderzoek: tenminste 10%, streefcijfer oplopend in de tijd tot > 50% <u>Besluit topteam</u> (past programma in innovatiecontract/roadmap), mogelijkheid te delegeren aan TKI Toetreding derden na start is in principe mogelijk en kan redelijkerwijs niet worden geweigerd. Combinatie FO en IO is mogelijk 	<ul style="list-style-type: none"> Grote/middelgrote consortia. Minimaal 2 bedrijven. Looptijd 1-4 jaar Private bijdrage afhankelijk van aard van onderzoek deelnemende bedrijven is > 50% (streefgetal) <u>Besluit topteam</u> (past project in innovatiecontract/roadmap), mogelijkheid te delegeren aan TKI Toetreding gedurende looptijd met goedkeuring consortium Voor het overgrote deel IO, mogelijk beperkt deel FO en/of EO 	<ul style="list-style-type: none"> Kleine consortia. Kan met 1 bedrijf, voorkeur voor minimaal 2. Looptijd: <1 jaar Private bijdrage afhankelijk van aard onderzoek. Streefcijfers: FO: > 25 IO: > 50%, EO: > 75%. <u>Besluit topteam</u> (thema past in innovatiecontract/roadmap), TKI (selectieproces), Instituut: selectie projecten, rapportage aan TKI Tijdens project geen toetreding tenzij dit noodzakelijk wordt geacht door partners. Meestal IO of EO. kan kortlopend FO zijn,

Categorie 1 Programma's

Dit gaat om programma's met een lange looptijd (> 4 jaar) en een groot aantal deelnemers. Programma's kunnen ook een doorlopend karakter hebben. Er is open toetreding gedurende het programma. Voorbeelden uit de praktijk zijn Strategic Research Program's van TNO, waarbij een samenwerking als het Holst Centrum een best practice is binnen de topsector HTSM. Andere voorbeelden zijn Europese consortia zoals het TAPAS consortium dat in de luchtvaart samenwerkt met Airbus. Een programma onderscheidt zich van een project doordat het niet per se een duidelijke einddatum kent en er verschillende projecten (uit categorie 2 of 3, ook in combinatie met fundamenteel onderzoek) onder kunnen vallen.

Categorie 2 Grote projecten

Dit zijn (meer afgebakende) projecten met een langere looptijd (1-4 jaar), met meerdere deelnemers. Het kan ook om meerdere kennisinstellingen gaan (zowel TO2 als fundamenteel). Een project kent een duidelijke einddatum. Voorbeelden zijn de JIPS van Marin, grote PPS-en van DLO.

Categorie 3 Kleinere projecten

In het algemeen gaat het hier om projecten met een beperkte looptijd (meestal < 1 jaar) en een beperkt aantal deelnemers (1-5). Het gaat om projecten waarbij technologie wordt uitontwikkeld. Dit leidt bijvoorbeeld tot een werkend prototype. Dit type projecten is met name interessant voor

het MKB. Het kan zijn dat wordt voortgeborduurd op in categorie 1 of 2 programma's/projecten ontwikkelde technologie. Hier kunnen ook projecten ondervallen die meer fundamenteel van karakter zijn; een kort project waarmee wordt vastgesteld of een technologie potentie heeft.

3.3.2 Relatie tussen categorieën

Er kan sprake zijn van een volgtijdelijkheid. Bijvoorbeeld dat categorie 3 projecten voorbouwen op het werk uit een programma, maar daar apart van tot stand komen (bv nadat een programma is gestopt of in een volgende fase komt). Het kan ook zijn dat een programma in feite een samenballing is van de drie categorieën. Dit soort programma's kan in één keer opgezet worden als categorie 1 programma (en dan is het niet nodig dat er tussentijds nieuwe procedures gelden omdat onderdelen in feite categorie 3 zijn). Dit betekent ook dat bv de private bijdrage voor categorie 1 uiteen kan lopen.

3.3.3 Uitwerking en toepassing van deze spelregels

De uitwerking van de drie PPS vormen en de spelregels die daarbij gelden, staan in tabel 3. De spelregels gelden volgens het principe: 'comply or explain'. Deze spelregels vormen een kader waarbij op punten binnen dat kader soms nog ruimte is voor sector- of instituutspecifieke uitwerking. In dat geval is het van groot belang dat vooraf voor alle partijen duidelijk is hoe die specifieke invulling eruit ziet, om te voorkomen dat tijdens de programmering of tijdens de uitvoering er conflicten ontstaan. Het kan zijn dat daarbij ook ruimte wordt gelaten aan de deelnemers in een project om afspraken te maken. Indien dat zo is, moet ook dat vooraf duidelijk zijn.

3.4 Aandachtspunten

3.4.1 Soort van onderzoek

Het onderzoek dat de TO2 instituten uitvoeren in PPS-verband mag niet tot duplicatie van kennis leiden die al in de markt of bij private kennisaanbieders aanwezig is. De verschillende soorten onderzoek worden gedefinieerd in het O&O&I steunkader zoals gereproduceerd in bijlage 2. Deze definitie omvat ook het onderzoek dat wordt uitgevoerd in PPS-en die mede gefinancierd worden vanuit Europese financiering van onderzoek (zoals kaderprogramma's). TO2-instituten zien zelf toe op toe het juiste gebruik van de definities voor de verschillende soorten van onderzoek. Zo nodig spelen ook de topteams of TKI's daar een rol.

3.4.2 Europa

Zowel inhoudelijk als financieel liggen er grote kansen in Europa. In alle PPS vormen dient participatie in Europa en in Europese programma's mogelijk te zijn. Uitgangspunt is dat zo min mogelijk aparte budgetten voor deelname in Europa worden afgescheiden, maar dat deelname zoveel mogelijk gebeurt in de 'reguliere' projecten en programma's, dus passend in de innovatiecontracten. Bij het opstellen, actualiseren en uitvoeren van de innovatiecontracten wordt gekeken naar welke EU-programma's voor de toekomst van belang worden geacht.

3.4.3 Reserveren van capaciteit

Het is van belang vooraf een goed beeld te hebben van de gewenste verdeling over de categorieën inclusief niet-PPS, rekening houdend met het feit dat categorie 1 en 2 ook beslag leggen op middelen in de volgende jaren.

Het verdient aanbeveling om een deel van de capaciteit van TO2 instituten te reserveren voor projecten die gedurende het jaar opkomen. Dit is aantrekkelijk voor MKB, maar soms ook voor grotere bedrijven en geeft instituten flexibiliteit om capaciteit optimaal in te zetten.

3.4.4 Ruimte voor niet PPS

Niet al het onderzoek dat relevant is voor topsectoren hoeft in PPS verband te worden uitgevoerd. Lange termijn kennisbasis projecten of projecten met een maatschappelijk belang kunnen worden uitgevoerd zonder (financiële) private betrokkenheid als uitvoering noodzakelijk is voor het halen van de doelen uit het innovatiecontract maar individuele bedrijven niet bereid zijn financieel te participeren. Het topteam/TKI kan hier vooraf ruimte voor maken of er over beslissen bij de selectie.

4. Samenloop fundamenteel en toegepast onderzoek

4.1 Inleiding

Eén van de doelen van de spelregels voor PPS-en in het kader van de topsectoren is de mogelijkheid om samenwerking in projecten met zowel fundamenteel als toegepast onderzoek waar mogelijk geïntegreerd te programmeren. In dit hoofdstuk is verkend hoe dat kan op basis van de ontwikkelde PPS modellen in de twee expertgroepen.

Er zijn diverse vormen van samenwerking mogelijk. In deze notitie wordt gefocust op samenwerking in onderzoek. Andere vormen – zoals opleiding van AIO's die aan onderzoek bij TO2 instituten gaan werken – worden buiten beschouwing gelaten.

4.2 Niveaus van samenwerking

Er kunnen vier niveaus van afstemming worden onderscheiden¹. Hoe concreter de samenwerking hoe meer dat vraagt van de afstemming en samenloop van fundamenteel en toegepast onderzoek.

Tabel 4: Niveaus van afstemmen

Niveau	Wijze van samenwerken
Topteam/TKI bestuur	Gezamenlijk vaststellen van thema's
Roadmap	Uitwerken van thema's in concrete roadmaps In die roadmaps wordt aangegeven waar fundamentele kennisvragen zijn en waar toegepaste kennisvragen (industriële onderzoek en experimentele ontwikkeling)
Programma's	Op basis van de roadmaps worden programma's opgezet, waarin fundamenteel onderzoek, industrieel onderzoek en experimentele ontwikkeling in samenhang worden geprogrammeerd.
Projecten	Op basis van roadmaps of binnen programma's worden projecten opgezet.

4.3 Passende PPS vormen

De vraag is vervolgens hoe de modaliteiten die nu voor NWO en TO2 zijn ontwikkeld voldoende in combinatie ingezet kunnen worden. Hieronder staat in Tabel 5 hoe dit op de verschillende niveaus kan plaatsvinden. De tabel dient als volgt te lezen worden:

- In eerste regel (niveau topteam) wordt er van uitgegaan dat alleen op niveau topteam samen wordt gewerkt. Vervolgens wordt het in gescheiden werelden van fundamenteel en toegepast uitgewerkt.
- In de tweede regel wordt niet alleen op topteam, maar ook op roadmap niveau samengewerkt. Dit is een iets intensievere vorm van samenhang tussen fundamenteel en toegepast.

¹ Niet elke topsector werkt volgens deze vier niveaus cq gebruikt deze terminologie. Het is met de indeling niet de bedoeling dat deze nu door iedereen wordt nagevolgd.

- Volgende stap is dat niet alleen op topteam en roadmap, maar ook op programmaniveau wordt samengewerkt. En de laatste stap is dat op projectniveau fundamenteel en toegepast onderzoek gecombineerd wordt.

Tabel 5: Niveaus van samenwerking en PPS modaliteiten

Niveau	Wijze van samenwerken	PPS modaliteiten
Topteam	Gezamenlijk vaststellen van thema's	Op basis hiervan kunnen alle PPS modaliteiten van NWO en TO2 worden ingezet.
Roadmap	Uitwerken van thema's in concrete roadmaps In die roadmaps wordt aangegeven waar fundamentele kennisvragen zijn en waar toegepaste kennisvragen	Op basis roadmap worden apart vanuit NWO en TO2 PPS-en vormgegeven. Deze dragen gezamenlijk bij aan roadmap maar worden niet gezamenlijk geprogrammeerd. Op basis van roadmap kunnen NWO varianten 2 (intermediair) en 3 (partner) worden ingezet. Voor TO2 alle drie de varianten.
Programma's	Op basis van de roadmaps worden programma's opgezet, waar fundamenteel en toegepast onderzoek in wordt geprogrammeerd.	Vanuit roadmap worden <u>gezamenlijke programma's</u> opgezet. De financiering van projecten door NWO en inzet TO2 capaciteit verloopt echter apart. Voorbeelden: Holst/ESI waarbij fundamenteel onderzoek op basis van thematische call of partnershipprogramma wordt gefinancierd en toegepast op basis van een PPS met TO2. Varianten 2 en 3 van NWO en varianten 1 (programma's) en 2 (grote projecten) van TO2 worden hiervoor benut.
Projecten	Op basis van roadmaps of binnen programma's worden projecten opgezet die zowel fundamenteel als toegepast onderzoek bevatten.	Dit vereist dat er een vorm van een gezamenlijke call (of andere vorm van projectoproep) wordt opgezet, met gezamenlijke beoordeling en selectie. Dit kan vanuit 'twee potjes' die bijeen worden gelegd, maar waaruit deel van project dat fundamenteel is uit pot FO en deel toegepast uit pot TO wordt betaald. Varianten 2 en 3 van NWO kunnen gecombineerd worden met varianten 1 (programma's) en 2 (grote projecten) van TO2.

4.4 Hoe kan optimale samenhang tussen fundamenteel en toegepast onderzoek worden nagestreefd?

De organisatie van onderzoeksprogramma's waarvan onderdelen op verschillende wijzen worden gefinancierd is een uitdaging.

De PPS-modellen die in het kader van NWO financiering en inzet van TO2 capaciteit zijn onderscheiden bieden voldoende ruimte voor een goede afstemming van fundamenteel en toegepast onderzoek.

De meerwaarde van het topsectorenbeleid is de afstemming van onderzoekagenda's op topteamniveau en de mogelijkheid om de samenhang te operationaliseren met ondersteuning van de TKI's. Hierdoor kunnen programma's worden ontwikkeld in samenspraak met de betreffende instituten en maximale samenhang nagestreefd worden tussen fundamenteel en toegepast onderzoek, waar mogelijk op project of programmaniveau, maar zeker op roadmapniveau.

Bijlage 1 Tabel spelregels PPS Toegepast onderzoek

Project- en programma regels	TO2 PPS cat. 1: programma's	TO2 PPS cat. 2: grote projecten	TO2 PPS cat.3: kleinere projecten
Karakter	Lange termijn, programmatische benadering met groter consortium	lange termijn project: consortium gericht op technologie ontwikkeling	Korte termijn, gericht op technologie uitontwikkeling of verkenning technologie
Breedte project /programma	Veel bedrijven en 1 of meer KI, universiteit	meerdere bedrijven en 1 of meer KI	Minimaal 1 maar liefst meer meer bedrijven en meestal 1 KI
Breedte Topsector	Tenminste t.b.v. 1 Topsector, mogelijk meerdere	Tenminste t.b.v. 1 Topsector, mogelijk meerdere	Meestal binnen 1 Topsector
Aard van het onderzoek	Een combinatie van industrieel en fundamenteel onderzoek	Voor het overgrote deel Industrieel onderzoek, mogelijk beperkt deel fundamenteel onderzoek en/of experimentele ontwikkeling	Meestal Industrieel onderzoek of Experimentele ontwikkeling, kan kortlopend fundamenteel onderzoek zijn.
Looptijd	> 4 jaar (doorlopend programma mogelijk)	1 – 4 jaar	< 1 jaar
Private bijdrage Indicatie maximale steunintensiteit O&O&I steunkader: FO: 100%, IO: 50%, EO: 25% (voor exacte bepalingen zie O&O&I steunkader)	Tenminste 10%, oplopend in de tijd naar 50% of meer bij langlopende programma's	Streefcijfer: 50% of meer	Afhankelijk van de aard van het onderzoek: streefcijfers: FO:> 25%, IO: > 50%, EO: > 75%.
Inbreng in kind (genereert geen toeslag)	Mogelijk indien in belang van project.	Mogelijk indien in belang van project.	Mogelijk indien in belang van project.
Rol TKI en KI in projectfase			
<i>Vorbereiding</i>	<ul style="list-style-type: none"> – Topteam definieert conform roadmap/innovatiecontract gebieden waar een grotere kennisinspanning vereist is. – TO2 instituten en bedrijven zetten programma's op in een transparant proces. 	<ul style="list-style-type: none"> – Topteam stelt in overleg met instituut procedure vast. – In transparant proces worden bedrijven uitgenodigd om met de instituten projectvoorstellen op te zetten. – Instituten kunnen (al dan niet met TKI) matchmaking bijeenkomsten organiseren. 	<ul style="list-style-type: none"> – Topteam stelt in overleg met instituut procedure vast. – Instituten kunnen met TKI bestuur mogelijk interessante thema's benoemen. – In transparant proces worden bedrijven uitgenodigd om met de instituten projectvoorstellen op te zetten. – Instituten kunnen (al dan niet met TKI)

			matchmaking bijeenkomsten organiseren.
<i>Selectie</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Topteam besluit of programma in innovatiecontract/roadmap past.. - kan besluitvorming delegeren aan TKI en/of instituten. - Alternatief: selectiecommissie van experts. 	<ul style="list-style-type: none"> - Topteam besluit of project in innovatiecontract/roadmap past. - kan besluitvorming delegeren aan TKI en/of instituten. - Alternatief: onafhankelijke selectiecommissie van experts. 	<ul style="list-style-type: none"> - Topteam besluit over thema, delegeert proces aan TKI, - Besluitvorming over selectie individuele projecten bij voorkeur delegeren aan instituten, rapportage aan TKI. - Alternatief: onafhankelijke selectiecommissie van experts.
<i>Criteria</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Passend bij TS en roadmap ex ante 2. Wetenschappelijke excellentie ex ante. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Passend bij TS en roadmap ex ante 2. Kwaliteit ex ante. 3. Kans op toepassing ex ante. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Passend in TS ex-ante 2. Kennisbenutting ex ante.
<i>Wijze van indiening</i>	Bedrijven verbinden zich voor meerdere jaren	Doorlopend in het jaar, al dan niet via call	Doorlopend aanvraag mogelijk tot budget op is, of via call
<i>monitoring</i>	<ul style="list-style-type: none"> - (Administratief) beheer programma door kennisinstelling. - Programma wordt jaarlijks beoordeeld op voortgang tov plan en planning komende periode. - Onvoldoende voortgang en/of onvoldoende privaat commitment leidt tot stoppen inzet middelen (TKI toeslag, TO2 capaciteit) - Programma's kunnen ook mid term geëvalueerd door onafhankelijke wetenschappelijke commissie. 	<ul style="list-style-type: none"> - (Administratief) beheer projecten door kennisinstelling - Projecten worden jaarlijks beoordeeld op voortgang tov plan en planning komende periode. - KI rapporteert aan Topteam - Onvoldoende voortgang leidt tot stoppen inzet middelen (TKI toeslag, TO2 capaciteit) 	<ul style="list-style-type: none"> - (Administratief) beheer projecten door kennisinstelling - KI rapporteert aan Topteam
<i>Netwerk</i>	<ul style="list-style-type: none"> - 'Leading' instituut organiseert gedurende de looptijd van de projecten events waarbij verschillende partijen elkaar kunnen ontmoeten en zorgt voor publiciteit via website. 	<ul style="list-style-type: none"> - Topteam en/of KI publiceert toegekende voorstellen (samenvatting) en geeft bekendheid aan instrument. - Instituten bouwen netwerken op. 	<ul style="list-style-type: none"> - Topteam en/of KI publiceert toegekende voorstellen (samenvatting) en geeft bekendheid aan instrument - Instituten bouwen netwerken op met relevante bedrijven
<i>Wijze van participatie bedrijven in onderzoek</i>	- Bedrijven zijn van meet af aan betrokken bij indiening voorstel.	- Bedrijven zijn van meet af aan betrokken bij indiening voorstel.	- Bedrijven zijn van meet af aan betrokken bij indiening voorstel.

	<ul style="list-style-type: none"> - Bedrijven werken actief mee (in kind), via 'industrial residence' /dan wel ondersteunen in cash - Bedrijven vormen samen met de deelnemende kennisinstellingen een programmaraad die regelmatig bijeenkomt om de voortgang van het programma te bewaken en – gemandateerd door het Topteam-gerechtigd is beslissingen te nemen binnen de afgesproken contouren van het programma (financieel en inhoudelijk). - Leading instituut legt jaarlijks verantwoording af aan het Topteam over voortgang. 	<ul style="list-style-type: none"> - Bedrijven werken actief mee (in kind)/danwel ondersteunen in cash 	<ul style="list-style-type: none"> - Bedrijven werken actief mee (in kind)/danwel ondersteunen in cash - Bedrijf levert onderzoeker (waar mogelijk binnen steunkader) of doet mee in klankbordgroep
Toegang (zie ook PPS-document)	<ul style="list-style-type: none"> - Toetreding derden na start is in principe mogelijk en kan redelijkerwijs niet worden geweigerd. - Bij conflict beslist Topteam - Goede regeling voor bijdrage nieuwe toetreders (o.a. fee voor opgebouwde kennis) 	<ul style="list-style-type: none"> - Toetreding derden na start is in principe alleen mogelijk als deelnemers dit goedkeuren. - Bij conflict beslist Topteam - Goede regeling voor bijdrage nieuwe toetreders (oa fee voor opgebouwde kennis) 	<ul style="list-style-type: none"> - Tijdens project geen toetreding tenzij dit noodzakelijk wordt geacht door partners.
Voorbeelden TO2 als onderzoeksuitvoerder	<ul style="list-style-type: none"> - Holst - TNO: SRP's - TAPAS consortium met Airbus 	<ul style="list-style-type: none"> - Marin: JIP's - Europese projecten 	<ul style="list-style-type: none"> - TNO: cofinancieringsprojecten fase 3 (experimenteel)
Mogelijkheden samenwerking met onderzoeksinstellingen in het buitenland.	<p>Samenwerking met publieke kennisinstelling in het buitenland kan deel uitmaken van de het project. Nederlandse KI en bedrijven werken in een internationale context. Buitenlandse KI wordt in principe niet gefinancierd</p>	<p>Kan opportuun zijn. Vergt discussie vooraf over relevantie voor project en in hoeverre in buitenland verkregen kennis niet in Nederland zelf dient te worden opgebouwd</p>	<p>Niet opportuun</p>

	<p>met NL overheidsmiddelen. In uitzonderingsgevallen, als kennis cruciaal is voor het programma kan worden afgeweken. [PM tekst van de regeling volgen]</p>		
<p>IE (nader te bepalen door expertgroep IE)</p>			

Bijlage 2: Definities Onderzoek & ontwikkeling uit het EU Steunkader:

„fundamenteel onderzoek“: experimentele of theoretische activiteiten die voornamelijk worden verricht om nieuwe kennis te verwerven over de fundamentele aspecten van verschijnselen en waarneembare feiten, zonder dat hiermee een rechtstreekse praktische toepassing of gebruik wordt beoogd;

„industrieel onderzoek“: planmatig of kritisch onderzoek dat is gericht op het opdoen van nieuwe kennis en vaardigheden met het oog op de ontwikkeling van nieuwe producten, procedés of diensten, of om bestaande producten, procedés of diensten aanmerkelijk te verbeteren. Het omvat de vervaardiging van onderdelen van complexe systemen, die noodzakelijk is voor industrieel onderzoek, met name voor algemene validering van technologieën, met uitzondering van prototypes;

„experimentele ontwikkeling“: het verwerven, combineren, vormgeven en gebruiken van bestaande wetenschappelijke, technische, zakelijke en andere relevante kennis en vaardigheden voor plannen, schema's of ontwerpen van nieuwe, gewijzigde of verbeterde producten, procedés of diensten. Hieronder kan tevens de conceptuele formulering en het ontwerp van alternatieve producten, procedés of diensten worden verstaan. Deze activiteiten kunnen tevens het maken van ontwerpen, tekeningen, plannen en andere documentatie omvatten, mits zij niet voor commercieel gebruik zijn bestemd. De ontwikkeling van commercieel bruikbare prototypes en proefprojecten valt eveneens onder experimentele ontwikkeling indien het prototype het commerciële eindproduct is en de productie ervan te duur is om alleen voor demonstratie- en validatiedoeleinden te worden gebruikt. Bij commercieel gebruik van demonstratie- of proefprojecten worden eventuele inkomsten die hieruit voortvloeien, op de in aanmerking komende kosten in mindering gebracht. De kosten van de experimentele ontwikkeling en het testen van producten, procedés en diensten komen eveneens in aanmerking, voor zover deze niet voor industriële toepassing of commerciële exploitatie kunnen worden gebruikt of geschikt gemaakt. Onder experimentele ontwikkeling wordt niet verstaan de routinematige of periodieke wijziging van bestaande producten, productielijnen, fabricageprocessen, diensten en andere courante activiteiten, zelfs indien deze wijzigingen verbeteringen kunnen inhouden.

Bijlage 3: opdracht en samenstelling expertgroep Toegepast Onderzoek

Taakopdracht Spelregels toegepast onderzoek TO2

Achtergrond

De expertgroep richt zich op het formuleren van spelregels voor de gezamenlijke programmering en uitvoering van toegepast onderzoek zoals dat in de topsectoren en TKI's plaatsvindt. Het gaat daarbij met name om governance-aspecten, zoals betrokkenheid bedrijfsleven bij programmering, financiering, beoordeling projectvoorstellen en samenwerking binnen de TKI's.

De leden van de expertgroep wordt gevraagd om ook relevante netwerken van andere experts en ervaringsdeskundigen te consulteren en de resultaten van die consultatie in de expertgroep in te brengen.

Opm: het aspect IE wordt in een separate werkgroep besproken. Desgewenst kunnen leden van deze werkgroep worden geconsulteerd wanneer dit voor de verkenning in de werkgroep toegepast onderzoek bevorderlijk is.

Planning: wanneer gebeurt wat?

- Startbijeenkomst (z.s.m.): vaststellen taakopdracht en benoemen een of meer tripartite schrijfgroepen voor deelonderwerpen (gezamenlijk pen vasthouden); tevens worden afspraken gemaakt over de invulling van het secretariaat (logistieke en procesmatige ondersteuning).
- Eerste bijeenkomst: 2^e week maart
- Eerste voortgangsbericht tbv regiegroep 26/3: 3^e week maart
- Oplevering conceptrapportage tbv regiegroep 23/4: 3^e week april
- Finalisering tbv eindrapport regiegroep 14/15 mei: 1^e week mei

Inhoud: wat moet het opleveren?

De rapportage gaat over de inzet van € 250 miljoen door TO2 instituten in de topsectoren en TKI's, de PPS-vormen daarbinnen en de wijze waarop TO2 instituten in samenwerking met de topsectoren/TKI's en bedrijven haar bijdrage aan topsectoren zal ontwikkelen en uitvoeren. Het werken aan lange termijngerichte onderzoeksprogrammering en zich daaruit ontwikkelende duurzame samenwerkingsverbanden is daarbij van groot belang.

De rapportage bevat een set uitgangspunten en spelregels voor het ontwikkelen en selecteren van PPS en niet-PPS projecten (gezamenlijk circa € 200 mln. in 2012 oplopend tot € 250 mln. in 2015) van de TO2 instituten met andere relevante partijen die optimaal bijdragen aan de strategische onderzoeksagenda's van de topsectoren. De spelregels moeten concreet genoeg zijn en tegelijk voldoende ruimte voor maatwerk bieden om gebruikt te worden om in Topteam/TKI verband specifieke afspraken te maken.

De rapportage geeft aan op welke wijze recht wordt gedaan aan de verschillende verantwoordelijkheden van alle betrokken partijen. Zoals dit voor de overheid geldt ten aanzien van een toekomstbestendige kennisinfrastructuur en waar relevant maatschappelijke uitdagingen.

Proces en werkwijze

De expertgroep stelt zijn eigen werkwijze vast en zal bij zijn werkzaamheden worden ondersteund door een secretariaat. Er zullen praktische afspraken worden gemaakt over de wijze waarop de expertgroepen ondersteund worden.

Om een heldere set spelregels als boven beschreven te kunnen opstellen zijn in beginsel de volgende elementen belangrijk:

- Inventariseren met welke randvoorwaarden rekening moet worden gehouden (bijvoorbeeld TNO-wet Staatssteunkader, aangenomen moties in Tweede Kamer, subsidievoorwaarden, e.d.). Te inventariseren door het secretariaat voor de startbijeenkomst).

- Inventariseren van verwachtingen, rollen en verantwoordelijkheden van de alle betrokken partijen, bijvoorbeeld de overheidsverantwoordelijkheid voor een toekomstbestendige kennisinfrastructuur en die van bedrijven bij deelname aan en medefinanciering van toegepast onderzoek (startbijeenkomst).
- de werkwijze bij gezamenlijke programmering van toegepast onderzoek:
  - planning van processen;
  - ontwikkeling van en besluitvorming over projecten;
  - samenwerkings- en financieringsmodellen;
  - uitgangspunten voor in-kind bijdragen (bijv. eisen t.a.v. co-locatie);
  - voorwaarden voor samenwerking met buitenlandse partners;
  - aandacht voor crossovers op raakvlakken topsectoren en deelname challengers;
  - etc. (aan te vullen in/voor startbijeenkomst).

Samenstelling expertgroep:

	Naam	Affiliatie	Topsector
1	10.2.e [redacted]	Voorzitter (ZZP)	
	Bedrijfsleven		
2	10.2.e [redacted]	Unilever	Agri&Food
3	10.2.e [redacted]	Fokker	HTSM
4	10.2.e [redacted]	Topsector T&U	T&U
5	10.2.e [redacted]	Latexfalt	Chemie
	10.2.e [redacted]	AkzoNobel	Chemie
6	10.2.e [redacted]	NXP	HTSM
	10.2.e [redacted]	SURFnet	Creatief
7	10.2.e [redacted]	VNO-NCW/MKB-Nederland	alle
	Kennisinstellingen		
8	10.2.e [redacted]	TNO	
9	10.2.e [redacted]	Marin	Water
10	10.2.e [redacted]	ECN	Energie
11	10.2.e [redacted]	Deltares	Water
12	10.2.e [redacted]	NLR	HTSM
13	10.2.e [redacted]	TUD Medical Delta	Life Sciences
14	10.2.e [redacted]	WUR/DLO	Agri&Food/T&U
15	10.2.e [redacted]	TUE	HTSM
16	10.2.e [redacted]	TUE	Logistiek

4D.

Spelregels Intellectueel eigendom

Inleiding

De expertgroep intellectueel eigendom in publiek private samenwerking richt zich op het formuleren van aanbevelingen voor intellectueel eigendom (IE) ten behoeve van de gezamenlijke programmering en uitvoering van toegepast en fundamenteel onderzoek zoals dat in de topsectoren en Topconsortia voor Kennis en Innovatie gaat plaats vinden. De expertgroep bouwt voort op het IPR-kader voor de TKI's wat mede gebaseerd was op de regimes van BMM, CTMM, DPI, ISPT, ESI, M2I, TIFN, TI Pharma, TTI Groene Genetica en Wetsus. Deze handreiking vormt een menukaart die gebaseerd is op de IE-regimes binnen verschillende sectoren. Toepassing van de spelregels leidt als het ware tot keuzes binnen de menukaart.

IE-rechten zijn een belangrijk middel in de keten van fundamenteel en toegepast onderzoek naar innovatie en valorisatie. IE-rechten scheppen vaak de voorwaarden om te investeren om producten op de markt te kunnen zetten, diensten te leveren of technologie breed voor de gehele BV Nederland in te kunnen zetten. Door het complex juridische (en ook technische) karakter is dit onderwerp voor velen soms een ver van hun bed show. Het is belangrijk de transparantie omtrent IE-rechten te vergroten, zodat deelnemers – publiek en privaat, en van heel groot tot erg klein – vooraf meer helderheid krijgen.

Het belang van IE-rechten en de wijze waarop met intellectueel eigendom wordt omgegaan verschilt per sector soms in grote mate. De daaruit volgende noodzakelijke flexibiliteit is ook terug te zien bij de werkafspraken voor intellectueel eigendom bij publiek private samenwerking.

Doel van de expertgroep is om te komen tot werkbare IE-afspraken voor verschillende vormen van publiek private samenwerking. De afspraken zijn geen richtsnoeren van de overheid maar werkafspraken van de partijen in de gouden driehoek. Deze set met afspraken zal borgen dat kennis "zoveel mogelijk vloeit, maar niet waardeloos is; het moet voor bedrijven en onderzoeksorganisaties aantrekkelijk blijven in gezamenlijke kennisontwikkeling te investeren en te participeren". Dat wil zeggen dat kennis zoveel mogelijk zou moeten leiden tot een veelheid aan commerciële exploitatie en de kennisbasis van OnderzoeksOrganisaties (OOs) intact en bruikbaar dient te blijven voor verdere vervolgprojecten, zodat bedrijven ook in de toekomst geïnteresseerd blijven in samenwerking met OOs in PPS.

Het is ook van belang zich te realiseren dat er tussen de topsectoren grote verschillen zijn in het gebruik van IE-rechten. Dit hangt met name samen met hoe deze rechten geëxploiteerd worden. Zo gebruiken bijv. de farmaceutische industrie IE-rechten veelal om exclusiviteit te creëren, terwijl andere industrieën als de elektronische door het gebruik van algemeen gebruikte standaarden veel meer naar licentiëren aan derden streven, omdat exclusiviteit voor hen niet haalbaar is. Voor deze

industriëen zijn exclusieve licenties niet zo belangrijk. Dit betekent dat men bij het bepalen van de IE werkafspraken ook rekening dient te houden met topsector specifieke elementen.

Speciale aandacht ging in de expertgroep uit naar de dwarsverbanden tussen de expertgroep intellectueel eigendom en twee andere expertgroepen over fundamenteel en toegepast onderzoek. Deze dwarsverbanden vanuit intellectueel eigendom naar zowel de uitkomsten van de expertgroep fundamenteel onderzoek als toegepast onderzoek zijn gemaakt door voort te bouwen op de varianten van publiek private samenwerking die in de andere twee expertgroepen zijn opgesteld. Opgemerkt wordt dat de expertgroep IE in zekere mate ook afhankelijk was van de discussies binnen de andere expertgroepen. Bij het opstellen van de spelregels is steeds rekening gehouden met het onderscheid tussen deelnemers die investeren en participeren in PPS en derden. Uitgangspunt is dat degene die deelneemt ook een voordeel moet hebben van die deelname. Het kan niet zo zijn dat de IE-regels stimuleren om aan de kant te blijven staan zonder te investeren en/of participeren. Anders dan derden zouden affiliates wel dezelfde rechten en toegang moeten kunnen verkrijgen. Hierbij is uitgegaan van de volgende gangbare definitie: het bedrijf (of, bij sommige ondernemingsvormen: de groep) heeft een eigendom van > 50% of soortgelijke controle over het zusterbedrijf.

Ook is het belangrijk zich te realiseren dat de modellen meestal een breed spectrum aan samenwerkingsverbanden afdekt. Dit betekent dat men in praktische gevallen niet klakkeloos de aanbevelingen dient te volgen, maar ook rekening dient te houden met een specifieke situatie. Zo kan het bij voorbeeld toch een verschil maken of een bedrijf 50% of 90% van de kosten van een project betaalt. Dit kan zich bijvoorbeeld uiten in een marktconforme vergoeding voor overdracht van de IE-rechten, die duidelijk verschillend kan zijn terwijl men over hetzelfde samenwerkingsmodel spreekt.

In acht moet worden genomen dat er sprake kan zijn van staatssteun. De Europes regels met betrekking tot staatssteun (met name het O&O&I-kader) zijn daarbij uiteraard leidend.

Onderzoeksmodellen fundamenteel:

Bij de expertgroep intellectueel eigendom zijn we uitgegaan van de drie varianten voor publiek private samenwerking zoals voorgesteld door de expertgroep voor fundamenteel onderzoek. Hierbij wordt onderscheiden tussen een **brede vorm**, waarbij de onderzoeksorganisatie (OO) leidend is, een **specifieke vorm**, waarbij een consortium/samenwerkingsverband leidend is en een **intensieve vorm**, waarbij het bedrijf leidend is.

Bij de *brede vorm* gaat het vaak om brede 'calls' van NWO. OOs zoeken dan een bedrijf dat interesse heeft, maar waarvan slechts een kleine bijdrage wordt gevraagd. Van een paar procent tot misschien 20 procent. Hoewel de OO in de lead is heeft deze vorm van PPS ook zeker grote meerwaarde voor bedrijven doordat zij bijvoorbeeld als eerste kennis nemen van nieuwe ontwikkelingen.

Bij de *specifieke vorm* is het kenmerk samen optrekken: bij de bepaling van de inhoud, de bijdragen, maar ook de opbrengsten. Daarbij zal wel gekeken moeten worden naar de verschillende bijdragen (bijvoorbeeld deelnemer A financiert voor 5% en deelnemer B financiert voor 25%). Flexibiliteit voor maatwerk blijft daarom belangrijk.

Bij de *intensieve* vorm gaat het vaak om multinationals, die een miljoen bijdrage doen aan bijvoorbeeld bij de Industrial Partnership Programmes van FOM. Hier ligt het initiatief bij het deelnemende bedrijf. De OO levert promovendi om het onderzoek te doen, eventueel samen met onderzoekers uit de deelnemende bedrijven. Bedrijf zal redelijk wat terugverlangen en betaalt daar ook voor. Dus bedrijf bepaalt inhoud, geeft veel bijdrage en staat vooraan bij exploitatie van de opbrengsten van een project.

Onderzoeksmodellen toegepast:

De werkgroep toegepast onderzoek heeft ook drie samenwerkingsmodellen voorgesteld.

De verschillen tussen de modellen worden met name bepaald door de lengte (categorie 1 met langjarige *programma's*, categorie 2 met *grote projecten* en categorie 3 met *korte termijn projecten*), maar ook door de scope en de complexiteit van het onderzoek.

Bij de *programma's* variant (>4 jaar onderzoek) is er een programmatische benadering, d.w.z. redelijk fundamenteel onderzoek. Hieraan nemen veel bedrijven en 1 of meer OOs deel.

Bij de *grote projecten* variant (1-4 jaar onderzoek) is het onderzoek gericht op technologische ontwikkeling, d.w.z. meer industrieel georiënteerd onderzoek. Hier werken meerdere bedrijven met 1 of meer OOs samen.

Tenslotte is er de *korte termijn projecten* variant met projecten van minder dan een jaar gericht op technologie uitontwikkeling. Hier werken enkele bedrijven met 1 of meer OOs.

Voor alle varianten geldt dus dat er praktisch altijd meer dan 1 bedrijf bij de onderzoeken betrokken is. Alleen in de *korte termijn projecten* variant kan er eventueel slechts 1 bedrijf deelnemen.

Aantal begrippen nader geduid

In dit document wordt veelvuldig gebruik gemaakt van de termen achtergrondkennis en voorgrondkennis. Deze twee termen zijn van groot belang op het gebied van intellectueel eigendom bij onderzoekssamenwerking tussen private en publieke partijen. Het onderscheid wordt gevormd door de start van een project. De achtergrondkennis is dan alle kennis (inclusief IE-rechten) die partijen voorafgaand aan het project bezitten. Op deze achtergrond kennis kan dan (eventueel) voortgebouwd worden tijdens het samenwerkingsproject. Dus vaak is de kennis uit het samenwerkingsproject zelf, de zogenaamde voorgrondkennis, niet zonder toegang of kennisname van deze achtergrondkennis te begrijpen of te gebruiken. Met andere woorden: in PPS werken deelnemers dan samen om vanuit hun achtergrondkennis voorgrondkennis te genereren. Vandaar dat de werkgroep zowel regelingen voor eigendom, toegang en gebruik van achtergrond- alsook van voorgrondkennis heeft aangegeven.

Ook het begrip onderzoeksorganisatie (OO) is gebruikt om de spiegeling met EU-voorschriften, die zijn vastgelegd in de regels voor staatssteun, zonder omwegen te kunnen maken.

10.2.e | Voorzitter

Mei 2013

1 Achtergrondkennis

1.1 Eigendom achtergrondkennis

Fundamenteel onderzoek

<i>Brede variant</i>	<i>Specifieke variant</i>	<i>Intensieve variant</i>
Altijd bij de inbrenger		

Toegepast onderzoek

<i>Programma's variant</i>	<i>Grote projecten variant</i>	<i>Korte termijn projecten variant</i>
Altijd bij de inbrenger		

Deelnemers aan publiek private samenwerking kunnen hun eigen kennis inzetten om nieuwe kennis te genereren. Deze kennis noemen we achtergrondkennis en dit is alle kennis (inclusief IE-rechten) die deelnemers voorafgaand aan het project bezitten. De achtergrondkennis blijft altijd in eigendom van de inbrengende deelnemer. De deelnemer kan de eigendom niet verliezen door mee te doen aan publiek private samenwerking.

1.2 Toegang en gebruik achtergrondkennis

1.2.1 Tijdens project

Fundamenteel onderzoek

<i>Brede variant</i>	<i>Specifieke variant</i>	<i>Intensieve variant</i>
Royalty free indien redelijkerwijs nodig		

Toegepast onderzoek

<i>Programma's variant</i>	<i>Grote projecten variant</i>	<i>Korte termijn projecten variant</i>
Royalty free indien redelijkerwijs nodig		

Uitgangspunt is dat het gebruik van achtergrondkennis tijdens en ten behoeve van het project voor deelnemers royalty free mogelijk is. Deelnemers verlenen als het ware aan elkaar een gratis niet-exclusieve, niet-overdraagbare licentie voor het doen van het project.

Een aandachtspunt is hoe wordt bepaald over welke kennis het dan gaat. Bekende modellen zijn het werken met een zogeheten negatieve lijst (welke kennis wordt niet ingebracht) of een positieve lijst (welke kennis wordt wel ingebracht). Nadeel van het werken met lijsten is dat deze onnodig beperkend kunnen werken doordat deelnemers zekerheidshalve maar zo veel mogelijk uitzonderen.

Verder zijn lijsten soms niet goed toegesneden op de dynamiek van projecten, bijvoorbeeld wanneer door voortschrijdend inzicht tijdens een project de scope van dat project verandert.

Op voorhand valt vaak niet te zeggen welke kant een project op beweegt en welke achtergrondkennis daarvoor nodig is. Daar komt nog eens bij dat bedrijven bepaalde achtergrondkennis (vanwege strategische of commerciële redenen) niet wensen in te brengen. Het geniet daarom de voorkeur om enige flexibiliteit in te bouwen en niet te veel vooraf vast te leggen. Voorgesteld wordt om – geïnspireerd op de DESCA modelovereenkomst – te kiezen voor achtergrond die redelijkerwijs nodig is.

Dit geldt voor alle vormen van samenwerking, dus voor zowel fundamenteel als toegepast.

1.2.2 Na het project

1.2.2.1 Na het project voor deelnemers

Fundamenteel onderzoek

<i>Brede variant</i>	<i>Specifieke variant</i>	<i>Intensieve variant</i>
Intentieverklaring in combinatie met inspanningsverplichting gebruik mogelijk te maken		

Toegepast onderzoek

<i>Programma's variant</i>	<i>Grote projecten variant</i>	<i>Korte termijn projecten variant</i>
Intentieverklaring in combinatie met inspanningsverplichting gebruik mogelijk te maken		

Een regeling over toegang tot achtergrondkennis na afloop van het project voor de deelnemers zal verschillen naar gelang de aard van het project. Ook hier is het uitgangspunt dat de resultaten van het project, de voorgrondkennis, zoveel mogelijk commercieel gebruikt moeten kunnen worden door de deelnemers aan dat project.¹ Daarbij dient te worden uitgegaan van een intentieverklaring door de deelnemende bedrijven en OOs dat commercialiseren van voorgrond beoogd wordt in combinatie met een redelijke inspanningsverplichting dat voor deelnemers mogelijk te maken. Bij de intentieverklaring geldt dat deelnemers hetgeen zij redelijkerwijs en zonder hun commerciële belangen te schaden kunnen meedelen, ook moeten meedelen. Immers, sommige informatie kan vertrouwelijk zijn. De redelijke inspanningsverplichting is geen resultaatsverplichting om te commercialiseren. Een redelijke inspanningsverplichting betekent dat de voorwaarden/condities waaronder de achtergrond door haar eigenaar beschikbaar wordt gesteld voor het commercialiseren van de voorgrond redelijk moeten zijn, zodat die exploitatie ook werkelijk commercieel mogelijk is. Echter de eigenaar van de achtergrond bepaalt uiteindelijk de marktconforme condities waaronder de achtergrond ter beschikking wordt gesteld.

---

¹ Onder "zoveel mogelijk" wordt niet verstaan de situatie dat een bedrijf gehouden is achtergrond beschikbaar te stellen om een OO in staat te stellen een licentie te geven aan derden, die met het bedrijf concurreren. De geïnteresseerde derde moet rechtstreeks met de eigenaar van de achtergrondkennis over de licentievoorwaarden onderhandelen.

1.2.2.2 Verder onderzoek door de onderzoeksorganisatie

Fundamenteel onderzoek

Brede variant	Specifieke variant	Intensieve variant
1) Achtergrond OO in principe beschikbaar 2) Niet openbare achtergrond en IE-rechten andere deelnemers alleen met expliciete toestemming		

Toegepast onderzoek

Programma's variant	Grote projecten variant	Korte termijn projecten variant
1) Achtergrond OO in principe beschikbaar 2) Niet openbare achtergrond en IE-rechten andere deelnemers alleen met expliciete toestemming		

Bij alle vormen van onderzoek is het belangrijk dat de onderzoeksorganisatie verder onderzoek en onderwijs kan verrichten met haar eigen achtergrond. Dit betekent dat in principe de achtergrond beschikbaar zou moeten zijn voor verder onderzoek. Wanneer een OO een verder (contract)onderzoek wil doen met derden (zijnde niet deelnemers) dan is de toegang tot de achtergrond van andere deelnemers als bedrijven of andere OOs die meegedaan hebben in het project niet vanzelfsprekend. De OO, die het verdere onderzoek wil doen, zal dan de expliciete toestemming van deze andere deelnemers nodig hebben. Gedacht kan worden aan bijvoorbeeld trade secrets (recepten e.d.), die een bedrijf niet via een verder onderzoek ter beschikking van een derde (mogelijke concurrent) wil stellen. Bij fundamenteel onderzoek impliceert het gebruik van promovendi overigens dat het heel moeilijk is om kennis langdurig geheim te houden. Dit komt enerzijds mede door het belang van publicaties voor promovendi en anderzijds door de ontwikkeling van hun loopbaan, waar ze heel goed bij derden in dienst kunnen treden. Bij toegepast onderzoek kan het eventueel gemakkelijker zijn toegang tot achtergrond van bedrijven te verkrijgen omdat de brede opzet van dergelijke programma's het voor bedrijven van meet af aan al moeilijk maakt achtergrondkennis exclusief te houden.

1.2.2.3 Toegang na het project voor derden

Fundamenteel onderzoek

<i>Brede variant</i>	<i>Specifieke variant</i>	<i>Intensieve variant</i>
Geen standaard rechten voor derden		

Toegepast onderzoek

<i>Programma's variant</i>	<i>Grote projecten variant</i>	<i>Korte termijn projecten variant</i>
Geen standaard rechten voor derden		

Derden, niet zijnde deelnemers aan het project, hebben in principe geen rechten op toegang tot achtergrond. Het is voor bedrijven en OO dan ook niet mogelijk *ex ante* (vooraf) onbekende derden bepaalde rechten toe te kennen. In voorkomende gevallen moeten derden dus zelf met houders van achtergrond regelingen treffen.

2 Voorgrondkennis

2.1 Eigendom voorgrondkennis

Fundamenteel onderzoek

Brede variant	Specifieke variant	Intensieve variant
Rechtgebende	1. Rechtgebende → 2. Eventueel Centraal eigendom → 3. Commerciële gebruiker	1. Rechtgebende → 2. Commerciële gebruiker (R.o.F.R.)

Toegepast onderzoek

Programma's variant	Grote projecten variant	Korte termijn projecten variant
1. Rechtgebende 2. Eventueel centraal eigendom	1. Rechtgebende 2. Eventueel centraal eigendom	1. Rechtgebende 2. Eventueel centraal eigendom

Voorgrondkennis is kennis die ontstaat door het uitvoeren van het project. Deze kennis is onder te verdelen in: vrij beschikbare kennis, interne know how (binnen het project) en intellectuele eigendomsrechten. De interne know how is beschikbaar voor de deelnemers aan het project. Voor de intellectuele eigendomsrechten gelden speciale regelingen.

Het juridische uitgangspunt is "ownership follows inventorship". Op grond daarvan kan de aanspraak op een IE-recht en know how toevallen aan een onderzoeksorganisatie, een bedrijf wiens onderzoekers deelnemen aan het project of, er kan gezamenlijke eigendom ontstaan. De rechtgebende verschuift in de tijd. Initieel ligt het bij de uitvinder, vaak komt de aanspraak op octrooi vervolgens toe aan de werkgever van de uitvinder (dit kan zowel een bedrijf als een onderzoeksorganisatie zijn). Belangrijk is dat kennis niet op de plank blijft liggen maar dat de eigendom of gebruiksrechten terecht komen bij de commerciële gebruiker. In de praktijk werkt het vaak als een tweetrapsraket. Bij voorbeeld eerst ontstaat de aanspraak op IE rechtmatig bij de onderzoeksorganisatie, vervolgens verkrijgt bijvoorbeeld een bedrijf het eigendom van de IE of de gebruiksrechten omdat zij de rechten commercieel gebruiken. Commercieel gebruiken dient hier breed uitgelegd te worden, dat wil zeggen dat ook uit-licentiëren door een onderzoeksorganisatie of een bedrijf hieronder valt. Dat de commerciële gebruiker het eigendom heeft verkregen is ook voordelig, omdat deze het best in staat is de rechten te beheren, dat wil zeggen beslissingen te nemen over de vorm van de octrooiaanvraag (bijvoorbeeld categorieën claims) alsook in welke landen octrooien nodig zijn voor commerciële exploitatie.

Het wettelijke kader biedt ruimte voor partijen om af te spreken dat ook een derde partij mede-eigenaar kan zijn van voorgrondkennis die voortkomt uit fundamenteel onderzoek. Te denken valt

aan een onderzoeksfinancier (NWO, STW), een andere organisatie (bv M2i), of een bedrijf dat een aanzienlijke cash bijdrage heeft geleverd. Ook hier geldt dat het de bedoeling is dat de kennis zo snel mogelijk ter beschikking komt van de partij die deze daadwerkelijk gaat gebruiken, uiteraard binnen de voorwaarden die het EU-staatssteunkader daaraan stelt.

Fundamenteel onderzoek:

In geval van een *brede* vorm project, waarbij de OO in de lead is, zal eigendom doorgaans ontstaan bij de onderzoeksorganisatie. De OO kan in principe beslissen hoe het recht optimaal te exploiteren, waarbij overdracht naar een bedrijf alsook het opzetten van een spin out tot de mogelijkheden behoren.

De voorkeursvariant van de *specifieke* vorm wijkt hier niet veel van af, want de IE-rechten worden eigendom van de juridisch rechthebbende (wat nu ook vaker bedrijven zullen zijn). De samenwerkingsverbanden binnen deze vorm van PPS zijn soms erg complex. In voorkomende gevallen kan het overzichtelijk zijn de eigendom van ontstane IE-rechten (ook) centraal te leggen. Dit maakt het gemakkelijker de rechten te beheren en licenties te verlenen wanneer vele partijen deelnemen, of ook als een tussenoplossing voordat het aan de commerciële gebruiker overgedragen wordt.

In een *intensieve* vorm project ligt een overdracht van het eigendom van voorgrondkennis aan een deelnemend bedrijf eerder voor de hand. Bij voorkeur wordt de overdracht gekoppeld aan een 'Right of First Refusal', dat wil zeggen dat het deelnemende bedrijf als eerste (vóór eventuele derden) de mogelijkheid heeft eigendom op de voorgrondkennis te verwerven.

Gezien de nog steeds grote publieke bijdrage wordt aanbevolen om bij brede toepassingen geen eigendom van IE-rechten over te dragen, maar licenties - eventueel voor een specifiek toepassingsgebied - te overwegen. Er kunnen dan door de eigenaar van de voorgrondkennis ook nog licenties in andere toepassingsgebieden worden afgesloten. Zo kan voorgrondkennis leiden tot optimale brede commerciële exploitatie.

Toegepast onderzoek:

Bij de toegepaste modellen is in bijna alle gevallen sprake van een aantal bedrijven dat met 1 of meer OOs samenwerkt. Dit maakt een eigendomsregeling complex. Door bijdrages 'in kind' kunnen IE rechten zoals octrooien zowel bij bedrijven alsook bij OOs ontstaan. Ook hier is het belangrijk dat eigendom van IE-rechten ligt bij die bedrijven of OOs die de rechten uiteindelijk ook gaan exploiteren. Dit zal per project verschillend kunnen zijn. In voorkomende gevallen kan het eigendom bij een van de deelnemende partijen gelegd worden om centraal een beter beheer van de rechten mogelijk te maken.

2.2 Toegang en gebruik voorgrondkennis

2.2.1 Tijdens het project voor deelnemers

Fundamenteel onderzoek

<i>Brede variant</i>	<i>Specifieke variant</i>	<i>Intensieve variant</i>
Royalty free		

Toegepast onderzoek

<i>Programma's variant</i>	<i>Grote projecten variant</i>	<i>Korte termijn projecten variant</i>
Royalty free		

Tijdens het project is het vooral belangrijk dat het project voortgang kan vinden en dat er geen blokkades worden opgeworpen door deelnemers. Dat betekent dat wanneer er rechthebbenden op voorgrondkennis zijn, ze deze kennis beschikbaar stellen tijdens het project middels een royalty vrije, niet exclusieve licentie. Dit geldt voor alle modellen, waarbij goede omschrijvingen van de toepassingsgebieden behulpzaam zijn om geen onnodige blokkades te ervaren. Voor de trade secrets of andere know how kan de eigenaar tot geheimhouding besluiten.

2.2.2. Na het project

2.2.2.1 Na het project voor deelnemers

Fundamenteel onderzoek

<i>Brede variant</i>	<i>Specifieke variant</i>	<i>Intensieve variant</i>
<u>Know how</u> Royalty free + niet exclusief	<u>Know how</u> Royalty free + niet exclusief	<u>Know how</u> Royalty free + niet exclusief
<u>IE-rechten</u> OO in de lead. Geen automatisch recht. Specifieke omstandigheden dient OO mee te nemen.	<u>IE-rechten</u> Niet exclusief is het uitgangspunt	<u>IE-rechten</u> Royalty free niet exclusief Optie voor deelnemend bedrijf op exclusieve licentie (voor toepassingsgebied)

Toegepast onderzoek

<i>Programma's variant</i>	<i>Grote projecten variant</i>	<i>Korte termijn projecten variant</i>
<u>Know how</u> Royalty free + niet exclusief	<u>Know how</u> Royalty free + niet exclusief	<u>Know how</u> Royalty free + niet exclusief

<u>IE-rechten</u> Niet exclusief is het uitgangspunt Eventueel optie voor deelnemend bedrijf op exclusieve licentie voor toepassingsgebied	<u>IE-rechten</u> Niet exclusief is het uitgangspunt Eventueel optie voor deelnemend bedrijf op exclusieve licentie voor toepassingsgebied	<u>IE-rechten</u> Royalty free en niet exclusief is het uitgangspunt Eventueel optie voor deelnemend bedrijf op exclusieve licentie (voor toepassingsgebied)
--	--	--

Toegang en gebruik van voorgrondkennis is een van de essentiële onderdelen van onderzoeksprojecten. Toegang en gebruik is vaak veel belangrijker dan de vraag: wie heeft het eigendom? Het gemaakte onderscheid tussen de verschillende soorten voorgrondkennis is van belang bij de toegang daartoe. Er wordt daarbij onderscheid gemaakt tussen interne know how en IE-rechten.

Uitgangspunt is daarnaast dat voor een deelnemer die mede-uitvinder is maar geen (mede-)eigendom krijgt, de niet-exclusieve licentie voor eigen gebruik in alle varianten royalty free is.

Interne know how

Voor interne know how geldt in alle vormen dat deze royalty free en op niet-exclusieve basis beschikbaar is voor deelnemers. In geval een van de deelnemers een exclusieve toegang (lead time) wenst te verkrijgen dan zal hij daar goede afspraken (eventueel met vergoeding) over dienen te maken (know-how licentie). Deelnemers dienen zelf af te spreken of en zo ja voor hoe lang ze interne know how geheim willen houden.

Fundamenteel onderzoek

IE-rechten

In de *brede* vorm projecten ligt het eigendom veelal bij de OO. Het bedrijf heeft een relatief geringe bijdrage gedaan en heeft daarom geen automatisch recht op toegang tot of eigendom van de IE-rechten. De OO kan hierover min over meer zelfstandig beslissen. Aanbevolen wordt om bij een dergelijke beslissing in *aanmerking* te nemen: de historie van de samenwerking (bedrijf is al langdurig actief in PPS projecten met die OO), de hoogte van de relatieve bijdrage (1% of 20% bijdrage maakt groot verschil) en eventuele andere omstandigheden (bijvoorbeeld exploitatie is alleen mogelijk via één bepaald bedrijf).

Andere omstandigheden kunnen ook van belang zijn, zoals exclusiviteit voor technostarters en voor het MKB in de creatieve industrie en de ICT.

Het voordeel voor de deelname aan deze variant PPS zit hem met name in het zogenaamde *kijkje* in de keuken. Bedrijven krijgen als eerste kennis van nieuwe ontwikkelingen, krijgen vroegtijdige informatie wat kan leiden tot kostenbesparingen. Ook kan deze samenwerking helpen bij scouten van talentvolle onderzoekers.

In geval van een *specifiek* project is voor deelnemers een niet-exclusieve licentie het uitgangspunt, deze zou bij voorkeur (en waar passend binnen de staatssteunkaders) royalty free moeten zijn. Het

zou ook mogelijk moeten zijn voor partijen om een exclusieve licentie af te spreken, eventueel in bepaalde toepassingsgebieden of markten. Men moet dan rekening houden met de bijdrage van private partijen tot elkaar (bijvoorbeeld: deelnemer A heeft 45% bijgedragen en deelnemer B 5%) en de verhouding tussen grote en kleinere bedrijven.

In een *intensieve* vorm project heeft een deelnemend bedrijf een niet-exclusieve royalty-vrije licentie met een optie op een exclusieve licentie (zo het bedrijf al niet de eigendom heeft, zie hierboven). Dit moet wel weer toegestaan zijn binnen de staatssteunkaders. Het kan voor de eigenaar van de IE-rechten voordelig zijn om exclusieve licenties te beperken tot een specifiek toepassingsgebied, zodat door de eigenaar licenties in andere toepassingsgebieden gegeven kunnen worden en er maximale valorisatie bereikt kan worden.

Toegepast onderzoek

IE-rechten

Voor alle modelvarianten geldt dat meestal vanwege de deelname van meerdere bedrijven en het precompetitieve karakter de voorgrondkennis slechts niet-exclusief gelicentieerd kan worden. Uitzonderingen hierop zijn mogelijk. Deze gelden voor alle model varianten. Bij voorbeeld wanneer in een project bedrijven met duidelijk verschillende activiteitsgebieden deelnemen, is het denkbaar dat voorgrondkennis toegepast in een heel specifiek toepassingsgebied exclusief gelicentieerd wordt aan het bedrijf dat actief is in dat specifieke gebied. De basisgedachte is ook hier dat voorgrond kennis zo goed mogelijk commercieel geëxploiteerd dient te worden. Dit kan met name voor MKB bedrijven, die heel gespecialiseerd zijn, een aansporing zijn om in een project deel te nemen. Dit geldt met name voor de *programma's* en *grote projecten* varianten. Voor de *korte termijn projecten* variant is het mogelijk dat slechts 1 bedrijf deelneemt. In dat geval kan overwogen worden dat bedrijf exclusieve rechten op de voorgrondkennis te verlenen, eventueel maar niet noodzakelijk beperkt tot een specifiek toepassingsgebied.

2.2.2.2 Verder onderzoek door OO voor deelnemers

Fundamenteel onderzoek

<i>Brede variant</i>	<i>Specifieke variant</i>	<i>Intensieve variant</i>
Altijd, voor eigen voorgrond mits geen exclusieve rechten verleend		

Toegepast onderzoek

<i>Programma's variant</i>	<i>Grote projecten variant</i>	<i>Korte termijn projecten variant</i>
Altijd, voor eigen voorgrond mits geen exclusieve rechten verleend		

Bij alle vormen van onderzoek is het belangrijk dat een OO verder onderzoek kan doen met de behaalde eigen resultaten uit eerder onderzoek. Dit betekent dat voor alle vormen verder onderzoek met gebruik van de eigen voorgrondkennis voor deelnemers altijd mogelijk moet zijn, mits er geen exclusieve rechten door de private deelnemers verworven zijn.

2.2.2.3 Verder onderzoek door OO voor derden

Fundamenteel onderzoek

<i>Brede variant</i>	<i>Specifieke variant</i>	<i>Intensieve variant</i>
<u>Know how</u> Eventueel mogelijk via een licentie met eigenaar know how	<u>Know how</u> Eventueel mogelijk via een licentie met eigenaar know how	<u>Know how</u> In principe geen toegang, maar na lead time mogelijk wel door licentie met eigenaar know how.
<u>IE-rechten</u> In principe mogelijk voor IE van OO. OO houdt rekening met positie eerdere deelnemers.	<u>IE-rechten</u> Afhankelijk van het samenwerkingsverband kunnen derden toetreden	<u>IE-rechten</u> Gedurende lead time geen toegang voor derden.

Toegepast onderzoek

<i>Programma's variant</i>	<i>Grote projecten variant</i>	<i>Korte termijn projecten variant</i>
<u>Know how</u> In principe mogelijk tegen entrance fee	<u>Know how</u> In principe mogelijk tegen entrance fee	<u>Know how</u> In principe niet mogelijk tijdens project, eventueel daarna tegen fee
<u>IE-rechten</u> In principe mogelijk tegen entrance fee	<u>IE-rechten</u> In principe mogelijk tegen entrance fee	<u>IE-rechten</u> In principe niet mogelijk tijdens project, eventueel daarna tegen fee

Uitgangspunt is dat deelnemers aan PPS meer voordeel moeten hebben dan derden die later toegang tot de ontwikkelde kennis willen verkrijgen.

In alle gevallen geldt dat verder onderzoek door OO voor derden alleen mogelijk is als de eigenaar van de know how en/of de IE rechten toestemming geeft, of bij aanvang van een project duidelijk is dat het project een open karakter heeft, waarbij derden later kunnen intreden, bijv. zoals geregeld in Holst.

Fundamenteel onderzoek:

Interne know how

Voor de interne know how geldt in de *brede* en de *specifieke* vorm, dat toegang tot de know how van de OO mogelijk is via een licentie. Voor de *intensieve* vorm geldt dat er voor derden in principe geen toegang is, maar dat bij niet gebruik van de know how na een bepaalde lead time (bijvoorbeeld twee jaar) voor het deelnemende bedrijf de know how voor derden beschikbaar zou kunnen komen. De lead time is afhankelijk van de specifieke situatie. In het algemeen wil 'gebruik' zeggen dat een bedrijf doorlopend activiteiten ontwikkelt om tot commercialisatie van de technologie te komen. Er kan tussen een laboratorium uitvinding en commercialisatie wel 5 tot 10 jaar liggen.

IE-rechten

In de *brede* vorm is toegang tot de rechten van de OO in principe mogelijk. De OO bepaalt de vergoeding en houdt daarbij rekening met de positie van de eerdere deelnemers aan het project. In de *specifieke* vorm hangt het af van de regeling rond de samenwerking, bijvoorbeeld in een open systeem, kan een derde instappen wanneer zij een entrance fee betaalt. In andere gevallen zal, omdat de eigendom van de IE-rechten bij een bedrijf ligt, de toegang voor derden niet altijd mogelijk zijn. In de *intensieve* vorm zal er gezien het besloten karakter geen toegang voor derden zijn, tenzij het bedrijf gedurende een lead time zelf geen gebruik maakt van de IE-rechten. De lengte van de lead time bevindt zich bij voorkeur tussen de lengte van het prioriteitsjaar en de mogelijkheid voor de OO om nog voor de 30 maanden termijn van de PCT procedure derden te kunnen benaderen.

Toegepast onderzoek:

Het karakter van de toegepaste onderzoeksvarianten is veel meer open. In principe kunnen bedrijven ook tijdens de looptijd van een project tegen een 'entrance fee' later aan het project deelnemen. Slechts bij de *korte termijn projecten* variant is dit niet mogelijk, maar dit heeft meer met het kortlopende karakter van de projecten te maken (er is geen tijd om derden toe te laten) dan met uitsluiten van derden.

Dit betekent dat in principe toegang tot voorgrondkennis van de OO kan worden verkregen. De entrance fee zorgt er dan voor dat eerdere deelnemers niet benadeeld worden.

3. Geheimhouding en publicatie

Het is mogelijk bepaalde kennis geheim te houden om interne know how (trade secrets) te creëren en octrooien aan te kunnen vragen (octrooieerbare materie mag niet gepubliceerd worden voor indiening van de octrooiaanvraag). In het algemeen zal bij het voornemen van een deelnemer aan de PPS om te publiceren de openbaarmaking gescreend dienen te worden door de deelnemende bedrijven en de OO. We stellen voor om een dergelijke screening binnen één maand te laten plaats vinden om publicatie niet onnodig op te houden.

Met name in fundamenteel onderzoek is het publiceren van resultaten van groot belang. Deelnemers dienen zich in te spannen om publicatie mogelijk te maken. Bij het constateren van interne know how (trade secrets) of octrooieerbare materie kan een deelnemend bedrijf vragen om uitstel van publicatie voor zes maanden of aanpassing van de publicatie zodat trade secrets of eventuele geheime achtergrond kennis bewaard blijven. Hier dient een duidelijke afweging van belangen plaats te vinden, waarbij het belang van publicatie afgewogen wordt tegen het belang van het bedrijf of de OO.. De lengte van het uitstel zal afhankelijk zijn van de complexiteit van de octrooiaanvraag (bijvoorbeeld overleg met meerdere deelnemers, of meerdere uitvinders van verschillende deelnemers). Dat laat onverlet dat de organisatie die het octrooi wil aanvragen zijn best zal doen de publicatie niet onnodig te vertragen.

Bij de *brede* vorm van fundamenteel onderzoek zal, vanwege de geringe bijdrage van de deelnemende bedrijven de OO overeenkomstig haar valorisatiebeleid de deelnemende bedrijven vragen of zij interne know how of octrooieerbare materie in de geplande publicatie zien. Wel is het zo dat een eventueel octrooi dat kan ontstaan, natuurlijk ook van voordeel is voor de OO zelf. Dus het is voordelig voor de OO bedrijven te vragen publicaties te screenen om zo nieuwheidsschadelijke publicaties te vermijden.

In de *specifieke* en de *intensieve* vorm en ook bij alle vormen van toegepast onderzoek hebben de deelnemende partijen het recht om de publicatie te screenen op know how en octrooibare materie alsook om uitstel van publicatie voor een periode van zes maanden te vragen. Bij uitzondering (bijvoorbeeld bij een complexe PPS) kan deze periode verlengd worden.

4. Geschillenregeling

PPS is gestoeld op vertrouwen tussen de deelnemers. Partijen die deelnemen aan een onderzoeksproject hebben daarbij ieder hun eigen oogmerk en doen mee vanuit hun eigen achtergrond. Doelstellingen en belangen kunnen daarbij overeenstemmen, maar kunnen ook uiteenlopen. Dat laatste hoeft geen probleem te zijn, mits partijen begrijpen wat de ander beoogt en hierover goed afspraken maken met elkaar. Toch kan het onverhoopt gebeuren dat partijen verschillende inzichten hebben over hoe bepaalde regelingen dienen te worden uitgelegd. In zo'n geval wordt voorgesteld dat partijen eerst proberen er onderling uit te komen. Mocht dat niet lukken dan dienen zij zich te wenden tot een mediator, voor het MKB kan eventueel gedacht worden aan het inschakelen van een expert (bijv. van NL Octrooicentrum). In het uiterste geval staat het partijen vrij om naar de rechtbank te gaan.

5 IPR – rules

5.1 IPR procedures – IPR manager

Bij voorkeur wordt er in een project geen externe IPR manager benoemd, maar ligt de verantwoordelijkheid voor de IE-rechten bij die partij die de rechthebbende is en/of de exploitatie doet. Het is belangrijk dat van te voren hierover helderheid verschaft wordt. Dat wil zeggen bij voorkeur zou één van de deelnemers de IE-rechten moeten beheren.

Het beheer van de IE-rechten ligt in de eerste plaats bij de eigenaar. Deze dient goede afspraken met mede-eigenaren en andere belanghebbenden te maken. Dit betekent niet dat bij elke beslissing omtrent IE-rechten andere belanghebbenden geraadpleegd dienen te worden. In het algemeen zal de eigenaar een mandaat van anderen hebben beslissingen eigenmachtig te nemen, waarbij hij dan rekening houdt met de anderen.

5.2 Kosten IE

Uitgangspunt is dat degene die het eigendom van de IE-rechten heeft ook de kosten op zich neemt, terwijl een gebruiker/belanghebbende die geen mede uitvinder is, een redelijke bijdrage levert. Dit betekent in veel gevallen dat de initiële kosten voor aanvragen bij de juridisch rechthebbende (werkgever uitvinder) liggen, maar dat de instandhoudingskosten bij de gebruiker (bedrijven) terecht komen, die dan ook vaak de eigendom heeft overgenomen. Bij meerdere gebruikers kunnen de kosten dan verdeeld worden over de gebruikers.

5.3 Waardering/opbrengst verdeling

Het staatssteunkader voor Onderzoek, Ontwikkeling en Innovatie schrijft bij indirecte staatssteun bij publiek private samenwerking voor, dat er een marktconforme vergoeding betaald dient te worden wanneer een OO zijn IE-rechten overdraagt of licentieert aan een bedrijf. Van deze marktconforme prijs mag de eigen bijdrage (cash of in kind) aan het project nog worden afgetrokken, zo wordt voorkomen dat deelnemers twee keer betalen. Het begrip marktconform vormt daarbij een moeilijkheid. Bedrijven willen zo vroeg mogelijk weten wat zij voor de IE-rechten dienen te betalen. Daartoe zijn in de praktijk drie gangbare modellen beschikbaar: (i) 'costs based' (gemaakte kosten zijn de basis van een vergoeding), (ii) 'market based' (vergelijkbare IE transacties (verkoop, licenties) in markt zijn de basis), en (iii) 'income based' (toekomstige inkomsten zijn de basis).

Veelal zullen er in een vroeg stadium van ontwikkeling nog veel onzekerheden zijn omtrent vergelijkbare transacties met IE rechten in de markt en het toekomstig inkomen uit de ontwikkeling. Een cost-based waardering zal in een dergelijke situatie veelal de enige mogelijkheid zijn voor het bepalen van een marktconforme vergoeding. In dat geval zijn de gemaakte kosten, met een redelijke toeslag een goede basis voor de vergoeding. Naarmate er een verder stadium

van ontwikkeling wordt bereikt en er minder onzekerheden zijn, komen de overige modellen meer in beeld.

Discussiestuk strategische acquisitie

Boegbeelden-kennisvoorzittersoverleg 3 juni 2013

Bijlage 5

Kern

- Voortbouwend op de discussie uit het vorige boegbeeldenoverleg is het van belang om per topsector tot een aanvalsplan te komen.
- Aan de boegbeelden wordt gevraagd of zij zich kunnen vinden in onderstaande opzet (aanvalsplan, value proposition, werving) en zich commiteren om per sector een specialist aan te dragen die een aanvalsplan uit kan werken samen met NFIA.

Wat is de inzet?

De departementen EZ, BZ en de NFIA hebben stevige ambities voor strategische acquisitie op de topsectoren en zijn bereid hierin te investeren. Echter een gedegen acquisitiebeleid vraagt om een gezamenlijke publiek-private inspanning.

De inzet is om acquisitie van hoogwaardige projecten in de topsectoren (strategische acquisitie) verder uit te bouwen. Een dergelijke intensivering versterkt de topsectoren en leidt tot concrete resultaten: meer investeringen en dus meer werkgelegenheid en innovatie. Oftewel meer investeringsprojecten als Heinz en Danone of Huntsman en Lanxess.

NFIA heeft de afgelopen drie jaar een pilot strategische acquisitie uitgevoerd in de sectoren agri&food en chemie. Dit jaar is door de integratie van de pilots in de reguliere acquisitiewerkzaamheden het aandeel hoogwaardige projecten binnen het NFIA-totaal gestegen. Het percentage is de afgelopen jaren gegroeid van 39% (2009) tot 49% (2012). De basis hiervoor is gelegd door ingehuurde externe experts op hoog niveau die een strategisch aanvalsplan hebben opgesteld en hun netwerk hebben ingezet.

Vijf sectoren

De NFIA heeft de internationale agenda's van de topsectoren tegen het licht gehouden en bekeken in hoeverre (strategische) acquisitie op hun wensenlijst staat en ook een inschatting gemaakt waar kansen zijn om buitenlandse bedrijven aan te trekken. Naast agri&food en chemie gaat het om vijf sectoren: life sciences & health, HTSM, creatieve industrie, energie, logistiek. Hoofdkantoren wordt gezien als een horizontaal, integraal onderdeel van deze strategische acquisitie-aanpak. Wellicht kan gerichte FDI (Foreign Direct Investments)-acquisitie op de sectoren water en tuinbouw na een aanvullende analyse in een latere fase ook worden opgepakt.

Vraag: Aan de boegbeelden wordt gevraagd of zij deze keuze kunnen ondersteunen.

Wat hebben we nodig?

Voor een succesvol strategische acquisitiebeleid is volgens de NFIA op basis van de pilots voor Agrifood en Chemie het volgende nodig. Op alle drie de stappen is zowel publieke als private inzet gewenst.

1. Aanvalsplan

Per topsector heeft NFIA een externe zware specialist nodig met een uitstekend netwerk binnen de sector, die rechtstreeks kan schakelen met het topteam, CEO's en andere toonaangevende personen uit de sector. Deze specialist¹ maakt het strategische aanvalsplan en geeft input voor het verbeteren van het vestigingsklimaat voor buitenlandse bedrijven in de sector. Gedacht wordt aan een expert die 1 jaar half tot voltijds hiervoor wordt vrijgemaakt. Deze persoon kan zo nodig bij de NFIA worden gestationeerd. Deze experts dienen uiteraard voldoende (ambtelijk en financieel) te worden ondersteund.

Vraag: Aan de boegbeelden wordt verzocht wat de mogelijkheden zijn om vanuit hun sector een geschikte expert ter beschikking te stellen.

¹ Voor Chemie was dit Rein Koster vanuit de VNCI. Peter Folstar (oud RvB TNO, Netherlands Genomics Initiative en Heinz) en Nico Overbeeke (oud directeur Unilever Research Lab Vlaardingen) hebben de strategische acquisitie voor Agrifood opgezet.

2. Value proposition

Een effectief aanvalsplan werkt vervolgens toe naar concrete proposities met draagvlak binnen de sector, alsmede de regio's via de regionale acquisitiepartners en de ROM's. Concreet dienen de ambities uit de aanvalsplannen te worden omgezet in promotiemateriaal zoals presentaties, algemene brochures maar ook specifieke *bid books* voor potentiële investeerders.

Vraag: De topteam worden gevraagd de NFIA hierin te ondersteunen met het beschikbaar stellen van o.m. marktinformatie, fotomateriaal, schrijfteams etc.

3. Werving van bedrijven

Op basis van het aanvalsplan, met de value proposition onder de arm, kunnen vervolgens specifieke buitenlandse bedrijven worden benaderd door NFIA en de economische afdelingen op de posten (waaronder de Innovatie Attachés en Landbouwraden). Ter ondersteuning hiervan is het voorstel een vrijwilligerspool te creëren van ongeveer 10 Nederlanders per topsector die hun sporen in het multinationale bedrijfsleven hebben verdiend en een rijk netwerk in het buitenland hebben. Deze toppers kunnen internationaal deuren openen bij relevante decision makers. Zij worden voor korte tijd ingezet voor het acquireren van specifieke kansrijke projecten in hun sector. De coördinatie geschiedt door NFIA .

Vraag: De Boegbeelden wordt verzocht aan te geven of zij een dergelijke pool van experts haalbaar achten.

Waar zetten we verder nog op in?

Uit het boegbeeldenoverleg van 15 april 2013 kwamen twee specifieke punten naar voren die eveneens van belang zijn voor het succesvol uitrollen van strategische acquisitie. Deze punten worden als volgt opgepakt:

- **Holland Branding:** AgentschapNL/EVD runt een programma gericht op de versterking van het economische imago van Nederland in het buitenland. Onderdeel hiervan is bijvoorbeeld de toolkit met promotiemateriaal en het visitor's programme voor influentials and high potentials. Met de sectoren kan op basis van de aanvalsplannen en de value propositions samen met de EVD maar ook met het NBTC (Nederlands Bureau voor Toerisme & Congressen) worden afgestemd hoe de Holland branding zo effectief mogelijk kan worden ingezet, bijvoorbeeld bij beurzen zowel in Nederland als in het buitenland.
- **Fact Finding Trips (FFT):** Tijdens FFT's worden potentiële investeerders in contact gebracht met in Nederland gevestigde land- en/of branchegeenoten. Dit loopt in de praktijk goed.

Verlag boegbeeldenbijeenkomst Topsectoren 15 april 2013

Aanwezig: Minister Kamp (EZ) (v.a. 10.00 uur), de heren 10.2.e en 10.2.e (VNO-NCW), 10.2.e (chemie), 10.2.e (HTSM), 10.2.e (energie), 10.2.e (logistiek), 10.2.e (creatieve industrie), 10.2.e (life sciences&health), 10.2.e (tuinbouw& uitgangsmaterialen), 10.2.e (agri&food, vervanger 10.2.e), 10.2.e (water, vervanger 10.2.e), de heren 10.2.e (v.a. 10.00 uur) (EZ), 10.2.e (BuZa), mw. 10.2.e en 10.2.e (EZ), mw. 10.2.e (verslag)

1) Opening en mededelingen

De heer 10.2.e heet alle aanwezigen van harte welkom en geeft aan dat vanaf 10.00 uur de minister het overleg zal voorzitten.

Toekomstmakers

Na een introductie van 10.2.e (RTL) en 10.2.e (TEDx) wordt een korte pilot van het RTLZ-programma Toekomstmakers vertoond. Toekomstmakers is een gezamenlijk initiatief van bedrijfsleven, kennisinstellingen, RTLZ en overheid om innovaties in Nederland aan een breed publiek te tonen. Het Toekomstmaker nieuwsprogramma duurt ca 20 minuten en wordt met ingang van mei iedere werkdag herhaald. Het brengt de ambitie en drive in beeld van mensen die het verschil willen maken via innovatie.

10.2.e geeft aan dat de eerste contacten met RTL zijn gelegd tijdens de organisatie van de TEDx Binnenhof. RTL wil net als de overheid meer aandacht besteden aan Innovatief Nederland. EZ levert 'in kind' een bijdrage aan het programma door o.a. voorbeelden aan te dragen. De business case ligt bij RTL.

10.2.e vraagt of het ook mogelijk is om vanuit de Topsectoren bedrijven aan te dragen voor het programma. Ook vraagt hij welk business model wordt gehanteerd. 10.2.e 10.2.e geeft aan dat het een onafhankelijk programma is, maar dat alle suggesties voor innovatieve bedrijven welkom zijn. Samen met partners die meedoen zijn zoals Shell, DSM, Philips, Accenture wordt gekeken welke specials er gemaakt worden rond het programma.

10.2.e geeft aan dat het programma gesteund wordt, er is de laatste jaren bijna geen aandacht meer voor goedlopend bedrijfsleven. Succesvolle voorbeelden uit de Topsectoren moeten hun weg vinden naar Toekomstmakers.

2) Spelregels voor publiek private samenwerking

10.2.e licht toe dat er drie expertgroepen zijn gestart die in de loop van mei rapporteren over Spelregels voor publiek private samenwerking. Het kabinet zet structureel €100 mln. extra middelen in voor versterking van fundamenteel onderzoek en daarnaast eenmalig €50 mln. voor publiek private samenwerking van NWO met Topsectoren. Dit geld wordt beschikbaar gesteld op basis van goede afspraken over de governance. Dit geldt ook voor het toegepast onderzoek waar het met sommige Topsectoren en toegepaste kennisinstellingen goed loopt, bij andere wat minder. Drie vertegenwoordigers van de expertgroepen zijn aanwezig om een toelichting te geven op de stand van zaken.

10.2.e , geeft een toelichting op de stand van zaken van de expertgroep fundamenteel onderzoek. Zie bijgevoegde presentatie.

10.2.e voorzitter expertgroep toegepast onderzoek geeft een toelichting op de stand van zaken van de expertgroep toegepast onderzoek. Zie bijgevoegde presentatie.

Vanwege afwezigheid van 10.2.e wordt de presentatie over Intellectueel Eigendom naar het eind van de vergadering verschoven.

10.2.e licht toe dat er vanuit de Topsectoren drie vertegenwoordigers in de Regiegroep Spelregels zitten, de heren 10.2.e , 10.2.e en 10.2.e . Hij ontvangt graag reactie en een reflectie op de presentaties, zitten we op het goede spoor?

10.2.e vraagt voor de fundamentele werkgroep aandacht voor sectoren waarbij het MKB dominant is, waardoor de bijdrage aan fundamenteel onderzoek lager is. Schuring als gevolg van van oudsher ontstane systematieken zowel binnen Topsectoren als bij NWO en toegepaste kennisinstellingen moet voorkomen worden.

10.2.e geeft aan dat de samenhang tussen de drie expertgroepen belangrijk is. Ook maatwerk per sector is heel belangrijk. 10.2.e geeft aan de afstemming tussen uniformiteit vs. maatwerk als een van de grootste uitdagingen te zien.

10.2.e sluit aan bij de opmerking over maatwerk. Houd zicht op wat er werkelijk moet gebeuren in plaats van het laten stollen van wat er de afgelopen jaren gebeurde.

10.2.e geeft aan zorgen te hebben over het behouden van de kwaliteit van calls. Toegepast geld uit de TKI's inzetten voor fundamenteel onderzoek is pijnlijk, roadmaps hebben hier moeite mee. Hiervoor zijn handvatten m.b.t. governance welkom.

10.2.e laat weten dat bij de werkgroep fundamenteel private R&D en cofinanciering als wegingsfactoren pragmatisch misschien relevant zijn, maar hij vindt het geen inhoudelijk valide argumentatie. Voor MKB-sectoren als de Creatieve Industrie zou deze weging nadelig zijn omdat in het verleden geen track records zijn opgebouwd. Creatieve Industrie heeft geen traditie in technologische innovatie en van de 10.2.e geeft aan bezwaar te maken als de expertgroep op deze weg doorgaat. Maatschappelijke en economische relevantie moeten continu meespelen.

10.2.e geeft aan dat bij de budgetverdeling van NWO er rekening moet worden gehouden dat in de sector Water de overheid ook marktpartij is. Is het mogelijk de overheidsbijdrage ook als private R&D mee te nemen?

De invulling van de vraagsturing bij Toegepaste Instituten door na het opstellen van de programma's Topsectoren te laten reflecteren ziet 10.2.e ook graag toegepast bij het NWO. Tevens vindt 10.2.e dat er meer energie zou moeten worden gestoken in een oplossing om maatschappelijke en economische impact mee te laten wegen.

Ook de 10.2.e geeft zijn voorkeur aan voor budgetverdeling op impact i.p.v. historische gronden. Hierbij zou bijvoorbeeld een link met de Grand Challenges van Horizon 2020 gelegd kunnen worden. Hij mist in de NWO-programmering thematische aansturing. Wetenschappelijke excellentie moet blijven, maar wel gericht op thema's.

10.2.e benadrukt het belang van een helder frame met maatwerk voor de verschillende Topsectoren. Ook de toegepaste kennisinstellingen verschillen met in mate van vraaggestuurdheid. Een belangrijk punt is de inbedding van TTI's, eigenaarschap, inbedding.

10.2.e geeft aan in reactie daarop dat er geen instituten meer gefinancierd worden. De TTI's zijn een voorbeeld geweest voor hoe we met de TKI's werken. Dit moeten we verbinden.

10.2.e vraagt zich af waarom er een scherpe scheiding is gemaakt tussen de 100 mln. en 175 mln.

10.2.e vat de discussie samen in de volgende punten:

- Let op samenhang tussen de drie expertgroepen toegepast-fundamenteel-intellectueel eigendom.
- Maak de budgetverdeling vooruitkijkend i.p.v. achterom. Stuur ook op inhoud en kwaliteit en niet alleen ex ante.
- De scheiding 100 mln. en 175 mln. is belangrijk voor continuering TTI's, maar mag best 130 ipv 100 worden.

Op 23 april is er een volgend overleg van de Regiegroep Spelregels. 10.2.e roept de drie boegbeelden die zitting hebben in de Regiegroep op de stukken (vertrouwelijk) te delen met hun collega boegbeelden.

Inleiding Minister Kamp

De Minister geeft aan dat hij de aanwezigheid en inzet van de boegbeelden zeer op prijs stelt. Hij ziet de bijdrages van de Boegbeelden als een gunst die niet vanzelfsprekend is en waardeert het zeer dat de boegbeelden verantwoordelijkheid voor hun sector nemen.

De Minister geeft aan dat de Nederlandse uitgangspositie goed is wat betreft export en concurrentiepositie maar dat er op een aantal punten ook zorgen zijn. Bijvoorbeeld het Techniekpact, zelfs bij 8% werkloosheid zijn er veel bedrijven die niet aan technische mensen kunnen komen. Een tweede punt van zorg is de acquisitie van bedrijven. Dit is een taak van de overheid, die dit minder gaat doen, zoals alles minder wordt gedaan omdat de overheidsfinanciën uit de hand zijn gelopen. Bezuinigingen zijn altijd vervelend.

De minister dankt 10.2.e voor het voorzitten van het eerste gedeelte van de agenda. In deze situatie van minder geld is er wel 100 en 50 mln. extra voor onderzoek beschikbaar gekomen. Daarom is dit het moment om goede afspraken te maken. De minister geeft aan dit heel belangrijk te vinden en hoopt dat er in het eerste gedeelte van de ochtend hierin vorderingen zijn gemaakt.

3) Techniekpact

De Minister leidt het agendapunt in:

Voor de problemen die er zijn m.b.t. aansluiting van onderwijs en bedrijfsleven is in de eerste plaats de overheid aan zet. De Minister realiseert zich samen met Asscher en Bussemaker dat hier een aantal jaren consequent aan gewerkt moet worden, het vergt een cultuuromslag. Op alle niveau's dient men doordringen te zijn van de waarde van techniek. 10.2.e heeft samen met zijn collega's 10.2.e en 10.2.e een voorstel gemaakt met de bijdrage van de overheid aan het Techniekpact.

10.2.e geeft aan de term techniek te beperkt te vinden en de voorkeur voor Technologiepact te hebben. In reactie daarop geeft de minister aan dat het in dit late stadium niet meer mogelijk zal zijn de naam van het Techniekpact te wijzigen, maar dat er in de sfeer van een ondertiteling mogelijk moet zijn aan te geven dat ook wat in de sector T&U gebeurt eronder valt.

10.2.e geeft aan dat op korte termijn alleen het halen van kenniswerkers uit het buitenland een oplossing is en vraagt zich af of dit ook onder het Techniekpact valt. De minister reageert dat dit geregeld moet worden en dat hij geen enkele terughoudendheid heeft voor mensen die iets te bieden hebben en die voor zichzelf kunnen zorgen. De heer 10.2.e vult aan dat het vorige kabinet hier goede stappen in heeft gezet en roept de aanwezigen op om zo concreet mogelijk aan te geven wat er op dit punt verbeterd kan worden.

10.2.e geeft aan dat er naast de regionale insteek ook behoefte is aan nationale kaders. De minister geeft aan dat hij het met 10.2.e eens is, maar grote waarde hecht aan de regionale insteek waarbij gebruik wordt gemaakt van regionale netwerken. De minister is onder de indruk van wat er regionaal opkomt.

10.2.e vraagt aandacht voor het jongeren-perspectief bij het nadenken over invulling van het Techniekpact. Hiervan zijn goede voorbeelden uit de groene kolom. De Minister geeft aan dit punt goed vastgelegd te willen hebben in het verslag zodat na kan worden gegaan of dit voldoende wordt meegenomen in de projectgroep die aan het Techniekpact werkt.

10.2.e geeft aan dat ook het sociaal akkoord aandacht besteedt aan het Techniekpact. Het werken in de Topsectoren moet aantrekkelijk gemaakt worden, o.a. door het bieden van baangaranties. Verleiding in combinatie met de 'stok': numerus fixus.

Minister Kamp antwoordt dat het kabinet een eigen verantwoordelijkheid heeft voor het aantrekkelijk maken van bepaalde studies en het afremmen van de populariteit van andere. Bij de invoering van het sociaal leenstelsel wordt getracht rekening te houden met 2-jarige masters.

Dit zou gecombineerd kunnen worden met beurzen. Het bedrijfsleven moet het geven van baangaranties vormgeven waarbij selectie een cruciale factor is.

10.2.e merkt op dat als gevolg van de feminisering van Pabo's juist het enthousiasmeren en inspireren van pabo-studenten voor techniek een belangrijk punt is.

Minister Kamp geeft aan wat specifiek in te willen gaan op de 2-jarige masters. Hierover is afgelopen vrijdag in de Ministerraad gesproken, maar nog niets geconcludeerd. Er mag geen hogere studieschuld zijn voor 2-jarige opleidingen. Het helpt als bedrijven hier ook iets voor doen. De minister geeft aan het fijn te vinden als er vanuit de Topsectoren een beurzenstelsel op gang komt. Naar voorbeeld van de sector Chemie die al 25 beurzen ter beschikking heeft gesteld. De Minister roept alle Topsectoren op geld vrij te maken voor beurzen, daarmee wordt het kabinet gestimuleerd ook maatregelen m.b.t. het sociaal leenstelsel en 2-jarige masters te nemen.

10.2.e geeft aan dat het beurzenplan van Chemie publicitair veel heeft opgeleverd, het motiveert duidelijk studenten. Over drie jaar wil de sector 150 beurzen op HBO en WO-niveau hebben. De heer Kamp geeft aan 150 heel betekenisvol te vinden.

10.2.e geeft aan het belangrijk te vinden om over de juiste bedragen te spreken en naar de achterban te communiceren. Voor 3000 Euro heb je een jaar extra een master. Minister Kamp geeft aan dat de Chemie 5000 Euro per jaar verstrekt voor een periode van drie jaar. Hij zou graag een soort hoofdlijn afspreken voor de beurzen.

10.2.e geeft aan het onderwerp zodirect in zijn Topteam aan de orde te stellen. Hij vindt dit ook iets voor de branche-organisaties.

10.2.e merkt op dat er bij HTSM al beurzen bestaan voor internationale studenten. Hij stelt voor om voor alle sectoren 5000 Euro als richtlijn te nemen. Er moet een frame-work komen waarbinnen je beurzen van bijvoorbeeld Phillips of DSM hangt en eventueel koppelt aan stages. De sector HTSM kan 250 beurzen realiseren. Ook technische universiteiten hebben geld voor beurzen, dat zou je moeten combineren.

Minister Kamp geeft aan naar dit laatste punt te zullen kijken. Een gecombineerd pakket van beurzen, stages en baangaranties maakt het ook aantrekkelijk voor kleine bedrijven. De minister geeft aan dat het ministerie contact op zal nemen met de diverse topteams zodat we tot 1000 beurzen komen op MBO, HBO en WO-niveau. Ook geeft de minister aan dat het mooi zijn als een vertegenwoordiger namens alle boegbeelden aanwezig kan zijn bij de ondertekening van het Techniepact om dit te presenteren. Degene die dit graag zou willen meldt zich bij 10.2.e

10.2.e vult aan dat betrokkenheid van de Topsectoren bij JetNet en de CIV's en CoE's ook zeer gewenst is. Ook hier zal het ministerie op terug komen bij de Topteams.

4) Strategische acquisitie

Minister Kamp geeft aan dat hij de bezuinigingen op de NFIA een lastig punt vindt, maar er wordt bezuinigd over de hele linie dus ook bij de NFIA. Zien de boegbeelden kans om meer samen te werken zodat internationale activiteiten van bedrijven verbonden worden met het goede werk van de NFIA?

10.2.e geeft aan de zorgen van de minister te delen. Het is lastig dat Nederland weinig ministers heeft om het land in het buitenland te vertegenwoordigen. Er zouden ministers van Staat benoemd moeten worden. Minister Kamp reageert dat hij dit laatste punt graag nader uitgewerkt zou zien door 10.2.e zodat het op een later moment in het kabinet besproken kan worden.

10.2.e geeft aan dat ook het Visitors programma waarmee jonge mensen naar Nederland worden gehaald een kans is om na terugkeer ambassadeurs voor ons land te hebben.

Hetzelfde geldt voor internationale studenten die een tijd in Nederland gestudeerd hebben. Hiervan zou een netwerk opgericht moeten worden.

10.2.e geeft aan dat activiteiten in Nederland vaak een opstap naar vestiging in Nederland zijn. Spraakmakende bedrijven zoals Schiphol en Haven Rotterdam kunnen in hun bedrijfspresentaties in het buitenland ook een algemeen verhaal meenemen over de in Nederland aanwezige kennis. Ervaring in de sector Logistiek is dat deze bereidheid er is, er worden nu 20 bedrijven hiervoor 'opgeleid'.

10.2.e benadrukt dat het aantrekken van grote events ook goed is voor het imago van Nederland. Decision makers komen voor enige tijd naar Nederland en gaan met meer bagage terug. De creatieve bedrijven die zich met dit soort events bezighouden in Nederland kunnen de overheid als mentale sponsor gebruiken.

De sector Chemie heeft meegedraaid met een succesvolle pilot van de NFIA, geeft 10.2.e aan. Hierdoor zijn er 15 bedrijven naar Nederland gekomen. Qua inzet koste dit 1 iemand bij de VNCI 1 dag per week. De heer Kropff geeft aan dat ook AgriFood onderdeel was van een succesvolle pilot van de NFIA, hierdoor zijn Heinz en Danone naar Nederland gekomen.

Minister Kamp stelt voor dat er een bijeenkomst met NFIA, EZ, BuZa en een of twee vertegenwoordigers uit de Topsectoren/Topteams wordt georganiseerd om te bespreken hoe het voorgaande vorm gegeven kan worden. 10.2.e geeft aan graag bij zo'n bijeenkomst aan te sluiten om bijvoorbeeld de NFIA aan te laten haken bij de Hannover Messe.

Op verzoek van 10.2.e ligt Minister Kamp toe dat van het Revolving Fund twee van de drie lijnen zijn gericht op het Nederlandse bedrijfsleven. Op de vraag van 10.2.e of het mogelijk is om Brazilië en China toe te voegen aan de lijst met landen geeft de minister aan dat het fonds echt voorbehouden is aan arme landen.

10.2.e geeft aan dat er veel onbekendheid is over het werk van ambassades, op dit vlak zou meer samengewerkt kunnen worden. Minister Kamp geeft aan de inbreng van het bedrijfsleven bij de bezuinigingen op het postennetwerk belangrijk te vinden. De heer Van Hell licht toe dat Buitenlandse Zaken bij de bezuinigingen economische prioriteiten overeind probeert te houden.

5) Wvttk en Rondvraag

10.2.e geeft aan dat AgriFood net als HTSM met contractonderzoek te maken heeft en op dezelfde manier in PPS-en wil worden meegenomen. 10.2.e geeft aan dat dit mee wordt genomen in de Spelgelddiscussie.

Minister Kamp dankt eenieder voor zijn aanwezigheid en geeft aan het een inspirerende ochtend te hebben gevonden.

Na vertrek van Minister Kamp en enkele boegbeelden wordt nog even kort stilgestaan bij de expertgroep Intellectueel Eigendom. 10.2.e, voorzitter expertgroep intellectueel eigendom licht toe. Zie bijgevoegde presentatie.

10.2.e opent de discussie door op te roepen dat de werkgroep I.E. aan moet sluiten bij de andere twee werkgroepen. Op verzoek licht 10.2.e toe dat het onderscheid tussen fundamenteel en toegepast voornamelijk via de instituties wordt gemaakt.

10.2.e geeft aan dat door de vele projecten en regelingen maatwerk belangrijk is. Hij roept op om ook naar de I.E. regelingen van de kennisinstellingen te kijken.

10.2.e verzoekt te kijken naar wat werkt. Het moet van twee kanten komen, ook instituten moeten zich realiseren dat er een andere wereld is. 10.2.e geeft aan dat we niet kunnen blijven doen zoals we deden. Als er verschil van inzicht blijft bestaan zal het voor de

politiek makkelijker zijn geld weg te halen. Het gaat om een (cultuur)transitie die niet in 1 jaar gerealiseerd zal zijn.

Op de vraag van 10.2.e naar vertegenwoordiging van het MKB in de I.E. groep geeft 10.2.e aan dat er 1 MKB-er in de groep zit. 10.2.e reageert dat dit een paradox is met de gewenste grotere betrokkenheid van het MKB. 10.2.e reageert dat er moet worden gekeken hoe in de TTI's met MKB wordt omgegaan. 10.2.e geeft aan dat hier al een goed overzicht van bestaat om te gebruiken.

10.2.e dankt de aanwezigen en sluit de vergadering.

Verslag Bijeenkomst kennisinfrastructuur-topsectoren

Datum: 11 februari 2013, 18.30-19.30

Locatie: TU Delft, faculteit Bouwkunde, Berlagezaal

Bijlage 7

Aanwezig:	
EZ:	Minister Kamp, 10.2.e en 10.2.e
OCW:	Staatssecretaris Dekker, 10.2.e
Voorzitters kennispartijen:	10.2.e (TO2/TNO), 10.2.e (TO2/DLO), 10.2.e (NWO), 10.2.e (KNAW), 10.2.e (VSNU), 10.2.e (HBO-raad)
VNO-NCW en MKB-Nederland:	10.2.e en 10.2.e
Boegbeelden topsectoren (vanaf 18.30 uur):	10.2.e (agri&food), 10.2.e (chemie), 10.2.e (HTSM), 10.2.e (logistiek), 10.2.e (creatieve industrie, vervanger 10.2.e 10.2.e (tuinbouw& uitgangsmaterialen, vervanger 10.2.e), 10.2.e (life sciences& health, vervanger 10.2.e), 10.2.e (water, vervanger 10.2.e), 10.2.e (waarnemend boegbeeld, energie)
Ondersteuning:	10.2.e (EZ), mw. 10.2.e (EZ), 10.2.e (OCW), 10.2.e (NWO), 10.2.e (TNO), 10.2.e (VSNU), 10.2.e (VNO-NCW/MKB- Nederland), 10.2.e (EZ, verslag)

1) Inleiding door bewindslieden

Minister Kamp licht de agenda van het overleg toe, waarbij de voorzitters van de kennisinstellingen in het vorige overleg hebben gereflecteerd op het topsectorenbeleid en de boegbeelden daar in deze bijeenkomst ruimte voor krijgen. Minister Kamp geeft aan dat hij door wat hij in de praktijk heeft gezien erg enthousiast is geworden over de topsectorenaanpak. Met deze gezamenlijke aanpak van ondernemers en onderzoekers kan Nederland de concurrentie met andere landen als ook de maatschappelijke uitdagingen aangaan. Daarmee kunnen wij als land geld verdienen en werkgelegenheid creëren. Bedrijven zien dat er geld verdiend kan worden door te werken aan maatschappelijke uitdagingen als vergrijzing en energie- en voedselvoorziening, waarbij ook samenwerking tussen grote en kleine bedrijven noodzakelijk is.

Staatssecretaris Dekker vult hier op aan dat deze samenwerking de essentie van het topsectorenbeleid is. Door gezamenlijk te werken aan wetenschap, onderzoek en innovatie kunnen bedrijven direct met de toepassingen aan de slag zodat het ook bijdraagt aan de concurrentiekracht van Nederland. Dit duurzame samenwerkingsverband wil het kabinet voortzetten. Het kabinet heeft gehoor gegeven aan het manifest van de partijen aan tafel. Er is €100 miljoen nieuw geld beschikbaar gesteld voor fundamenteel onderzoek en er is twee maal €25 miljoen beschikbaar voor Europese programma's (voor cofinanciering en voor matching van onderzoek). Hiermee kan optimaal gebruik gemaakt worden van de Europese middelen voor Horizon2020. De €100 mln voor fundamenteel onderzoek zal verlopen via NWO en de systematiek van excellentie en competitie (de intensivering start in 2014 met €25 miljoen, wordt in 2015-2017 €75 miljoen en is vanaf 2018 €100 miljoen). Om te voorkomen dat er een 'dip' op korte termijn in de NWO-begroting ontstond, zal EZ eenmalig €50 miljoen (€25 miljoen in 2014, €15 miljoen in 2015, €10 miljoen in 2016) bijdragen aan NWO. Daarbij, en tevens als reactie op de ontvangen brief van de boegbeelden, hoort de afspraak om op korte termijn (1 april) de manifestpartijen in samenwerking met de topteam te vragen gezamenlijk spelregels op te stellen m.b.t. de samenwerking en inzet van de middelen in fundamenteel en toegepast onderzoek.

Minister Kamp benadrukt de grote, maar noodzakelijke financiële opgave waar het land voor staat. Het is noodzakelijk de gezamenlijkheid vast te houden en zaken slim aan elkaar te verknopen. Hij heeft vandaag nogmaals gezien hoe onderzoek en ondernemen samenkomen, waarbij het onderzoek

verricht kan worden binnen toegepaste instituten, (technische) universiteiten en hogescholen met directe betekenis voor de samenleving. Gezien de noodzakelijke bezuinigingen op de overheidsbegroting blijft het onderzoeks- en innovatiebudget relatief gespaard. Minister Kamp bevestigt de genoemde budgetten: €100 miljoen voor fundamenteel onderzoek voor OCW via NWO (waarbij EZ eenmalig te hulp schiet met €50 mln en er €275 miljoen via NWO op de topsectoren gericht kan gaan worden); €25 miljoen extra voor EU-matchingsbudget; €25 miljoen voor co-financiering vanuit Nederland voor Europese programma's; en €53 miljoen co-financiering vanuit Nederland voor Horizon2020 vanuit de extra €110 miljoen voor TKI's.. Naast de genoemde financiële kaders hecht Minister Kamp eraan het belang van het MKB te benadrukken. In elk topteam heeft ook een MKB'er plaats die de linking pin vormt tussen topsectorenbeleid en het MKB. Daarnaast is 10.2.e daarin een sleutelspeler. Om meer ruimte te creëren voor het MKB, zal het budget voor de regeling mkb-innovatiestimulering-topsectoren verhoogd worden naar €2 miljoen per topsector als ook €2 miljoen voor de doorsnijdende thema's ICT en biobased economy.

2) Ervaringen in topsectorenaanpak, vooruitblik 2014-2015

10.2.e dankt de bewindslieden voor hun uiterst positieve reactie, waarmee onduidelijkheid is weggenomen over (financiële) passages in het Regeerakkoord gelieerd aan het gezamenlijke manifest van kennisinstellingen en werkgeversorganisaties. 10.2.e laat het aan de auteurs om uitspraken te doen over de verstuurde brief vanuit elf grote bedrijven, maar ook daarin werd de oproep gedaan tot meer duidelijkheid. De financiële basis is nu gelegd; de praktische invulling zal nu gezamenlijk geregeld moeten gaan worden.

10.2.e vindt het belangrijk dat het MKB nog sterker betrokken wordt. De afgelopen periode laat zien dat dit goed mogelijk is, maar ook dat hier nog enig missiewerk bij nodig is waar 10.2.e zich verantwoordelijk voelt en ook de topsectoren toe oproept aan bij te dragen. Hét MKB bestaat niet en daarom is hij positief over de kans op maatwerk. De mooiste resultaten ontstaan in de wisselwerking tussen partijen, ook tussen het groot en middelklein bedrijf.

10.2.e geeft aan dat na de verkennende fase er nu kansen liggen om de verhoudingen te verbeteren, omdat partijen beter begrijpen wat zij van elkaar nodig hebben. De roadmaps staan centraal: het gaat er nu om de kennisinfrastructuur hier op aan te sluiten en gezamenlijk uitvoering aan de roadmaps te geven. Dit soort processen heeft tijd nodig, waarbij het van belang is de activiteiten nu te continueren en tastbaar te maken (bijv. laten zien waar de TKI's aan bijdragen). Daarbij is het noodzakelijk ook voor de langere termijn zaken (financieel) te kunnen committeren.

10.2.e waardeert dat het Kabinet tegemoet is gekomen aan de wens om extra middelen, waar zowel het bedrijfsleven als het onderzoek tevreden over kan zijn. Het is wellicht nog zoeken naar de juiste vorm, maar zaken die excellent zijn moeten behouden blijven. Een open dialoog kan hier aan bijdragen. Hij geeft aan dat het er niet om gaat instituten overeind te houden, maar wel om te bezien of het goede dat is opgebouwd kan worden ingepast in de nieuwe vormen.

10.2.e benadrukt de reeds opgemerkte punten. Hij benadrukt daarbij dat snelle duidelijkheid gewenst is over o.a. intellectueel eigendom, governance en meerjarige duidelijkheid over de financiën. Ondernemers en onderzoekers zullen een beroep op zichzelf moeten doen als ook op het ministerie.

10.2.e geeft aan 10.2.e 10.2.e tijdelijk als boegbeeld te vervangen i.v.m. zijn activiteiten voor het SER-energieakkoord. Nabuurs blijft graag in contact over de praktische uitwerking omtrent meerjarige programmering en de besteding van NWO-middelen.

10.2.e bevestigt de wens om op langere termijn de middelen te kunnen besteden en benadrukt daarbij het belang van het MKB voor de creatieve sector waar budget en een toegesneden

instrumentarium voor nodig is. Om zichtbaar te maken wat er nu precies in de topsectoren gebeurt, is in samenwerking met o.a. Syntens een publicatie gemaakt waarin de aanjagende rol van de creatieve industrie getoond wordt en waarbij cross-overs een centrale rol spelen. Deze publicatie wordt aan de genodigden overhandigd.

10.2.e dankt de reactie van de bewindslieden waarin ook is ingegaan op de brief die de boegbeelden hebben geschreven. Er is nu meer duidelijk geworden, waarbij de komende één à twee maanden benut worden om te operationaliseren. 10.2.e benadrukt het belang van dat proces en het vastleggen van afspraken. Hij geeft aan dat de intentie er is en de externe communicatie positief moet blijven, ook door successen te delen. De verstuurde brieven waren bestemd voor de Minister van EZ en niet voor de pers.

10.2.e complimenteert het Kabinet met de geleverde continuïteit en duidelijkheid voor belangrijke zaken als onderzoeksactiviteiten in Nederland (goede voorbeelden met STW en Holst/TNO), aansluiting op Europese programma's (JTI's, Eureka) en de MKB-activiteiten, waarvoor nu een hoger budget vrijkomt. Hij geeft aan dat HTSM er in is geslaagd dat wat is opgebouwd met de TTI's op een nieuwe manier mee te nemen. Grote bedrijven kunnen niet zonder middelkleine bedrijven en vice versa, wat tot zijn recht komt in de ontstane ecosystemen binnen HTSM. 10.2.e benadrukt het belang vanuit de topsectoren goed aan te sluiten op regionale activiteiten als EFRO en op generieke instrumenten als de revolverende fondsen voor handel & ontwikkelingssamenwerking en het innovatiefonds mkb+.

10.2.e vindt de dialoog die het topsectorenbeleid tussen industrie, maatschappelijke belangen en de kenniswereld heeft versterkt van groot belang. Hierbij is continuïteit en duidelijkheid over lange termijn financiering nodig. Het MKB kan niet gemakkelijk zelf meefinancieren, daar zal rekening mee gehouden moeten worden. 10.2.e wil graag ook aandacht vestigen op enkele andere zaken dan onderzoek en innovatie. Dit betreft ondermeer de human capital agenda's, de verbinding met het Techniekpact en de benodigde financiële middelen om mensen in de techniek te krijgen en te behouden. Ook het belang van sectoren als de bouw en luchtvaart mogen niet uit het oog verloren worden.

10.2.e benadrukt ook het belang van continuïteit en het goed regelen van intellectueel eigendom. Hij geeft aan dat er binnen LSH twee calls uitstaan waarvan één in samenwerking met gezondheidsfondsen, waarvoor voorsnog eenmalig budget is. 10.2.e benadrukt vanuit LSH het belang van samenwerking met ontwikkelingslanden en NGO's en het revolverende OS-fonds daarbij. Tevens vindt 10.2.e goede hulp (regeling) voor starters essentieel waarbij de pensioenfondsen en de overheid mogelijk samen kunnen werken. Tenslotte vraagt hij aandacht voor een goede communicatie naar de markt toe: we moeten laten zien wat de aanpak oplevert.

10.2.e benadrukt het belang van dit constructieve overleg. Hij vraagt aandacht voor de cash bijdrage van bedrijven in de innovatiecontracten en voor de grote verschillen per topsector:

Staatssecretaris Dekker is het met 10.2.e eens en bevestigt het belang van korte lijnen en een gemeenschappelijk geluid. Hij bevestigt de afspraak dat de manifestpartijen op korte termijn (1 april) komen tot gezamenlijke spelregels. Hierbij doet hij de suggestie 10.2.e .2.e van NWO het voortouw neemt om met de manifestpartijen en de boegbeelden samen een plan op te stellen met een werkwijze voor de inzet van de middelen die voor iedereen duidelijk is, waarna de operationalisatie snel in gang gezet kan worden. Op deze wijze kunnen de R&D-uitgaven stijgen. Voorwaarde voor de inzet van deze middelen is er voor te zorgen dat de uitgaven voor publiek onderzoek nog beter kunnen renderen. Het geld dat via NWO loopt moet gaan naar waar de meeste kwaliteit is. We moeten niet de kwalitatieve lat lager gaan leggen. Er moet aandacht zijn voor het bundelen van goede dingen in compacte organisaties en structuren (w.o. TKI's) als ook voor de

snijvlakken tussen sectoren, juist ook om zo de maatschappelijke uitdagingen verwoord in Horizon2020 aan te kunnen gaan.

10.2.e benadrukt het vertrouwen gezamenlijk te komen tot de benodigde spelregels. Mocht dit onverhoopt niet binnen twee maanden naar tevredenheid verlopen, verzoekt hij de genodigden dit weer terug te leggen bij de beide bewindslieden in dit gezelschap.

Minister Kamp geeft aan de suggestie van **10.2.e** constructief te vinden en vult aan dat bij het opstellen van de spelregels niet alleen de betrokkenheid van NWO en bedrijven gewenst is, maar zeker ook van de toegepaste kennisinstellingen. In reactie op de suggesties en wensen van de genodigden geeft minister Kamp aan de lange adem die men heeft laten zien zeer te waarderen; benadrukt hij het belang van het blijven uitvoeren van de juiste activiteiten waarbij de vorm ondergeschikt is; hij de oproep tot lange termijn financiering heeft gehoord; hij nogmaals het belang van het MKB onderstreept en daarbij aangeeft het budget van het innovatiefonds mkb+ (oplopend tot €750 mln) te benutten; hij de suggestie een fonds voor starters gekoppeld aan de pensioenfondsen zal onderzoeken; hij communicatie en het tonen van concrete resultaten zeer belangrijk vindt en de uitkomsten van dit overleg ook in de Tweede Kamer zal inbrengen. Met betrekking tot het Techniekpact geeft Minister Kamp aan dat dit pact verknoopt wordt aan succesvolle (regionale) activiteiten op dit terrein en ook de human capital agenda's van de topsectoren hierbij van belang zijn. Het aantrekken en behouden van technisch talent is essentieel. Minister Kamp sluit het agendapunt af met de boodschap dat de partijen aan tafel beide bewindslieden vaker zullen treffen.

3) Afsluiting (incl. uitreiking TKI-toeslagverleningsbrief)

Minister Kamp sluit de bijeenkomst waarbij een ieder dankt voor de constructieve bijdrage. Hiermee kunnen we gezamenlijk vooruit. Afgelopen jaar is door alle betrokkenen veel energie besteed aan het gezamenlijk vormen van Topconsortia voor Kennis en Innovatie, waarbij alle TKI's aan het einde van 2012 TKI-toeslag hebben aangevraagd. Op basis van deze aanvragen blijkt dat er €319 miljoen private cash in TKI's besteed gaat worden wat heeft geleid tot een aanvraag van €83 mln TKI-toeslag. Analyse van de TKI-toeslagaanvragen leert dat circa 40% van de TKI-toeslag ingezet gaat worden voor fundamenteel onderzoek en circa 55% voor toegepast onderzoek. Symbolisch voor alle TKI-toeslagbeschikkingen wordt aan het einde van de bijeenkomst de TKI-toeslagbeschikking voor TKI Logistiek aan **10.2.e** overhandigd.

dep. AB 16/7/13

TER INFORMATIE

Aan
de Directeur-generaal Bedrijfsleven en Innovatie

**Directoraat-generaal
Bedrijfsleven & Innovatie**
Directie Innovatie en Kennis

Auteur 10.2.e
drs. 10.2.e
T 070 10.2.e
10.2.e@minez. 10.2.e

Datum
11 juni 2013

Kenmerk
DGBI-I&K / 13105415

nota

Kennismaking ecosysteem aerospace

Kopie aan
MT I&K, 10.2.e

Parafenroute

Paraf	Paraf	Paraf
10.2.e		
10.2.e	Medeparaaf	Medeparaaf

Bijlage(n)
6

Aanleiding

Op 12 juni a.s. neemt u deel aan een kennismakingsbijeenkomst "ecosysteem Aerospace" bij Airborne Composites in Den Haag op uitnodiging van Lucht- en Ruimtevaart Nederland. Het doel van deze bijeenkomst is een nadere kennismaking met de Nederlandse inbreng in de internationale lucht- en ruimtevaart. U wordt vergezeld door 10.2.e en 10.2.e.

Vanuit het Topteam HTSM zullen 10.2.e en 10.2.e deelnemen.

Kernpunten

De bijeenkomst heeft als insteek de deelnemers kennis te laten maken met diverse belangrijke technologische ontwikkelingen in de lucht- en ruimtevaart. Er is daarbij ook aandacht voor Thermoplastic Affordable Primary Aircraft Structure (TAPAS). EZ heeft het voornemen € 9,5 miljoen bij te dragen aan dit technologisch doorbraakproject.

Volgende week vindt in Frankrijk de Paris Air Show plaats, een toonaangevende internationale beurs die van groot belang is voor de Nederlandse luchtvaart- en vliegtuigindustrie die zich daar profileert in een Holland High Tech Paviljoen. De beurs is bovendien voor de topsector HTSM van strategisch belang. De minister zal de beurs op 19 juni bezoeken. Zijn programma bestaat uit een bezoek aan het Holland High Tech Paviljoen, een aantal gesprekken met internationale bedrijven zoals Boeing en Airbus en de aanwezigheid bij een aantal ondertekeningen van samenwerkingsovereenkomsten en contracten.

Ontvangen BBR

Toelichting

Het programma voor deze bijeenkomst ziet er als volgt uit:

- , op 12/6
09.30 uur	Ontvangst gasten
10.00 uur	Welkom door de gastheren:
	• 10.2.e [redacted], 10.2.e [redacted]
	• 10.2.e [redacted]
10.05 uur	Inleiding bezoek door 10.2.e [redacted], 10.2.e [redacted]
10.20 uur	Presentatie Aerostructures door 10.2.e [redacted], 10.2.e [redacted] [redacted] (TAPAS)
10.50 uur	Presentatie Motoren door 10.2.e [redacted] [redacted] (DAEC)
11.20 uur	<i>Koffiepauze</i>
11.40 uur	Presentatie Space door 10.2.e [redacted] [redacted] (TROPOMI)
12.10 uur	Rondleiding Airborne Composites/KvE Composites
13.10 uur	<i>Afsluiting met lunch</i> (aangeboden door de gastheren)
14.00 uur	Einde bijeenkomst. ✕

Als bijlagen treft u aan:

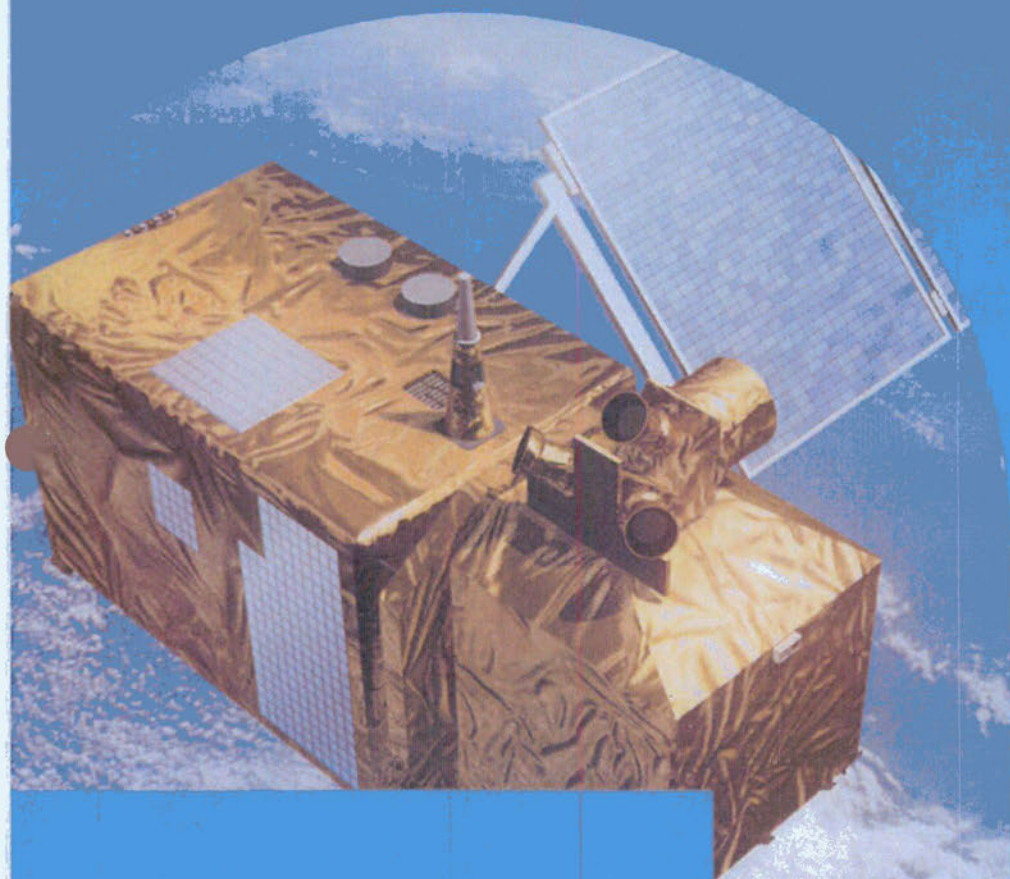
1. Curriculum Vitae 10.2.e [redacted], 10.2.e [redacted]
2. Curriculum Vitae 10.2.e [redacted], 10.2.e [redacted]
[redacted]
3. Uitnodiging kennismaking ecosysteem aerospace
4. Overzicht deelnemers bijeenkomst
5. Bedrijfsprofiel Airborne Aerospace
6. Bedrijfsprofiel KvE Composites Group

✕ 10.2.e [redacted] vertrekt
vond 13.15 uur.

Bijlage 1. Curriculum Vitae 10.2.e

10.2.e diende van 1967 tot 2005 als 10.2.e bij de Koninklijke Luchtmacht. Na een praktische tewerkstelling op vliegbasis Twenthe vervulde hij uiteenlopende nationale en internationale staffuncties. In 1993-1994 was hij 10.2.e van wat tegenwoordig het Logistiek Centrum Woensdrecht is. Eenmaal generaal geworden was hij verantwoordelijk voor alle grote luchtmachtprojecten en werd hij in 1999 10.2.e. Na drie jaar als 10.2.e te hebben gefunctioneerd, werd hij in 2004 benoemd tot 10.2.e. Na zijn actieve loopbaan leidde hij tussen 2005 en 2008 10.2.e op het Instituut Clingendael. Sinds 1 januari 2009 is hij 10.2.e van het College 10.2.e en is hij regionaal actief als 10.2.e van de stuurgroep Aerospace & Maintenance Midden-Brabant. Amateur-historicus 10.2.e zal in oktober 2013 promoveren op 10.2.e

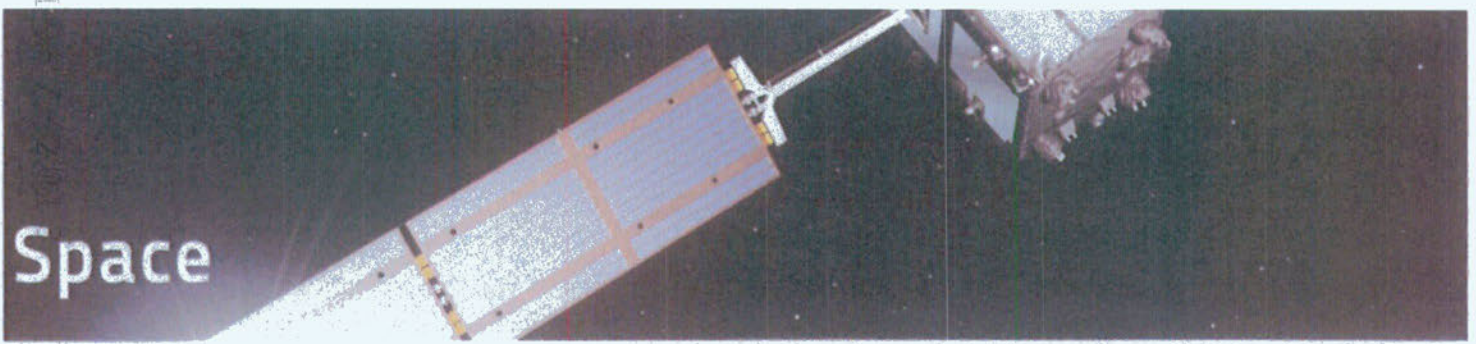
Aerospace

Airborne Aerospace is inextricably linked to the manufacturing of composite aircraft and spacecraft structures. Composites are highly suited to light-weight applications in these industries. Not surprisingly, there is substantial competition among manufacturers. Over the years, Airborne has demonstrated to be a specialised player with a high degree of technical expertise. With its knowledge, expertise and innovative use of materials, the company sees many opportunities to win market share, notably in specific niche markets.

Airborne

Airborne International provides advanced composite solutions for industrial market leaders in the Aerospace, Oil & Gas and Marine industry. As OEM we design, develop, qualify and manufacture products for the most demanding applications. Our goal is to assist and enable our clients to reach new frontiers.

Leading player

Airborne Aerospace delivered the 100th solar panel substrate last year (2012). We started out in 2006 manufacturing just a handful of substrates, and within a few years our production operations flourished. In no time, niche player Airborne Aerospace became a leading player in a highly specialised market.

Solar power substrates

Airborne Aerospace excels in the manufacturing of solar panel substrates – extremely light and stiff rectangular panels made from carbon composites, on which our customers install solar cells. The panels are used by satellites in space to generate energy necessary for on-board equipment and instruments.

Airborne Aerospace supplies to several major satellite manufacturers, including SSTL, Dutch Space and Astrium.

Quality guaranteed

Our customers' panels are manufactured with the greatest care in Airborne's ESA-approved clean room – 100% quality guaranteed. Errors are not permitted, as repairs are not possible in space.

Thanks to in-house employee training and process qualification, Airborne Aerospace is able to deliver the highest possible quality. This requires a continuous investment in improving our technologies and searching for alternative materials and efficient processes. It helps us to further optimize our products technologically while at the same time reducing costs.

Fibre steering

Airborne Aerospace is developing advanced automated manufacturing techniques: fibre steering for performance improvement and fibre placement for larger components. One prototype of a solar panel substrate with fibre steering was produced with the aid of an industrial robot. Testing confirmed that the fibre steering increased the natural frequency of the prototype, while keeping the same panel mass.

Lightweight spacecraft

Airborne Aerospace will start manufacturing other lightweight products, including structures for satellites and launchers. In these markets in particular, we see opportunities to use composites as an alternative to metal. This makes sense, as the lighter the structural mass, the higher the launcher capacity, the lower the price per kilo payload sent into space. Many of these components are still made of aluminium, when in fact composites could reduce the weight.

RTM technology

Airborne achieves this by using sophisticated technologies such as Resin Transfer Moulding (RTM). RTM is highly suited for double-curved products and can create complex-shaped 3D products in just one step, thereby reducing assembly lead time. To prove that the process works, Airborne has created a technology demonstrator for the highly loaded cone cap of the Ariane rocket's engine thrust frame, onto which the 2nd stage engine is attached.

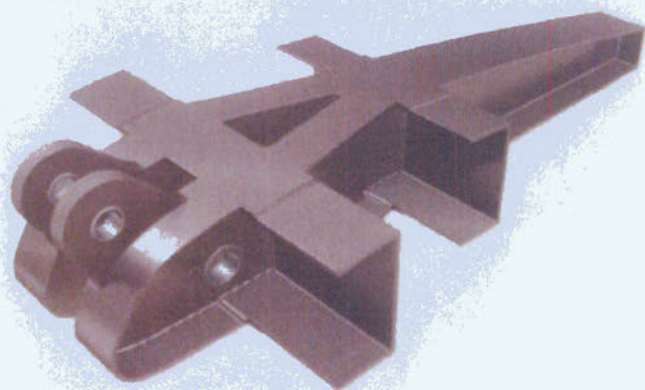
Airborne Aerospace provides design and calculation projects for aircraft structures and manufacturing, assembly and fabrication and assembly procedures. We are currently involved in programming such as Airbus A320, Airbus A350, Dassault Falcon 50MS and Boeing 787-9. We also provide design and calculation for the next generation aircraft technologies and expertise in composite materials. To work on a design and build Fibres, which involves manufacturing products designed in-house in a cost-efficient way.

We have many facets of the aerospace industry, including the design and manufacturing of complex, specialized aircraft components that are currently not cost-efficient to manufacture in composites. There are many opportunities as the industry is always looking for new alternatives to save weight and cut costs. This is where Airborne Aerospace and its added value come in.

Heavy duty fittings

One of the niches on which Airborne Aerospace focuses are heavy-duty aircraft Load Introduction Ribs (LIR's), such as the ribs between the fuselage and the wing, the fuselage and the tail and the wing and the wing root-rivets. These components are currently made of metals like titanium, which is expensive and tends to be too heavy.

Aircraft engine components

Another focus for Airborne Aerospace is the market for aircraft engine components, including vanes, cylinders and nose cones. There's a growing demand for these products, as once you have optimized your engine you can save substantially on fuel and fly a more efficient, lighter aircraft.

Streamlining the outside

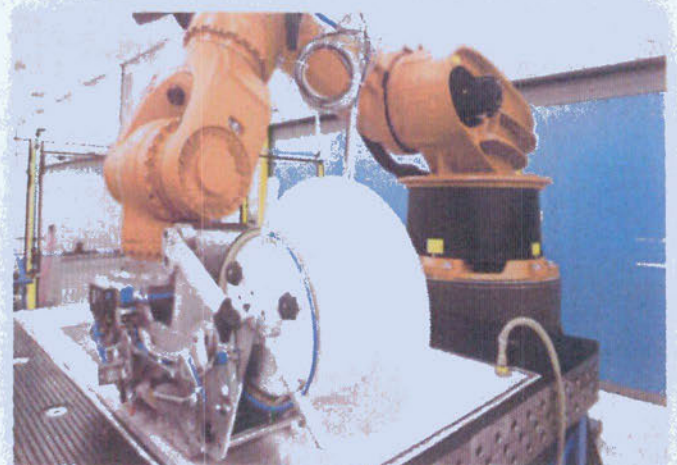
Our third niche is the smart manufacturing of products to streamline the outside of the aircraft with fairings and the supporting structures for the floor, wings and tail.

Cost-efficient production

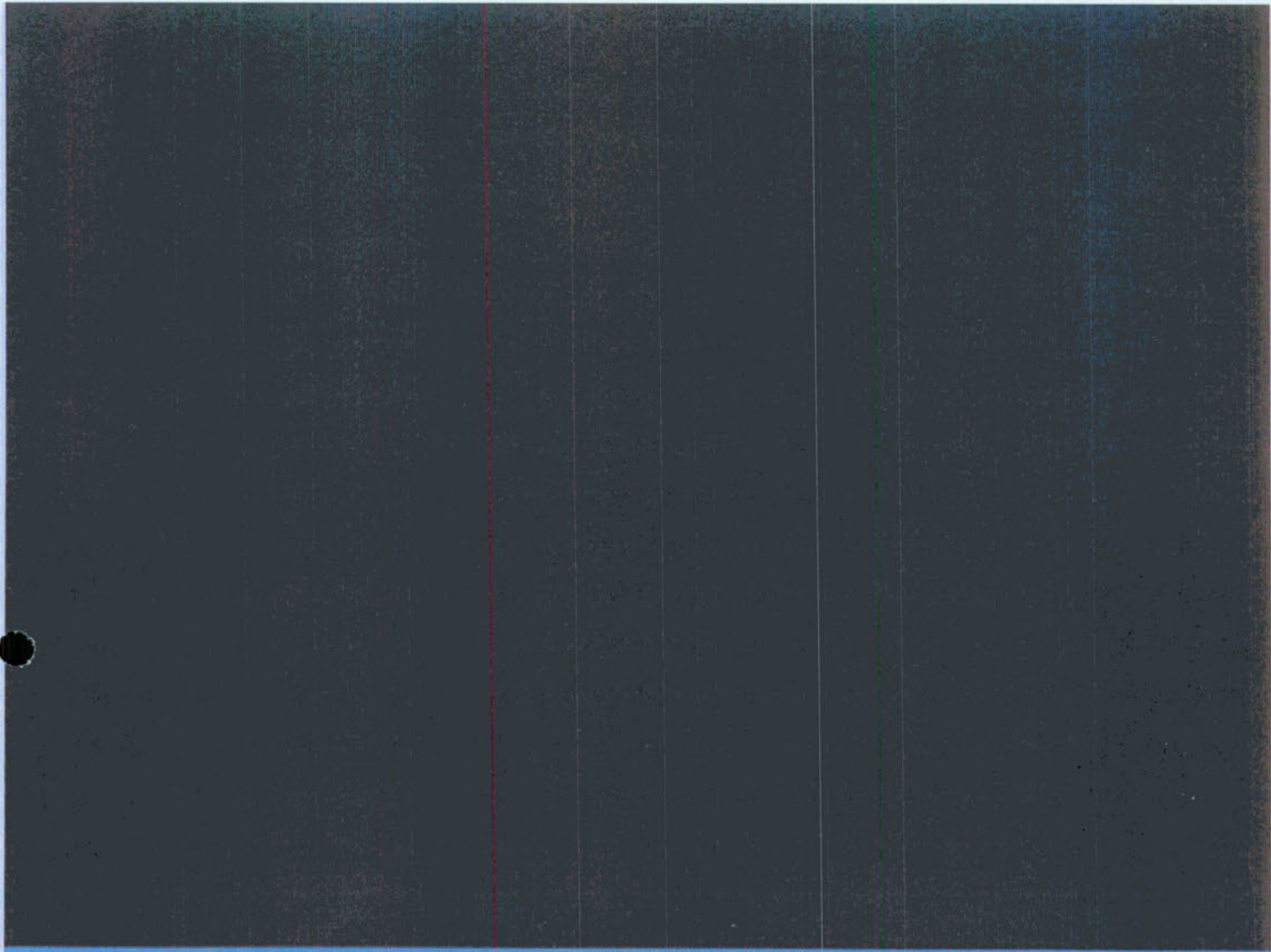
Airborne Aerospace manufactures all these products in a cost-efficient way thanks to advanced technology, automation and a smart choice of materials. We use resin Transfer Moulding (RTM) technology in the production of both LIR's (our first niche) and engine parts (our second niche). That is where we add value: we operate across the entire chain, from engineering to series manufacturing. This is essential for the delivery of complex, highly loaded 3D products.

Robot to replace manual labor

Airborne believes there are many benefits in using robots in the manufacturing of composite parts for the aerospace industry. Robots take sites over part of the time-consuming manual production process, including tape laying and fibre placement. Robots work faster, more accurately and non-stop; we have increased our competitive edge by creating smart, high-tech and efficient for the production of structures, which allows it to work with the most complex forms on the drawings (the next generation) and dry fibre. Our capabilities, our technological expertise in composites, aircraft components make Airborne Aerospace a high quality and unique player in the market.

Oil & Gas

Aerospace

Marine

Contact details

10.2.e [redacted]

10.2.e [redacted] airborne.nl

10.2.e [redacted]

10.2.e [redacted] @airborne.nl

Airborne Aerospace

Laan van Ypenburg 70-78 | 2497 GB The Hague | P.O.box 24031 | 2490 AA The Hague | The Netherlands
Tel. +31(0)70 3017400 | Fax. +31(0)70 3017401 | www.airborneaerospace.com

©2013 Airborne International

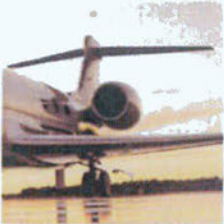
KVE COMPOSITES GROUP

Advanced composite structures for demanding markets

Composite Structures

Design, development and manufacturing of composite structures and components is the main pursuit of KVE Composites Group.

Innovation and Performance

Our customers are looking for product innovations and enhanced product performance, and the use of fiber reinforced components makes this possible. The flexible and innovative mindset of KVE ensures that solutions are found for virtually every design and manufacturing challenge.

Markets

KVE serves all markets where composite structures are bringing advantages. Examples are the aerospace industry, medical technology, defense systems and high performance machine construction.

Design and Development Engineering

Extensive knowledge and experience is employed in the design and development of structures, technical products and systems using composites. All steps in the product realization process, ranging from conceptual design to series manufacturing, are executed by KVE Composites Group.

Manufacturing

Manufacturing of composites structures and components is offered from our well equipped facilities in The Hague Ypenburg. KVE Composites Group uses the best suited manufacturing process, ranging from vacuum infusion, RTM, compression moulding to prepreg/autoclaving.

Aircraft Components MRO

KVE Composites Repair b.v. offers repair services for composites and metal bonded aircraft components from our composites repair facilities at Maastricht Aachen Airport.

Technologies by KVE

Developed at the KVE labs, the induction welding technology for carbon fiber reinforced thermoplastics is now being used for the manufacturing of aircraft components. Also, KVE has developed a technology for compression moulding of high performance composite compounds.

Research

Research and Technology Development supports our engineering and manufacturing services, keeping KVE Composites Group at the forefront of the composites industry. We also have access to a large, international network of information from specialized companies, research organizations and universities, enabling us to integrate the right technology for the right problem.

Employment

KVE Composites Group is continuously looking forward to meet motivated people to further strengthen our team. Please contact us when you are interested to work in a high tech environment.

Contact

Please contact us at info@kve.nl or at +31 70 3074710 Further information and latest news can be found at our website: www.kve.nl

KVE COMPOSITES AWARENESS COURSE FOR MAINTENANCE AND REPAIR ISSUES

KVE Composites Repair is making their knowledge and experience in the field of composite repairs pertaining to aircraft components available in a Composites Awareness Course. This 5 day training course will be given nearby the beautiful ancient city of Maastricht at Maastricht Aachen Airport and is conducted in collaboration with the local Aviation Competence Center (ACC).

Background

With weight reduction and passenger comfort as main drivers, the amount of composite materials in current generation aircraft has grown dramatically. The Boeing 787 and Airbus A350 for example have more than 50% composite content by weight.

Technical staff, working on aircraft, have predominantly an educational background in which composites received very marginal attention. These days, however, they are more and more confronted with damage to structures made of composites.

KVE Composites Awareness Course

This Composites Awareness Course will serve as an introduction and will provide awareness of safety issues regarding the maintenance and repair of composite materials used in aerospace.

The effectiveness of this training course in meeting the industry standards is provided by reference to industry documents, especially CACRC report AIR 5719, setup by experts from around the world.

Course Contents

Repair technicians and inspectors must have training that qualifies them for the specific tasks they will need to perform. A combination of theoretical information and laboratory exercises that provide exposure to the steps involved in the composite repair processes, will be used to help build awareness.

Typical topics covered in the 5 day training course are:

- Basic materials technology and terms;
- Introduction to maintenance and repair;
- Bonded and bolted repairs;
- Teamwork between inspector, engineer and technician;
- Inspection and damage characterization;
- Use of repair documentation;

All in-course product examples and provided samples are aerospace related.

Who should attend?

The KVE Composites Awareness Course is intended for technicians, engineers, inspectors and other personnel involved with the maintenance and repair of composite structures. Any prior composites experience or training is not required.

More Information

For more information please contact Mrs. **10.2.e** at **10.2.e@kve.nl**.

Other information, and the latest news, can be found at our website: www.kve.nl

KVE INDUCT®

Induction Welding Technology for carbon fiber reinforced thermoplastic laminates

Picture showing a rib which is induction welded to a skin. Both parts in carbon fiber PPS laminates

KVE introduces an efficient assembly technology for carbon reinforced thermoplastic laminates: **KVE Induct® welding technology.**

Welding technology for thermoplastic laminates

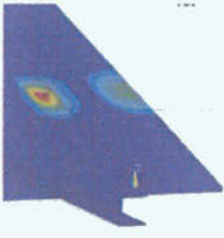
Increasingly high performance engineering thermoplastics like PEEK, PEKK, PPS and PEI are combined with continuous carbon fiber reinforcements. The available assembly technologies like mechanical fastening and adhesive bonding are frequently used, but for composites they are not necessarily optimal. The KVE Induct technology is very well suited to assemble thermoplastic composite components. KVE Induct technology lets you control, automate and decrease assembly costs of your CF RTL components

Efficient technology

KVE Induct technology generates the required heat at the right location by means of induction. This is a very efficient way to melt the thermoplastic matrix for welding. The two parts are positioned in special developed tooling material, which is both 'transparent' for the EM field and has thermal conductivity.

Industrial 6-axis welding robot at KVE Composites Group

Induction welding process development is supported by 3D simulations.

Thermoplastic welded component for Boeing Phantom Eye UAV. Design and build bij KVE Composites

Automation

The induction welding process can be automatic using commercially available automation technologies. This is true for both the movement of the induction coil along the weld line, and for the material handling of the parts and the final component.

Demonstrator assembled using KVE Induct welding technology. Picture courtesy of Stork Fokker AESP

Control

All process parameters which are influencing the quality of the induction weld can be controlled and monitored.

Decrease costs for final assembly

By using the KVE induct welding technology the assembly costs can be decreased. This due to faster assembly, omission of fasteners, and optimization of part count versus part complexity. Retaining the mechanical properties of CF RTL, the KVE Induct welding technology allows the most efficient designs, balancing ease of manufacturing and assembly with high quality CF RTL structures. The availability of KVE Induct® opens up the possibility to manufacture your large, complex component by assembling many simple and small parts.

Contact information

Please contact us for more information on the induction welding technology at info@kve.nl or for more information visit our website at www.kve.nl

No external materials are added for the welding process. Micrograph shows actual weld line: it appears to be a single consolidated laminate, while it is an induction weld of two parts!

Retouradres: Postbus 96864, 2509 JG Den Haag

Ministerie van EL&I
Commissariaat Militaire Productie
A-NRD-3
10.2.e
Postbus 20401
2500 EK DEN HAAG

Onderwerp
Koninklijk Besluit

Geachte 10.2.e

Hierbij bied ik u een afschrift aan van het Koninklijke Besluit nr. 13.001085 d.d. 30 mei 2013 betreffend uw benoeming als lid van de Raad voor het Defensieonderzoek TNO.

Met vriendelijke groet,

10.2.e

Integrale Veiligheid
Oude Waalsdorperweg 63
2597 AK Den Haag
Postbus 96864
2509 JG Den Haag

www.tno.nl

T +31 88 866 10 00
F +31 70 328 09 61
infodesk@tno.nl

Datum
27 juni 2013

Onze referentie
DHW-DIR-2013-01502

E-mail
10.2.e@tno.nl

Doorkiesnummer
+31 88 10.2.e

Bijlage(n)
1

Op opdrachten aan TNO zijn de Algemene Voorwaarden voor opdrachten aan TNO, zoals gedeponerd bij de Griffie van de Rechtbank Den Haag en de Kamer van Koophandel Den Haag van toepassing. Deze algemene voorwaarden kunt u tevens vinden op www.tno.nl.
Op verzoek zenden wij u deze toe.

Handelsregisternummer 27376655

> Retouradres Postbus 20701 2500 ES Den Haag

TNO Integrale Veiligheid
Secretaris RDO
Dr. 10.2.e
Postbus 96864
2509 JG Den Haag

Bestuursstaf
DMO Directie Beleid
Ressort Defensie Research &
Development

Van der Burchlaan 31
MPC 58 B
Postbus 20701
2500 ES Den Haag
Nederland
www.defensie.nl

Contactpersoon

10.2.e
*Mdw. Plan. & Voortg. contr. DR&D -
Cluster 3*

T +31 (0)70 10.2.e
MDTN *06 10.2.e
F +31 (0)70 10.2.e
10.2.e@mindef.nl

Datum 10 juni 2013
Betreft Koninklijk Besluit

Onze referentie

Bijlage

1

*Bij beantwoording datum, onze
referentie en betreft vermelden.*

Hierbij bied ik u aan een afschrift van het Koninklijk Besluit nr.13.001085
d.d. 30 mei 2013, betreffende het ontslag en de benoeming van leden van de Raad
voor het Defensieonderzoek TNO.

Ik verzoek u betrokkenen en de overige leden van de Raad voor het
Defensieonderzoek TNO hiervan in kennis te stellen.

10.2.e

10.2.e

WILLEM-ALEXANDER,
BIJ DE GRATIE GODS,
KONING DER NEDERLANDEN,
PRINS VAN ORANJE-NASSAU,
EIZ. EIZ. EIZ.

Besluit van 30 mei 2013, nr. 13.001085
houdende eervol ontslag en
benoeming als lid van de Raad voor het
Defensieonderzoek TNO.

Op de voordracht van Onze Minister van Defensie
van 26 april 2013, nr. BS/2013013111,
Bestuursstaf, Defensie Materieel Organisatie,
Directie Beleid, Defensie Research & Development
Gedaan in overeenstemming met Onze Minister van
Economische Zaken en met het gevoelen van de Raad
van Ministers,

Gelet op artikel 5, tweede lid sub. d, van het TNO-
besluit 1986;

HEBBEN GOEDGEVONDEN EN VERSTAAN:

met ingang van 15 juni 2013 wordt eervol ontslagen
als lid van de Raad voor het Defensieonderzoek TNO,
als bedoeld in artikel 5, tweede lid sub. d van
voornoemd besluit,

10.2.e

Onder betuiging van Onze dank voor de goede
diensten door hem den Lande bewezen;

Met ingang van gelijke datum wordt benoemd als lid
van de Raad voor het Defensieonderzoek TNO, als
bedoeld in artikel 5, tweede lid sub. d van voor-
noemd besluit,

10.2.e

Onze Minister van Defensie is belast met de uitvoering van dit besluit.

WASSENAR, 30 MEI 2013

(Get.) Willem-Alexander
Overeenkomstig het oorspronkelijke
Het hoofd van het Bureau Secretaris-generaal

10.2.e

De Min ^{10.2.e} Defensie

10.2.e

Van: 10.2.e
Aan: 10.2.e [@kiviniria.nl](mailto:10.2.e@kiviniria.nl)
Cc: 10.2.e
Onderwerp: Adressen voor de Innovatieconferentie 2 oktober a.s.
Datum: vrijdag 28 juni 2013 18:42:04
Bijlagen: 10.2.e

Dag 10.2.e

Bijgaand een update van de adressenlijst van 7 juni jl.
Wijzigingen staan in het rood onderaan in de eerste 3 tabbladen.
De namen in tabblad 'gasten toe te voegen' graag in jullie systeem zetten.

Ik ben nog bezig om voor de AcTI gastenlijst de ontbrekende e-mailadressen op te zoeken zodat alles elektronisch kan worden verstuurd.
Aantal heb ik al, staan onder aan. Met de blauwe adressen ben ik nog bezig.

De uitnodigingsbrief ligt voor akkoord bij EZ. Streven is dat de uitnodigingen in de week van 1 juli de deur uit gaan.

Als de uitnodigingen zijn verstuurd spreken we weer de volgende stappen af.

Prettig weekend!

10.2.e

10.2.e

Secretariaat

Netherlands Academy of Technology and Innovation | AcTI

Kloveniersburgwal 29

Postbus 19121 | 1000 GC | Amsterdam

T +31 10.2.e | F +31 10.2.e | E 10.2.e [@acti-nl.org](mailto:10.2.e@acti-nl.org) | I <http://www.acti-nl.org>

Werkdagen: dinsdag, donderdag en vrijdag

TER ADVISERING

Aan de Minister

Sup deponere

dan ja

**Directoraat-generaal
Bedrijfsleven & Innovatie**
Directie Topsectoren en
Industriebeleid

Auteur

10.2.e

T 070 10.2.e

@minez.nl

Datum

29 oktober 2013

Kenmerk

DGBI-TOP / 13181845

Kopie aan

10.2.e

Bijlage(n)

nota

F-35. Verzoek heer 10.2.e (Fokker) voor een
telefonisch overleg over het Notaoverleg en hardheid
werkeleghheidscijfers

Parafenroute

Paraaf 10.2.e	Paraaf	Paraaf
Medeparaaf 10.2.e	Medeparaaf	Medeparaaf
BBR		
BBR-paraaf		

Aanleiding

De heer 10.2.e van Fokker heeft om een (kort) telefonisch overleg met u gevraagd over de hardheid van de F-35 werkgeleghheidscijfers in het licht van het Notaoverleg op 6 november 2013.

Advies

Wij adviseren u om met dit verzoek in te stemmen.

Toelichting

Vanwege de nadruk die de Kamer nu legt op de F-35 werkgeleghheid en de hardheid van de cijfers wil de heer 10.2.e u graag persoonlijk informeren over de visie van de industrie.

Nederlandse omzetramingen.

De Nederlandse industrie gaat uit van de volgende omzetramingen zoals die door een Lockheed vertegenwoordiger tijdens het bezoek van de Vaste Kamercommissie voor Defensie aan de VS zijn genoemd.

- Inmiddels heeft deelname aan de F-35 bijna 1 miljard dollar aan opdrachten opgeleverd.
- In totaal kan de industrie circa 10 miljard dollar aan productieopdrachten verwachten.
- Er zijn kansen voor de Nederlandse bedrijven in de instandhoudingsfase die potentieel 20 miljard dollar aan waarde kunnen genereren.

Ontvangen BBR

Werkgelegenheid.

Op basis van bovenstaande cijfers komt de industrie tot de volgende werkgelegenheidsramingen.

- De productie van de F-35 levert de komende jaren werk op voor gemiddeld 2.200 mensen (fte's) per jaar in Nederland. Dat bestaat voor de helft uit werk bij de Nederlandse bedrijven die rechtstreeks leveren aan de Amerikanen en de andere helft bij hun eigen toeleveranciers.
- Voor de onderhoudsfase betekent dit in de beginfase werk voor circa 1.000 mensen (fte's) per jaar. Dit aantal loopt in de piekperiode naar verwachting op tot ongeveer 3.250 onderhoudsspecialisten per jaar.
- In totaal zou dit werk voor meer dan 5.000 medewerkers (fte's) kunnen opleveren gedurende een aantal decennia.

Bij dit alles gaat het in 90% van de banen om minimaal MBO-niveau.

Deze cijfers komen globaal overeen met de cijfers die wij en SEO hebben geraamd. Die ramingen bedroegen voor:

- de gehele productieperiode (tot circa 2045) in totaal circa 52.000 bruto arbeidsjaren (onze raming) dan wel circa 42.500 bruto arbeidsjaren volgens SEO (SEO is wat conservatiever met betrekking tot de werkgelegenheid in de toeleveringsketen)
- de instandhoudingsfase (tot circa 2065) circa 67.500 bruto arbeidsjaren (onze raming) dan wel 49.000 bruto arbeidsjaren volgens SEO (idem).

Onderhoudsfase.

Met betrekking tot de onderhoudsfase is daarbij volgens de Nederlandse industrie van belang wat door Generaal Bogdan (hoofd van het JSF Program Office) is gezegd. Hij zou hebben gesteld dat wellicht de Amerikaanse overheid niet (de verantwoordelijkheid voor) het volledig onderhoud bij Lockheed neerlegt. Dat hoeft volgens de Nederlandse industrie geen groot probleem op te leveren omdat:

- Het verwerven van onderhoudsmogelijkheden voor (hoofd)componenten gebeurt bij/via de leveranciers van die componenten tijdens de productiefase aan Lockheed. Nederlandse bedrijven hebben reeds de nodige capaciteiten in Nederland opgebouwd om hier snel op te kunnen inspelen. Daarbij geldt dat de Nederlandse bedrijven al bij andere vliegtuigen een positie hebben opgebouwd (F-16, Chinook, Apache, etc.).
- Er is binnen Europa een principeafpraak gemaakt tussen de Nederlandse, Italiaanse en Noorse overheden om tot een werkverdeling te komen op onderhoudsgebied. Die afspraak (European Sustainment Footprint) moet nog wel nader worden uitgewerkt en formeel bekrachtigd.
- Op het 'Logistiek Centrum Woensdrecht' zullen voor de Nederlandse F-35's specifieke onderhoudswerkzaamheden worden uitgevoerd. Er kan daarbij verder worden gebouwd op de betrokkenheid van de Nederlandse industrie bij het bestaande Nederlandse F-16 onderhoud.

10.2.e

10.2.e

26/3
1300

15

10.2.e

TER INFORMATIE

Aan de Minister

Directoraat-generaal
Bedrijfsleven & Innovatie
Directie Innovatie en Kennis

Auteur
10.2.e
T 070 10.2.e
10.2.e @minez.nl

Datum
21 maart 2014
Kenmerk
DGBI-I&K / 14046294

nota

Gesprek met de voorzitters van de Raden van Toezicht van de 6 instituten voor toegepast onderzoek op 26 maart

Kopie aan
10.2.e

Parafenroute

10.2.e

10.2.e

Bijlage(n)
4

10.2.e

Aanleiding

Op uw uitnodiging ontvangt u op 26 maart van 13.00 tot 14.00 uur de voorzitters van de Raden van Toezicht van de zes instituten voor toegepast onderzoek (TNO, 10.2.e

-
-
-
-
-
-

Een kort CV vindt u in **bijlage 1**, enkele highlights per instituut in **bijlage 2**. Van EZ zullen 10.2.e aanwezig zijn.

Kernpunten

Als agenda kunt u voorstellen:

1. kennismaking
2. wat willen we met de instituten voor toegepast onderzoek
3. het teruglopen van de Rijksbijdrage
4. de mogelijke invloed van uw implementatie van de beleidsvisie op het Toegepast Onderzoek op de huidige governance van de instituten
5. hoe de 6 en EZ samen de positie van het toegepaste onderzoek kunnen versterken; hierbij aanbieden door TNO van hun strategisch plan.

Ontvangen BBR

25/3 - 27/3

Waarom
informatie
over het

Directoraat-generaal
Bedrijfsleven & Innovatie
Directie Innovatie en Kennis

Kenmerk
DGBI-I&K / 14046294

Toelichting

Ad 1, agenda en kennismaking

Uw inbreng:

- Bijzonder welkom, eerste bijeenkomst in deze setting: eerder wel incidenteel een individueel gesprek met RvT-voorzitter, maar er spelen veel gemeenschappelijke onderwerpen.
- ~~Zouden we jaarlijks kunnen herhalen.~~

In de uitnodiging voor dit gesprek heeft u gewag gemaakt van versterking van de positie van TO2 (agendapunt 5) en heeft u aangegeven te willen stilstaan bij de stand van zaken rondom de implementatie van de beleidsvisie op het toegepast onderzoek. De instituten hebben hun zorgen geuit over de teruglopende subsidies (agendapunt 3) en invloed op de governance (agendapunt 4) en aangegeven dat hun voorzitters hierover graag met u willen spreken.

Kennismaking: een voorstelrondje lijkt niet nodig, de dame en heren kennen elkaar en er zijn naambordjes.

Ad 2, wat willen we met TO2

Uw inbreng:

- Heb in juli vorig jaar Visie op het toegepaste onderzoek aan de Kamer gestuurd.
- Daarin belangrijke rol van dit onderzoek voor BV Nederland geschetst, niet alleen voor bedrijfsleven maar ook voor maatschappelijke vraagstukken, onmisbaar voor goed overheidsbeleid.
- Heb de speciale positie van de instituten verhelderd, met daarbij aandacht voor wat publiek- en wat privaat aan onderzoek kan worden gedaan, vandaar gedragsregels om einde aan die discussie te maken.
- Dit is wezenlijk voor de politieke acceptatie van de publieke financiering van de instituten.

Toelichting:

Dezer dagen ontvangen de instituten een brief van EZ waarin op hun conceptgedragsregels wordt ingegaan.* In het AO met de Kamer van 19 november 2013 heeft u een aantal toezeggingen op dit punt gedaan, herhaald in de Kamerbrief van 6 maart 2014 (zie bijlage 4). De door EZ gevraagde nadere concretisering van de gedragsregels liggen op het vlak van openbaarheid van onderzoeksplan en -resultaten, taken van de beoordelingscommissie en rapportage aan EZ over klachten. Als de instituten zo gaan werken, geeft u invulling aan die toezeggingen.

Ad 3, bezuinigingen

Uw inbreng:

- Dit kabinet moet rond 50 mrd. bezuinigen, ik kom er niet onderuit daar ook de TO2-instituten in te betrekken.
- De meerjarenreeks voor vaste financiering vertoont dus inderdaad een dalende lijn.
- Voor 2014 heb ik die weer ongedaan kunnen maken, gaan we ook onder voorwaarden voor 2015 doen.

agenda ook!

ekk:

- inv. / univ.
- 400 → 340 mln
- Samen!

Werk is voordel
van
6 bronnen!
(10)

* Brief wordt verstuurd door DG B&I. In de brief wordt gevraagd om een aantal concretisering.

27-3-2014

- Daarnaast geeft het aangaan van publiek-private samenwerkingsprojecten de mogelijkheid voor TO2 om via TKI-toeslag een deel van die bezuiniging weer terug te verdienen. Zo stimuleer ik nog nauwere samenwerking met bedrijven. Realiseer me dat dit de bezuiniging niet volledig zal kunnen compenseren.
- Verder blijf ik bezig met vereenvoudiging van de regels voor TKI-toeslag.

3

Toelichting:

De compensatie voor de bezuiniging in 2014 is al verstrekt aan de instituten, voor inzet in projecten samen met bedrijven. Eenzelfde compensatie voor 2015 heeft u al aangekondigd¹, de voorwaarden worden op dit moment nader bekeken.

In **bijlage 3** vindt u de meerjarencijfers. Onmiskenbaar vertonen die een dalende trend. De voorzitters zullen inbrengen dat daarmee steeds minder kan worden gedaan aan onderzoek voor maatschappelijke thema's en aan langere termijnonderzoek voor de kennisbasis.

De repliek luidt primair, dat de instituten de dalende vaste bijdrage kunnen compenseren met een stijgende TKI-toeslag.

Deze houdt niet geheel stand, want ze moeten juist op basis van de vaste subsidie de toeslag verdienen, dus het verdienvermogen neemt af. Ten tweede is er bij de maatschappelijke thema's nauwelijks private bijdrage, dus ook geen TKI-toeslag. Ten derde wordt niet alle verdiende TKI-toeslag weer belegd bij TO2. Tenslotte blijkt soms de private inzet (basis voor TKI-toeslag) achteraf tegen te vallen. Dit maakt het plannen voor de instituten extra moeilijk.

Dit neemt niet weg dat we meer flexibiliteit qua inzet van onderzoekscapaciteit van ze kunnen vragen. De instituten zijn capaciteitsorganisaties en kunnen niet van de ene op de andere dag andere expertise bieden. Maar ze moeten en kunnen wel geleidelijk meebewegen met een veranderende vraag naar hun kennis.

4

Ad 4: Implementatie van de Visie en governance

Uw inbreng:

- In de Kamerbrief van 6 maart heb ik aangegeven dat ik vanuit het publieke belang een aantal zaken wil borgen. Gaat over onderwerpen met betrekking tot bestuur, financiën, programma-inhoud en verantwoording. Zijn grotendeels voorwaarden die nu ook al gelden, bv. vanuit EU-steunkader.
- Het gaat mij om vereenvoudigen en waar nodig harmoniseren van voorwaarden.

10 202

¹ Dit gaat voor alle TO2 instituten in totaal om € 14.579.000,-. Aangezien ik een verdere samenwerking tussen de TO2-instituten van belang vind, overweeg ik om bij de toekenning van deze middelen als voorwaarde op te nemen dat daar waar meerdere TO2 instituten betrokken zijn bij een topsector, zij met een gezamenlijk en geïntegreerd voorstel voor 2015 dienen te komen om in aanmerking te kunnen komen voor deze extra middelen. Ik zal hierover in het eerste kwartaal van 2014 met u verder in overleg treden.⁴

Citaat uit uw brief aan TNO

- Het is uitdrukkelijk niet de bedoeling de instituten te laten fuseren of te koppelen aan een universiteit.

Toelichting:

In de Visie (juli 2013) en de Kamerbrief (6 maart 2014) over de stand van zaken bij de implementatie daarvan (**bijlage 4**) hebt u aangegeven dat u een aantal zaken wil borgen vanuit het publieke belang. Grotendeels zijn dat voorwaarden die nu ook al gelden, o.a. vanuit het EU-steunkader voor openbare onderzoeksinstellingen. Deels zijn dat voorwaarden die bij sommige instituten al belegd zijn in de statuten, maar bij andere niet (bv. maximale beloning van bestuurders). Bij het harmoniseren en vereenvoudigen van deze voorwaarden zijn wij ons terdege bewust van het spanningsveld tussen ministeriële- en eigen verantwoordelijkheid van een instituut, belichaamd in de toezichtrol van de Raden van Toezicht. Juist echter vanwege de publieke functie van de instituten wordt de minister die er over gaat uiteindelijk op het matje geroepen als het niet goed gaat. Het goed regelen van de respectieve verantwoordelijkheden is dus gerechtvaardigd.

Een voorbeeld is de – in ieder geval door de Tweede Kamer gepercipieerde – oneerlijke concurrentie tussen private- en publieke kennisaanbieders. Dit is de reden dat u hier in het AO van 19 november 2013 en in genoemde Kamerbrief van 6 maart stevig hebt ingezet op gedragsregels voor de instituten.

Ad 5, versterken van de positie van het toegepaste onderzoek

Uw inbreng:

- De implementatie van de Visie op het toegepaste onderzoek geeft de mogelijkheid om dit via een aantal acties te versterken en beter over het voetlicht te brengen. Deze acties zullen het komende halfjaar in overleg met de instituten verder vorm krijgen. *Hierbij valt te denken aan:*
- Het samen met collega-instituten en met de topsectoren optrekken in het buitenland.
- De gezamenlijke evaluatie van de instituten in 2015, waarbij de gerealiseerde impact en kwaliteit een grote rol zullen spelen.
- Minder (financiële) schotten tussen fundamenteel- en toegepast onderzoek.
- Presenteren van goede voorbeelden, ook op het vlak van samenwerking tussen TO2-instituten.
- Zoeken naar een structurele oplossing voor investeren en in stand houden van grote onderzoeksfaciliteiten, wezenskenmerk van uw instituten.

Bij het in ontvangst nemen van het strategisch plan 2015-2018 van TNO:

U kunt dit plan in ontvangst nemen, maar hoeft niet inhoudelijk te reageren. Dit komt samen met een reactie op het TO-plan in een Kabinetsreactie. Het TNO-plan is bijgevoegd als **bijlage 5**, we hebben dit te kort geleden ontvangen om al een eerste appreciatie te kunnen geven.

Uw inbreng:

- Het door TO2 beschrijven van een gezamenlijk strategisch kader en de beoogde kabinetsreactie daarop (samen met de reactie op het strategieplan van TNO) is ook een goed middel om positieve rol van TO2 te benadrukken.

- In dat verband zou het helpen als u kunt bevorderen dat de strategische plannen van de afzonderlijke instituten in de tijd worden gesynchroniseerd.

Toelichting:

Zelf heeft u in het AO van 19 november het grote belang van de instituten voor toegepast onderzoek voor overheid en bedrijfsleven al onderstreept. Een aantal acties uit de Visie zal helpen om dit belang nog beter over te communiceren. Een reactie van het Kabinet (binnen 6 maanden) op het strategisch plan van TNO is voorzien in de TNO-wet. Om de gezamenlijke koers van TO2 te benadrukken willen we die koppelen aan een reactie van het Kabinet op het voor de eerste keer te verschijnen strategisch kader van TO2 als geheel.

10.2.e

10.2.e

10.2.e

10.2.e

10.2.e

10.2.e

10.2.e

Bijlage 2 informatie per instituut

TNO

- TNO is het breedst georiënteerde instituut van de TO2. Het werkt samen met alle 9 topsectoren en levert daarnaast bijdragen aan vijf maatschappelijke thema's (vraaggestuurd door de relevante departementen), en heeft een aantal wettelijke taken, waaronder DINO (Database Nederlandse Ondergrond).
- TNO opereert dus in diverse topsectoren naast een andere TO2 organisatie. Er wordt gekeken naar mogelijkheden voor samenwerking. Zo oriënteert TNO zich met DLO op samenwerkingsmogelijkheden op het gebied van Agrifood.
- TNO schrijft op dit moment haar Strategisch Plan 2015 – 2018 waarin ze ook in zal gaan op hoe ze de komende jaren om zal gaan met de veranderende omstandigheden (vermindering overheidsfinanciering, in sommige gevallen vermindering bijdragen markt).

Marin

- MARIN (het Maritiem Research Instituut Nederland) is een onafhankelijk en innovatief onderzoeksinstituut voor de maritieme industrie. Op dit moment is MARIN (opgericht in 1932) het grootste onafhankelijke instituut ter wereld op het vlak van hydrodynamisch en nautisch onderzoek. Er werken ruim 350 mensen, omzet € 45 mln. (R&D-subsidie € 2,6 mln. subsidie cofinancieringsprojecten € 1,1 mln.). De dienstverlening van MARIN is een unieke combinatie van simulaties, modeltesten, waregroottemetingen en training. De belangrijkste klanten zijn (inter)nationale werven en reders, ontwerp- en classificatiebureaus, energiemaatschappijen en overheden.
- MARIN werkt al lange tijd vraaggestuurd middels adviesraad MARIN (vertegenwoordigd: 4x TU's, RUG, EUR, maritime bedrijven en departementen), Marin Stakeholders Association (13 maritieme bedrijven) en RvT.
- MARIN is spil in TKI-maritiem.
- MARIN biedt twee keer per jaar 6 innovatieve MKB-ers gratis twee weken onderzoekstijd aan in één van hun bassins.
- Meeste onderzoeksfaciliteiten MARIN draaien met twee ploegen.

Deltares

De subsidie van EZ aan Deltares is gerechtvaardigd vanuit het publieke belang (waterveiligheid) en marktfalen (geringe belangstelling bij bedrijven om gezamenlijk te investeren in lange termijn onderzoek). De bijdrage van EZ voor het strategisch onderzoek is daarom bedoeld om de kennisbasis op middellange termijn te borgen, zodat Deltares ook in de toekomst een deskundige gesprekspartner blijft voor overheden en bedrijven.

DLO

Samenwerking TNO en DLO op terrein van FOOD en een faciliterende rol van EZ bij het Transitieproces van het TTI Food & Nutrition.

Onlangs zijn er gesprekken gestart tussen DLO en TNO naar de mogelijkheden van samenwerking op het terrein van Food. Tevens wordt bekeken op welke wijze

het Technologisch Top Instituut Food & Nutrition, waarvan de publieke financiering afloopt een vaste basis kan krijgen in één van de genoemde instituten. De TTI doet strategisch onderzoek op het terrein van voedsel en voeding en is een publiek private samenwerkingsverband van wetenschap oa. TNO en DLO, industrie en overheid. De partners van de TTI zijn oa belangrijke spelers uit de mondiale voedingsindustrie. De jaarlijkse omzet bedraagt ca. € 25 mln.

In het kader van deze zogenaamde transitie van het TTI Food & Nutrition wordt ingezet op een intensieve samenwerking tussen het TTI Food & Nutrition, het TKI Agri&Food, DLO en TNO. In de afgelopen periode is gebleken dat dit een zeer precair proces is, vooral op het punt van de verdere samenwerking tussen DLO en TNO. Overigens, een traject dat bij succesvolle afronding een grote positieve impact kan hebben op de kennisinfrastructuur voor de agri&food sector. De Topsector Agri&Food heeft in het op 31 oktober jl. ingediende transitieplan aangegeven dat er nog een nadere uitwerking moet plaatsvinden om dit 'grand design' voor de kennisinfrastructuur daadwerkelijk gestalte te geven. Voor deze uitwerking wordt een beroep op EZ gedaan om dit proces te trekken, gezien de sturende rol die EZ heeft naar DLO en TNO.

Begin februari is bekend geworden welke transitiemiddelen A&F ontvangt (€ 8 mln.). Om de gewenste transitie echte invulling te geven (van denken naar doen) is een stuurgroep op hoog niveau ingesteld waar EZ, TNO, DLO en topteam A&F vertegenwoordigd zijn.

Strategisch Plan Wageningen UR 2015-2018

Wageningen UR is bezig met het opstellen van het strategisch plan 2015-2018 voor haar onderdelen DLO en Wageningen Universiteit.

Binnen de organisaties zijn grote veranderingen aan de gang. Zo groeit de universiteit de komende jaren naar verwachting door en zal de omzet van DLO oa. als gevolg van een lagere overheidsbijdrage en de afschaffing van de PBO's naar verwachting dalen. Ook de wijze waarop DLO wordt ingezet voor de topsectoren met name. A&F en T&U heeft invloed op de organisatie van DLO. Voor EZ is het van belang dat er voldoende basisexpertises over de breedte van de beleidsterreinen Agro en Natuur en Regio aanwezig blijven. Regelmatig is hierover overleg met de directie Agrokennis en zo zal een concept van het strategisch plan worden besproken met de directies van de DG's Agro en Natuur en Regio.

NLR

Het Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium werkt voor Defensie, IenM en de topsector HighTech aan stiller, schoner en veiliger vliegen bij vergroting van de capaciteit. Het NLR richt zich op de gehele life cycle van vliegtuigen: van onderzoek via ontwerp, service en onderhoud tot en met modernisering in zowel de militaire als civiele luchtvaart.

Bijlage 3

Meerjarencijfers instituten voor toegepast onderzoek
(stand Voorjaarsnota 2014, kasbudgetten x € 1.000)

Begroting EZ

Instituut	2014	2015	2016	2017	2018
MARIN	3.715	3.355	3.272	3.206	3.187
Deltares	11.256	9.637	9.104	8.911	8.859
NLR ¹	21.470	20.093	19.156	18.617	17.788
TNO ²	135.349	122.929	112.515	109.851	108.495
DLO ³	156.702	148.227	144.748	141.875	140.735
ECN	31.347	23.794	22.957	22.657	22.557
Onverdeeld		14.579			
Totaal	359.839	342.614	311.752	305.117	301.621

Begroting I&M

Instituut	2014	2015	2016	2017	2018
MARIN	280	234	234	234	234
Deltares ⁴	PM	PM	PM	PM	PM
ECN	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500
Totaal	1.780	1.734	1.734	1.734	1.734

Begroting Defensie

Instituut	2014	2015	2016	2017	2018
MARIN ⁵	PM	PM	PM	PM	PM
NLR	1.867	1.867	1.867	1.867	1.867
TNO ⁶	33.558	33.543	33.528	33.527	33.527
Totaal	35.425	35.410	35.395	35.394	35.394

2014
359
396
19
34,4

2014 → 2010
400 → 340 mln

¹ Excl. incidentele bijdragen voor herhuisvesting en ETW

² Excl. incidentele bijdrage voor QuTech

³ Incl. BTW

⁴ Deltares ontvangt middelen van RWS. Onduidelijk is welk deel hiervan als subsidie kan worden aangemerkt.

⁵ Deze reeks betreft een bijdrage van ca. € 1 mln per jaar, die MARIN van Defensie ontvangt via TNO. Bedrag kan jaarlijks verschillen.

⁶ Deze reeks is incl. een bijdrage van ca. € 1 mln per jaar voor MARIN. Zie voetnoot 5

Directoraat-generaal
Bedrijfsleven & Innovatie
Directie Innovatie en Kennis

Kenmerk
DGBI-I&K / 14046294

Begroting SZW

Instituut	2014	2015	2016	2017	2018
TNO		3.700			

Totaal beschikbare Rijksbijdrage

Instituut	2014	2015	2016	2017	2018
MARIN	3.995	3.589	3.506	3.440	3.421
Deltares	11.256	9.637	9.104	8.911	8.859
NLR	23.337	21.960	21.023	20.484	19.655
TNO	169.657	161.172	147.043	143.378	142.022
DLO	156.702	148.227	144.748	141.875	140.735
ECN	32.847	25.294	24.457	24.157	24.057
Onverdeeld		14.579			
Totaal	397.044	383.458	348.881	342.245	338.749

Bijlage 4
Kamerbrief implementatie Visie TO 6 maart 2014

Tweede Kamer der Staten-Generaal

Vergaderjaar 2013–2014

32 637 Bedrijfslevenbeleid

Nr. 123 BRIEF VAN DE MINISTER VAN ECONOMISCHE ZAKEN

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 6 maart 2014

In de *Visie op het toegepaste onderzoek*¹ heb ik een aantal maatregelen aangekondigd die tot een beter samenspel moeten leiden tussen uitvoerders en gebruikers van toegepast onderzoek. In deze brief ga ik in op de stand van zaken rond de implementatie van de *Visie*.

Ten eerste ga ik in op de positionering van publiek gefinancierde onderzoeksinstituten² versus private kennisaanbieders en uitwerking van gedragsregels. In het AO Bedrijfslevenbeleid van 19 november 2013 heb ik toegezegd dat ik uw Kamer zou informeren over de vormgeving van de gedragsregels en wijze van afhandeling van klachten door de instituten. Tevens heb ik aangegeven dat de TO2 instituten niet mogen concurreren met private kennisinstellingen. Ik stelde dat er nu al gedragsregels zijn, maar dat er onmiddellijk commissies moeten komen om dit te begeleiden. Als er klachten zijn, moeten die worden afgewogen en moet daarop een reactie komen. Ik heb toegezegd voor een klachtenregistratie te zullen zorgen en dit voor de Kamer inzichtelijk te maken. Eind 2013 heb ik van alle instituten een voorstel ontvangen hoe zij de borging van de gedragsregels zullen vormgeven. Op basis daarvan heb ik moeten constateren dat bij een aantal instituten de voorgestelde borging van de gedragsregels nog onvoldoende is. Deze brief gaat in op de manier waarop ik wil dat de instituten de gedragsregels zullen naleven en transparant maken.

Ten tweede komen in de brief de verschillende manieren aan bod waarop de instituten hun beleid op het gebied van intellectuele eigendomsrechten vormgeven. Daarbij ga ik in op de wijze van uitvoering van de motie van het lid Lucas³ die verzoekt om de werkwijze van MARIN, Deltares en NLR, waarbij terughoudend wordt omgegaan met het aanvragen van octrooien en heldere afspraken worden gemaakt met de betrokken partijen, als uitgangspunt te nemen bij de uniformering en aanpak van oneerlijke concurrentie door publieke kennisinstituten binnen het topsectorenbeleid. Tenslotte ga ik in deze brief in op de in de *Visie* aangekondigde verkenning van de wenselijkheid om alle zes instituten voor toegepast onderzoek onder eenzelfde wettelijk kader te brengen.

De *Visie* stelt verder dat de instituten komen tot een gezamenlijk strategisch

plan. Ik zal voor de zomer ingaan op dit gezamenlijke TO2-kader in de kabinetsreactie op de TNO-strategie. Daarnaast werk ik in het kader van de implementatie van de *Visie* aan meer duidelijkheid over de financiering van de grote faciliteiten en de aansluiting tussen fundamenteel- en toegepast onderzoek. Uw Kamer wordt hierover geïnformeerd in de visie op het wetenschapsbeleid in de zomer van 2014. Voorts zal uw Kamer in 2015 geïnformeerd worden over de gezamenlijke evaluatie van het door de instituten verrichte onderzoek op kwaliteit en impact (waaronder, kennisbenutting en valorisatie), die dat jaar wordt afgerond.

Positionering TO2-instituten

In de *Visie op het toegepaste onderzoek* is toegelicht dat marktfalen en publieke belangen de legitimatie vormen voor de overheidsfinanciering (vanuit de Rijksbijdrage, zie hieronder) van de instituten. De kennisontwikkeling van de TO2-instituten zorgt voor schaal- en synergievoordelen die niet ontstaan als onderzoek verspreid wordt over steeds wisselende partijen. Mede in dit licht beheren zij kostbare grootschalige onderzoeksfaciliteiten. Ook hun onafhankelijke status en reputatie is van groot belang. Toonaangevende landen als Duitsland en Zwitserland kennen een rijke traditie aan publiek gefinancierde instituten voor toegepast onderzoek (*Fraunhofer Gesellschaft*, respectievelijk *ETH Bereich*). Hieronder ga ik in lijn met de *Visie* in op de onderzoeksfinanciering van de TO2-instituten.

De onderzoeksfinanciering vindt op drie manieren plaats:

1. Onderzoek dat (mede) gefinancierd wordt vanuit de Rijksbijdrage. Dit betreft zowel strategisch onderzoek ten behoeve van (versterking van) de kennisbasis als onderzoek in het kader van de topsectoren (1a) en maatschappelijke thema's (1b).

1a. Het onderzoek voor en met bedrijven en overheden (publiekprivaat onderzoek) is uitsluitend precompetitief en vernieuwend van karakter. De instituten richten zich op kennisvragen die bedrijven onvoldoende zelfstandig oppakken en die niet beantwoord kunnen worden door private kennisaanbieders. De instituten ontwikkelen kennis voor maatschappij en overheid.

1b. Het onderzoek voor maatschappij en overheid dat gericht is op ondersteuning van het beleid of op wettelijke taken die een onafhankelijke aanpak vragen met waarborg voor de continuïteit. Daarnaast wordt extra onderzoek mogelijk gemaakt door de Europese, nationale en regionale subsidies en private bijdragen voor publiekprivate samenwerkingsverbanden (multipliers op de rijksbijdrage).

Zoals aangegeven in het AO van 19 november 2013 staan de instituten financieel onder druk. De vaste Rijksbijdrage van de TO2-instituten daalt van 2011 tot 2016 bijna 25% (van circa € 440 mln. naar € 340 mln.). Daar staat tegenover dat via de TKI-toeslag extra onderzoeksmiddelen beschikbaar komen. Er is de komende tijd een bedrag olopend naar € 130 mln. per jaar in 2017 aan TKI middelen beschikbaar. Met deze beweging wordt de financiering meer gericht op onderzoeksprogramma's in plaats van op instituten. Door in te spelen op de thema's van de publiek-privaat opgestelde innovatiecontracten, worden de TO2-instituten in staat gesteld een belangrijk deel van de dalende Rijksbijdrage terug te verdienen.

2. Contractonderzoek voor overheden en marktpartijen en verhuur van

faciliteiten. Dit betreft pre- en/of competitief onderzoek dat 100% gefinancierd wordt door opdrachtgevers. De activiteiten moeten synergie hebben met de doelstellingen van het onderzoek uit onderdeel 1. De Rijksbijdrage (onderdeel 1) mag niet worden aangewend voor dit contractonderzoek. Instituten zijn verplicht om hiervoor een gescheiden boekhouding te voeren⁴. De instituten berekenen voor contractonderzoek minimaal een integrale kostprijs.

3. Inkomsten vanuit eventuele spin-off bedrijven.

Dit betreft overige inkomsten uit kennisexploitatie, zoals licentieinkomsten (op software en patenten) en vergoedingen uit *high-tech start-ups* die ontstaan zijn vanuit de TO2-instellingen. TNO heeft bijvoorbeeld een aparte organisatie TNO-bedrijven voor het verzelfstandigen en naar de markt brengen van marktrijpe technologie.

In de visie is aangegeven dat de TO2-instituten zich op een ander speelveld bewegen dan private kennisaanbieders. Omdat de instituten (mede) zijn opgericht en ingericht om het publieke belang te dienen, hebben ze geen aandeelhouders en opereren zij zonder winstoogmerk. De instituten bouwen geen kennis op die al in markt met voldoende diepgang aanwezig is. De instituten stoten routinematige activiteiten af die de markt ook kan uitvoeren.

Uitwerking van gedragsregels

In de *Visie* zijn na consultatie van partijen in de markt, gedragsregels uitgewerkt voor:

1. het gesubsidieerde onderzoek via de rijksbijdrage;
2. het contractonderzoek en verhuur faciliteiten;
3. spin-offs.

De gedragsregels zijn in het gezamenlijke belang van TO2-instituten, bedrijven en overheid. Het naleven van de gedragsregels is daarom onderdeel van een continue dialoog die gevoerd wordt binnen de instituten, tussen de instituten, en met de relevante marktpartijen en overheden. De instituten zullen deze dialoog intensiveren naar aanleiding van specifieke signalen of klachten vanuit de private kennisaanbieders. Het sluiten van een convenant zoals Deltares nu heeft met private kennisaanbieders is een van de mogelijke uitkomsten van deze dialoog.

Op mijn verzoek hebben de instituten dit najaar de (concept) onderzoeksprogramma's van het onderzoek dat (mede) gefinancierd wordt vanuit de Rijksbijdrage (onderdeel 1) op internet gepubliceerd zodat iedereen hier kennis van kan nemen en zodat private kennisaanbieders kunnen aangeven of onderzoek ook door marktpartijen kan worden verricht. De bestaande werkwijze van de instituten op basis van de bestaande Europese en nationale kaders voorziet in de borging van veel van de gedragsregels. In aanvulling daarop hebben de instituten in de zomer 2013 kennis genomen van de ambities die in de *Visie* zijn opgenomen. Mede gelet op de bespreking van de *Visie* met uw Kamer heb ik overleg gevoerd met de instituten en elk van de instituten gevraagd om mij eind december 2013 voorstellen te doen hoe zij de borging van de gedragsregels zullen vormgeven. Zoals ik in het begin van deze brief heb aangegeven vind ik de voorstellen van een aantal instituten nog onvoldoende

aangepast. Ik zal daarom, uiterlijk 1 april 2014, alle instituten een individuele reactie geven en aangeven welke aspecten ik nog mis in de afbakening tussen publiek gefinancierde kennisinstellingen en private kennisaanbieders. De eindsituatie is de totstandkoming van optimale netwerken tussen TO2-instituten, bedrijfsleven en overheid in Nederland en het buitenland die gericht zijn op het belang van de Nederlandse economie en maatschappij.

Ik wil dat de instituten hun voorstellen aanvullen zodat in ieder geval per 1 mei 2014 voldaan wordt aan onderstaande uitgangspunten:

1. De (concept) onderzoeksprogramma's van het onderzoek dat (mede) gefinancierd wordt vanuit de Rijksbijdrage (onderdeel 1) worden op internet gepubliceerd. Met de plannen voor 2014 is dit al gebeurd.
2. Alle resultaten van projecten die gefinancierd worden vanuit de Rijksbijdrage (onderdeel 1) zijn, voor zover ze niet aanleiding geven tot intellectuele eigendomsrechten, openbaar⁴, tenzij redenen van geheimhouding in verband met nationale belangen zich hiertegen verzetten.
3. Sommige instituten hebben een beoordelingscommissie die voor het publiek-privaat gefinancierd onderzoek van en voor bedrijven (onderdeel 1a van de Rijksbijdrage) een bindend advies⁵ geeft of het gesubsidieerde onderzoek precompetitief en vernieuwend is. Bij de benoeming van de leden wordt rekening gehouden met het borgen van een onafhankelijke toets (bijvoorbeeld door te werken met een onafhankelijk voorzitter). Deze werkwijze moet voor alle instituten gehanteerd gaan worden.
4. Alle instituten moeten een klachtenloket en klachtenregeling voor oneerlijke concurrentie hebben.
5. De instituten rapporteren jaarlijks aan mij over de werkzaamheden van de beoordelingscommissie en over de wijze waarop eventuele klachten zijn afgehandeld. Indien een individuele klacht niet naar tevredenheid wordt opgelost, word ik onmiddellijk hierover geïnformeerd.

Ik zal de naleving van de gedragsregels door de instituten nauwlettend blijven volgen. Ik heb hierbij ook aandacht voor het specifieke karakter van elk instituut.

Intellectueel eigendom en kennisverspreiding

De belangrijke rol van kennisinstellingen (zowel universiteiten als TO2-instituten) op het gebied van bescherming en benutting van kennis ten behoeve van de concurrentiekracht van de Nederlandse economie, is eerder al onderstreept in de reactie op het Evaluatieonderzoek Intellectueel Eigendom 2006-2010⁶. Universiteiten en TO2-instituten gebruiken daarbij verschillende vormen van kennisbescherming. Dat is belangrijk voor het laten circuleren en benutten van kennis, mede ten behoeve van het Nederlandse bedrijfsleven⁷. Zo is 67% van de octrooiaanvragen waar een academische onderzoeker op vermeld staat in eigendom van het bedrijfsleven, dit blijkt uit onderzoek van Octrooiencentrum Nederland, onderdeel van Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. Ik zal soortgelijk onderzoek voor de TO2-instituten laten uitvoeren en u hierover

informereren.

Met behulp van intellectuele eigendomsrechten (zoals octrooien, auteursrechten en kwekersrechten) kunnen de verschillende vormen van kennisbescherming worden geregeld. Zo kan er een maatschappelijk belang zijn om kennis zo breed mogelijk te verspreiden. In een dergelijk geval zal op brede schaal door middel van licenties toestemming tot het gebruik van die kennis worden verleend. Maar kennis kan ook alleen van waarde zijn wanneer deze een zekere mate van exclusiviteit geniet, bijvoorbeeld wanneer een private partij substantieel in de kennisontwikkeling heeft geïnvesteerd. Zonder deze exclusiviteit zal een private partij veelal niet bereid zijn om in het onderzoek te investeren. Intellectuele eigendomsrechten maken het ook mogelijk om afspraken te maken over de exploitatie van gegenereerde kennis en de verdeling van opbrengsten.

De redenen voor een investering van het bedrijfsleven in onderzoek via toegepaste onderzoeksorganisaties kunnen talrijk zijn. Naast gezamenlijke kennisontwikkeling, draagt het bijvoorbeeld bij aan het scouten van talentvolle onderzoekers. Een andere reden is dat de aanwezigheid van, dan wel het vooruitzicht op het verkrijgen van intellectueel eigendom (IE) leidt tot een (tijdelijk en billijk) voordeel voor het bedrijfsleven. Het verkrijgen van IE is daarom een belangrijke voorwaarde voor de industrie tot het overgaan van investeringen in (precompetitief) onderzoek. TO2 instituten hanteren een IE-model dat afhankelijk is van de gekozen IE-strategie. Deze strategie wordt mede bepaald door de sector(en) waarin een instituut opereert. Zijn er veel of juist weinig marktpartijen actief? Is in een sector kennis gemakkelijk reproduceerbaar (en dus de noodzaak van juridische bescherming groter)? Daarnaast verschillen de instituten in de mate waarin zij onderzoek voor de markt dan wel publiek gefinancierd onderzoek verrichten. De hieronder weergegeven voorbeelden illustreren dat.

In de topsector Water (delta en maritiem) worden bewust weinig octrooiaanvragen ingediend en wordt voor andere vormen van bescherming gekozen. Dit in verband met het behouden van de Nederlandse positie binnen de mondiale watersector.

In de topsector *life sciences*, waar onderzoek langdurig en kostbaar is en resultaten makkelijk reproduceerbaar zijn, zal octrooibeschermting eerder voor de hand liggen. Er is dus niet één voor alle instituten en sectoren werkbaar model te maken. Tabel 1 illustreert dat de instituten ten behoeve van kenniscirculatie verschillende soorten IE-rechten hanteren.

Tabel 1: Overzicht TO2-instituten

Instituut	Topsector (innovatiecontract)	Belangrijkste IE-rechten voor IE-beleid
Deltares	Water	Auteursrecht (software) Geheimhouding (tijdelijk)
DLO	Agri & Food Tuinbouw & Uitgangsmaterialen	Octrooien Kwekersrechten (gewassen)
ECN	Water Energie	Auteursrecht (software) Octrooien
MARIN	Water	Auteursrecht (meetsystemen en software) Geheimhouding (tijdelijk)
NLR	HTSM	Octrooien
TNO	Alle Topsectoren	Auteursrecht (software) Geheimhouding (tijdelijk) Octrooien

Uitgangspunt in nationale IE-wetgeving is dat de aanspraak op het recht toekomt aan (de werkgever van) degene die de kennis heeft gecreëerd. In de onderhavige situaties zal dat veelal het TO2 instituut zijn. Afhankelijk van de concrete situatie kan toegang van het bedrijfsleven tot deze kennis de vorm aannemen van licenties of overdracht van de eigendom (octrooien, auteursrechten en kwekersrechten). Dat kan anders liggen bij contractonderzoek (tweede manier van onderzoeksfinanciering) waarbij het opdrachtgevende bedrijf de onderzoeksresultaten en veelal de IE-rechten verkrijgt. Op deze wijze wordt het doorstromen van in TO2-instituten gegenereerde kennis naar het bedrijfsleven georganiseerd. Dat vooronderstelt wel dat het mogelijk moet zijn voor TO2 instituten om IE-rechten te kunnen vestigen.

Ook de Europese richtsnoeren voor staatssteun voor onderzoek, ontwikkeling en innovatie gaan uit van het principe dat het IE bij de participerende onderzoeksorganisatie, waar de kennis is gegenereerd, berust en van daaruit onder marktconforme condities kan worden overgedragen. Het verbieden van het aanvragen dan wel terughoudend omgaan met het aanvragen van octrooien (of andere IE-rechten) zou daarom op het gebied van publiek-private samenwerking nadelige gevolgen voor het bedrijfsleven kunnen hebben.

Deze uitgangspunten zijn ook opgenomen in de spelregels voor publiekprivate samenwerking die samen met het bedrijfsleven en de kennispartners zijn opgesteld⁸. Deze spelregels zijn in lijn met Europese afspraken en zijn van toepassing op onderzoek dat (mede) wordt gefinancierd vanuit de Rijksbijdrage (eerste manier van onderzoeksfinanciering). Het kabinet heeft hierop een positieve reactie gegeven⁹. Een belangrijk onderdeel van de spelregels betreft de omgang met intellectueel eigendom in publiek-private samenwerking bij de TO2 instituten. Meer ten algemene (niet beperkt tot publiek-private samenwerking) wordt in de beleidsvisie aanbevolen dat het gehele IE-beleid van de TO2-instituten gestroomlijnd zal worden. Het doel hiervan is dus niet om te komen tot één model voor IE, maar wel dat ondernemers op meer eenduidige en laagdrempelige wijze toegang kunnen krijgen tot de ontwikkelde kennis die met de Rijksbijdrage gefinancierd wordt. Dit

betekent bijvoorbeeld dat wanneer een ondernemer in één onderzoeksproject te maken krijgt met twee verschillende instituten deze de flexibiliteit moeten hebben om vanuit het belang van de ondernemer dezelfde IE-voorwaarden te hanteren.

Het stroomlijnen van het IE-beleid zal zorgvuldig worden aangepakt om negatieve gevolgen voor het Nederlandse concurrentievermogen te voorkomen. Het beleid van MARIN, Deltares en NLR, waardoor ondernemers niet in langdurige juridische onderhandelingen raken, is daarbij voor mij een uitgangspunt zoals ook is aangegeven in de motie Lucas. Hoewel de instituten verschillende vormen van IE-beleid hanteren, gelden er wel een aantal algemene uitgangspunten die de toegang voor ondernemers tot het IE van de instituten zo laagdrempelig mogelijk maken. Dat betekent dat het onder meer transparant, fair en voorspelbaar moet zijn voor ondernemers om toegang te krijgen tot die kennis. Conform de motie van het lid Lucas geldt daarbij dat voorkomen moet worden dat stroomlijning ten koste zal gaan van goedlopende samenwerking met het bedrijfsleven.

Ik werk thans aan het realiseren van een grotere eenduidigheid in het IE-beleid van de instituten. Bij deze uitwerking betrek ik niet alleen de TO2-instituten maar ook het bedrijfsleven. Ik vind het daarbij belangrijk dat de toegang voor private organisaties zo laagdrempelig als mogelijk is. Ik verwacht u deze zomer te kunnen informeren over de nadere stappen die hier gezet worden.

Verkenning juridisch kader

In de *Visie op het toegepaste onderzoek* staat:

De aansturing en werkwijze van de instituten verschilt onderling. Dit is te verklaren vanuit de historie maar niet in alle gevallen effectief en efficiënt, zeker niet waar de instituten gezamenlijk dezelfde partijen bedienen, zoals in de topsectoren. Met de instituten zal een nadere harmonisatie van voorwaarden en werkwijzen worden uitgewerkt.

Wat betreft het juridisch kader verkent het kabinet de wenselijkheid alle instituten onder eenzelfde wettelijk kader te brengen. Daarbij betreft het kabinet het advies van de Commissie de Leeuw over de zelfstandige bestuursorganen (ZBO's)¹⁰.

Een juridisch kader draagt bij aan adequate borging van de publieke belangen, leidt tot eenduidigheid voor de afnemers van de diensten van de instituten (overheid en bedrijfsleven) en draagt bij aan een gelijk speelveld tussen TO2-instituten. Ik hanteer hierbij als uitgangspunt dat uniformering niet ten koste mag gaan van goedlopende werkwijzen (conform motie Lucas).

Op basis van de ervaring van de afgelopen jaren denk ik aan de volgende onderwerpen die ik wil borgen vanuit het publieke belang¹¹:

Bestuurlijk: goedkeuren van statutenwijziging; benoemen van leden van de Raden van Toezicht (deels op voordracht van betrokken departementen); verplichting normering topinkomens; instemmen met fusie, splitsing of ontbinding van de stichting.
Financieel: instemmen met oprichten van rechtspersonen; afspraken maken over het saldo bij liquidatie; verplichting tot het aanhouden van

een minimaal eigen vermogen; vaststellen regels voor bevoorschotting; mogelijkheid tot vaststellen van tarieven.

Inhoud van het onderzoek: goedkeuren van plannen voor strategisch onderzoek ten behoeve van de kennisbasis en onderlinge afstemming; vaststellen van (gemeenschappelijk) onderzoeksplan voor maatschappelijke thema's; stellen van voorwaarden aan subsidies.

Verantwoording: voorschrijven controleprotocol voor de jaarrekening; medewerking aan periodieke gezamenlijke evaluatie.

Deze borging kan worden gerealiseerd door elementen van de statuten te harmoniseren, de subsidieverplichtingen te harmoniseren en een aantal onderwerpen wettelijk te regelen.

Bij het uniformeren van elementen van de statuten gaat het bijvoorbeeld om de wijze van benoemingen en om het stellen van algemene regels ten aanzien van beloning van bestuurders en ten aanzien van belenen en beleggen van vermogen.

Een wettelijke regeling bewerkstelligt een stabiele, bestendige structuur waarbinnen de TO2-instituten kunnen opereren. Dit zorgt voor rechtszekerheid voor de instituten en kan meer helderheid bieden over de positie van de TO2-instituten binnen het Nederlandse kennis- en innovatiesysteem, inclusief hun taak als kennisbasis voor vakdepartementen. Het formuleren van regels in een wet houdt in dat kennisinstituten voor toegepast onderzoek worden aangewezen die op grond van een Rijksbijdrage een kennisbasis in stand houden en faciliteiten exploiteren, en samen met bedrijven precompetitief onderzoek doen. Thans kennen TNO (TNO-wet), NLR (subsidieregeling op basis van de Wet houdende de omzetting van de Rijksstudiedienst voor de luchtvaart in een stichting) en DLO (subsidieregeling op basis van de Kaderwet LNV-subsidies) een min of meer vergelijkbare wettelijke verankering, maar ECN, Deltares en MARIN niet.

Als gevolg van de gewenste stroomlijning zal ook worden gezien of aanpassing van de juridische status van TNO opportuun is (huidige situatie: vijf stichtingen en TNO als enige een publiekrechtelijke rechtspersoon).

Omzetting in een stichting trekt de juridische status van de TO2-instituten gelijk. Daarnaast is vanuit het regeerakkoord een kritische bezinning door het kabinet in gang gezet of bij bestaande ZBO's de ZBO-vorm de meest geëigende is. Het advies van de Commissie de Leeuw hierover is dat aan TNO vanwege het ontbreken van openbaar gezag de ZBO-status ontvalt. Dit advies is onlangs door de Minister voor Wonen en Rijksdienst naar de Tweede Kamer gestuurd.

De voor- en nadelen van een wettelijke regeling, de gevolgen van de mogelijke omzetting van TNO in een stichting en het ontvallen van de status van ZBO, worden thans in overleg met betrokkenen nader in kaart gebracht. Afhankelijk van de hieruit volgende keuze zullen vervolgens de gewenste maatregelen worden uitgewerkt. Ik zal uw Kamer voor de zomer over mijn besluit informeren.

De Minister van Economische Zaken,
H.G.J. Kamp

¹ Kamerstuk 32 637, nr. 68.

² In dit kader gaat het om TNO, DLO, NLR, ECN, Deltares en MARIN; zij werken samen in de federatie Toegepaste Onderzoek Organisaties (TO2-federatie).

**Directoraat-generaal
Bedrijfsleven & Innovatie**
Directie Innovatie en Kennis

Kenmerk
DGBI-I&K / 14046294

³ Kamerstuk 32 637, nr. 96.

⁴ De communautaire kaderregeling betreffende staatsteun voor onderzoek, ontwikkeling en innovatie (PbEU van 30.12.2006, C 323).

⁵ Voor bepaalde thema's heeft de overheid een exclusieve relatie met de TO2-instituten, met een eigen governance op de gesubsidieerde onderzoeksprogrammering.

⁶ Kamerstuk 30 635, nr. 3.

⁷ «Naar een lerende economie. Investeren in het verdienvermogen van Nederland».
WRR-rapport 90.

⁸ Spelregels voor privaat publieke samenwerking bij programmering en uitvoering van fundamenteel en toegepast onderzoek, 20 juni 2013, ter inzage gelegd bij het Centraal Informatiepunt Tweede Kamer (Kamerstuk 28 753, nr. 30).

⁹ Kamerstuk 32 637, nr. 30.

¹⁰ Kamerstuk 25 268, nr. 79

¹¹ Defensie draagt voor het defensiedeel van TNO mede verantwoordelijkheid via de Raad voor het Defensieonderzoek.

Corporate Staforganen

Schoemakerstraat 97
2628 VK Delft
Postbus 6005
2600 JA Delft

www.tno.nl

T +31 88 866 00 00

F +31 15 262 07 66

infodesk@tno.nl

TNO-rapport

2013 S 489 | concept 8

**Trends
Transities
TNO**

Strategisch plan TNO 2015 - 2018

Datum 10 maart 2014

Aantal pagina's 29

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, foto-kopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van TNO.

Indien dit rapport in opdracht werd uitgebracht, wordt voor de rechten en verplichtingen van opdrachtgever en opdrachtnemer verwezen naar de Algemene Voorwaarden voor opdrachten aan TNO, dan wel de betreffende terzake tussen de partijen gesloten overeenkomst.

Het ter inzage geven van het TNO-rapport aan direct belang-hebbenden is toegestaan.

© 2014 TNO

Inhoudsopgave

1	Onze missie en visie voor...	5
2	...de veranderende wereld...	6
3	... in vijf transities...	8
4	...met een innovatierol voor TNO...	17
5	...vanuit verschillende invalshoeken.....	21

Voorwoord

Al ruim tachtig jaar is TNO actief in het Nederlandse innovatielandschap. De gedachte dat voor innovatie fundamentele kennis vertaald moet worden naar toepassingen in de praktijk, vormde het uitgangspunt bij de oprichting van TNO. Tegenwoordig vormt deze visie nog steeds ons fundament. Vraagstukken rond duurzaamheid, circulaire economie, schaarste van grondstoffen, de leefomgeving, veiligheid, de energietransitie en het vitaal houden van de verouderende samenleving, zijn grote uitdagingen. Het onderzoek van TNO is erop gericht om de samenleving te ondersteunen bij het oplossen van zulke vraagstukken. En het zijn deze uitdagingen die voeding geven aan de gedrevenheid van de TNO-onderzoekers; gedrevenheid om impactvolle innovaties te creëren.

Vijf transities stelt TNO daarbij centraal. Grote veranderingen waar wij de komende vier jaar onze bijdrage aan willen leveren. Veranderingen die ook passen binnen de topsectoren en het Europese beleid. Het is onze ambitie deze transities te versnellen als een katalysator. Door kennis te ontwikkelen en vernieuwend toe te passen. Door duurzame oplossingen te realiseren en door mensen en organisaties te verbinden: publieke en private partijen. Door zo samen te werken worden grote (open) innovatieprogramma's mogelijk en komen oplossingen tot stand die snel naar de markt gebracht kunnen worden. In deze oplossingen gaan welzijn en welvaart hand in hand en versterken ze elkaar.

Grote vraagstukken houden niet op bij de landsgrenzen, maar gelukkig heeft onderzoek altijd al een internationale dimensie gehad. Nederland kan op een aantal gebieden een vooraanstaand voorbeeld zijn van het vinden van oplossingsrichtingen. In de internationale kennisinfrastructuur is samenwerken met private en publieke organisaties, nationaal en internationaal, absoluut noodzakelijk. TNO zoekt die samenwerking ook actief op. Complementariteit van de TO2-partners (Marin, Deltares, NLR, DLO en ECN), afstemming met NWO en samenwerking met universiteiten en hogescholen en de VSNU streeft TNO dan ook nadrukkelijk na. Juist intensief elkaar opzoeken en samenwerken in binnen- en buitenland verstevigt de positie van alle partners en onze stakeholders. Het topsectorenbeleid en het Europese programma Horizon 2020 zijn hierbij versterkend.

Onze missie blijft onverkort gericht op het creëren van innovaties die de concurrentiekracht van Nederland en het welzijn van de samenleving duurzaam versterken. Dit doen we met gepassioneerde onderzoekers van topniveau die het verschil maken. Dit doen we ook door voldoende kritische massa te houden waardoor TNO aan de vragen van haar stakeholders kan blijven voldoen, op veranderingen kan inspelen en dagelijks relevant en actueel kan zijn.

Wij zijn ervan overtuigd dat de strategie die u nu in handen heeft, aansluit bij de trends en behoeftes van de samenleving en bij de transities die plaatsvinden. Met vertrouwen bieden wij u dan ook het TNO Strategisch Plan 2015-2018 aan.

Innovation for life!

1 Onze missie en visie voor...

TNO gelooft in de gezamenlijke creatie van waarde in zowel economische als maatschappelijke termen. Met focus en kritische massa willen wij een onderscheidende bijdrage aan innovatie leveren. Wij manifesteren ons in innovatie-ecosystemen van publieke en private partijen waarin samenwerking van groot belang is. Dat doen we daar waar wij transities van complexe systemen kunnen versnellen en onze klanten in de economische en maatschappelijke voorhoede bij hun innovatievragen kunnen ondersteunen.

Transities kenmerken zich door vele gelijktijdige veranderingen die op elkaar ingrijpen. Ze vragen om geïntegreerde innovaties. Het multidisciplinaire profiel van TNO sluit hier uitstekend op aan. Vijf specifieke transitie met een horizon naar 2030, vormen dan ook het vertrekpunt van onze strategie voor 2015-2018. Enerzijds omdat TNO met ruim 81 jaar ervaring een uitstekende uitgangspositie heeft opgebouwd in deze onderwerpen, anderzijds omdat noch de markt, noch overheden, noch toegepaste kennisinstellingen en universiteiten de innovaties in deze transitie alleen kunnen bewerkstelligen. Deze complexe uitdagingen, met veelal hoge risico's, zijn maatschappelijk urgent en vragen om innovatieve oplossingen en om snel handelen.

Het zijn vijf transitie waar TNO in wil en kan bijdragen. We verbinden in deze transitie het topsectorenbeleid, de maatschappelijke thema's en Horizon 2020. Dat doen we in samenwerking met bedrijven, overheden, universiteiten en andere toegepaste kennisinstellingen, waaronder de Nederlandse TO2-partners: DLO, NLR, ECN, Deltares en Marin en gerenommeerde instituten als Fraunhofer, IMEC, VTT en MIT.

TNO verbindt mensen en kennis, om innovaties te creëren. Innovaties die de concurrentiekracht van grote en kleinere bedrijven en het welzijn van de Nederlandse samenleving duurzaam versterken en stevig positioneren in de nieuwe economische wereldorde. TNO kan en wil het verschil maken in deze vijf transitie:

- Industrie: Van economische stagnatie naar groei in hoogtechnologische industrie.
- Gezondheid: Van ziekte en zorg naar gezondheid en gedrag.
- Defensie en veiligheid: Van veelsoortige dreigingen naar beheersbare risico's.
- Leefomgeving: Van knelpunten door urbanisatie naar vitale stedelijke regio's.
- Energie: Van conventionele bronnen naar duurzame energiesystemen.

Dit is wat ons motiveert en daarmee is dit de kern van ons strategisch plan voor de periode 2015 - 2018.

2 ...de veranderende wereld...

De verhoudingen in de wereld herschikken zich. Onderlinge posities veranderen en er ontstaat een nieuw machtsevenwicht. De bevolking wordt steeds ouder en dat brengt langlopende kosten voor een vitale oude dag met zich mee. Een groeiende wereldbevolking moet eten en drinken en raakt steeds meer gewend aan kwaliteit. Urbanisatie neemt nog steeds toe. Steden vervullen daarmee een steeds belangrijkere rol in de wereldeconomie. Dit vraagt om een aantrekkelijke en duurzame gebouwde omgeving, veiligheid, goede bereikbaarheid en continue zorg voor het leefmilieu. Investerings in stedelijke gebieden zullen steeds meer vanuit publiek-private samenwerkingen gedaan moeten worden.

Ook de technologie ontwikkelt zich en verandert ons leven revolutionair. Een belangrijke technologische driver voor innovatie is ICT. Nieuwe ICT-gebaseerde services zullen zich ook ontwikkelen om de veranderende rol van overheden, burgers en bedrijven te ondersteunen. Maar informatie- en communicatietechnologie is zowel grensverleggend als verwarrend. Complexiteit en onoverzichtelijkheid nemen toe. Bestaande branches en diensten verdampen door internet en informatisering en er ontstaan nieuwe producten, ketens, organisatiestructuren en samenwerkingsverbanden.

Na het vertrek van de maakindustrie naar lagelonenlanden in de jaren 80, komt een deel daarvan nu terug: *reshoring*. Voor Nederland liggen met name kansen in de gespecialiseerde, hoogwaardige en kennisintensieve industrie. Het stimuleren van de werkgelegenheid is van groot belang om niet alleen de welvaart, maar ook ons welzijn te verbeteren.

Daarnaast is het voor welzijn en welvaart nodig dat ons land veilig is en veilig voelt. Dreigingen en risico's nemen nieuwe vormen aan, nationaal en internationaal, fysiek en digitaal, militair en civiel. Als open samenleving en grote handelsnatie is Nederland daar bij uitstek gevoelig voor. Met onze afnemende gasvoorraden in het noorden en de discussies rond schaliegas en duurzame energiebronnen staan we ook midden in de energietransitie. Fossiele brandstoffen zijn steeds moeilijker winbaar, belasten het milieu en beïnvloeden het klimaat. Technologie kan ons helpen om op een meer verantwoorde wijze olie en gas te produceren. Tegelijkertijd is het noodzakelijk fossiele brandstoffen te vervangen door duurzame bronnen.

Het innovatiespeelveld verandert eveneens. Innovaties moeten sneller, goedkoper en internationaal concurrerend zijn. Het innovatielandschap is niet aan grenzen gebonden, de veranderingen treden Europees en mondiaal op. Nederland heeft gekozen voor maatschappelijke thema's en een topsectorenbeleid waar publieke en private partijen samenwerken. Bedrijven, overheid en kennisinstellingen vormen daarbij een zogenaamde 'Gouden Driehoek'. Focus op maatschappelijke vraagstukken en de industrie speelt ook in het Europese innovatie- en onderzoeksprogramma Horizon 2020.

Het zijn deze transitie's, die zich in alle delen van de wereld manifesteren, waar TNO een rol voor zich ziet. Het zijn transitie's waar vele gevestigde zekerheden over ordening en instituties ter discussie staan. Transitie's waar Nederland zich opnieuw in heeft te positioneren. Dit gaat gepaard met het afscheid nemen van oude zekerheden en patronen, en het vinden van nieuwe aansluitingen. Dit is noodzakelijk om in de voorhoede van de internationale economische competitie te blijven en om maatschappelijke uitdagingen aan te kunnen.

Voor de innovaties in deze transitie zullen we publieke en private krachten moeten bundelen. Het is van belang de kennis en investeringsruimte juist te vergroten ook al loopt de vaste financiering uit Nederland voor toegepaste kennisinstellingen zoals TNO terug. Om de concurrentiekracht van Nederland te versterken is commitment van alle partijen essentieel.

Deze ontwikkelingen betekenen dat ook TNO in een transitie zit. Een transitie van kennisinstituut naar een innovatieorganisatie. Kennis wordt flexibel, efficiënt en snel gecombineerd tot innovaties. Het speelveld waarin dit gebeurt is niet langer Nederland of Europa, maar de wereld. Samenwerken, kennisdisciplines integreren en tot waarde brengen voor markt en maatschappij is hierbij essentieel. Dit alles vraagt om een kennisportfolio van internationale kwaliteit en een impact-gedreven kijk op innovatie: vindingrijk, verbindend en doordacht.

Wij organiseren dit vanuit diepgaande technologische en domeinkennis en de combinatie van expertises. Dit leidt tot grensverleggende doorbraken. Daarom zet TNO een breed palet aan expertises in op innovatievraagstukken. Doorbraken vragen om onze diepgaande domeinkennis. De TNO-ers staan daarom in continu contact met, en worden uitgedaagd door, de wereldtop op hun vakgebied. In innovatie-ecosystemen verbinden wij ons talent en onze technologie aan die van onze partners voor oplossingen die het verschil maken. Wij verbinden ondernemers met kansen en partners waarmee ze kunnen samenwerken. Niet hun herkomst is van belang maar een gedeelde toekomst. Innovatie is een complex spel en elk traject kent zijn eigen oplossingen; intensieve programma's, met een duidelijke ambitie waarbij door verbindingen vindingrijke oplossingen tot stand komen.

3 ... in vijf transities...

De mondiale, Europese en Nederlandse trends vertalen wij naar vijf transities die ons uitdagen en focus geven. Wij kiezen voor deze vijf transities omdat in deze transities:

- Er innovatie eco-systemen zijn met publiek en privaat commitment
- Er naast verbetering van welzijn ook economische groei plaatsvindt
- TNO relevante kennis heeft.

In alle transities worden door onze multidisciplinaire kennis componenten tot systemen gekoppeld en brengen wij mensen en organisaties in netwerken samen. TNO ontwerpt systemen en een onderliggende architectuur die in de vijf transities de virtuele en fysieke wereld aan elkaar verbindt.

Onze inzet van diepgaande kennis in combinatie met onze brede expertise, reputatie en unieke onderzoeksfaciliteiten draagt bij aan het oplossend vermogen dat wij leveren. Dit wordt elke vier jaar beoordeeld door externe en onafhankelijke visitatiecommissies. Mede door deze continue aandacht voor kwaliteit behoort TNO tot de top van de Europese toegepaste kennisinstellingen.

TNO ziet en omarmt vijf transities als vertrekpunt van haar strategie:

- Industrie: Van economische stagnatie naar groei in hoogtechnologische industrie.
- Gezondheid: Van ziekte en zorg naar gezondheid en gedrag.
- Defensie en veiligheid: Van veelsoortige dreigingen naar beheersbare risico's.
- Leefomgeving: Van knelpunten door urbanisatie naar vitale stedelijke regio's.
- Energie: Van conventionele bronnen naar duurzame energiesystemen.

1. Van economische stagnatie naar groei in hoogtechnologische industrie.

In de wereldwijde industriële concurrentie kan Nederland groeien door haar voorhoederol in niches met gespecialiseerde en hoogwaardige industrie te versterken.

De transitie

In een toekomstbestendige economie van Nederland is de industrie onontbeerlijk voor economische groei en nieuwe concurrentiekracht. Meer en nieuwe bedrijven zijn nodig. Zij realiseren de grootste toegevoegde waarde en regisseren de *global value chains*. Hoogwaardige specialisatie is hier de sleutel tot waarde. Globalisering en nieuwe en convergerende technologieën (*Key Enabling Technologies*) drijven de vernieuwingen in de industrie en maken specialisaties mogelijk; nano- en microtechnologie, *embedded* electronica, (*biobased*) materialen en digitalisering. Nu het *internet of things* zijn intrede doet, zullen business en industriële processen zich ontwikkelen tot wereldwijde netwerken. Doordat, bijvoorbeeld met *3D-printing*, steeds meer plaatsonafhankelijk geproduceerd kan worden, zullen industriële activiteiten in het Westen weer toenemen: een industriële renaissance. De opkomst van deze nieuwe industrie biedt oplossingen voor uiteenlopende maatschappelijke vraagstukken zoals het efficiënter omgaan met materiaal en energie en nieuwe vormen van werkgelegenheid.

Nederland is in deze ontwikkeling goed gepositioneerd door haar voorhoede rol in technologie voor halfgeleiders, flexibele elektronica, micro- en nanotechnologie,

nieuwe (*biobased*) materialen, chemie en hoogwaardige instrumenten- en machinebouw. Nederland is ook de ideale proeftuin voor deze nieuwe ontwikkelingen onder meer doordat hier de hoogste internetdichtheid van Europa is.

De bijdrage van TNO

Wij hebben kennis en faciliteiten voor de ontwikkeling van:

- Semiconductor equipment (onder andere *contamination control*)
- Precisie-instrumenten (bijvoorbeeld satelliet-instrumentatie) en sensoren voor extreme condities (bijvoorbeeld voor *zero defects* productietechnieken)
- Productietechnologie voor flexibele materialen (bijvoorbeeld elektronica op folies) en met grote vormvrijheid (bijvoorbeeld nieuwe vormen van 3D-printen)
- Technologie voor de productie van slimme chemicaliën en materialen gebaseerd op groene chemie.
- ICT-technologie (combinatie van data en communicatie en *embedded systems*)

De rol van TNO

Om te komen tot nieuwe industriële activiteiten is de focus op niches en vroege samenwerking tussen partijen essentieel. Hierbij richten we ons op het creëren van innovatieve doorbraken in de waardeketen. Met bedrijven creëren wij innovatieprogramma's waarin we gezamenlijk kennis versneld kunnen ontwikkelen maar ook om de hoge risico's van deze ontwikkeling te kunnen delen. In het Holst Centre werken we in open innovatie aan elektronica op flexibele materialen. Ook maken we nieuwe technologie toepasbaar voor bedrijven en eindgebruikers. Zo werken we bijvoorbeeld in de semi-conductor industrie aan het op nano-niveau schoon houden van de productieketen. Tenslotte ontwikkelen we met markt- en kennispartijen nieuwe productietechnologieën rondom pilot installaties: *shared facilities*. Dit doen we bijvoorbeeld in de topsector chemie voor het gebruik van nieuwe materialen waaronder *biobased* grondstoffen.

Kerntechnologieën

- Instrumentatie & sensortechnologieën
- Micro- en nanogestructureerde materialen
- *Biobased* grondstoffen
- Electronica op folie
- Extreem schone processen voor nano- en quantumtoepassingen
- Technologieën voor minimaal energie en materiaalverbruik
- (*Embedded*) systeemarchitecturen

Ons voorstel voor 2015 - 2018

- Vanuit vragen helpen wij bedrijven nieuwe maaktechnologieën te adopteren, waaronder het gebruik van geavanceerde nieuwe meet- en regelinstrumentatie, zodat deze bedrijven in staat zijn om extreem schone, precieze (nanonauwkeurig) productie op steeds grotere oppervlaktes (450 mm wafers, roll-to-roll sheets) te realiseren.
- Wij helpen bedrijven met nieuwe materialen verbeterde producten te maken. CIGS zonnecellen en organische-electronica zonnecellen, organische LED en displays. Maar ook producten gebaseerd op chemicaliën uit biomassa en additieve manufacturing (3D-printing) om materiaal te besparen.
- We starten nieuwe bedrijvigheid daar waar bestaande bedrijven een economische activiteit nog niet kunnen adopteren, zoals op het terrein van de *biobased* economie waar de chemie en agrofood kennis wordt

gebundeld om processen te bedenken waarin op basis van *lignocellulose feedstock* chemicaliën worden geproduceerd.

- Samen met partners werken we aan pilotinstallaties als stap op weg naar grootschalige nieuwe bedrijvigheid, met name in de chemie, zoals het vervaardigen van aromaten uit biomassa, als bouwstenen voor de productie van plastics, chemicaliën en coatings.
- We helpen bedrijven door met hen zeer geavanceerde instrumenten te ontwikkelen, kennis hier over met hen te delen en gezamenlijk te produceren voor toepassingen in de ruimtevaart, astronomie en grote wetenschappelijke proefinstallaties zoals kernfusiereactoren.

2. Van ziekte en zorg naar gezondheid en gedrag

Preventie, predictie, participatie en personalisatie, de 4P's, staan centraal in vitaler ouder worden en zijn een antwoord op de exploderende zorgkosten.

De transitie

De Raad voor Volksgezondheid en Zorg formuleerde in 2010 de transitie: "Van ziekte en zorg naar gezondheid en gedrag". Deze transitie is nog steeds volop actueel. Onze gezondheidszorg behoort tot de beste van de wereld, maar staat onder druk vanwege de sterk stijgende zorguitgaven. Zorg van hoge kwaliteit, preventie en beheersing van kosten zijn daarmee de belangrijkste kwesties in de komende jaren. De toename van leefstijlziekten en chronische aandoeningen maken bovendien een andere kijk op gezondheid en zorg nodig. Een kijk waarbij gezondheid en participatie, en niet de ziekte centraal staat. De opkomst van slimme monitoring en data-analyse, maar vooral ook van effectieve gezondheidsinterventies zorgt ervoor dat jonge mensen gezond blijven en werkenden en ouderen langer vitaal kunnen participeren in onze samenleving. Innovaties in goede en gezonde voeding en dito arbeidsomstandigheden blijven hierbij van groot belang. En als ziekte zich toch eenmaal aandient, bieden effectieve en meer op de persoon toegesneden geneesmiddelen '*personalised medicine*', enorme kansen voor een kosteneffectieve behandeling. Doorbraken in de medische technologie zullen diagnostiek, preventie en behandelingen mogelijk maken die als nooit tevoren persoonlijk maatwerk zijn en bijwerkingen minimaliseren. Ontwikkelingen in techniek, zoals sensoren, robotica en domotica, maken het mogelijk dat zieken en ouderen langer zelfstandig in hun eigen omgeving kunnen blijven wonen en dragen bij om de groeiende kosten voor de zorg beheersbaar te houden.

Gezien het bijzondere karakter van het gezondheids- en zorgdomein is daarnaast ook een andere kijk op het innovatieproces in deze sector nodig. Innovatietrajecten zijn sterk multidisciplinair en multisectoraal en kennen een sterke publiek-private verwevenheid. Dat vraagt om een hecht innovatie-ecosysteem waar ruimte is voor onverwachte coalities. Een 'open' en 'cyclisch' innovatiemodel waar nieuwe interventies in proeftuinen of *living labs* geïmplementeerd worden.

De grote uitdaging is deze technologische en sociale trends en innovaties te combineren en tegelijk de zorguitgaven beheersbaar te houden. Met als doel een vitale, gezonde en productieve bevolking.

De bijdrage van TNO

Wij hebben kennis en faciliteiten voor:

- Technologische innovaties zoals medische instrumentatie voor thuisgebruik en individuele monitoring, het ontwikkelen van gezonde voeding en effectieve geneesmiddelen.
- Sociale innovaties zoals opzetten en evalueren van implementatietrajecten in proeftuinen.
- Effectieve interventies: leefstijl, gedrag en organisatie op het werk, (gepersonaliseerde) medicatie en voeding.
- Vitaal menselijk kapitaal: het verminderen van de gezondheidsrisico's, het vergroten van de gezondheidskansen van werk en een effectieve organisatie van de (mantel)zorg.
- Ondersteunen van gemeenten op gebied van gezondheid, preventie en participatie.

De rol van TNO

TNO brengt partijen bij elkaar in een open en cyclisch innovatiemodel met als doel gezamenlijk nieuwe effectieve interventies te ontwikkelen en deze te implementeren. Hierbij brengen we onze multidisciplinaire kennis samen met producenten, (toekomstige) gebruikers, bedrijven, overheden, financiers en professionals. Dit doen we in een publiek-private samenwerking waar we nieuwe technologische, preventie en zorgconcepten toepassen in zogenaamde proeftuinen of *living labs*.

Het is evident dat we veel aandacht besteden aan eigen kennis maar vooral ook aan het verbinden van kennis en ervaring van andere spelers in het ecosysteem.

Kerntechnologieën

- Medische biologie en Systeembioologie
- Preventie en gezondheidswetenschappen
- Medische technologie en Domotica/Robotica
- Informatietechnologie zoals E-health en *big data*
- Levensmiddelentechnologie, en Microbiologie
- Arbeids-, gedrags- en organisatiewetenschappen
- Modelleren van kosteneffectiviteit
- Combinaties van voorgaande kerntechnologieën

Ons voorstel voor 2015 - 2018

- Voor publieke en private stakeholders en kennispartners zijn we strategisch partner om doorbraken te realiseren naar een toekomstbestendig, toegankelijk en betaalbaar gezondheidszorgsysteem waarbij (betere) predictie, preventie, participatie en personalisatie (de 4 P's) centraal staan.
- Voor het bedrijfsleven en de gezondheid- en zorgsector spelen we een verbindende rol. Samen met het bedrijfsleven ontwikkelen we nieuwe producten en diensten op het gebied van ICT, voeding, geneesmiddelen en medische technologie. Samen met de zorgverleners implementeren we deze nieuwe innovaties in de veranderende omgeving van de gezondheidszorg.
- Voor de ministeries van SZW en VWS en voor de decentrale overheden zijn wij strategische partner voor het behoud van een gezonde en vitale maatschappij met burgers, werknemers, patiënten en consumenten die gezond opgroeien en gezond, vitaal, inzetbaar blijven in werk en maatschappij.

3. Van veelsoortige dreigingen naar beheersbare risico's

Veiligheid is een primaire voorwaarde voor welzijn en economische ontwikkeling. Angst en bedreiging beperken onze handelingsvrijheid.

De transitie

Het moderne conflict heeft vele fysieke en virtuele gezichten. Burgeroorlogen, vredesoperaties, terrorisme, piraterij, misdaad en cybercrime kennen geen grenzen meer. Noch die van staten, noch van een fysieke en/of virtuele werkelijkheid. En daar waar de fysieke veiligheid in Nederland is toegenomen, hebben veel vormen van onveiligheid zich verplaatst naar het cyberdomein. In de open economie van een ogenschijnlijk veilig land maakt de veelheid van risico's ons kwetsbaar. Interne of maatschappelijke veiligheid en externe veiligheid ofwel defensie raken zo steeds meer verweven. Operationeel vertaalt zich dit in toenemende mate in de drie-eenheid van defensie, diplomatie en ontwikkeling. In het civiele domein van de politie, veiligheidsregio's en andere diensten (veiligheidsdiensten, operationele diensten, parate diensten, hulpverleningsdiensten) uit het zich onder meer in civiel-militaire samenwerking en inzet van *dual use* technologie. Dit alles in het besef dat 100% veiligheid een illusie is en dat ook de balans tussen veiligheid en privacy aandacht behoeft.

De bijdrage van TNO

Wij hebben kennis en faciliteiten voor:

- Optreden, operaties en crisisbeheersing
- Informatie en communicatie
- Bescherming, wapens en uitrusting
- Mensen en organisaties
- Systemen en '*systems of systems*'.

De rol van TNO

Een hoogwaardige krijgsmacht, een politie die op al haar taken berekend is, en bedrijven en burgers die veiligheid vragen: technologie en innovatie maken het verschil. TNO doet onderzoek gericht op de gevraagde transitie in defensie en veiligheid. Hierbij ligt de nadruk op effectiviteit, bescherming, flexibiliteit en betaalbaarheid, en maken we veel gebruik van *concept development and experimentation* (CD&E). Van pure data en informatie gaan we naar duiding en informatiegestuurd optreden, van bemande systemen naar onbemande en van defensieve naar offensieve cybercapaciteiten. Nieuwe materialen zorgen voor een revolutie in bescherming en sensoriek. Van eigenstandig optreden gaan we naar samenwerken, met mensen, systemen en andere organisaties. We zien een toenemende betrokkenheid van burgers. En als laatste: bij alle hoogwaardige technologie staat in defensie- en veiligheidsoperaties de mens toch centraal. Veel technologie en kennis van TNO komen hier samen: van wapens en platforms, uitrusting en materialen, sensoren en ICT, samenwerking en gedrag. Dit leidt tot innovaties en borduurt voort op een lange traditie in alle domeinen van externe en interne veiligheid.

De defensierol van TNO en de relatie met het ministerie van Defensie gaan decennia lang terug. Ook in het maatschappelijke veiligheidsdomein zoekt TNO met haar stakeholders bij de overheid – het ministerie van Veiligheid en Justitie, de nieuwe nationale politie, de veiligheidsregio's en andere – een strategisch partnerschap. Dat zal mede de verdere ontwikkelingen op dit gebied bepalen.

Kerntechnologieën

- Operationele analyse en simulatietechnologie
- Informatie- en communicatietechnologie en *cyber security*
- Sensortechnologie
- Geavanceerde materialen voor sensoren en bescherming
- Biochemie en energetische materialen
- Robotica en kunstmatige intelligentie
- Menselijk gedrag en prestaties, training en opleiding
- Complexe systemen en organisaties.

Ons voorstel voor 2015 - 2018

- Voor het ministerie van Defensie zijn we strategisch partner met unieke defensiespecifieke kennis en faciliteiten
- Wij ontwikkelen technologie voor een kleinere krijgsmacht met veel impact
- Wij helpen veiligheidsorganisaties en bedrijven met toegepast onderzoek.

4. Van knelpunten door urbanisatie naar vitale stedelijke regio's

Verdere urbanisatie en concurrentie tussen regio's vraagt om vernieuwen en versterken van stedelijke functies, de bereikbaarheid en de fysieke omgeving zodat leefbaarheid en aantrekkelijkheid voor inwoners en bedrijven verbeteren op een kostenefficiënte wijze.

Vitale, concurrerende stedelijke gebieden vormen economisch sterke centra en een stimulans voor innovatieve bedrijvigheid en mensen die de initiatieven nemen en de ontwikkelingen dragen, zoals creatieve ondernemers, bekwame vaklui, hoogopgeleide kenniswerkers en verbindende bestuurders. Hier ligt een cruciale factor in de positionering van Nederland naar de toekomst: de stedelijke gebieden verder ontwikkelen, onderhouden en benutten zodat ze aantrekkelijk zijn qua wonen, werken, transport, zorg, en andere *services* op hoog niveau. In een tijd met beperkte middelen vraagt dit om slimmere aanpak en oplossingen voor duurzaam ontwerp, onderhoud en benutting.

De bijdrage van TNO

Wij hebben kennis en faciliteiten voor:

- Milieu en verkeersveiligheid
- Verkeersnetwerken, -systemen en logistiek
- Intelligente transportsystemen inclusief *automotive*
- Gebouw- en voertuiggeïntegreerde waarnemingssystemen
- Levensduur gebouwen & infrastructuur
- Energie en materialen in de gebouwde omgeving
- *Human factors*
- ICT infrastructuren en toepassingen

De rol van TNO

Nederland concurreert als sterk verstedelijkte en hoogwaardige regio met vergelijkbare gebieden binnen en buiten Europa. TNO doet onderzoek, initieert en ondersteunt ontwikkelingen die de aantrekkelijkheid als vestigingsland voor bedrijven en de bijbehorende kenniswerkers versterken. Hiervoor leveren we kennis aan de overheid voor beleidvorming, maar leveren we ook technologie aan de

industrie voor oplossingen. Dit levert diensten en producten die ook buiten Nederland worden afgenomen.

We leggen de nadruk op hoogwaardige, *connected* mobiliteitssystemen, multimodale netwerken en slimme gebouwen en infrastructuur. We maken gebruik van grote hoeveelheden data om prestaties van vitale stedelijke functies en milieu te monitoren en geven advies hoe hiermee te sturen en de middelen beter te benutten. We gebruiken daarbij data gegenereerd door mensen, voertuigen, gebouwen en infrastructuur. Data die de basis vormen voor geïntegreerde modellen die ons, beleidsmakers en de industrie in staat stellen vitale functies beter te sturen, stedelijke gebieden beter en flexibeler te ontwerpen en de levensduur van gebouwde omgeving en infrastructuur beter te voorspellen en te optimaliseren. Doorbraken op het gebied van materialen, voertuigintelligentie en sensortechnologie vormen daarvoor belangrijke fundamenten. Daarmee draagt TNO bij aan stedelijke regio's met een sterkere concurrentiepositie en geven wij inhoud aan het begrip 'Smart City'.

Kerntechnologieën

- *Advanced materials* en *-components*
- Sensoren, sensornetwerken en regelsystemen en communicatietechnologie
- Beslissingsondersteunende *Tools & Systems* in ontwerp en gebruik
- Veiligheid, prestatie en duurzaamheid van gebouwen, infrastructuur, voertuigen, verkeer
- Milieukwaliteit
- *Human Factors*
- Informatieontsluiting,-koppeling en -presentatie.

Ons voorstel voor 2015 – 2018

- Voor het ministerie van Infrastructuur en Milieu zijn we strategisch kennispartner met technologie en modellen op het gebied van bouw en infra, milieu en duurzaamheid, mobiliteit en logistiek en informatie en gedrag. Hiermee geven we invulling aan de kennisagenda's van dit ministerie.
- Wij richten ons op het versnellen van de mogelijkheden die innovatie biedt om stedelijke regio's te versterken qua leefomgeving, bereikbaarheid en concurrentiekracht. Het toepassen van nieuwe ICT mogelijkheden speelt hierbij een belangrijke rol.
- Wij ontwikkelen sensor, analyse en modelleringstechnieken om de milieu en duurzaamheids-kwaliteiten van de leefomgeving te monitoren en te voorspellen, alsmede de impact op de mens.
- Wij ondersteunen de overheid en het bedrijfsleven met kennis en informatie over de leefomgeving om hun processen te verbeteren en om aan hun wettelijke verplichtingen te voldoen.
- Voor overheid en bedrijfsleven ontwikkelen we technieken en systemen om de CO2 emissies en het energie gebruik in gebouwen, de infrastructuur en het mobiliteitssysteem te reduceren.
- Om onderhoudskosten van bestaande gebouwen en infrastructuur te verlagen ontwikkelen we methoden, materialen en systemen. Daarnaast ontwikkelen we gebouw- en infrastructuurgeïntegreerde technieken en informatiesystemen om constructies gedurende hun levensduur te monitoren en te verbeteren.

5. Van conventionele bronnen naar duurzame energiesystemen

Makkelijk winbare fossiele energiebronnen worden schaars en zijn schadelijk voor milieu en klimaat. Wereldwijd is er een transitie naar een lokale, betrouwbare, betaalbare en duurzame energievoorziening.

Wereldwijd worden de fossiele energievoorraden olie en gas schaarser. Nieuwe technologie maakt het mogelijk om ook oorspronkelijk niet of moeilijk te winnen energievoorraden te ontginnen. Fossiele brandstoffen hebben echter een ongewenste impact op milieu en klimaat. In de toekomst moeten we dan ook overschakelen naar een duurzame energievoorziening.

De fossiele brandstoffen die voorlopig nog nodig zijn, zullen zo veilig en duurzaam mogelijk gewonnen moeten worden. Om het CO₂-gehalte in de atmosfeer niet te ver op te laten lopen zal het de komende decennia nodig zijn om deze in de bodem op te slaan of beter nog: nuttig te gebruiken. De energievoorziening van de toekomst zal naar verwachting bestaan uit een complex systeem van lokale energiesystemen met duurzame bronnen van energie zoals zonne-energie, windenergie en/of geothermie. Voor deze energietransitie zijn zeer vele grensverleggende technische, economische en sociale innovaties noodzakelijk.

De bijdrage van TNO

Wij hebben kennis en faciliteiten over:

- Exploratie en productie van olie en gas
  - Gastecnologie en LNG
  - Scheiding, gebruik en opslag van CO₂
  - Duurzame energiebronnen: *solar* en geothermie
  - Smart grids, inclusief nieuwe businessmodellen
  - Energieopslagsystemen
  - De opbouw, eigenschappen en gebruiksmogelijkheden van de Nederlandse ondergrond en van in deze ondergrond voorkomende bodemschatten
- Samen met ECN stemmen wij onze kennis en faciliteiten af om er voor te zorgen dat deze complementair zijn.

De rol van TNO

Met technologie en kennis ondersteunt TNO het bedrijfsleven met het op verantwoorde wijze opsporen en winnen van olie en gas in extreme omstandigheden onder water of uit complexe geologische aardlagen; grote diepe, hoge druk en extreme temperaturen. Daarnaast zetten wij onze kennis en technologie in op de ontwikkeling van systemen voor het genereren van duurzame energie uit zonnekracht en aardwarmte, op de ontwikkeling van slimme, lokale duurzame energiebronnen, op de lokale opslag van energie en op de scheiding, gebruik en opslag van CO₂. Wij passen onze kennis internationaal toe. We leveren oplossingen bestaande uit onverwachte combinaties door de inzet van ons multidisciplinair kennisportfolio. Steeds opnieuw gericht ingezet om oplossingsrichtingen te creëren met een combinatie van beleidsadvisering en technologische vernieuwingen in de industrie en energiesector.

Tenslotte zorgt TNO, als Geologische Dienst van Nederland, voor het beheer van informatie en kennis van de Nederlandse ondergrond en in deze ondergrond voorkomende natuurlijke bestaansbronnen, ten behoeve van een efficiënt en duurzaam gebruik en beheer van de Nederlandse bodem en ondergrond.

Kerntechnologieën

- *Fluid dynamics en Gas treatment*
- *Process & instrumentation development*
- *Geo energy, geo modelling en geo ICT*
- *Solar systems and advanced materials*
- *Information & communication technology*
- *Human behavior and business modelling*
- *Modelling energy systems*

Ons voorstel voor 2015 - 2018

- Wij ontwikkelen methoden en technieken voor de exploratie, transport en productie van olie en gas en het scheiden, gebruik en opslag van CO₂.
- Voor slimme lokale duurzame energiesystemen ontwikkelen wij technieken en kennis.
- Wij positioneren Nederland als kennisexporteur van innovatieve energieoplossingen.
- Wij beheren, op een innovatie wijze, informatie en kennis van de Nederlandse ondergrond en maken deze beschikbaar voor de Nederlandse maatschappij.

4 ...met een innovatierol voor TNO...

TNO heeft een vitale rol in de acceleratie van de vijf transities die nooit op zich staan en niemand alleen op kan eisen. Wij innoveren dan ook altijd in coöperatie met bedrijven, kennisinstellingen en overheden. En omdat het dynamische innovatielandschap om kwaliteit, snelheid en flexibiliteit vraagt, kiezen wij voor verschillende innovatierollen. Wij initiëren innovaties als partner in publiek-private samenwerkingen vanuit de rol van *Innovation Catalyst* en brengen deze verder naar de markt en toepassing via contractonderzoek als *Innovation Factory* en *Valorization Incubator*. In een aantal gevallen doen wij dit vanuit een specifieke taak die door de overheid aan TNO is toegekend (de 'taakrol'), waaronder onze strategische partner het Ministerie van Defensie en de Geologische Dienst Nederland.

Verskillende rollen, gescheiden in financiering, met allemaal een eigen focus, gericht op behoeften uit de overheid, kennisinstellingen en het bedrijfsleven. Rollen die niet zonder elkaar kunnen en alle relevant zijn in het innovatielandschap.

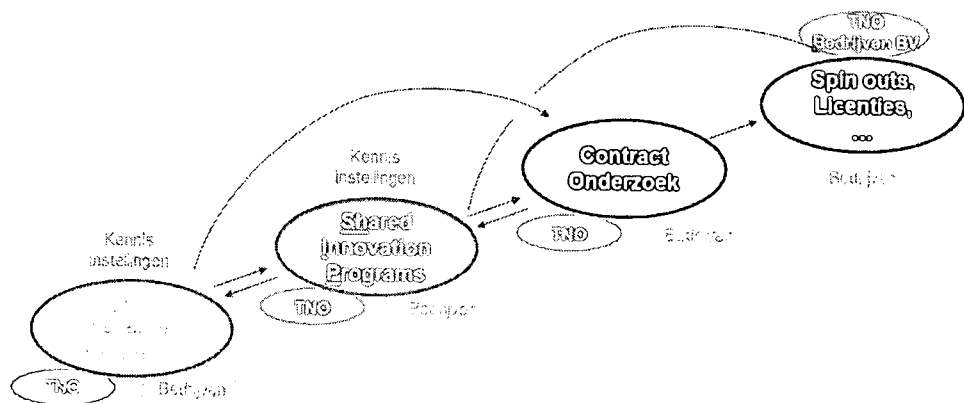
TNO in publiek-private samenwerkingen: Innovation Catalyst

De Nederlandse kenniswereld werkt steeds intensiever samen. Kennis ververst sneller en internationale concurrentie dwingt ons kennis sneller toe te passen. Alleen daarom al is samenwerking met de universiteiten en het bedrijfsleven van groot belang voor TNO, zowel nationaal als internationaal. Bovendien geloven wij dat we door samenwerking meer snelheid creëren. De vijf transities bevatten ieder voor zich een set aan complexe vraagstukken, zijn stuk voor stuk maatschappelijk urgent en vragen om actie. Niemand kan dat alleen, niet qua kennis en niet qua financiële omvang en risico.

Het kan alleen in samenwerking tussen krachtige en kansrijke (inter)nationale publieke en private partijen, in de zogenaamde Gouden Driehoek van overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen. Zo creëren we tegelijkertijd massa, focus en snelheid voor internationale zwaartepunten in innovatie die regionale clusters kunnen versterken. Zo trekken we ook weer nieuwe investeringen aan.

Deze rol noemen we *Innovation Catalyst* en we zien deze rol als leidend voor TNO in de komende periode. TNO bouwt aan innovatie-ecosystemen en creëert in programmatische samenwerking met bedrijven en overheden oplossingen en versnellers in en voor de vijf transities. De oplossingen leiden tot wereldwijde *business* voor Nederlandse bedrijven omdat ze ook op veel plekken elders in de wereld toepasbaar zijn.

Als *Innovation Catalyst* stimuleren we pre-competitieve samenwerking tussen bedrijven, universiteiten, toegepaste kennisinstellingen en overheden in innovatietrajecten met een groot risico, waarin resultaten door de deelnemende partijen met elkaar gedeeld worden.

Onze rol start met een kennispositie die waarde toevoegt aan onze partners en klanten. Daarvoor doet TNO onderzoek naar technologieën die nog in een relatief vroeg stadium van ontwikkeling zijn. Technologieën die grote kansen bieden om op termijn industrieel leiderschap en maatschappelijke doorbraken in meerdere toepassingsdomeinen te bereiken. Deze *Early Research Programs* (ERP's) zijn gericht op het versterken van de kennisbasis en zijn gekoppeld aan een toepassingsgebied waar een "eerste landing" van de nieuwe kennis wordt verwacht. Dit kan zijn in *Shared Innovation Programs* (ShIP's) of in contractonderzoek en uiteindelijk in nieuwe bedrijven direct in de markt of als tussenstap bij TNO Bedrijven B.V.. TNO werkt zowel in deze *Early Research Programs* als in de *Shared Innovation Programs* samen met nationale en internationale kennispartners, universiteiten, bedrijven en zusterorganisaties zoals in TO2.

Belangrijke gebieden voor kennisontwikkeling voor TNO zijn:

- Het ontwerpen en produceren van (nano)materialen en (hightech) systemen door assemblage vanaf vrijwel atomaire schaal. Dit biedt geheel nieuwe ontwerprijheden en eigenschappen bij minimaal materiaalgebruik, bijvoorbeeld voor energieconversie en -opslag, coatings en unieke complexe producten.
- Het benutten van nieuwe fysische eigenschappen, zoals negatieve brekingsindex en stabiele kwantumverstrengeling voor hightech instrumenten en sensoren met ongekende nauwkeurigheden.
- Nieuwe modellen voor de complexe samenhang tussen sociaal gedrag en omgevingsfactoren en de effecten van interventies, ter verhoging van veerkracht en aanpassingsvermogen van organisatie, gemeenschap en maatschappij bij natuurlijke of menselijke verstoringen.
- Het ontrafelen van de biologie van weerbaarheid en veerkracht op het niveau van cellen, weefsels en organen met inzet van mens op een chip meetsystemen en modellering, om individugericht gezondheid te ondersteunen.
- Het ontwerpen van chemische processen met extreem lage energiebehoefte en hoge specificiteit door modellering, fysische manipulatie op moleculaire schaal en unieke procesomstandigheden (bijvoorbeeld micro-/nanoreactoren).
- Schaalbare ICT-architecturen om de enorme hoeveelheden data, *Big data*, *real time* te vergaren, te analyseren en tot zinvolle informatie te brengen voor een grote diversiteit aan gebruikers.
- Nieuwe, krachtige modellen gekoppeld aan ICT en *real life data*

(sensornetwerken) voor veel intelligentere en doelmatiger informatievoorziening in domeinen als leefomgeving, exploratie & productie, onderhoud, verkeer en vervoer en veiligheid.

Eventuele behoefte aan grootschalige onderzoeksfaciliteiten zullen uit deze kennisgebieden voortvloeien.

In de veelal meerjarige *Early Research Programs* en *Shared Innovation Programs* investeren wij alle financiële middelen die door de overheid aan TNO ter beschikking worden gesteld voor deze doeleinden. Economische contributie, impact en het oplossen van maatschappelijke vraagstukken gaan hier hand in hand. TNO streeft er naar om in 2018 twintig grote *Shared Innovation Programs* ontwikkeld te hebben.

De programma's hebben een specifiek toepassingsdomein, de opgebouwde kennis kan daarna ook in andere domeinen toegepast worden. Onze oplossingen die wij in verschillende ontwikkelstadia beschrijven en aanbieden worden wereldwijd toegepast door de bedrijven die onze kennis en innovaties afnemen. Het creëert de beste kansen voor internationaal toptalent.

De programma's zijn gebaseerd op open innovatie. Ze hebben als doel kennis breed toe te laten passen door alle deelnemers aan het programma. Het open karakter zorgt er voor dat ontwikkelde kennis ook aan nieuwe toetreders beschikbaar kan komen en in andere programma's en projecten buiten het programma ingezet kan worden. Zo scheppen wij de voorwaarden dat de kennis zo breed mogelijk kan worden toegepast op een voor de deelnemers profijtelijke wijze, steeds gericht op gewenste innovaties.

TNO in contractonderzoek: Innovation Factory

Wij versterken de innovatiekracht van private en publieke partijen met op maat gesneden contractonderzoek. Zo brengen we kennis snel naar de markt omdat deze direct bruikbaar is. De innovatievragen van de klant zijn hierbij leidend en sluiten aan op de erkende kennisposities van TNO. Het is belangrijk dit economisch potentieel te verzilveren in de vorm van contractonderzoek omdat zo kennis direct wordt ingezet voor verbetering van de concurrentiekracht van de bedrijven of maatschappelijk nut. We beschouwen daarom contractonderzoek als een belangrijke pijler voor valorisatie. Contractonderzoek heeft vaak een sterk competitief karakter voor de opdrachtgever. Dit werk wordt volledig door de opdrachtgever betaald, bevat dan ook geen overheidsfinanciering, en is een belangrijke erkenning voor onze kennispositie.

In contractonderzoek worden onze opdrachtgevers eigenaar van de opgeleverde producten, prototypes en andere uitvoeringen. De richtlijn hierbij is dat zij twee jaar lang een exclusief gebruiksrecht krijgen op ontwikkeld intellectueel eigendom binnen het gebied van de opdracht. Op die wijze kan een opdrachtgever een voorsprong opbouwen op de markt. Tegelijkertijd kan TNO deze kennis op andere gebieden inzetten zodat er optimaal gebruik van wordt gemaakt voor Nederland.

TNO Bedrijven B.V.: Valorization Incubator

TNO Bedrijven B.V., een volle dochter maar volledig onafhankelijk opererend van TNO, heeft een belangrijke rol in het valoriseren en toepassen van kennis. Daar waar kennis op de plank blijft liggen, creëert TNO Bedrijven B.V. impact door deze kennis tegen een marktconforme prijs over te nemen en hiermee *spin outs* en *spin offs* op te zetten; nieuwe bedrijven die ontstaan vanuit TNO. Zij creëert op deze wijze waarde door kennis met privaat geld en externe partners te valoriseren waar

andere partijen dat nog niet zelfstandig kunnen of willen. Waar mogelijk en gewenst doet TNO Bedrijven B.V. dat ook voor andere kennisinstellingen. Zij zoekt mede-investeerders om op deze wijze juist bedrijvigheid te starten waar deze bedrijven er nog niet zijn.

Vanuit bijvoorbeeld de grote programma's waarin TNO deelneemt als *Innovation Catalyst* spot TNO Bedrijven B.V. actief welke kennis zij snel tot nieuwe bedrijvigheid kan brengen. Het gaat hier om onderwerpen waarbij risicodragende businessmodellen de sleutel tot succes zijn. Zodra een *business case* kansrijk is en het onderwerp niet door onze reguliere klanten wordt geadopteerd, stopt de publieke financiering en kan TNO Bedrijven B.V. de rol van *venturing* oppakken. Ze verwerft privaat, extern kapitaal en brengt de valorisatie tot stand in het bestaande bedrijf of in een nieuw op te richten vennootschap. Concreet betekent dit bijvoorbeeld dat TNO Bedrijven B.V. een activiteit van TNO koopt, deze activiteit gereed maakt voor verzelfstandiging en na verloop van tijd weer verkoopt. De opbrengst hiervan wordt geïnvesteerd in nieuwe activiteiten als een *revolving fund*.

TNO en haar toegewezen taken

Voor het Ministerie van Defensie en als Geologische Dienst Nederland vervult TNO een speciale innovatierol. Gedelegeerd vervult TNO kennisintensieve en innovatieve overheidstaken. In deze 'taakrol' houdt TNO een kennisinfrastructuur met expertise, capaciteit en faciliteiten in stand en zijn de vraaggestuurde onderzoeksprogramma's voor de lange termijn vastgelegd. Afhankelijk van de behoefte wordt het portfolio bijgesteld. Als onderdeel van de strategische relatie met het Ministerie van Defensie treedt TNO als overheidsvertegenwoordiger op in de internationale defensiesamenwerking. In totaal omvat het partnership van TNO voor Defensie verder ook samenwerking met het bedrijfsleven en andere kennisinstellingen in de Gouden Driehoek, naast innovatief contractonderzoek voor Defensie zelf en voor partijen in binnen- en buitenland.

Ook met het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid maken wij afspraken over een dergelijk kennisintensieve en innovatieve rol. Ook hier worden bij de uitvoering publieke en private stakeholders betrokken.

5 ... vanuit verschillende invalshoeken.

5.1 TNO & TO2

De toegepaste onderzoeksinstellingen Deltares, Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN), Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium (NLR), Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO), Marin en TNO vormen samen TO2. Iedere partner binnen deze samenwerking heeft een eigen inhoudelijke focus en is complementair aan de overige partners. Iedere partij heeft eigen onderzoeks- en testfaciliteiten die gericht zijn op die kernactiviteiten.

TO2 heeft een gezamenlijke strategie opgesteld waarin de focus ligt op kennisdeling, efficiënt gebruik maken van elkaars faciliteiten en capaciteiten en samenwerking op *crossovers* met andere partijen. Ook wordt gewerkt aan een meer uniforme werkwijze en condities zodat voor klanten en partners samenwerking met meerdere TO2 partijen eenvoudiger wordt.

5.2 TNO & MKB

Nederland is een uitgesproken land van middelgrote en kleine bedrijven (MKB). TNO ondersteunt graag het MKB met een innovatief profiel. De 100.000 bedrijven die technologie ontwikkelen en toepassen hebben onze bijzondere belangstelling. Evenals de 15.000 koplopers binnen de vijf transities en topsectoren. TNO heeft bijzondere aandacht voor het MKB omdat daar de grootste groei in werkgelegenheid is te verwachten. Voor hen is er een speciaal team dat deze ondernemers helpt de kennis te ontsluiten. Onze ambitie is om het MKB partner te laten zijn in *Shared Innovation Programs* en EU projecten. Daarnaast is het MKB soms klant en soms leverancier.

Wij hebben specifieke instrumenten gericht op het MKB. 'Technologie zoekt ondernemer' is het instrument gericht op kennisoverdracht. Hierin presenteren wij onze technologie aan het innovatieve MKB wat hen op ideeën brengt voor nieuwe producten of productiemethoden. Andere instrumenten waarin we specifiek met het MKB samenwerken zijn de Technologieclusters en Branche Innovatie Agenda's. Door deze intensieve samenwerking met MKB Nederland, brancheorganisaties, Syntens en de hogescholen, willen wij het bereik onder het MKB vergroten en de drempel naar impactvolle innovaties verlagen.

5.3 TNO & Defensieonderzoek

Om de ambities voor de Nederlandse krijgsmacht te realiseren moet Defensie structureel in staat zijn haar militaire capaciteiten te innoveren. Dat vraagt om wetenschappelijke ondersteuning op een groot aantal kennis- en technologiegebieden. Een deel daarvan is zo defensiespecifiek dat het ministerie zelf moet zorgen dat zij beschikbaar komen. Omwille van de synergie en efficiency vindt het leeuwendeel van het defensieonderzoek in Nederland al sinds 1947 plaats bij TNO. Dit strategisch partnerschap, waarbinnen TNO voor defensiespecifieke expertisegebieden optreedt als *single-source knowledge provider*, vormt de hoeksteen van de relatie tussen TNO en Defensie. Het defensieonderzoek bij TNO en de bestuurlijke aansturing van het 'Defensiedeel' van TNO door de Raad voor het Defensie Onderzoek (RDO) zijn verankerd in de TNO-wet. Binnen TNO vormt dit Defensiedeel een aparte entiteit met eigen jaarrekening, vermogen en reserves en met eigen infrastructuur.

De kennisbehoefte van Defensie ontwikkelt zich voortdurend en de kennisportfolio bij TNO wordt daarom periodiek geactualiseerd. Uniciteit, breedte versus diepgang, excellentie en vernieuwing spelen daarbij alle een rol. Voorafgaand aan de nieuwe strategieperiode wil Defensie samen met TNO en haar andere kennispartners opnieuw een dergelijke 'herijking' doorvoeren. De uitkomsten hiervan werken vanaf 2015 door in het Defensiedeel van TNO.

Werk voor andere opdrachtgevers in het defensie- en veiligheidsdomein verbreedt en verdiept de defensiekennisbasis en houdt haar voor Defensie betaalbaar. Dit is integraal onderdeel van het Defensie-TNO businessmodel. Het helpt TNO ook om de rol van kennismakelaar te vervullen, zowel naar de rest van TNO als naar kennisinstellingen, overheden en bedrijven in binnen- en buitenland. Als onderdeel van zijn 'taakrol' verkrijgt het Defensiedeel van TNO veel kennis uit intergouvernementele samenwerking met buitenlandse defensie ministeries. Van cruciaal belang daarbij is dat TNO geloofwaardig blijft in de rol als overheidsvertegenwoordiger en *trusted partner* van Defensie. Dit vereist een herkenbare eigen plaats van het Defensiedeel binnen TNO. Het legt ook beperkingen op aan de landen en opdrachtgevers waarvoor het Defensiedeel werkt. Dit laatste verhindert niet dat buitenlandse opdrachten al jaren een substantieel deel van de portefeuille uitmaken.

De rol van TNO voor Defensie houdt een natuurlijke symbiose in van de taakrol, samenwerking met bedrijven in de Gouden Driehoek, en directe opdrachten voor Defensie en derden. *'Pooling & sharing'* van middelen en faciliteiten is een groeiende trend én financiële noodzaak. In de topsectoren werkt TNO met Defensie aan de aansluiting van het defensieonderzoek bij het nationale innovatiebeleid. Defensie kan daardoor haar innovatie doelen beter verwerklijken. Ook in Europese programma's zijn voor Defensie multipliers te realiseren. *Dual use* technologie vormt daarbij een verbinding tussen de defensie- en veiligheidssector. Investerings in defensietechnologie vinden toepassing voor politie en veiligheidsregio's en omgekeerd dragen civiele kennisinvesteringen bij aan de vitaliteit van de defensiekennis. Defensie stemt daartoe nauw af met de ministeries van Veiligheid & Justitie en Economische Zaken.

5.4 TNO & Topsectoren en Maatschappelijke thema's

Door vraagsturing beïnvloeden bedrijven, overheden en maatschappelijke organisaties de onderzoeksactiviteiten van de toegepaste kennisinstellingen en de universiteiten. Dit gebeurt op negen topsectoren en vijf maatschappelijke thema's. De verwachting is dat hiermee de private bijdrage aan de publieke kennisinvesteringen zal toenemen en er zo meer en betere innovaties zullen ontstaan. Bij onze inzet op de topsectoren zullen wij dit commitment van stakeholders in belangrijke mate laten meewegen.

De innovatieagenda's van de Gouden Driehoek beschrijven belangrijke onderwerpen voor deze samenwerking. TNO, de overige TO2 partners en NWO faciliteren in het opstellen van deze innovatieagenda's.

Met de topsectoren en op de maatschappelijke thema's zijn Vraaggestuurde Programma's afgesproken. De innovatieagenda's van de topsectoren en de strategische kennisagenda's van de departementen zijn het vertrekpunt voor deze vraaggestuurde programma's. Dit zijn (bij voorkeur) publiek-private meerjarige onderzoeksprogramma's waarin de meerwaarde van onze rol tot uiting komt. Een vorm waarin dit beslag krijgt zijn de *Shared Innovation Programs* van TNO waarvan

het Holst Centre een klinkend voorbeeld is. Hier werkt TNO samen met het Vlaamse Imec en diverse bedrijven. Samen ontwikkelen wij technologie voor onder meer *Wireless Autonomous Sensors* en *Flexible Electronics*.

Transitie	Topsector								
	Tuinbouw en uitgangsmaterialen	Water	Agri & food	Life Sciences & Health	Chemie	Energie	High Tech Systemen en Materialen	Logistiek en Mobiliteit	Creatieve Industrie (ICT)
Van economische stagnatie naar groei in hoogtechnologische industrie.		X*		X	X		X		X
Van ziekte en zorg naar gezondheid en gedrag.			X*	X	X		X		X
Van veelsoortige dreigingen naar beheersbare risico's ¹ .		X					X		X
Van knelpunten door urbanisatie naar vitale stedelijke regio's.	X*	X*				X	X	X	X
Van conventionele bronnen naar duurzame energiesystemen.						X*			X

¹Maatschappelijke veiligheid is in het Bedrijvenbeleid van Economische zaken als doorsnijndend thema aangemerkt.

*In samenwerking met DLO

**In samenwerking met Marin

***In samenwerking met Deltares

****In samenwerking met ECN

Transitie	Maatschappelijk Thema				
	Duurzame leefomgeving	Maatschappelijke veiligheid	Defensie	Arbeid en Gezondheid	Geologische Dienst Nederland (DINO)
Van economische stagnatie naar groei in hoogtechnologische industrie.	X	X	X		
Van ziekte en zorg naar gezondheid en gedrag.				X	
Van veelsoortige dreigingen naar beheersbare risico's.		X	X		
Van knelpunten door urbanisatie naar vitale stedelijke regio's.	X	X			
Van conventionele bronnen naar duurzame energiesystemen.	X				X

5.5 TNO & NWO

In de opbouw van nieuwe kennis voor oplossingen in de transities is samenwerking met universiteiten evident. Met NWO en afzonderlijke universiteiten wordt gewerkt aan een afgestemde of gezamenlijke programmering op onder andere de vraagstukken in de topsectoren. Dit geldt in het bijzonder voor de samenwerking in de *Shared Innovation Programs*. TNO stimuleert ook uitwisseling van kennis tussen haar medewerkers en die van de universiteiten en heeft circa 60 deeltijdhoogleraren in dienst.

5.6 TNO & Horizon 2020

Op 1 januari 2014 is het nieuwe kaderprogramma voor Europees onderzoek van start gegaan: Horizon 2020. Doel ervan is via excellent onderzoek de concurrentiekracht van het bedrijfsleven te versterken en maatschappelijke issues aan te pakken. Gericht op economische groei en meer welzijn. Het programma heeft een budget van € 75 miljard en duurt zeven jaar. TNO ziet grote kansen voor het Nederlandse bedrijfsleven hiervan te profiteren. Ook in de voorganger van Horizon 2020, het zevende kaderprogramma (KP7), speelde TNO een prominente rol samen met bedrijven en andere kennisinstellingen. De opdracht die TNO zich stelt is om ook in Horizon 2020 deel te nemen in projecten die er toe doen. Via dit programma wil TNO kennis die hierin door onderzoeksinstituten in samenwerking met het bedrijfsleven wordt ontwikkeld naar ons land halen. Zo vormt TNO een brug tussen Europees onderzoek en de kennisinfrastructuur en het bedrijfsleven in Nederland.

Transitie	Horizon 2020							
	Health, demographic change and well-being	Food security, sustainable agriculture and forestry, marine and maritime and inland water research and the bio-economy	Secure, clean and efficient energy	Smart, green and integrated transport	Climate action, environment, resource efficiency and raw materials	Europe in a changing world - inclusive, innovative and reflective societies	Secure societies - protecting freedom and security of Europe and its citizens	Competitive Industries
Van economische stagnatie naar groei in hoogtechnologische industrie.		X		X	X			X
Van ziekte en zorg naar gezondheid en gedrag.	X	X				X		
Van veelsoortige dreigingen naar beheersbare risico's.							X	
Van knelpunten door urbanisatie naar vitale stedelijke regio's.	X			X	X			
Van conventionele bronnen naar duurzame energiesystemen.			X	X	X			

TNO wil de komende periode haar samenwerkingen intensiveren met andere Europese toegepaste kennisinstellingen (*Research and Technology Organisations, RTO's*). Horizon 2020 biedt een uitstekende basis om met de beste Europese kennisinstellingen te werken aan oplossingen voor de uitdagingen van vandaag en morgen.

Afstemming en samenwerking met onze collega's in Europa in *joint programs* vergroot de synergie tussen nationale en internationale onderzoeksprogramma's waar het Nederlandse bedrijfsleven van kan profiteren.

De keuzes aan welke programma's en projecten van Horizon 2020 TNO deelneemt, worden vooral bepaald door de vijf transitie waar wij ons op richten. Het is onze ambitie om daarbij het Nederlandse MKB intensiever te betrekken.

Smart specialisation, onderdeel van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling, biedt een goede basis om regionale specialisatie binnen Europa verder te ontwikkelen zoals dat nu al gebeurt in de hightech regio Eindhoven of rond Utrecht met duurzaam leven en wonen. Gevolg daarvan is dat RTO's in hun land niet langer alle kennisgebieden afdekken maar er excellente specialismen in bepaalde Europese regio's ontstaan. Doordat de RTO's hun onderzoek onderling beter afstemmen in *joint programs* gericht op *smart specialisation* zijn voor het bedrijfsleven snellere en betere resultaten te realiseren.

5.7 TNO & Internationalisering

De concurrentiepositie van Nederland speelt zich af in internationale context en vraagt om kennis van wereldklasse. TNO is internationaal actief om twee redenen:

- Versterken van onze kennisbasis door samen te werken met de internationale top.
- Creëren van voordelen voor het Nederlandse bedrijfsleven door participatie in consortia.

Deze internationalisering versterkt de mondiale kennispositie van Nederland en is noodzakelijk voor voldoende kritische massa voor TNO om in de wereldtop mee te draaien.

In deze strategie wil TNO grote meerjarige *Shared Innovation Programs* met internationale excellentie opzetten in Nederland en daarmee als een magneet participatie door sterke internationale bedrijven en kennisinstellingen creëren. TNO versterkt hiermee de aantrekkelijkheid van Nederland als vestigingsplaats voor buitenlandse bedrijven en maakt Nederland tot de innovatieve internationale proeftuin voor de wereld op de gekozen onderwerpen.

Ook is TNO actief in het buitenland, zowel in Europa als daarbuiten. Samen met het Nederlandse bedrijfsleven, universiteiten en andere RTO's pakt TNO mondiale kansen op en maakt Nederlandse kennis tot exportproduct. Dat geldt ook voor het werken in contractonderzoek voor buitenlandse overheden en bedrijven, waar mogelijk in samenwerking met lokale organisaties en onderzoekscentra. Doel van deze samenwerkingen is het ontwikkelen en verder toepasbaar maken van nieuwe kennis en technologieën. Dit doen we bijvoorbeeld in volwassen markten zoals Duitsland en de VS, maar ook in opkomende economieën. Een deel van dit onderzoek wordt uitgevoerd in onze branche offices in Aruba en Qatar. Daarnaast vormen deze branche offices 'hubs' voor contacten met respectievelijk Zuid Amerika en het Midden Oosten.

Daarnaast implementeren we met TNO Bedrijven B.V. volwassen technologieën in stabiele groeiemarkten. Hieruit vloeien vaak weer nieuwe onderzoeksopdrachten voort.

5.8 TNO en haar financiën

Ongeveer de helft van de omzet in de vijf transitieën genereren we met onderzoeksactiviteiten die deels of volledig betaald worden met overheidsfinanciering. Dit werk vindt met name plaats in de innovatierol van de *Innovation Catalyst* en in de speciale taken voor de overheid.

De andere helft van de omzet in de vijf transitieën genereert TNO met opdrachten die volledig door opdrachtgevers worden betaald en waar geen overheidsfinanciering

aan wordt besteed. Met name ons werk in de rol van *Innovation Factory* valt hieronder.

Voor de missie en transitie waar TNO voor staat, is de continue ontwikkeling van onze hoogwaardige kennisbasis van cruciaal belang. Het samenspel van specialisten op diverse expertisegebieden leidt vaak tot innovatieve oplossingen. De financiering hiervan staat echter onder druk: de afnemende vaste overheidsfinanciering en slechts gedeeltelijke substitutie met flexibele financiering. Dit maakt het een aanzienlijke opgave om onze kennisbasis actueel, relevant en impactvol te houden en een aantrekkelijke innovatiepartner te zijn. Hierbij gaan we er van uit dat er geen verdere krimp in overheidsfinanciering zal zijn dan in de huidige kabinetsplannen is voorzien en dat de flexibele financiering tijdig beschikbaar zal komen.

Behalve de afnemende overheidsfinanciering vormen ook de krappe en vaak negatieve projectresultaten een financiële uitdaging. De oorzaak daarvan is tweërlei. Enerzijds is het ons op basis van overheids- en EU-regelgeving niet toegestaan om alle kostprijselementen op te nemen in de tarieven. Anderzijds zijn onze kostprijzen op onderdelen aan de hoge kant.

Wij zullen daarom in deze strategieperiode ons verdienmodel herijken en in overleg met de overheid bezien op aanpassingen. Ook zullen we voortdurend onze eigen kostenstructuur kritisch beschouwen en waar mogelijk maatregelen treffen. Daarnaast zullen we de nog verder teruglopende overheidsfinanciering proberen te compenseren door andere financieringsbronnen aan te boren. Naast het bedrijfsleven gaat het daarbij vooral om EU, regionale en lokale fondsen. Wij zullen daarbij maximaal samenwerken in TO2-verband.

We verwachten dat TNO Bedrijven B.V., in de rol van de *Valorization Incubator*, een toenemende bijdrage zal kunnen gaan leveren aan het rendement van het geconsolideerde resultaat van TNO. Dit rendement wordt vervolgens geïnvesteerd in kennisontwikkeling. Ook zullen wij in onderzoeksfaciliteiten blijven investeren. Bij deze investeringen streven we naar een optimale aansluiting bij de faciliteiten van universiteiten, NWO en de andere TO2 partijen.

5.9 TNO & Human Capital

Innovatie ontstaat in de samenwerking tussen de allerbeste specialisten, klanten en partners en in teams van mensen met verschillende perspectieven, kwaliteiten, disciplines en focus. Daarom ontwikkelt TNO in deze periode naast de bestaande competenties waar veel aandacht voor topkennis is, nieuwe competenties zoals coalities bouwen (voor langdurige *Shared Innovation Programs* en voor kortere innovatie projecten), impact gericht programmamanagement, regie voeren over meerdere rollen en disciplines maar ook (internationale) agenda setting.

TNO'ers zijn uitstekende praktijkgerichte onderzoekers of voldoen aan een breed profiel met potentie voor programmamanagement, consultancy of commercie. Beide profielen zijn belangrijk: kennis (*top specialist of integrator*) én het vermogen innovatie in coalities en bij klanten tot stand te brengen. TNO biedt medewerkers een rijke leeromgeving waarin ze veel kansen en mogelijkheden kunnen benutten. Onder meer via onze deeltijdhoogleraren verbinden wij onze topkennis met die van de universiteiten.

TNO is een Nederlandse organisatie die opereert in een internationale kennisarena. Er zal een steeds groter aantal TNO'ers niet-Nederlander zijn. TNO werft in toenemende mate op een internationale markt voor toponderzoekers waardoor steeds meer talenten in internationale teams in Nederland of in het buitenland werken. De organisatie wil deze internationale signatuur versterken en meer mensen uitwisselen. Dit doen wij zo flexibel en wendbaar mogelijk. TNO gaat zich meer richten op een beperkter aantal kernexpertises waardoor andere expertises die in multidisciplinaire projecten nodig zijn, zullen worden ingehuurd of worden betrokken van partners. Omdat kennis steeds sneller ontwikkelt, zullen onze medewerkers ook vaker mee ontwikkelen van het ene naar het andere kennisgebied. Zo ontstaat het vermogen om vraagstukken multidisciplinair te adresseren en komen experts tot onverwachte creatieve oplossingen.

5.10 TNO als vitale organisatie

Maatschappelijk verantwoord ondernemen betekent voor TNO naast het dragen van onze verantwoordelijkheid voor de effecten van ons werk op mens en milieu ook het uitdragen van verantwoordelijkheid naar de markt en maatschappij. Dit doen we door mensen in staat te stellen actief eigen kennis en oplossingen binnen en buiten de TNO organisatie in te brengen. Hiermee maken we de maatschappelijke impact van TNO zichtbaar, geven we aandacht aan duurzame projecten en zijn we voortdurend in dialoog met onze interne en externe stakeholders. Door het ondersteunen van maatschappelijke discussies met feiten en het beoordelen van onze projecten vanuit duurzaamheid en circulariteit zijn we in staat om ook buiten onze eigen organisatie maatschappelijke impact te stimuleren en activeren.

In onze aanpak onderscheiden wij drie pijlers:

- Vitale medewerkers: ondersteuning van medewerkers om onvoorwaardelijk geïnspireerd, geïnteresseerd en creatief duurzame oplossingen te bedenken.
- Vitale organisatie: het sturen van operationele activiteiten richting duurzame oplossingen, *practice what you preach* en het nemen van onze verantwoordelijkheid in de waarde- en innovatieketen.
- Vitale samenleving: door het creëren van impact voor de samenleving en de bijdrage van TNO-projecten aan de duurzame ontwikkeling en het opzetten van maatschappelijke projecten.

Deze drie pijlers beïnvloeden elkaar en vergroten de sociale impact van TNO. We zijn ons bewust van onze bijzondere maatschappelijke positie als onafhankelijk instituut. Met de kennis en ervaring die TNO in haar onderzoek en advisering op de verschillende onderzoeksterreinen opdoet, leveren we immers een bijdrage aan de maatschappelijke dialoog. Een dialoog met vaak een ethische kant. Dit maakt dat we zorgvuldig zijn in welke dingen we doen en hoe we dingen doen.

Fokker signs deal for \$60 M for engine wiring with Snecma

Fokker Elmo, part of Fokker Technologies, has signed a contract with Snecma (Safran) valued at 60 Million US\$ for the delivery of Engine Build-up Units (EBU) electrical harnesses for the LEAP engine, a product of CFM International, a 50/50 joint company between Snecma (Safran) and GE.

The LEAP engine was selected by Airbus for its A320 Neo, by Boeing as the exclusive power plant on the 737 MAX and COMAC for the C919 aircraft models.

To date, several thousands of orders have been placed for Leap engines. For Fokker Elmo the production activities will be related to several LEAP engine variants and work will start immediately in Hoogerheide, the Netherlands, in close collaboration with Snecma.

Fokker Elmo President Mr. Tim Hayter stated: *"This contract is the result of Safran's strong involvement in the Smart Vest program which opened doors for Fokker allowing us to demonstrate Fokker's high level of specialization in electrical wiring and interconnection systems for aircraft and aircraft engines. We are delighted to welcome Snecma as a customer and we are proud to contribute to the advanced and prestigious LEAP propulsion program. This significant contract will promote further cooperation between Fokker Technologies and the Safran Group"*.

Snecma Purchasing Director Mr Etienne Galan stated: *'Safran here shows its willingness to enhance cooperation with the The Netherlands and in particular Dutch industry, supporting its subsidiary Sagem to realize industrial participation in the Smart Vest Program. We are very pleased to bring on board Fokker and look forward to explore further opportunities in other areas working with Fokker Technologies and the Dutch industry. This 60 Million US\$ contract is leading the Safran drive to further strengthen the industrial cooperation with the Dutch industry in general and for the advanced soldier modernization system Smart Vest in particular'*.

About Safran/ Snecma

Safran is a leading international high-technology group with three core businesses: aerospace (*propulsion and equipment*), defence and security. Operating worldwide, the Group has 66,200 employees and generated sales of 14.7 billion euros in 2013. Comprising a number of companies, Safran holds, alone or in partnership, world or European leadership positions in its core markets.

Snecma is part of Safran, Snecma designs, builds and sells propulsion systems for air and space, including a wide range of commercial engines that are powerful, reliable, economical and environmentally-friendly, led by the global best-seller CFM56 and the new-generation LEAP. The company also makes world-class military aircraft engines, as well as rocket propulsion systems and equipment for satellites and launch vehicles. Snecma is a leading provider of maintenance, repair and overhaul (MRO) services for civil and military aircraft engines, under the new EngineLife® brand, offering comprehensive support for customers around the world.

Sagem, a high-tech company of Safran, holds world or European leadership positions in optronics, avionics, electronics and safety-critical software for both civil and military markets. Sagem is a candidate for the Smart Vest soldier system, a joint Benelux program led by the Netherlands which focuses on improving modern soldier" situational awareness, command & control capability, mobility, and self-protection. Because the Smart Vest program has offset stipulations, this contract includes offset clauses that will benefit Dutch industry. Safran is also offering additional investments in the Netherlands to meet the Smart Vest program's offset requirements

About Fokker Elmo

Fokker Elmo is part of Fokker Technologies, which develops and produces advanced components and systems for the aerospace industry, and supplies integrated maintenance services and products to aircraft owners and operators. In 2013 the group achieved a turnover of € 762 million with 4,688 employees.

For more information, please contact:

Source : Fokker Technologies

Published on ASDNews: Mar 13, 2014

Related Market Research

- **Wireless Power Transmission for Consumer Electronics and Electric Vehicles 2012-2022**
Publication date: Nov 2013
- **Batteries in China to 2016**
Publication date: Aug 2013
- **Traction Batteries for Electric Vehicles Land, Water & Air 2013-2023**
Publication date: Jun 2013

More reports on ASDReports.com

Events Calendar

- **Government & Military Smart Grids & Microgrids Symposium**
Washington, United States
Apr 8 - 9, 2014
- **EAR and ITAR Boot Camp Seminar**
Charleston, United States
Apr 9 - 10, 2014
- **Advanced ITAR/EAR Compliance Seminar**
Annapolis, United Kingdom
May 14 - 15, 2014

More events on ASDEvents.com

**Bezoek aan de Hannover Messe,
Minister van Economische Zaken,
Z.E. Henk Kamp**

7 – 9 april 2014

DOSSIER

Ronde door Industrial Supply door NEVAT

Woensdag, 9 april 2014

Tijd: 13:00 - 13:30
Locatie: Holland Industrial Supply, Hal 4 Hannover Messe
Aanwezig: MEZ, Gerbert Kunst, Ambassadeur Berlijn
Uw rol: Bezichtiging Paviljoen
Ontvangst door: Theo Koster, directeur NEVAT
Voertaal: Nederlands

Doel en beoogd resultaat

Bezichtiging van het Paviljoen van de NEVAT in Hal 4. De NEVAT staat dit jaar 35 jaar op de Hannover Messe.

Programma

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

Bezoek aan stand Van Halteren – algemeen directeur dhr. Izaak Veerman en general manager Gijs Koelewijn, toeleverancier o.a. aan defensie industrie. Gijs Koelewijn is vice voorzitter van de NEVAT sectorgroep "Grootverspaners Nederland", GVN)

Buiten reikwijdte

Buiten reikwijdte

Meer over NEVAT (Netwerk van Ambitieuze Toeleveranciers)

NEVAT is een Netwerk van 200 Ambitieuze Toeleveranciers

NEVAT leden zijn gezamenlijk goed voor een omzet van circa 2,9 miljard euro

NEVAT leden zorgen voor een werkgelegenheid van 17.000 medewerkers

Hier staat NEVAT voor:

Alle activiteiten van NEVAT zijn gefocust op het creëren van een zo groot mogelijk zakelijk resultaat voor de leden, zodat zij hun marktpositie kunnen versterken. Via de speerpunten professionaliseren en industriebeleid elimineert NEVAT de omstandigheden die dit belemmeren. Resultaat is dat NEVAT-leden tot de kopgroep van het Europese toelevernetwerk behoren.

De drie speerpunten van NEVAT

1. NEVAT creëert nieuwe business met haar leden
2. NEVAT helpt haar leden professionaliseren
3. NEVAT voert actief industriebeleid

CONTROLEPROTOCOL

aangaande het geven van aanwijzingen over de reikwijdte en intensiteit van de accountantscontrole

behorende bij de accountantsverklaring

bij de opgave van omzet uit participatie verbandhoudende met het JSF-programma

Auditdienst Rijk: maart 2013

INHOUDSOPGAVE

1	UITGANGSPUNTEN.....	3
1.1	Doelstelling.....	3
1.2	Procedures.....	3
1.3	Juridisch kader.....	4
2	CONTROLEAANPAK.....	5
2.1	Eisen voor de controleaanpak.....	5
2.2	Aandachtspunten.....	5
2.3	Goedkeuringstoleranties en gewenste zekerheid.....	7
2.4	Omgaan met geconstateerde fouten en onzekerheden.....	7
3	VERSLAGLEGGING.....	8
	BIJLAGE: MODEL VOOR BASIS GOEDKEURENDE ACCOUNTANTSVERKLARING.....	9

1   **UITGANGSPUNTEN**

1.1   **Doelstelling**

De Staat der Nederlanden heeft op 5 juni 2002 met 44 partijen uit de luchtvaartindustrie een overeenkomst gesloten tot medefinanciering van de deelname door de Staat aan het Joint Strike Fighter (JSF)-programma, de Medefinancieringsovereenkomst JSF (MFO). Nadien zijn meerdere partijen tot de MFO toegetreden.

De MFO-partijen hebben zich verplicht om jaarlijks een percentage van hun omzet uit participatie aan de Staat af te dragen, de zogehete private bijdrage.

Op grond van de MFO dient een MFO-partij de Staat schriftelijk op de hoogte te stellen van het bedrag aan omzet uit participatie. De MFO-partij is verantwoordelijk voor de tijdige indiening van een juiste en volledige opgave. Een standaardformat met betrekking tot de opgave van de omzet en de te betalen private bijdrage is hiertoe verstrekt aan de MFO-partij.

Deze opgave dient te zijn voorzien van een accountantsverklaring. De controle van deze opgave van de MFO-partij is in eerste instantie opgedragen aan de accountant van de betreffende MFO-partij.

Dit controleprotocol heeft als doel het geven van aanwijzingen omtrent de reikwijdte en de intensiteit van de controle aan de accountant, die is belast met de controle van de, door de MFO-partij, bij het Ministerie van Economische Zaken (hierna te noemen EZ) in te dienen opgave van de omzet. De controle kan worden uitgevoerd door een accountant als bedoeld in artikel 393, eerste lid van boek 2 van het Burgerlijk Wetboek.

1.2   **Procedures**

De Auditdienst Rijk (ADR) kan een review uitvoeren op de uitgevoerde accountantscontrole (zie artikel 4.2 van de MFO).

De accountant, die de controle uitvoert, verstrekt de Auditdienst desgevraagd alle inlichtingen en bescheiden. De eventuele extra kosten van deze accountant in verband met de review zijn voor rekening van de MFO-partij. De ADR bericht de MFO-partij voorafgaand aan het plaatsvinden van een review.

Daarnaast is het mogelijk dat de ADR, al dan niet naar aanleiding van de review, een onderzoek instelt bij de MFO-partij (zie artikel 4.3 en 4.4 van de MFO). De ADEZ treedt voor het instellen van een onderzoek in overleg met de beleidsuitvoerder van EZ.

De MFO-partij en haar groepsmaatschappijen geven onverwijld inzage in alle boeken en bescheiden en vertrekken desgevraagd alle aanvullende informatie welke volgens de Auditdienst nodig is voor een verantwoorde uitvoering van dit onderzoek.

1.3 Juridisch kader

Artikel 4.1 van de MFO vormt de basis voor het indienen van de opgave en de bijbehorende accountantscontrole:

Ieder van partijen ... zal elk jaar, voor het eerst in het jaar waarin betaling van het percentage van de omzet uit participatie aanvangt ... uiterlijk op 1 mei schriftelijk aan de Staat de hoogte van het bedrag aan omzet in participatie ... in het voorgaande kalenderjaar opgeven.

Daarbij zal op overzichtelijke wijze worden vermeld:

- *in welke valuta de omzet uit participatie is behaald;*
- *welk deel van de behaalde omzet uit participatie uit welke overeenkomst voortvloeit ...;*
- *welke groepsmaatschappij welk deel van de omzet uit participatie heeft behaald.*

De schriftelijke opgave zal zijn voorzien van een verklaring van een voor de Staat aanvaardbare registeraccountant waarin is vermeld dat deze volledig en juist is.

Op grond van artikel 4.2 van de MFO dient de MFO-partij een specifieke assuranceopdracht aan een registeraccountant te verstrekken binnen eventuele aanwijzingen van de Staat. Dit controleprotocol is een invulling van deze aanwijzingen en is daarmee dwingend voorgeschreven. EZ behoudt zich het recht om dit controleprotocol op elk moment te kunnen wijzigen.

De MFO-partij draagt de accountant op dit protocol in acht te nemen bij de uitvoering van de accountantscontrole.

De controle dient volgens de MFO uitgevoerd te worden door een registeraccountant. De gevraagde verklaring kan ook worden verstrekt door een niet als openbaar registeraccountant optredend intern accountant.

Volgens de MFO wordt onder Omzet uit Participatie verstaan de betaalde in Nederland behaalde omzet (vóór belastingen) van MFO-partijen alsmede hun Groepsmaatschappijen.

Onder Participatie wordt verstaan de uitvoering van overeenkomsten:

- door de Luchtvaartindustrie alsmede haar Groepsmaatschappijen met de VS, de Staat of andere opdrachtgevers, alles in de ruimste zin des woords, ter uitvoering van de *Productiefase* van het JSF-programma inclusief de productie van materieel (reservedelen, test en support equipment, documentatie en simulatoren) en de levering van initiële logistieke ondersteuning); en
- tussen de Luchtvaartindustrie alsmede haar Groepsmaatschappijen en de Koninklijke Luchtmacht ter uitvoering van de *Supportfase* van het JSF-programma.

De *Productiefase* van het JSF-programma is onderverdeeld in de aanlooperperiode, zijnde de Low Rate Initial Production-fase (LRIP), en de volledige productieperiode, zijnde de Full Scale Production-fase¹.

Opgavten uit de System Development and Demonstration (SDD)-fase worden uitgesloten bij de berekening van de Omzet uit Participatie.

---

¹ Deze fase wordt ook Full Rate Production (FRP) genoemd.

2   **CONTROLEAANPAK**

2.1   **Eisen voor de controleaanpak**

Dit controleprotocol dient om de reikwijdte en de intensiteit van de accountantscontrole te verduidelijken. De controle dient te voldoen aan de zogenaamde nadere voorschriften Controle- en overige standaarden (NV COS), die daarvoor door het Koninklijk Nederlands Instituut van Registeraccountants (NIVRA) zijn vastgesteld.

Zonder de in voorgaande alinea geformuleerde voorschriften in te perken zijn voor de controle van specifieke financiële verantwoordingen ten behoeve van EZ met name de volgende voorgeschreven controlewerkzaamheden van toepassing:

- De accountant ontwikkelt een controleplan waarin zijn vastgelegd de aard, de tijdsfasering en de omvang van de controlewerkzaamheden die door leden van het opdrachtteam moeten worden uitgevoerd om toereikende controle-informatie te verkrijgen om het controlerisico tot een aanvaardbaar laag niveau te reduceren.
- In het controleplan worden de feitelijk gebruikte toleranties (in relatie tot de financiële verantwoording) in euro's vastgelegd. Hierbij wordt de goedkeuringstolerantie (zie paragraaf 2.3) vertaald naar toegepaste controletolerantie, waarbij de goedkeuringstolerantie het maximum is.
- De accountant stelt een risicoanalyse op inzake het risico dat de opgave van de omzet een materiële fout bevat. Daarbij maakt hij zichtbaar welke (eventuele aanvullende) controles gericht op deze risico's zullen worden uitgevoerd.
- Bij de controle wordt vastgesteld, dat de financiële verantwoording juist en volledig is.
- De accountant controleert of de financiële verantwoording voldoet aan de daarvoor gestelde eisen in de MFO.
- De (externe) accountant kan bij zijn controle gebruik maken van controlewerkzaamheden, die zijn uitgevoerd bij de controle van de jaarrekening. In het controledossier voor de specifieke verklaring dienen deze werkzaamheden te worden beschreven evenals de belangrijkste relevante conclusies, met een verwijzing naar de vindplaats van de achterliggende controledocumentatie waaruit de details van deze controles, de uitvoering en de uitkomsten blijken.
- De accountant zorgt voor adequate controledocumentatie, waaruit blijkt dat de werkzaamheden conform het controleplan zijn uitgevoerd, wat de uitkomsten van de controle zijn alsmede (indien sprake is van een externe accountant) dat deze zijn beoordeeld door de eindverantwoordelijke partner.

2.2   **Aandachtspunten**

De accountant besteedt ten minste aan onderliggende aspecten aandacht.

Volledigheid en juistheid van de omzet

De gedefinieerde omzet is gelijk aan de door de opdrachtnemer gerealiseerde ontvangsten aan liquide middelen en is gebaseerd op de daaraan voorafgaande facturatie op basis van het contract.

De accountant dient de volledigheid en juistheid van de behaalde en betaalde omzet vast te stellen.

Daarbij gaat de accountant ondermeer na of:

- alle gerealiseerde ontvangsten volgens de bankafschriften zijn verantwoord;
- de verantwoorde bedragen en valuta aansluiten bij de ontvangsten volgens de bankafschriften;
- de ontvangsten in overeenstemming zijn met de facturen en het contract;
- facturatie tijdig plaatsvindt en in overeenstemming is met de contractvoorwaarden en de mate waarin de prestaties zijn verricht;
- de MFO-partij voldoende maatregelen heeft getroffen om (tijdige) betaling door de opdrachtgever te bewerkstelligen;

- de omzet is verantwoord in het jaar dat deze is ontvangen.

Afgrenzing opdrachten

De gedefinieerde omzet is afhankelijk van de fase van het JSF-programma waar de overeenkomst betrekking op heeft.

De accountant dient de juiste afgrenzing van de behaalde en de door de opdrachtgever betaalde omzet vast te stellen.

Daarbij gaat de accountant ondermeer na of:

- alle opdrachten met betrekking tot het JSF-programma duidelijk te onderscheiden zijn in de administratie van de MFO-partij en haar groepsmaatschappijen;
- de soort opdracht (SDD, LRIP, FRP) duidelijk uit deze administratie blijkt;
- de niet verantwoorde omzet met betrekking tot JSF-opdrachten betrekking heeft op SDD-opdrachten;
- de omzet is verantwoord op de juiste opdracht.

Groepsmaatschappijen

Volgens de MFO dient de opgave van de omzet inzicht te geven in welke groepsmaatschappij welk deel van de omzet uit participatie heeft behaald.

De accountant dient de volledigheid en juistheid van (de verdeling van) de behaalde en betaalde omzet van de groepsmaatschappijen vast te stellen.

Daarbij gaat de accountant ondermeer na of:

- de omzet van alle groepsmaatschappijen van de MFO-partij is vermeld;
- de vermelding van de (naam van de) groepsmaatschappij juist is;
- de omzet is verantwoord bij de juiste groepsmaatschappij (in overeenstemming met het contract).

Uitbestedingen en onderaannemerschap

Het is mogelijk dat de MFO-partij een opdracht heeft uitbesteed of als onderaannemer een JSF-opdracht heeft aangenomen. De uitbestedende partij is in dit geval afdrachtplichtig.

De accountant dient de volledigheid en juistheid van de behaalde en betaalde omzet bij uitbestedingen en onderaannemerschap vast te stellen.

Daarbij gaat de accountant ondermeer na of:

- de omzet welke wordt behaald uit door de MFO-partij aan onderaannemers verstrekte opdrachten volledig en juist is meegenomen in de opgave;
- de omzet welke wordt behaald uit door de MFO-partij van andere Nederlandse MFO-partijen aangenomen opdrachten niet is meegenomen in de opgave.

2.3 Goedkeuringstoleranties en gewenste zekerheid

Bij zijn oordeelsvorming streeft de accountant naar een redelijke mate van zekerheid. Indien dit begrip voor het gebruik van statistische technieken gekwantificeerd moet worden, moet uitgegaan worden van een betrouwbaarheid van 95%.

Een accountantsverklaring met een goedkeurende strekking impliceert dat, gegeven eerder genoemde betrouwbaarheid, de meest waarschijnlijke fout in de opgave van de omzet niet groter is dan 1% van het totaal financieel belang van die verantwoording. Als deze norm overschreden wordt, is de hierna vermelde tabel van toepassing:

	Fouten in de verantwoording			Onzekerheden in de controle		
	<i>Goedkeurend</i>	<i>Met beperking</i>	<i>Afkeurend</i>	<i>Goedkeurend</i>	<i>Met beperking</i>	<i>Oordeel-onthouding</i>
X	$X \leq 1\%$	$1\% < X \leq 3\%$	$X > 3\%$	$X \leq 3\%$	$3\% < X \leq 10\%$	$X > 10\%$

Hierbij is X de omvang van de onjuistheden en/of onzekerheden uitgedrukt als percentage van de omzet (volgens de definitie van de MFO). Voor het begrip van de omzet wordt verwezen naar paragraaf 1.3.

Genoemde percentages zijn ontleend aan het Handboek Auditing Rijksoverheid (HARo) van het Interdepartementaal Overleg Departementale Auditdiensten (IODAD).

2.4 Omgaan met geconstateerde fouten en onzekerheden

Voor een adequate onderbouwing van het oordeel is het noodzakelijk dat de accountant fouten en onzekerheden zoveel mogelijk kwantificeert.

Bij fouten in de verantwoording kan onderscheid gemaakt worden in incidentele en structurele fouten. Van een incidentele fout is sprake als het een toevallige fout betreft. Kenmerkend voor incidentele fouten is dat in principe geen herhaling optreedt van de geconstateerde fout.

Van een structurele fout is sprake als de oorzaak van de fout is gelegen in (onderdelen van) het systeem van uitvoering, waardoor fouten met een (zeker) herhalingskarakter (kunnen) optreden. Het voorgaande is van overeenkomstige toepassing op onzekerheden in de controles.

Daarnaast moet onderscheid worden gemaakt tussen materiële en niet-materiële fouten.

Materiële fouten, die niet worden gecorrigeerd, leiden tot een andere dan een goedkeurende strekking van de accountantsverklaring (zie paragraaf 2.3).

Voor niet-materiële fouten, die bij de accountantscontrole blijken, is het uitgangspunt dat gevonden fouten in eerste instantie worden gecorrigeerd. Voor zover dat niet gebeurt, worden individuele fouten boven een belang van 0,1% van het absolute financieel belang (geen saldering van uitgaven en inkomsten) van de financiële verantwoording door de accountant in zijn bevindingsrapport gerapporteerd. EZ beoordeelt in hoeverre deze fouten tot correcties leiden.

3   **VERSLAGLEGGING**

De accountant legt de uitkomsten van de controle vast in een accountantsverslag, dat bestaat uit de volgende onderdelen:

1. accountantsverklaring: hiervoor wordt de “ Voorbeeldtekst HRA 3 sectie II hoofdstuk 10.3: accountantsverklaring bij een subsidiedeclaratie in de publieke sector” gehanteerd. Indien de uitvoeringsorganisatie over de subsidie verantwoording aflegt via de reguliere jaarrekening kan volstaan worden met de daarbij behorende verklaring volgens HRA 3 sectie II hoofdstuk 1, met daarin een verwijzing naar dit van toepassing zijnde controleprotocol.
2. verslag van niet gecorrigeerde fouten: hierin rapporteert de accountant de gebleken niet-materiële fouten bij de controle, welke niet zijn gecorrigeerd, voor zover deze (per fout) de omvang van 0,1 % van het financieel belang van de financiële verantwoording overschrijden. Dit rapport heeft het karakter van een uitzonderingsrapportage. De aard en omvang van deze fouten worden vermeld. Deze rapportage kan (uitsluitend) achterwege blijven indien dergelijke fouten niet zijn gebleken.
3. verslag van de bevindingen van het onderzoek van aspecten van de administratieve organisatie. Dit verslag heeft het karakter van een uitzonderingsrapportage en kan worden weggelaten indien er geen tekortkomingen zijn gebleken.

Ad 1:

Een voorbeeld van deze verklaring is opgenomen als bijlage. Dit voorbeeld is de versie per februari 2008. Voor de actuele versie wordt verwezen naar de website van het NIVRA.

Bijlage: Model voor basis goedkeurende accountantsverklaring

Aan: [...Opdrachtgever...]

ACCOUNTANTSVERKLARING

Afgegeven ten behoeve van het Ministerie van Economische Zaken.

Opdracht

Wij hebben bijgevoegde door ons gewaarmerkte opgave inzake de omzet ter vaststelling van de private bijdrage ingevolge de Medefinancieringsovereenkomst Joint Strike Fighter (JSF) van [...naam MFO-partij...], alsmede haar groepsmaatschappijen, te [...statutaire vestigingsplaats...] over 20XX gecontroleerd.

De opgave is opgesteld onder verantwoordelijkheid van de leiding van de MFO-partij. Het is onze verantwoordelijkheid een accountantsverklaring inzake de opgave te verstrekken.

Werkzaamheden

Wij hebben onze controle verricht in overeenstemming met het Nederlands recht, de Medefinancieringsovereenkomst JSF en het bij deze accountantsverklaring behorende controleprotocol. Dienovereenkomstig dienen wij onze controle zodanig te plannen en uit te voeren, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de opgave geen afwijkingen van materieel belang bevat. Een controle omvat onder meer een onderzoek door middel van deelwaarnemingen van relevante gegevens.

Wij zijn van mening dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Oordeel

Naar ons oordeel geeft de opgave de omzet juist en volledig weer, in overeenstemming met de Medefinancieringsovereenkomst JSF.

Overige aspecten- beperking in het gebruik (en verspreidingskring)

De opgave van [...naam MFO-partij...] en onze verklaring daarbij zijn uitsluitend bedoeld voor de Staat der Nederlanden (Ministerie van Economische Zaken) en kunnen derhalve niet voor andere doeleinden worden gebruikt.

[...Plaats, datum...]

[...Naam accountantspraktijk...]

[...Naam externe accountant en ondertekening met die naam...]

TER BESLUITVORMING

Aan de Minister

**Directoraat-generaal
Bedrijfsleven & Innovatie**
Directie Topsectoren en
Industriebeleid

Auteur
10.2.e
T 070 10.2.e
10.2.e ;@minez.nl

Datum
19 mei 2014

Kenmerk
DGBI-TOP / 14087529

nota

Programmavoorstel bezoek Eurosatory dinsdag 17 juni
2014

Kopie aan
BT B&I, MT TOP, 10.2.e
(I&K) 10.2.e (DE)

Bijlage(n)
1

Parafenroute

Paraaf 10.2.e	Paraaf	Paraaf
Medeparaaf	Medeparaaf	Medeparaaf

BBR-paraaf

Aanleiding

Op dinsdag 17 juni brengt u samen met de directeur Defensie Materieel Organisatie (10.2.e) van het Ministerie van Defensie een bezoek aan de internationale defensiebeurs Eurosatory te Parijs. De Eurosatory is de grootste internationale defensiebeurs waar landmacht, luchtmacht en veiligheid centraal staan. In deze nota vindt u een programmavoorstel voor deze dag. Afgezien van een fotomoment bij de lancering van een nieuw materiaalplatform van DSM Dyneema, zijn geen pers-/mediamomenten voorzien.

Ter besluitvorming

Graag vernemen wij uw reactie op bijgevoegd programmavoorstel en de reisopties.

Programmavoorstel:

(verdere informatie over programma-onderdelen staat in toelichting)

10.15 uur – 10.45 uur	Aankomst op Eurosatory, ontvangst op het Holland Paviljoen door directeur NIDV 10.2.e
10.45 - 11.30 uur	Rondleiding op het Holland Paviljoen (TNO, Contour, Neways, DSM Dyneema, Verebus, 10.2.e)
11.30 – 12.15 uur	Wandeling naar paviljoen en bezoek Airbus Helicopters
12.15 – 12.50 uur	Lunch (in één van de restaurants op de beurs, met een gereserveerd VIP-gedeelte)
12.50 - 13.30 uur	Wandeling naar paviljoen en bezoek Rheinmetall
13.30 – 14.15 uur	Wandeling naar en bezoek aan Photonis

Ontvangen BBR

14.15 - 15.00 uur	Wandeling naar Holland Paviljoen en Lancering nieuw materiaalplatform <i>DSM Dyneema</i>
15.00 - 15.45 uur	Wandeling naar en bezoek aan <i>Thales</i>
15.45 - 16.10 uur	Wandeling naar en bezoek aan <i>Elbit</i>
16.10 - 16.45 uur	Afsluitend bezoek aan <i>Holland Paviljoen</i> (indien gewenst ander bezoek)
16.45 - 18.00 uur	Verplaatsing naar residentie ambassadeur, incl. tijd om nog iets te eten voor de receptie start
18.00 - 18.45 uur	Gastheer bij netwerkreceptie op de residentie van de ambassadeur met bedrijven uit de defensie-industrie en deelnemers luchtvaartmissie, incl. korte speech
18.45 uur	Vertrek naar Gare du Nord of Charles de Gaulle (<i>Er zijn meerdere vervoersopties mogelijk, zie voor opties hieronder</i>)

Opties vervoer:

U heeft aangegeven op één dag heen en weer naar Parijs te willen gaan. Er zijn twee opties voor heen- en terugreis:

Heenreis:

- 1) Vlucht met KLM, vertrek om 8.00 uur vanaf Schiphol, aankomst Parijs Charles de Gaulle om 9.25 uur
- 2) Thalys van 6.58 uur vanaf Rotterdam Centraal, aankomst Parijs Gare du Nord om 9.35 uur

Gezien de ligging van vliegveld Charles de Gaulle ten opzichte van het Parc des Expositions waar de beurs gehouden wordt, is het advies optie 1.

Terugreis:

- 1) Thalys van 19.25 uur vanaf Parijs Gare du Nord, aankomst Rotterdam Centraal om 22.02 uur.
- 2) De laatste vlucht van KLM vertrekt om 20.15 uur vanaf Parijs Charles de Gaulle, aankomst Schiphol om 21.25 uur. De keuze voor deze vlucht heeft als consequentie dat u maar erg kort (15 minuten) bij de netwerkreceptie op de residentie van de ambassadeur kunt zijn met de defensie- en luchtvaartindustrie.

Gezien de netwerkreceptie is het advies optie 1.

Toelichting

De directeur van de Defensie Materieel Organisatie (10.2.e) van het Ministerie van Defensie maakt ook deel uit van de officiële delegatie. Wel zal hij gedurende de dag ook enkele separate afspraken hebben. U zult vanuit EZ worden ondersteund door Commissaris Militaire Productie 10.2.e en 10.2.e , naast uw politiek assistent en woordvoerder.

Het idee van uw bezoek aan de Eurosatory is om naast enkele afspraken, ook voldoende ruimte te laten in het programma om rond te lopen over de beurs en kennis te maken met enkele (Nederlandse) bedrijven. Voor elk bezoek is plusminus 10-15 minuten tijd opgenomen om te lopen naar de volgende afspraak. Naast de geplande bezoeken komt er mogelijk nog een verzoek van KPN om hen te bezoeken. Zij staan op de stand van Harris Corporation, een samenwerkingspartner van KPN actief in communicatie en ICT.

Voor uitgebreidere informatie over de te bezoeken bedrijven verwijs ik u naar de bijlage.

10.2.e

10.2.e

Bijlage: Uitgewerkt programmavoorstel

Airbus Helicopters: 11.45 – 12.15 uur

Tijdens de luchtvaartbeurs Le Bourget (Parijs) in 2013 heeft u gesproken met de CEO van Airbus helicopters (destijds: Eurocopter) en diens plaatsvervanger. Doel was om met hen te spreken over de achterstand van het Nederlandse werkaandeel in het NH-90 helicopterprogramma en hoe dat kan worden opgelost. In dat gesprek is door Airbus toegezegd dat Airbus Helicopters in een periode van 6-12 maanden een rapportage zou opstellen en een aantal acties zou benoemen om het werkaandeel alsnog in te vullen. Momenteel is deze rapportage nog niet van Airbus ontvangen. Tijdens dit vervolgesprek kunt u met hen spreken over de voortgang van het toegezegde plan en over enkele andere potentiële mogelijkheden voor de Nederlandse luchtvaartindustrie, zoals de mogelijkheid van het creëren van een onderhoudsfaciliteit voor rotor blades in Woensdrecht.

Rheinmetall: 13.00 – 13.30 uur

Gesprekspartner hier is CEO Armin Papperger.

Na de rondleiding door het paviljoen kunnen de volgende onderwerpen aan de orde komen:

- 1) de strategische visie van Rheinmetall op haar vestiging in Ede (waar onder meer 200 Nederlandse boxers worden geproduceerd)
- 2) de strategische visie van Rheinmetall op de Nederlandse toeleverende industrie in breder verband (waaronder de automotive sector).

Photonis: 13.45 – 14.15 uur

Photonis is een Frans bedrijf dat wereldleider is op het gebied van nachtzichtkijkers. Uniek aan dit Franse defensiebedrijf is dat het een Nederlandse CEO heeft, namelijk Dhr. Goossen Boers. In Nederland heeft Photonis een vestiging met 350 werknemers, gevestigd in Roden. Photonis investeert jaarlijks tot 11 procent van zijn omzet in innovatie en R&D. Interessant thema in gesprek met CEO Goossen Boers is wat eventuele uitbreidingsplannen zijn van het bedrijf en of het bedrijf ook plannen heeft om in Nederland verder uit te breiden.

DSM Dyneema: 14.30 – 15.00 uur

Om 14.30 uur staat de lancering gepland van het nieuwe materialen platform *Dyneema Force Mutitplier Technology*. Het betreft een innovatief platform van beschermende materialen voor onder andere voertuigbescherming (land, zee en lucht). Twee van de lanceringspartners van DSM Dyneema voor dit platform zijn Ten Cate en Rheinmetall Ballistic Protection (recent geopende fabriek in Ede/Wageningen). Directeur Life Protection zal de officiële lancering voor zijn rekening nemen. DSM Dyneema heeft gevraagd of u bij het officiële fotomoment aanwezig kunt zijn en enkele inleidende woorden kunt spreken om de lancering aan te kondigen.

Thales: 15.15 - 15.45 uur

Thales richt zich op deze beurs op de toepassing van radio- en netwerkcommunicatiesystemen binnen de militaire commando voering. Op deze beurs wordt de laatste stand van zaken gepresenteerd, waaronder het in Nederland ontwikkelde en geproduceerde netwerkcommunicatiesysteem SOTAS. SOTAS is een product dat wereldwijd wordt ingezet en beschouwd kan worden als een Nederlands exportsucces. Tijdens uw bezoek aan Thales Nederland op 2 juni wordt naast het maritieme werk van Thales ingegaan op het dual-use karakter van SOTAS en de geschiktheid van het systeem daarmee zowel binnen Defensie als voor de Openbare Orde en veiligheidssector. Vanuit Thales zult u op de beurs ontvangen worden door Marcel Grisnigt, Vice-President Secure Information, Communication and Transportation Systems en General Manager van Thales Huizen.

Elbit: 15.45 - 16.10 uur

Elbit heeft samen met Thales ingeschreven op het project Smartvest van Defensie (onderdeel van het Verbeterd Operationeel Systeem Soldaat (VOSS)-project). Zeer recent is Elbit/Thales geselecteerd door Defensie als *preferred supplier*. De komende periode zullen er overleggen worden gevoerd met als doel tot een contract te komen. Het bedrijf Sagem is hiermee niet geselecteerd voor de opdracht. Als Elbit/Thales de opdracht krijgt zal er met Economische Zaken een Industriële Participatie-overeenkomst worden getekend. Het belangrijke van deze opdracht is dat het een systeem is dat alle soldaten zullen gaan gebruiken.

Netwerkreceptie: 18.00 - 18.45 uur

De netwerkreceptie is gepland tussen 18.00 en 20.00 uur. U kunt zelf wanneer u de reisoortie van de Thalys om 19.25 uur kiest aanwezig zijn tot ongeveer 18.45 uur. De receptie is zowel bedoeld voor de Nederlandse defensiebedrijven die op de Eurosatory staan en hun zakelijke contacten, als voor deelnemers aan de luchtvaartmissie die die week in Frankrijk is. Voor de luchtvaartindustrie kan de receptie worden gezien als opvolging van eerdere bijeenkomsten met vertegenwoordigers van de Franse luchtvaartindustrie. Eerdere bijeenkomsten hebben plaatsgevonden tijdens een materiaal seminar (georganiseerd door de Nederlandse Ambassade), de Paris Air Show en de JEC Europe. Interessant is de combinatie van defensie- als luchtvaartsector. De sectoren zijn zeker geen vreemden van elkaar. Wellicht leidt een netwerkreceptie met bedrijven uit beide sectoren dan ook tot interessante combinaties.

Davre ilare
in preg.

Van: 10.2.e
Aan: 10.2.e
Onderwerp: FW: Programma Eurasatory
Datum: donderdag 22 mei 2014 20:36:45
Bijlagen: [DOMUS-#14087529-v3-Programmavoorstel_Eurasatory_17_juni_2014.DOC](#)

Je kunt mijn akkoord op de nota zetten en het naar 10.2.e doen, 10.2.e . Weet overigens dat MEZ geen fan is van recepties.

NB van domus en routes heb ik geen verstand ;)

Groet, 10.2.e

Van: 10.2.e
Verzonden: donderdag 22 mei 2014 11:19
Aan: 10.2.e
Onderwerp: RE: Programma Eurasatory

Beste 10.2.e ,

Begreep net al van het secretariaat dat er opnieuw een route moet worden uitgezet. Omdat ik graag zeker wil zijn dat het nu goed is, zou je alvast een blik willen werpen? Heb drie pauzemomenten ingelast en het afsluitende bezoek aan het holland paviljoen ingekort en optioneel gemaakt.

Ik ben vanaf vanmiddag in Brussel (tot morgenavond) en hoop eigenlijk dat het lukt de nota nog voor het weekend bij de minister te hebben.

Grt, 10.2.e

Van: 10.2.e
Verzonden: donderdag 22 mei 2014 10:51
Aan: 10.2.e
CC: 10.2.e
Onderwerp: Programma Eurasatory

Hoi 10.2.e ,

De ervaring leert dat de minister op zo'n beurs niet van "de ene activiteit naar de andere wil hollen".

Zou je daarom een aantal pauze's / rustmomenten in het programma willen inlassen, en deze deze duidelijk in het overzicht in de nota willen opnemen?

Hiermee voorkom je dat hij zelf gaat strepen in het programma.

groet, 10.2.e

Agenda exportoverleg met Fokker Technologies op 10 juni 2014

Aanwezig:

- 10.2.e

1. Welkom
2. Opening en mededelingen
3. Presentatie lopende exportprojecten van Fokker en de vooruitzichten
4. Beurzen 2014/2015
5. Diversen

Van: 10.2.e
Aan: 10.2.e
Cc: 10.2.e
Onderwerp: Begroting Defensie
Datum: vrijdag 18 juli 2014 12:05:07
Bijlagen: [10. Ontwerpbegroting 2015 Defensie SG versie 17 juli 2014.docx](#)
[Format EZ relevante passages.doc](#)
[Format interventie.doc](#)

Beste collega's,

Zie bijgaand de begroting van Defensie. Als meelezers zijn genoteerd:

DGBI: TOP

DGN&R: N&B

FEZ

Verzoek is om jullie reactie op basis van bijgaande formats aan te leveren:

-> Maak een korte samenvatting van de voor EZ /jouw beleidsterrein belangrijkste punten van de begroting met appreciatie, waarin je aangeeft waarom dit voor EZ belangrijk is (zie format EZ relevante passages);

-> Eventuele tekst voorstellen/ interventies (zie het interventieformat).

Deadline voor aanlevering bij ondergetekende is **donderdag 24 juli om 18:00 uur**.

BBR zorgt dan voor doorgeleiding naar de andere departementen.

Alvast dank voor het zorgdragen voor bovenstaand verzoek, of het verder uitzetten binnen jullie DG/directie.

Vriendelijke groeten,

10.2.e

Aan: BBR
Directie/ behandelaar: ...
Datum: ...
Betreft: EZ relevante passages
Begroting: *Naam departement*

(SAMENVATTING) EZ-RELEVANTE PASSAGES

Pgn. X

• ..

Pgn. Y

• ..

APPRECIATIE

NB: 1 vel gebruiken per interventie**Tekstvoorstel**

Aan: Ministerie van ...
Van: Ministerie van Economische Zaken
Datum: ...
Betreft: SG-Ronde Begroting 2013
Begroting: *Naam departement*

OUDE TEKST (Pag. .. / artikel ..)

NIEUWE TEKST (Pag. .. / artikel ..)

TOELICHTING

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

10.2.e

Postbus 10591
1001 EN Amsterdam

Datum 23-7-2014
Betreft Besluit op Wob-verzoek inzake correspondentie, contacten en contracten met Fox-IT

Directie Bedrijfsvoering

Bezoekadres

Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres

Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Factuuradres

Postbus 16180
2500 BD Den Haag

Overheidsidentificatienr

00000001003214369000

T 070 379 8911 (algemeen)
www.rijksoverheid.nl/ez

Behandeld door

10.2.e

T 070 10.2.e

F 0

10.2.e @minez.nl

Ons kenmerk

DB / 14121579

Uw kenmerk

Bijlage(n)

Geachte heer 10.2.e,

In uw brief van 26 mei 2014, ontvangen op 28 mei 2014, heeft u met een beroep op de Wet openbaarheid van bestuur (hierna: Wob) informatie verzocht met betrekking tot correspondentie, contacten en contracten met Fox-IT (of vergelijkbare namen).

De ontvangst van uw verzoek is schriftelijk bevestigd bij brief van 2 juni 2014, kenmerk DB/14094489. In de brief van 18 juni 2014, kenmerk DB/14099385 is de beslistermijn met vier weken verdaagd tot 23 juli 2014.

Over dit verzoek hebt u op 17 juni 2014 telefonisch contact gehad met dhr 10.2.e van mijn ministerie. De heer 10.2.e heeft aan u gevraagd om specificering van het ruim gestelde Wob-verzoek, maar daaraan wilde u niet meewerken. Tevens is aangegeven dat er meer tijd nodig is voor een besluit en dat daarvoor een verdagingsbrief gestuurd zal worden. Voorts is op 7 juli 2014 telefonisch contact tussen de heer 10.2.e en u geweest. Afsproken is dat het niet nodig is alle facturen die op basis van contracten in rekening zijn gebracht aan u te overleggen, mits uit de contracten blijkt welke diensten geleverd zijn. U heeft deze afspraak op 14 juli 2014 per email bevestigd.

Wettelijk kader

Uw verzoek valt onder de reikwijdte van de Wob. Voor de relevante Wob-artikelen verwijs ik u naar de bijlage 1.

Typ hier uw tekst

Inventarisatie documenten

Op basis van uw verzoek zijn in totaal 40 documenten aangetroffen. Deze documenten zijn opgenomen in een inventarislijst, die als bijlage 2 bij dit besluit is gevoegd. In dit besluit wordt verwezen naar de corresponderende nummers uit de inventarislijst, zodat per document duidelijk is wat is besloten.

Zienswijzen

U bent er over geïnformeerd in de brief van 18 juni 2014 dat er een derde belanghebbende bij de openbaarmaking van de documenten is en dat deze in de gelegenheid is gesteld hierover haar zienswijze te geven. De zienswijze van de belanghebbende heb ik in mijn belangenafweging meegenomen. Zie het onderdeel Overwegingen van dit besluit.

Besluit

Ik heb besloten de door u gevraagde informatie gedeeltelijk openbaar te maken. Voor de motivering verwijs ik naar onderdeel overwegingen van dit besluit.

Overwegingen

Allereerst wil ik u wijzen op het volgende. Ingevolge artikel 3, vijfde lid, van de Wob, wordt een verzoek om informatie ingewilligd met inachtneming van het bepaalde in de artikelen 10 en 11.

Het recht op openbaarmaking op grond van de Wob dient uitsluitend het publieke belang van een goede en democratische bestuursvoering. Het komt iedere burger in gelijke mate toe. Daarom kan ten aanzien van de openbaarheid geen onderscheid worden gemaakt naar gelang de persoon of de bedoeling of belangen van de verzoeker. Bij de te verrichten belangenafweging worden dan ook betrokken het algemene belang bij openbaarmaking van de gevraagde informatie en de door de weigeringsgronden te beschermen belangen, maar niet het specifieke belang van de verzoeker.

Evenmin kent de Wob een beperkte vorm van openbaarmaking. Dit betekent dat openbaarmaking van de gevraagde documenten uitsluitend aan u op grond van de Wob niet mogelijk is. Indien ik aan u de betreffende documenten verstrek, moet ik deze ook aan anderen geven indien zij daarom verzoeken. In dat licht vinden de onderstaande belangenafwegingen dan ook plaats.

Bedrijfs- en fabricagegegevens

Artikel 10, eerste lid, aanhef en onder c, van de Wob bepaalt dat het verstrekken van informatie achterwege blijft voor zover dit bedrijfs- en fabricagegegevens betreft, die door natuurlijke personen of rechtspersonen vertrouwelijk aan de overheid zijn medegedeeld. Onder bedrijfsgegevens moet blijkens bestendige jurisprudentie worden verstaan: al die gegevens waaruit wetenswaardigheden kunnen worden afgelezen of afgeleid met betrekking tot de

technische bedrijfsvoering of het productieproces dan wel met betrekking tot de afzet van producten of de kring van afnemers of leveranciers. Cijfers of gegevens die de financiële bedrijfsvoering en financiële stromen betreffen, worden eveneens als bedrijfs- en fabricagegegevens aangemerkt.

In de documenten met nummers 1 t/m 18 en 21 t/m 30 staan bedrijfsgegevens. Deze gegevens zijn vertrouwelijk aan het ministerie medegedeeld. Uit deze gegevens kunnen wetenswaardigheden worden afgeleid met betrekking tot de technische bedrijfsvoering en de afzet van producten.

Het betreft onder andere informatie over leveranciers en informatie over prijzen. Uit die informatie die in het kader van opdrachten/contracten aan mij is overhandigd, kan worden afgeleid wat de concurrentiepositie van het bedrijf is en dit kan schadelijk voor het bedrijf zijn bij het verkrijgen van andere opdrachten. Ik zal deze informatie dan ook (deels) niet openbaar maken, zoals is weergegeven in de bijgevoegde inventarisatielijst.

Economische en financiële belangen van de overheid

Op grond van artikel 10, tweede lid, aanhef en onder b, van de Wob blijft verstrekking van informatie achterwege voor zover het belang daarvan niet opweegt tegen de economische of financiële belangen van de Staat.

Openbaarmaking van de documenten met nummers 1 t/m 5, 7 t/m 9, 12, 14 en 17 zou leiden tot benadeling van de economische of financiële belangen van de Staat. Immers bij openbaarmaking van de voornoemde documenten wordt kennis en inzage geven in de voorzieningen die nodig zijn voor het elektronisch veilen van vergunningen voor frequenties. Bij openbaarmaking van de inrichting van deze beveiliging en het testen van deze beveiliging worden deze veilingen van frequenties via internet in de toekomst te kwetsbaar, terwijl bij deze veilingen vergunningen worden geveild voor (zeer) hoge bedragen waardoor de economische of financiële belangen van de Staat zeer groot zijn. Aangezien ik derhalve van mening ben dat dit belang zwaarder moet wegen dan het belang van openbaarheid, wordt de verstrekking van de informatie genoemd in deze paragraaf geweigerd.

De opsporing en vervolging van strafbare feiten

Op grond van artikel 10, tweede lid, aanhef en onder c, van de Wob blijft verstrekking van informatie achterwege voor zover het belang daarvan niet opweegt tegen het belang van de opsporing en vervolging van strafbare feiten.

Bij de documenten met nummers 26, 27, 29 en 30 is het belang van opsporing en vervolging van strafbare feiten in het geding. Ik ben van oordeel dat dit belang zwaarder moet wegen dan het belang van openbaarheid aangezien deze informatie inzage geeft in de kennis en methoden die functionarissen bij het uitoefenen van hun taak gebruiken en waarmee inzage ontstaat in de wijze waarop de opsporing en vervolging van strafbare feiten wordt aangepakt. Ik heb daarom besloten de desbetreffende informatie niet openbaar te maken.

De eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer

Op grond van artikel 10, tweede lid, aanhef en onder e, van de Wob blijft verstrekking van informatie achterwege voor zover het belang daarvan niet opweegt tegen het belang van de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer.

In alle deels openbaar gemaakte documenten met uitzondering van documenten met nummers 2, 4, 5, 7, 10, 12, 14, 17, 26, 27, 29 en 30 staan persoonsgegevens. Het betreft hier de namen en contactgegevens van medewerkers van alle diensten van mijn ministerie alsmede van Fox-IT. Ik ben van oordeel dat t.a.v. deze gegevens het belang dat de persoonlijke levenssfeer wordt geëerbiedigd, zwaarder moet wegen dan het belang van openbaarheid. Daarom heb ik de persoonsgegevens verwijderd uit deze documenten.

Het voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling

Op grond van artikel 10, tweede lid, aanhef en onder g, van de Wob blijft verstrekking van informatie achterwege voor zover het belang daarvan niet opweegt tegen het belang van het voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling van bij de aangelegenheid betrokken natuurlijke personen of rechtspersonen dan wel van derden.

Openbaarmaking van de documenten met nummers 1 t/m 5, 7, 8, 10, 12, 14, 17, 18, 19, 22, 24, 26, 27, 29 en 30 zou naar mijn oordeel leiden tot onevenredige benadeling van de organisatie waar deze informatie betrekking op heeft. Deze benadeling bestaat uit het gegeven dat deze documenten kennis en inzage geven in de voorzieningen die nodig zijn voor het elektronisch veilen van vergunningen voor frequenties en de risico's die voor frequentieveilingen via internet gelden. Daarbij geldt dat voor deze elektronische veilingen van vergunningen voor frequenties zeer grote financiële en juridische zwaarwegende belangen spelen, zowel voor de overheid als organisator als voor de deelnemers aan deze veilingen. Bij openbaarmaking van de voornoemde documenten worden deze veilingen en de digitale voorzieningen te kwetsbaar om ze bij toekomstige elektronische veilingen opnieuw te kunnen gebruiken, aangezien deze documenten inzage geven in de beveiligingsaspecten aan de veiling waardoor voor een ieder bekend wordt hoe de beveiliging van de veiling is ingericht en hoe deze beveiliging is getest. Ik ben van oordeel dat dit belang zwaarder moet wegen dan het belang van openbaarheid aangezien deze elektronische veilingen op een betrouwbare en veilige wijze moeten kunnen plaats vinden waarbij alle belanghebbenden gelijke kansen moeten hebben.

Openbaarmaking van het document met nummer 44 zou naar mijn oordeel leiden tot onevenredige benadeling van de organisatie waar deze informatie betrekking op heeft. Deze benadeling bestaat uit het gegeven dat dit document vertrouwelijk is verstrekt en kennis en inzage geeft in zeer gedetailleerde en zeer vertrouwelijke informatie die beide betrokken partijen kan schaden, mede ook omdat anderen, concurrenten of derden hier onevenredig mee bevoordeeld kunnen worden ten nadele van het betreffende bedrijf.

Openbaarmaking van bepaalde passages uit de documenten met nummers 38, 39 en 42 zou naar mijn oordeel leiden tot onevenredige benadeling van de organisatie waar deze informatie betrekking op heeft. Deze benadeling bestaat uit het gegeven dat deze passages uit de documenten kennis en inzage geven in beveiligingsaspecten van de ICT-infrastructuur van het ministerie. Bij openbaarmaking wordt voor een ieder bekend hoe deze beveiliging is vorm gegeven en daarmee wordt tevens bekend welke onderdelen van de beveiliging kwetsbaar zijn.

Aangezien het belang van het voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling dient te prevaleren boven het belang van openbaarmaking, wordt de verstrekking van de informatie genoemd in deze paragraaf geweigerd.

Wijze van openbaarmaking

De documenten met de nrs. 1 tot en met 60, genoemd in de inventarislijst treft u bij dit besluit in kopie aan met uitzondering van de documenten die niet openbaar zijn. De andere documenten worden (deels) openbaar gemaakt.

Een afschrift van dit besluit zend ik aan belanghebbenden.

Dit besluit wordt op www.rijksoverheid.nl geplaatst.

Hoogachtend,
De Minister van Economische Zaken,
namens deze:

10.2.e
10.2.e

10.2.e

Tegen dit besluit kunt u binnen zes weken na de dag waarop dit is bekend gemaakt een bezwaarschrift indienen, gericht aan de Minister van Economische Zaken t.a.v. de directie Wetgeving en Juridische Zaken, Postbus 20401, 2500 EK Den Haag. Dit besluit is verzonden op de in de aanhef vermelde datum.

Bijlage 1 – Relevante artikelen uit de Wob

Artikel 1

In deze wet en de daarop berustende bepalingen wordt verstaan onder:

- a. document: een bij een bestuursorgaan berustend schriftelijk stuk of ander materiaal dat gegevens bevat;
- b. bestuurlijke aangelegenheid: een aangelegenheid die betrekking heeft op beleid van een bestuursorgaan, daaronder begrepen de voorbereiding en de uitvoering ervan;
- c. intern beraad: het beraad over een bestuurlijke aangelegenheid binnen een bestuursorgaan, dan wel binnen een kring van bestuursorganen in het kader van de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor een bestuurlijke aangelegenheid;
- d. niet-ambtelijke adviescommissie: een van overheidswege ingestelde instantie, met als taak het adviseren van een of meer bestuursorganen en waarvan geen ambtenaren lid zijn, die het bestuursorgaan waaronder zij ressorteren adviseren over de onderwerpen die aan de instantie zijn voorgelegd. Ambtenaren, die secretaris of adviserend lid zijn van een adviesinstantie, worden voor de toepassing van deze bepaling niet als leden daarvan beschouwd;
- e. ambtelijke of gemengd samengestelde adviescommissie: een instantie, met als taak het adviseren van één of meer bestuursorganen, die geheel of gedeeltelijk is samengesteld uit ambtenaren, tot wier functie behoort het adviseren van het bestuursorgaan waaronder zij ressorteren over de onderwerpen die aan de instantie zijn voorgelegd;
- f. persoonlijke beleidsopvatting: een opvatting, voorstel, aanbeveling of conclusie van een of meer personen over een bestuurlijke aangelegenheid en de daartoe door hen aangevoerde argumenten;
- g. milieu-informatie: hetgeen daaronder wordt verstaan in artikel 19.1a van de Wet milieubeheer;
- h. hergebruik: het gebruik van informatie die openbaar is op grond van deze of een andere wet en die is neergelegd in documenten berustend bij een overheidsorgaan, voor andere doeleinden dan het oorspronkelijke doel binnen de publieke taak waarvoor de informatie is geproduceerd;
- i. overheidsorgaan:
  - 1°. een orgaan van een rechtspersoon die krachtens publiekrecht is ingesteld, of
  - 2°. een ander persoon of college, met enig openbaar gezag bekleed.

Ingeval van toepassing van tekstblok 5.7

Artikel 3

1. Een ieder kan een verzoek om informatie neergelegd in documenten over een bestuurlijke aangelegenheid richten tot een bestuursorgaan of een onder verantwoordelijkheid van een bestuursorgaan werkzame instelling, dienst of bedrijf.
2. De verzoeker vermeldt bij zijn verzoek de bestuurlijke aangelegenheid of het daarop betrekking hebbend document, waarover hij informatie wenst te ontvangen.
3. De verzoeker behoeft bij zijn verzoek geen belang te stellen.
4. Indien een verzoek te algemeen geformuleerd is, verzoekt het bestuursorgaan de verzoeker zo spoedig mogelijk om zijn verzoek te preciseren en is het hem daarbij behulpzaam.
5. Een verzoek om informatie wordt ingewilligd met inachtneming van het bepaalde in de artikelen 10 en 11.

In geval van toepassing van tekstblok 3.3 of 3.4 of 9.3

Artikel 6

1. Het bestuursorgaan beslist op het verzoek om informatie zo spoedig mogelijk, doch uiterlijk binnen vier weken gerekend vanaf de dag na die waarop het verzoek is ontvangen.
2. Het bestuursorgaan kan de beslissing voor ten hoogste vier weken verdagen. Van de verdaging wordt voor de afloop van de eerste termijn schriftelijk gemotiveerd mededeling gedaan aan de verzoeker.
3. Onverminderd artikel 4:15 van de Algemene wet bestuursrecht wordt de termijn voor het geven van een beschikking opgeschort gerekend vanaf de dag na die waarop het bestuursorgaan de verzoeker meedeelt dat toepassing is gegeven aan artikel 4:8 van de Algemene wet bestuursrecht, tot de dag waarop door de belanghebbende of belanghebbenden een zienswijze naar voren is gebracht of de daarvoor gestelde termijn ongebruikt is verstreken.
4. Indien de opschorting, bedoeld in het derde lid, eindigt, doet het bestuursorgaan daarvan zo spoedig mogelijk mededeling aan de verzoeker, onder vermelding van de termijn binnen welke de beschikking alsnog moet worden gegeven.
5. Indien het bestuursorgaan heeft besloten informatie te verstrekken, wordt de informatie verstrekt tegelijk met de bekendmaking van het besluit, tenzij naar verwachting een belanghebbende bezwaar daar tegen heeft, in welk geval de informatie niet eerder wordt verstrekt dan twee weken nadat de beslissing is bekendgemaakt.
6. Voor zover het verzoek betrekking heeft op het verstrekken van milieu-informatie:
  - a. bedraagt de uiterste beslistermijn in afwijking van het eerste lid twee weken indien het bestuursorgaan voornemens is de milieu-informatie te verstrekken terwijl naar verwachting een belanghebbende daar bezwaar tegen heeft;
  - b. kan de beslissing slechts worden verdaagd op grond van het tweede lid, indien de omvang of de gecompliceerdheid van de milieu-informatie een verlenging rechtvaardigt;
  - c. zijn het derde en vierde lid niet van toepassing.

In geval van toepassing van tekstblok 9.2

Artikel 7

1. Het bestuursorgaan verstrekt de informatie met betrekking tot de documenten die de verlangde informatie bevatten door:
  - a. kopie ervan te geven of de letterlijke inhoud ervan in andere vorm te verstrekken,
  - b. kennisneming van de inhoud toe te staan,
  - c. een uittreksel of een samenvatting van de inhoud te geven, of
  - d. inlichtingen daaruit te verschaffen.
2. Het bestuursorgaan verstrekt de informatie in de door de verzoeker verzochte vorm, tenzij:
  - a. het verstrekken van de informatie in die vorm redelijkerwijs niet gevegd kan worden;
  - b. de informatie reeds in een andere, voor de verzoeker gemakkelijk toegankelijke vorm voor het publiek beschikbaar is.
3. Indien het verzoek betrekking heeft op milieu-informatie als bedoeld in artikel 19.1a, eerste lid, onder b, van de Wet milieubeheer, verstrekt het bestuursorgaan, zo nodig, en indien deze informatie voorhanden is, tevens informatie over de methoden die zijn gebruikt bij het samenstellen van eerstbedoelde informatie.

In geval van toepassing van de tekstblokken onder 8

Artikel 10

1. Het verstrekken van informatie ingevolge deze wet blijft achterwege voor zover dit:
  - a. de eenheid van de Kroon in gevaar zou kunnen brengen;
  - b. de veiligheid van de Staat zou kunnen schaden;
  - c. bedrijfs- en fabricagegegevens betreft, die door natuurlijke personen of rechtspersonen vertrouwelijk aan de overheid zijn meegedeeld;
  - d. persoonsgegevens betreft als bedoeld in paragraaf 2 van hoofdstuk 2 van de Wet bescherming persoonsgegevens, tenzij de verstrekking kennelijk geen inbreuk op de persoonlijke levenssfeer maakt.
2. Het verstrekken van informatie ingevolge deze wet blijft eveneens achterwege voor zover het belang daarvan niet opweegt tegen de volgende belangen:
  - a. de betrekkingen van Nederland met andere staten en met internationale organisaties;
  - b. de economische of financiële belangen van de Staat, de andere publiekrechtelijke lichamen of de in artikel 1a, onder c en d, bedoelde bestuursorganen;
  - c. de opsporing en vervolging van strafbare feiten;
  - d. inspectie, controle en toezicht door bestuursorganen;
  - e. de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer;
  - f. het belang, dat de geadresseerde erbij heeft als eerste kennis te kunnen nemen van de informatie;
  - g. het voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling van bij de aangelegenheid betrokken natuurlijke personen of rechtspersonen dan wel van derden.
3. Het tweede lid, aanhef en onder e, is niet van toepassing voorzover de betrokken persoon heeft ingestemd met openbaarmaking.
4. Het eerste lid, aanhef en onder c en d, het tweede lid, aanhef en onder e, en het zevende lid, aanhef en onder a, zijn niet van toepassing voorzover het milieu-informatie betreft die betrekking heeft op emissies in het milieu. Voorts blijft in afwijking van het eerste lid, aanhef en onder c, het verstrekken van milieu-informatie uitsluitend achterwege voorzover het belang van openbaarmaking niet opweegt tegen het daar genoemde belang.
5. Het tweede lid, aanhef en onder b, is van toepassing op het verstrekken van milieu-informatie voor zover deze handelingen betreft met een vertrouwelijk karakter.
6. Het tweede lid, aanhef en onder g, is niet van toepassing op het verstrekken van milieu-informatie.
7. Het verstrekken van milieu-informatie ingevolge deze wet blijft eveneens achterwege voorzover het belang daarvan niet opweegt tegen de volgende belangen:
  - a. de bescherming van het milieu waarop deze informatie betrekking heeft;
  - b. de beveiliging van bedrijven en het voorkomen van sabotage.
8. Voorzover het vierde lid, eerste volzin, niet van toepassing is, wordt bij het toepassen van het eerste, tweede en zevende lid op milieu-informatie in aanmerking genomen of deze informatie betrekking heeft op emissies in het milieu.

Ingeval van toepassing van tekstblok 8.12

Artikel 11

1. In geval van een verzoek om informatie uit documenten, opgesteld ten behoeve van intern beraad, wordt geen informatie verstrekt over daarin opgenomen persoonlijke beleidsopvattingen.

2. Over persoonlijke beleidsopvattingen kan met het oog op een goede en democratische bestuursvoering informatie worden verstrekt in niet tot personen herleidbare vorm. Indien degene die deze opvattingen heeft geuit of zich erachter heeft gesteld, daarmee heeft ingestemd, kan de informatie in tot personen herleidbare vorm worden verstrekt.
3. Met betrekking tot adviezen van een ambtelijke of gemengd samengestelde adviescommissie kan het verstrekken van informatie over de daarin opgenomen persoonlijke beleidsopvattingen plaatsvinden, indien het voornemen daartoe door het bestuursorgaan dat het rechtstreeks aangaat aan de leden van de adviescommissie voor de aanvang van hun werkzaamheden kenbaar is gemaakt.
4. In afwijking van het eerste lid wordt bij milieu-informatie het belang van de bescherming van de persoonlijke beleidsopvattingen afgewogen tegen het belang van openbaarmaking. Informatie over persoonlijke beleidsopvattingen kan worden verstrekt in niet tot personen herleidbare vorm. Het tweede lid, tweede volzin, is van overeenkomstige toepassing.

Bijlage 2 – Inventarislijst: Fox IT

Nr.	Document	Beoordeling	Wob	Afzender	Ontvanger
1.	Offerteaanvraag voor het testen van software voor de veiling van frequentieruimte 2,6 GHz Datum: 23 oktober 2008	Deels openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel b Artikel 10, tweede lid, onderdeel e Artikel 10, tweede lid, onderdeel g	Agentschap Telecom	Fox-IT
2.	Voorstel Beveiligings- en Functionaliteitstest – software voor de veiling van frequentieruimte 2,6 GHz Datum: 14 november 2008	Niet openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel b Artikel 10, tweede lid, onderdeel g	Fox-IT	Agentschap Telecom
3.	Overeenkomst tot levering van diensten met betrekking tot het testen van software en hardware voor de veiling van frequentieruimte 2,6 GHz Datum 27 november 2008	Deels openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel b Artikel 10, tweede lid, onderdeel e Artikel 10, tweede lid, onderdeel g	Agentschap Telecom	Fox-IT
4.	Masterplan: softwareapplicatie m.b.t. de veiling van frequenties in de 2,6 GHz band	Niet openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel b Artikel 10, tweede lid, onderdeel g	Agentschap Telecom	
5.	Voorstel Intake FAT&GAT, regressietest FAT en GAT; software voor veiling van frequentieruimte 2,6 GHz Datum: 05-02-2010	Niet openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel b Artikel 10, tweede lid, onderdeel g	Fox-IT/Collis	Agentschap Telecom
6.	Order 20100153 Datum 23-02-2010 over "Intake FAT & GAT, regressietest FAT & GAT conform offerte PR-080264 van 05 februari 2010"	Deels openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel e	Agentschap Telecom	Fox-IT

7.	Rapportage "DotEcon Veilingwebapplicatie" Datum: 08-03-2010	Niet openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel b Artikel 10, tweede lid, onderdeel g		
8.	Tenzij formulier : Testwerkzaamheden 2,6 GHz Datum: 01-06-2010	Deels openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel b Artikel 10, tweede lid, onderdeel e Artikel 10, tweede lid, onderdeel g	Agentschap Telecom	Agentschap Telecom
9.	Factuur VF-100492 Rechercheren op het Internet- Opfris & Verdieping 23 en 24 september 2010 Datum: 22-09-2010	Deels openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel b Artikel 10, tweede lid, onderdeel e	Fox-IT	Agentschap Telecom
10.	Voorstel security audit- Webbased Veilingapplicatie Datum 10-03-2011	Niet openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel g	Fox-IT	Agentschap Telecom
11.	Order 20110214 Datum 25-03-2011 Over "Opdracht tot security audit conform offerte QQ-110091 versie 1.2"	Deels openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel e	Agentschap Telecom	Fox-IT
12.	Security audit auction website - Audit plan Datum 13 juli 2011	Niet openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel b Artikel 10, tweede lid, onderdeel g	Fox-IT	Agentschap Telecom
13.	Factuur VF-110433 MinELI-Audit veilingwebsite 2012 Datum 17-08-2011 incl. factuurbijlage	Deels openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel e	Fox-IT	Agentschap Telecom
14.	Report "Audit auction web site 2012" Datum: 30-09-2011	Niet openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede		

			lid, onderdeel b Artikel 10, tweede lid, onderdeel g		
15.	Factuur VF-110533 MinELI-Audit veilingwebsite 2012 Datum 02-11-2011 incl. factuurbijlage	Deels openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel e	Fox-IT	Agentschap Telecom
16.	Factuur VF-120740 17 en 18 september 2012 Training ROI vervolg Datum 24-09-2012	Deels openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel e	Fox-IT	Agentschap Telecom
17.	Fox-IT's Reaction to DotEcon's comments	Niet openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel b Artikel 10, tweede lid, onderdeel g	Fox-IT	Agentschap Telecom
18.	Opdrachtbevestiging Datum: 05-04-2013	Deels openbaar	Art 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel e Artikel 10, tweede lid, onderdeel g	Fox-IT	Dienst ICT Uitvoering (DICTU)
19.	Email incl KEI informatie KEI werkplek Datum: 24-04-2013	Deels openbaar	Artikel 10, tweede lid, onderdeel e Artikel 10, tweede lid, onderdeel g	DICTU	FOX-IT
20.	Email over Pentest KEI omgeving Datum: 24-04-2013	Deels openbaar	Artikel 10, tweede lid, onderdeel e	DICTU	Fox-IT
21.	Proforma factuur VF 130427 Project: FoxCERT-Blue Lagoon, PR-130099 Datum: 17-05-2013	Deels openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel e	FOX-IT	DICTU
22.	Email : pentest Kei werkplek"incl. voorstel over penetratietest van Werkplek KEI van 31-05- 2013 Datum: 03-06-2013	Deels openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel e Artikel 10, tweede lid, onderdeel g	FOX-IT	DICTU
23.	Proforma Factuur VF- 130494 Project: FoxCERT-Blue Lagoon, PR-SC-130022	Deels openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel e	FOX-IT	DICTU

	Datum: 18-06-2013				
24.	Voorstel tijdelijk Beheer van de SINA-infrastructuur door Fox-IT van 24-01-2014, Algemene Supportvoorwaarden Fox Crypto B.V. versie 2.4 Datum: 17-04-2013	Niet openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel e Artikel 10, tweede lid, onderdeel g	DICTU	DICTU
25.	Factuur VF-100293 Project: Agentschap NL-audit e-loket, projectnr.: PR-100083 incl. factuurbijlage Datum 22-06-2010	Deels openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel e	Fox-IT	Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland (RVO)
26.	Opleidingsdocument	Niet openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel g	Fox-IT	Nederlandse Voedsel- en Waren Autoriteit (NVWA)
27.	Opleidingsdocument	Niet openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel g	FOX-IT	NVWA
28.	Factuur VF-120705 Project: ER-Torenavalk, projectnr.: PR-120226 Incl. factuurbijlage Datum: 29-08-2012	Deels openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel e	Fox-IT	RVO
29.	Opleidingsdocument	Niet openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel g	FOX-IT	NVWA
30.	Opleidingsdocument	Niet openbaar	Artikel 10, eerste lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel c Artikel 10, tweede lid, onderdeel g	NVWA	FOX-IT
31.	Email "Mailmerge van brief en adressenbestand ivm onderzoek" incl.	Deels openbaar	artikel 10, tweede lid, onderdeel e;	Ministerie van Economische	FOX-IT

	bijlage 801196-Definitieve vragenlijst schriftelijke versie.doc en minute "onderzoek Nederlandse Defensiegerelateerde Industrie" Datum: 04-01-2008			Zaken (EZ)	
32.	Emailwisseling "NATO Project IFB-CO-13684-OPL TACTIC" Datum: 11-12-2013	Deels openbaar	artikel 10, tweede lid, onderdeel.e;	EZ	FOX-IT
33.	Emailwisseling "NATO Project IFB-CO-13684-OPL TACTIC" incl. bijlage CO-13684-OPL-AMDMNT0-1.pdf Datum: 12-12-2013	Deels openbaar	artikel 10, tweede lid, onderdeel.e;	FOX-IT	EZ
34.	Emailwisseling "Declaration of Eligibility IDB-CO-13684-OPL" Datum: 12-12-2013	Deels openbaar	artikel 10, tweede lid, onderdeel.e;	FOX-IT	EZ
35.	Emailwisseling "IFB-CO 13703" incl. bijlage NOI IFB-CO-13703-ITM.pdf Datum: 24-01-2014	Deels openbaar	artikel 10, tweede lid, onderdeel.e;	FOX-IT	EZ
36.	Emailwisseling "IFB-CO 13703" Datum: 27-01-2014	Deels openbaar	artikel 10, tweede lid, onderdeel.e;	EZ	FOX-IT
37.	Emailwisseling "NOI DPO SCADA PLC Ref: AC/4-D/2261 incl. bijlage NOI-DPO SCADA PLC System for DPO the Netherlands (2) pdf Datum: 13-02-2014	Deels openbaar	artikel 10, tweede lid, onderdeel.e;	FOX-IT	EZ
38.	Emailwisseling "NOI DPO SCADA PLC Ref: AC/4-D/2261" Datum: 13-02-2014	Deels openbaar	artikel 10, tweede lid, onderdeel.e;	EZ	FOX-IT
39.	Emailwisseling "NOI CO 13754" incl. bijlage CO-13754-STDY-AMDMNT0-1.pdf Datum: 23-03-2014	Deels openbaar	artikel 10, tweede lid, onderdeel.e;	FOT-IT	EZ
40.	Emailwisseling "RFI CO-13782-CD.pdf incl.	Deels openbaar	artikel 10, tweede lid, onderdeel.e;	FOX-IT	EZ

Directie Bedrijfsvoering

DB / 14121579

	bijlage RFI CO-13782- CD.pdf Datum: 05-06-2014				
--	--	--	--	--	--

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

10.2.e

Postbus 10591
1001 EN Amsterdam

Datum 27 augustus 2014

Betreft Informatieverzoek met betrekking tot informatieverzoek over de correspondentie, contacten en contracten met Fox-IT

Geachte 10.2.e

Hierbij bevestig ik dat ik op 12 augustus 2014 uw brief van 11 augustus 2014 heb ontvangen. Met deze brief verzoekt u om informatie over correspondentie, contacten en bijeenkomsten ten aanzien van uw eerdere informatieverzoek over correspondentie, contacten en contracten van Fox-IT. op grond van de Wet openbaarheid van bestuur (hierna: Wob). Het registratienummer van uw brief is 20147230352a

Binnen vier weken na ontvangst van uw verzoek, dus uiterlijk 9 september 2014, wordt uw verzoek beoordeeld en krijgt u een antwoord. Mocht de beantwoording van uw verzoek om welke reden dan ook meer tijd vergen dan vier weken, dan ontvangt u een tussenbericht.

U kunt contact opnemen met 10.2.e indien u nog vragen heeft over de status en de termijn van afhandeling van uw verzoek.

Hoogachtend,
De Minister van Economische Zaken,
namens deze, 10.2.e

10.2.e

Directie Bedrijfsvoering**Bezoekadres**

Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres

Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Factuuradres

Postbus 16180
2500 BD Den Haag

Overheidsidentificatienr

00000001003214369000

T 070 379 8911 (algemeen)
www.rijksoverheid.nl/ez

Behandeld door

10.2.e

T 070 10.2.e

F 0

10.2.e @minez.nl

Ons kenmerk

DB / 14142794

Uw kenmerk

20147230352a

Bijlage(n)

Ministerie van Economische Zaken

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

Fox-IT

10.2.e

Olof Palmestraat 6
2616 LM Delft

Datum 4 september 2014

Betreft Verzoek om uw zienswijze op beantwoording wob-verzoek aan het ministerie van Economische Zaken

Geachte 10.2.e

Met deze brief informeer ik u over een tot het ministerie van Economische Zaken gericht verzoek op grond van de Wet openbaarheid van bestuur (hierna: Wob). Bij dit verzoek is informatie over u/uw organisatie betrokken. Ik overweeg om dit Wob-verzoek deels in te willigen. In de bijlage vindt u een geanonimiseerd afschrift van het Wob-verzoek en een overzicht van de te verstrekken stukken die betrekking hebben op uw organisatie. In het overzicht is aangegeven welke stukken deels openbaar gemaakt worden en op basis van welke grond. Er wordt door mij als grond gehanteerd art 10 2.e. eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer door het weglakken van namen.

Hierbij stel ik u als belanghebbende, op grond van artikel 4:8 van de Algemene wet bestuursrecht, in de gelegenheid uw zienswijze te geven op mijn voorgenomen besluit. U kunt dit doen door binnen minimaal twee weken na dagtekening van deze brief uw bedenkingen over de voorgenomen openbaarmaking van informatie die uw organisatie raakt schriftelijk en gemotiveerd aan mij kenbaar te maken. U kunt uw eventuele zienswijze sturen naar: ministerie van Economische Zaken, t.a.v. 10.2.e, Postbus 20401, 2500 EK Den Haag. Als ik binnen de aangegeven termijn geen reactie van u heb ontvangen, ga ik er vanuit dat u geen bedenkingen tegen openbaarmaking heeft.

Ik wil u graag nog op de volgende zaken wijzen: Ten eerste kan uw zienswijze alleen leiden tot een weigering om een gedeelte van de informatie openbaar te maken, als deze is onder te brengen onder één of meer van de weigeringsgronden uit artikel 10 en 11 van de Wob. U vindt de tekst van deze artikelen in de bijlage. Ik wijs er daarbij op dat de uiteindelijke afweging over het al dan niet openbaar maken van de gevraagde informatie bij mij berust. Ten tweede is het voor u wellicht van belang om te weten dat na het verzenden van het besluit aan verzoeker de informatie voor een ieder toegankelijk zal zijn.

Directie Bedrijfsvoering**Bezoekadres**

Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres

Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Factuuradres

Postbus 16180
2500 BD Den Haag

Overheidsidentificatienr

00000001003214369000

T 070 379 8911 (algemeen)

www.rijksoverheid.nl/ez

Behandeld door

10.2.e

█
█
█

@minez.nl

Ons kenmerk

DB / 14146665

Uw kenmerk**Bijlage(n)**

Meer informatie over de Wob kunt u vinden op
<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kwaliteit-en-integriteit-overheidsinstanties/wet-openbaarheid-van-bestuur-wob>.

Ik vertrouw erop u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd.

Hoogachtend,
De Minister van Economische Zaken,
namens deze,

10.2.e

Bijlagen:

- Artikel 10 en 11 van de Wob;
- Wob-verzoek (geanonimiseerd);
- Overzicht van te verstrekken stukken die op u/uw organisatie betrekking hebben.

Bijlage 1: Artikelen 10 en 11 van de Wet openbaarheid van bestuur

Artikel 10

1. Het verstrekken van informatie ingevolge deze wet blijft achterwege voor zover dit:

- a. de eenheid van de Kroon in gevaar zou kunnen brengen;
- b. de veiligheid van de Staat zou kunnen schaden;
- c. bedrijfs- en fabricagegegevens betreft, die door natuurlijke personen of rechtspersonen vertrouwelijk aan de overheid zijn meegedeeld;
- d. persoonsgegevens betreft als bedoeld in paragraaf 2 van hoofdstuk 2 van de Wet bescherming persoonsgegevens, tenzij de verstrekking kennelijk geen inbreuk op de persoonlijke levenssfeer maakt.

2. Het verstrekken van informatie ingevolge deze wet blijft eveneens achterwege voor zover het belang daarvan niet opweegt tegen de volgende belangen:

- a. de betrekkingen van Nederland met andere staten en met internationale organisaties;
- b. de economische of financiële belangen van de Staat, de andere publiekrechtelijke lichamen of de in artikel 1a, onder c en d, bedoelde bestuursorganen;
- c. de opsporing en vervolging van strafbare feiten;
- d. inspectie, controle en toezicht door bestuursorganen;
- e. de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer;
- f. het belang, dat de geadresseerde erbij heeft als eerste kennis te kunnen nemen van de informatie;
- g. het voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling van bij de aangelegenheid betrokken natuurlijke personen of rechtspersonen dan wel van derden.

3. Het tweede lid, aanhef en onder e, is niet van toepassing voorzover de betrokken persoon heeft ingestemd met openbaarmaking.

4. Het eerste lid, aanhef en onder c en d, het tweede lid, aanhef en onder e, en het zevende lid, aanhef en onder a, zijn niet van toepassing voorzover het milieu-informatie betreft die betrekking heeft op emissies in het milieu. Voorts blijft in afwijking van het eerste lid, aanhef en onder c, het verstrekken van milieu-informatie uitsluitend achterwege voorzover het belang van openbaarmaking niet opweegt tegen het daar genoemde belang.

5. Het tweede lid, aanhef en onder b, is van toepassing op het verstrekken van milieu-informatie voor zover deze handelingen betreft met een vertrouwelijk karakter.

6. Het tweede lid, aanhef en onder g, is niet van toepassing op het verstrekken van milieu-informatie.

7. Het verstrekken van milieu-informatie ingevolge deze wet blijft eveneens achterwege voorzover het belang daarvan niet opweegt tegen de volgende belangen:

- a. de bescherming van het milieu waarop deze informatie betrekking heeft;

- b. de beveiliging van bedrijven en het voorkomen van sabotage.
8. Voorzover het vierde lid, eerste volzin, niet van toepassing is, wordt bij het toepassen van het eerste, tweede en zevende lid op milieu-informatie in aanmerking genomen of deze informatie betrekking heeft op emissies in het milieu.

Artikel 11

1. In geval van een verzoek om informatie uit documenten, opgesteld ten behoeve van intern beraad, wordt geen informatie verstrekt over daarin opgenomen persoonlijke beleidsopvattingen.
2. Over persoonlijke beleidsopvattingen kan met het oog op een goede en democratische bestuursvoering informatie worden verstrekt in niet tot personen herleidbare vorm. Indien degene die deze opvattingen heeft geuit of zich erachter heeft gesteld, daarmee heeft ingestemd, kan de informatie in tot personen herleidbare vorm worden verstrekt.
3. Met betrekking tot adviezen van een ambtelijke of gemengd samengestelde adviescommissie kan het verstrekken van informatie over de daarin opgenomen persoonlijke beleidsopvattingen plaatsvinden, indien het voornemen daartoe door het bestuursorgaan dat het rechtstreeks aangaat aan de leden van de adviescommissie voor de aanvang van hun werkzaamheden kenbaar is gemaakt.
4. In afwijking van het eerste lid wordt bij milieu-informatie het belang van de bescherming van de persoonlijke beleidsopvattingen afgewogen tegen het belang van openbaarmaking. Informatie over persoonlijke beleidsopvattingen kan worden verstrekt in niet tot personen herleidbare vorm. Het tweede lid, tweede volzin, is van overeenkomstige toepassing.

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

Fox-IT
t.a.v. 10.2.e
Olof Palmestraat 6
2616 LM Delft

Directie Bedrijfsvoering

Bezoekadres
Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Factuuradres
Postbus 16180
2500 BD Den Haag

Overheidsidentificatienr
00000001003214369000

T 070 379 8911 (algemeen)
www.rijksoverheid.nl/ez

Behandeld door
10.2.e

T 070 10.2.e

F 0
10.2.e @minez.nl

Ons kenmerk
DB / 14146665

Uw kenmerk

Bijlage(n)

Datum 4 september 2014
Betreft Verzoek om uw zienswijze op beantwoording wob-verzoek aan het ministerie van Economische Zaken

Geachte mevrouw 10.2.e,

Met deze brief informeer ik u over een tot het ministerie van Economische Zaken gericht verzoek op grond van de Wet openbaarheid van bestuur (hierna: Wob). Bij dit verzoek is informatie over u/uw organisatie betrokken. Ik overweeg om dit Wob-verzoek deels in te willigen. In de bijlage vindt u een geanonimiseerd afschrift van het Wob-verzoek en een overzicht van de te verstrekken stukken die betrekking hebben op uw organisatie. In het overzicht is aangegeven welke stukken deels openbaar gemaakt worden en op basis van welke grond. Er wordt door mij als grond gehanteerd art 10 2.e. eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer door het weglakken van namen.

Hierbij stel ik u als belanghebbende, op grond van artikel 4:8 van de Algemene wet bestuursrecht, in de gelegenheid uw zienswijze te geven op mijn voorgenomen besluit. U kunt dit doen door binnen minimaal twee weken na dagtekening van deze brief uw bedenkingen over de voorgenomen openbaarmaking van informatie die uw organisatie raakt schriftelijk en gemotiveerd aan mij kenbaar te maken. U kunt uw eventuele zienswijze sturen naar: ministerie van Economische Zaken, t.a.v. 10.2.e Postbus 20401, 2500 EK Den Haag. Als ik binnen de aangegeven termijn geen reactie van u heb ontvangen, ga ik er vanuit dat u geen bedenkingen tegen openbaarmaking heeft.

Ik wil u graag nog op de volgende zaken wijzen: Ten eerste kan uw zienswijze alleen leiden tot een weigering om een gedeelte van de informatie openbaar te maken, als deze is onder te brengen onder één of meer van de weigeringsgronden uit artikel 10 en 11 van de Wob. U vindt de tekst van deze artikelen in de bijlage. Ik wijs er daarbij op dat de uiteindelijke afweging over het al dan niet openbaar maken van de gevraagde informatie bij mij berust. Ten tweede is het voor u wellicht van belang om te weten dat na het verzenden van het besluit aan verzoeker de informatie voor een ieder toegankelijk zal zijn.

Meer informatie over de Wob kunt u vinden op
<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kwaliteit-en-integriteit-overheidsinstanties/wet-openbaarheid-van-bestuur-wob>.

Ik vertrouw erop u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd.

Hoogachtend,
De Minister van Economische Zaken,
namens deze,

10.2.e

Bijlagen:

- Artikel 10 en 11 van de Wob;
- Wob-verzoek (geanonimiseerd);
- Overzicht van te verstrekken stukken die op u/uw organisatie betrekking hebben.

Bijlage 1: Artikelen 10 en 11 van de Wet openbaarheid van bestuur

Artikel 10

1. Het verstrekken van informatie ingevolge deze wet blijft achterwege voor zover dit:

- a. de eenheid van de Kroon in gevaar zou kunnen brengen;
- b. de veiligheid van de Staat zou kunnen schaden;
- c. bedrijfs- en fabricagegegevens betreft, die door natuurlijke personen of rechtspersonen vertrouwelijk aan de overheid zijn meegedeeld;
- d. persoonsgegevens betreft als bedoeld in paragraaf 2 van hoofdstuk 2 van de Wet bescherming persoonsgegevens, tenzij de verstrekking kennelijk geen inbreuk op de persoonlijke levenssfeer maakt.

2. Het verstrekken van informatie ingevolge deze wet blijft eveneens achterwege voor zover het belang daarvan niet opweegt tegen de volgende belangen:

- a. de betrekkingen van Nederland met andere staten en met internationale organisaties;
- b. de economische of financiële belangen van de Staat, de andere publiekrechtelijke lichamen of de in artikel 1a, onder c en d, bedoelde bestuursorganen;
- c. de opsporing en vervolging van strafbare feiten;
- d. inspectie, controle en toezicht door bestuursorganen;
- e. de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer;
- f. het belang, dat de geadresseerde erbij heeft als eerste kennis te kunnen nemen van de informatie;
- g. het voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling van bij de aangelegenheid betrokken natuurlijke personen of rechtspersonen dan wel van derden.

3. Het tweede lid, aanhef en onder e, is niet van toepassing voorzover de betrokken persoon heeft ingestemd met openbaarmaking.

4. Het eerste lid, aanhef en onder c en d, het tweede lid, aanhef en onder e, en het zevende lid, aanhef en onder a, zijn niet van toepassing voorzover het milieu-informatie betreft die betrekking heeft op emissies in het milieu. Voorts blijft in afwijking van het eerste lid, aanhef en onder c, het verstrekken van milieu-informatie uitsluitend achterwege voorzover het belang van openbaarmaking niet opweegt tegen het daar genoemde belang.

5. Het tweede lid, aanhef en onder b, is van toepassing op het verstrekken van milieu-informatie voor zover deze handelingen betreft met een vertrouwelijk karakter.

6. Het tweede lid, aanhef en onder g, is niet van toepassing op het verstrekken van milieu-informatie.

7. Het verstrekken van milieu-informatie ingevolge deze wet blijft eveneens achterwege voorzover het belang daarvan niet opweegt tegen de volgende belangen:

- a. de bescherming van het milieu waarop deze informatie betrekking heeft;

b. de beveiliging van bedrijven en het voorkomen van sabotage.

8. Voorzover het vierde lid, eerste volzin, niet van toepassing is, wordt bij het toepassen van het eerste, tweede en zevende lid op milieu-informatie in aanmerking genomen of deze informatie betrekking heeft op emissies in het milieu.

Artikel 11

1. In geval van een verzoek om informatie uit documenten, opgesteld ten behoeve van intern beraad, wordt geen informatie verstrekt over daarin opgenomen persoonlijke beleidsopvattingen.

2. Over persoonlijke beleidsopvattingen kan met het oog op een goede en democratische bestuursvoering informatie worden verstrekt in niet tot personen herleidbare vorm. Indien degene die deze opvattingen heeft geuit of zich erachter heeft gesteld, daarmee heeft ingestemd, kan de informatie in tot personen herleidbare vorm worden verstrekt.

3. Met betrekking tot adviezen van een ambtelijke of gemengd samengestelde adviescommissie kan het verstrekken van informatie over de daarin opgenomen persoonlijke beleidsopvattingen plaatsvinden, indien het voornemen daartoe door het bestuursorgaan dat het rechtstreeks aangaat aan de leden van de adviescommissie voor de aanvang van hun werkzaamheden kenbaar is gemaakt.

4. In afwijking van het eerste lid wordt bij milieu-informatie het belang van de bescherming van de persoonlijke beleidsopvattingen afgewogen tegen het belang van openbaarmaking. Informatie over persoonlijke beleidsopvattingen kan worden verstrekt in niet tot personen herleidbare vorm. Het tweede lid, tweede volzin, is van overeenkomstige toepassing.

11 augustus 2014

Aan Ministerie van Economische Zaken
De Minister
Postbus 20101
2500 EC Den Haag

Onderwerp: Informatieverzoek met betrekking tot Informatieverzoek over de correspondentie, contacten en contracten met Fox-IT (of vergelijkbare namen).

Kenmerk: informatieverzoek 20147230352a

Afzender:

Geachte Mevr./Dhr.,

Met een beroep op de Wet Openbaarheid van Bestuur, WIV, BUPO, EVRM en andere burger- en mensenrechtelijke wetten en verdragen richt ik mij tot u met een verzoek om informatie.

Het betreft informatie inzake correspondentie, contacten en bijeenkomsten ten aanzien van mijn eerdere informatieverzoek over correspondentie, contacten en contracten met Fox-IT (of vergelijkbare namen).

Ik zou graag alle documenten met betrekking tot correspondentie, contacten en bijeenkomsten ten aanzien van mijn eerdere informatieverzoek over correspondentie, contacten en contracten met Fox-IT (of vergelijkbare namen) ontvangen. U kunt hierbij denken aan:

Onderzoeken, evaluaties, rapportages, overzichten, lijsten, memo's, check-lijsten, puntenlijsten, formulieren, eventuele processen verbaal, statistieken, beleidsdocumenten, richtlijnen, aanwijzingen, overwegingen, notulen, verslagen, draaiboeken, plannen van aanpak, plannings, concepten, briefings, digitale communicaties, interne communicatie (waaronder e-mail), meldingen, mutaties, databestanden, registraties en andere documenten met betrekking tot

inlichtingenhandelingen, databanken, situatierapportages, programma's, informatieoverdracht, informatie uitwisseling, dataverzameling, projecten en beleid met betrekking tot correspondentie, contacten en bijeenkomsten ten aanzien van mijn eerdere informatieverzoek over correspondentie, contacten en contracten met Fox-IT (of vergelijkbare namen).

Binnen het kader van de Wob (art. 10 lid 2 sub e) en de Aanwijzing voorlichting opsporing en vervolging kunt u deze stukken gemotiveerd anonimiseren.

Conform de Wet Openbaarheid van Bestuur verwacht ik binnen wettelijke termijnen antwoord op mijn verzoek.

Korte nadere uitleg ten aanzien van dit verzoek. In mei 2014 heb ik een verzoek gedaan ten aanzien van de relatie tussen Fox-IT en de overheid. Verschillende bestuursorganen gaven aan stukken te hebben en het bedrijf om zienswijze te hebben gevraagd. Het blijkt dat Fox-IT zich op diverse wijze verzet tegen openbaarmaking. Dat is hun goed recht, hoewel het wel iets zegt over de geheimzinnigheid en transparantie van het bedrijf, maar dat terzijde. Nu heeft ^{10.2.e} **10.2.e** mij direct benaderd over mijn verzoek. Dit lijkt mij niet gepast in het kader van persoonsgegevens die beschermd moeten worden, althans u schermt daar ook steeds mee in uw afwijzingen ten aanzien van uw eigen ambtenaren en derden. Ik ben daarom benieuwd op wat voor wijze er gecommuniceerd wordt met Fox-IT en haar baas **10.2.e** naar ik begrepen ook wel bekend als **10.2.e** maar die transparantie lijkt er ook niet te zijn bij **10.2.e** Ik ben dus benieuwd of u mijn naam heeft laten vallen bij uw contact met het bedrijf, en zo ja waarom en op basis van wat voor wetgeving. Ik hoor het graag. Wij staan altijd open voor communicatie dat weet u ook met een bedrijf als Fox-IT, maar willen het graag zuiver houden.

Gaarne ontvang ik een bewijs van ontvangst.

Een vriendelijke groet.

Bijlage 2 – Inventarislijst

Nr.	Document	Beoordeling	Wob	Afzender	Ontvanger
1.	Email "wobverzoek" met bijlagen idem als onder 2 Datum: 10 juli 2014	Deels openbaar	Artikel 10, tweede lid, onderdeel e	EZ	Fox-IT
2.	Brief met bijlagen: Verzoek om uw zienswijze op beantwoording wob-verzoek aan het ministerie van Economische Zaken Datum:10 juli 2014	Deels openbaar	Artikel 10, tweede lid, onderdeel e	EZ	Fox-IT
3.	Email "nog 2 documenten" Datum: 17 juli 2014	Deels openbaar	Artikel 10, tweede lid, onderdeel e	EZ	Fox-IT
4.	Brief "Zienswijze Wob-verzoek Economische Zaken" Datum: 18 juli 2014	Deels openbaar	Artikel 10, tweede lid, onderdeel e	Fox-IT	EZ

Ministerie van Economische Zaken

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

10.2.e
Postbus 10591
1001 EN Amsterdam

Directie Bedrijfsvoering

Bezoekadres
Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Factuuradres
Postbus 16180
2500 BD Den Haag

Overheidsidentificatienr
00000001003214369000

T 070 379 8911 (algemeen)
www.rijksoverheid.nl/ez

Behandeld door
10.2.e

T 070 10.2.e
F 0
10.2.e @minez.nl

Ons kenmerk
DB / 14145183

Uw kenmerk

Bijlage(n)

Datum 18 september 2014
Betreft Besluit op Wob-verzoek inzake correspondentie, contacten en
bijeenkomsten t.a.v. eerder informatieverzoek over correspondentie,
contacten en contracten met Fox-IT

Geachte heer 10.2.e

In uw brief van 11 augustus 2014 ontvangen op 12 augustus 2014, heeft u met een beroep op de Wet openbaarheid van bestuur (hierna: Wob) informatie verzocht met betrekking tot correspondentie, contacten en bijeenkomsten ten aanzien van uw eerdere informatieverzoek over correspondentie, contacten en contracten met Fox-IT (of vergelijkbare namen).

De ontvangst van uw verzoek is schriftelijk bevestigd bij brief van 27 augustus 2014, kenmerk DB/14142794.

Wettelijk kader

Uw verzoek valt onder de reikwijdte van de Wob. Voor de relevante Wob-artikelen verwijs ik u naar de bijlage 1.

Inventarisatie documenten

Op basis van uw verzoek zijn in totaal 4 documenten aangetroffen. Deze documenten zijn opgenomen in een inventarislijst, die als bijlage 2 bij dit besluit is gevoegd. In dit besluit wordt verwezen naar de corresponderende nummers uit de inventarislijst, zodat per document duidelijk is wat is besloten.

Bij de inventarisatie is het volgende van belang. De documenten die u, op basis van uw Wob-verzoek van 26 mei 2014, bij mijn besluit van 23 juli 2014 (gedeeltelijk) openbaar zijn gemaakt, hebben onderdeel van de contacten met Fox-IT uitgemaakt. Aangezien uw

onderhavige Wob-verzoek betrekking heeft op de manier waarop tussen mij en Fox-IT is gecorrespondeerd over uw eerdere Wob-verzoek en niet op de onderliggende documenten die beoordeeld zijn naar aanleiding van dat verzoek, zijn die documenten niet op de inventarislijst opgenomen.

Zienswijzen

U bent er over geïnformeerd in de brief van 4 september 2014 dat er een derde belanghebbende bij de openbaarmaking van de documenten is en dat deze in de gelegenheid is gesteld hierover haar zienswijze te geven. De reactie van de belanghebbende heb ik in mijn belangenafweging meegenomen. Zie het onderdeel Overwegingen van dit besluit.

Besluit

Ik heb besloten de door u gevraagde informatie gedeeltelijk openbaar te maken. Voor de motivering verwijs ik naar onderdeel overwegingen van dit besluit.

Overwegingen

Allereerst wil ik u wijzen op het volgende. Ingevolge artikel 3, vijfde lid, van de Wob, wordt een verzoek om informatie ingewilligd met inachtneming van het bepaalde in de artikelen 10 en 11.

Het recht op openbaarmaking op grond van de Wob dient uitsluitend het publieke belang van een goede en democratische bestuursvoering. Het komt iedere burger in gelijke mate toe. Daarom kan ten aanzien van de openbaarheid geen onderscheid worden gemaakt naar gelang de persoon of de bedoeling of belangen van de verzoeker. Bij de te verrichten belangenafweging worden dan ook betrokken het algemene belang bij openbaarmaking van de gevraagde informatie en de door de weigeringsgronden te beschermen belangen, maar niet het specifieke belang van de verzoeker.

Evenmin kent de Wob een beperkte vorm van openbaarmaking. Dit betekent dat openbaarmaking van de gevraagde documenten uitsluitend aan u op grond van de Wob niet mogelijk is. Indien ik aan u de betreffende documenten verstrek, moet ik deze ook aan anderen geven indien zij daarom verzoeken. In dat licht vinden de onderstaande belangenafwegingen dan ook plaats.

De eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer

Op grond van artikel 10, tweede lid, aanhef en onder e, van de Wob blijft verstrekking van informatie achterwege voor zover het belang daarvan niet opweegt tegen het belang van de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer.

In alle deels openbaar gemaakte documenten staan persoonsgegevens. Het betreft hier de namen en contactgegevens van medewerkers van mijn ministerie alsmede van Fox-IT. Ik ben van oordeel dat t.a.v. deze gegevens het belang dat de persoonlijke levenssfeer wordt geëerbiedigd, zwaarder moet wegen dan het belang van openbaarheid. Daarom heb ik de persoonsgegevens verwijderd uit deze documenten.

Wijze van openbaarmaking

De documenten met de nrs. 1 tot en met 4, genoemd in de inventarislijst treft u bij dit besluit in kopie aan.

Een afschrift van dit besluit zend ik aan Fox-IT.

Dit besluit wordt op *www.rijksoverheid.nl* geplaatst.

Hoogachtend,
De Minister van Economische Zaken,

10.2.e

Tegen dit besluit kunt u binnen zes weken na de dag waarop dit is bekend gemaakt een bezwaarschrift indienen, gericht aan de Minister van Economische Zaken t.a.v. de directie Wetgeving en Juridische Zaken, Postbus 20401, 2500 EK Den Haag. Dit besluit is verzonden op de in de aanhef vermelde datum.

Bijlage 1 – Relevante artikelen uit de Wob

Artikel 1

In deze wet en de daarop berustende bepalingen wordt verstaan onder:

- a. document: een bij een bestuursorgaan berustend schriftelijk stuk of ander materiaal dat gegevens bevat;
- b. bestuurlijke aangelegenheid: een aangelegenheid die betrekking heeft op beleid van een bestuursorgaan, daaronder begrepen de voorbereiding en de uitvoering ervan;
- c. intern beraad: het beraad over een bestuurlijke aangelegenheid binnen een bestuursorgaan, dan wel binnen een kring van bestuursorganen in het kader van de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor een bestuurlijke aangelegenheid;
- d. niet-ambtelijke adviescommissie: een van overheidswege ingestelde instantie, met als taak het adviseren van een of meer bestuursorganen en waarvan geen ambtenaren lid zijn, die het bestuursorgaan waaronder zij ressorteren adviseren over de onderwerpen die aan de instantie zijn voorgelegd. Ambtenaren, die secretaris of adviserend lid zijn van een adviesinstantie, worden voor de toepassing van deze bepaling niet als leden daarvan beschouwd;
- e. ambtelijke of gemengd samengestelde adviescommissie: een instantie, met als taak het adviseren van één of meer bestuursorganen, die geheel of gedeeltelijk is samengesteld uit ambtenaren, tot wier functie behoort het adviseren van het bestuursorgaan waaronder zij ressorteren over de onderwerpen die aan de instantie zijn voorgelegd;
- f. persoonlijke beleidsopvatting: een opvatting, voorstel, aanbeveling of conclusie van een of meer personen over een bestuurlijke aangelegenheid en de daartoe door hen aangevoerde argumenten;
- g. milieu-informatie: hetgeen daaronder wordt verstaan in artikel 19.1a van de Wet milieubeheer;
- h. hergebruik: het gebruik van informatie die openbaar is op grond van deze of een andere wet en die is neergelegd in documenten berustend bij een overheidsorgaan, voor andere doeleinden dan het oorspronkelijke doel binnen de publieke taak waarvoor de informatie is geproduceerd;
- i. overheidsorgaan:
  - 1°. een orgaan van een rechtspersoon die krachtens publiekrecht is ingesteld, of
  - 2°. een ander persoon of college, met enig openbaar gezag bekleed.

Artikel 3

1. Een ieder kan een verzoek om informatie neergelegd in documenten over een bestuurlijke aangelegenheid richten tot een bestuursorgaan of een onder verantwoordelijkheid van een bestuursorgaan werkzame instelling, dienst of bedrijf.
2. De verzoeker vermeldt bij zijn verzoek de bestuurlijke aangelegenheid of het daarop betrekking hebbend document, waarover hij informatie wenst te ontvangen.
3. De verzoeker behoeft bij zijn verzoek geen belang te stellen.
4. Indien een verzoek te algemeen geformuleerd is, verzoekt het bestuursorgaan de verzoeker zo spoedig mogelijk om zijn verzoek te preciseren en is het hem daarbij behulpzaam.
5. Een verzoek om informatie wordt ingewilligd met inachtneming van het bepaalde in de artikelen 10 en 11.

Artikel 6

1. Het bestuursorgaan beslist op het verzoek om informatie zo spoedig mogelijk, doch uiterlijk binnen vier weken gerekend vanaf de dag na die waarop het verzoek is ontvangen.
2. Het bestuursorgaan kan de beslissing voor ten hoogste vier weken verdagen. Van de verdaging wordt voor de afloop van de eerste termijn schriftelijk gemotiveerd mededeling gedaan aan de verzoeker.
3. Onverminderd artikel 4:15 van de Algemene wet bestuursrecht wordt de termijn voor het geven van een beschikking opgeschort gerekend vanaf de dag na die waarop het bestuursorgaan de verzoeker mededeelt dat toepassing is gegeven aan artikel 4:8 van de Algemene wet bestuursrecht, tot de dag waarop door de belanghebbende of belanghebbenden een zienswijze naar voren is gebracht of de daarvoor gestelde termijn ongebruikt is verstreken.
4. Indien de opschorting, bedoeld in het derde lid, eindigt, doet het bestuursorgaan daarvan zo spoedig mogelijk mededeling aan de verzoeker, onder vermelding van de termijn binnen welke de beschikking alsnog moet worden gegeven.
5. Indien het bestuursorgaan heeft besloten informatie te verstrekken, wordt de informatie verstrekt tegelijk met de bekendmaking van het besluit, tenzij naar verwachting een belanghebbende bezwaar daar tegen heeft, in welk geval de informatie niet eerder wordt verstrekt dan twee weken nadat de beslissing is bekendgemaakt.
6. Voor zover het verzoek betrekking heeft op het verstrekken van milieu-informatie:
  - a. bedraagt de uiterste beslistermijn in afwijking van het eerste lid twee weken indien het bestuursorgaan voornemens is de milieu-informatie te verstrekken terwijl naar verwachting een belanghebbende daar bezwaar tegen heeft;
  - b. kan de beslissing slechts worden verdaagd op grond van het tweede lid, indien de omvang of de gecompliceerdheid van de milieu-informatie een verlenging rechtvaardigt;
  - c. zijn het derde en vierde lid niet van toepassing.

Artikel 7

1. Het bestuursorgaan verstrekt de informatie met betrekking tot de documenten die de verlangde informatie bevatten door:
  - a. kopie ervan te geven of de letterlijke inhoud ervan in andere vorm te verstrekken,
  - b. kennisneming van de inhoud toe te staan,
  - c. een uittreksel of een samenvatting van de inhoud te geven, of
  - d. inlichtingen daaruit te verschaffen.
2. Het bestuursorgaan verstrekt de informatie in de door de verzoeker verzochte vorm, tenzij:
  - a. het verstrekken van de informatie in die vorm redelijkerwijs niet gevegd kan worden;
  - b. de informatie reeds in een andere, voor de verzoeker gemakkelijk toegankelijke vorm voor het publiek beschikbaar is.
3. Indien het verzoek betrekking heeft op milieu-informatie als bedoeld in artikel 19.1a, eerste lid, onder b, van de Wet milieubeheer, verstrekt het bestuursorgaan, zo nodig, en indien deze informatie voorhanden is, tevens informatie over de methoden die zijn gebruikt bij het samenstellen van eerstbedoelde informatie.

Artikel 10

1. Het verstrekken van informatie ingevolge deze wet blijft achterwege voor zover dit:
  - a. de eenheid van de Kroon in gevaar zou kunnen brengen;
  - b. de veiligheid van de Staat zou kunnen schaden;
  - c. bedrijfs- en fabricagegegevens betreft, die door natuurlijke personen of rechtspersonen vertrouwelijk aan de overheid zijn meegedeeld;
  - d. persoonsgegevens betreft als bedoeld in paragraaf 2 van hoofdstuk 2 van de Wet bescherming persoonsgegevens, tenzij de verstrekking kennelijk geen inbreuk op de persoonlijke levenssfeer maakt.
2. Het verstrekken van informatie ingevolge deze wet blijft eveneens achterwege voor zover het belang daarvan niet opweegt tegen de volgende belangen:
  - a. de betrekkingen van Nederland met andere staten en met internationale organisaties;
  - b. de economische of financiële belangen van de Staat, de andere publiekrechtelijke lichamen of de in artikel 1a, onder c en d, bedoelde bestuursorganen;
  - c. de opsporing en vervolging van strafbare feiten;
  - d. inspectie, controle en toezicht door bestuursorganen;
  - e. de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer;
  - f. het belang, dat de geadresseerde erbij heeft als eerste kennis te kunnen nemen van de informatie;
  - g. het voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling van bij de aangelegenheid betrokken natuurlijke personen of rechtspersonen dan wel van derden.
3. Het tweede lid, aanhef en onder e, is niet van toepassing voorzover de betrokken persoon heeft ingestemd met openbaarmaking.
4. Het eerste lid, aanhef en onder c en d, het tweede lid, aanhef en onder e, en het zevende lid, aanhef en onder a, zijn niet van toepassing voorzover het milieu-informatie betreft die betrekking heeft op emissies in het milieu. Voorts blijft in afwijking van het eerste lid, aanhef en onder c, het verstrekken van milieu-informatie uitsluitend achterwege voorzover het belang van openbaarmaking niet opweegt tegen het daar genoemde belang.
5. Het tweede lid, aanhef en onder b, is van toepassing op het verstrekken van milieu-informatie voor zover deze handelingen betreft met een vertrouwelijk karakter.
6. Het tweede lid, aanhef en onder g, is niet van toepassing op het verstrekken van milieu-informatie.
7. Het verstrekken van milieu-informatie ingevolge deze wet blijft eveneens achterwege voorzover het belang daarvan niet opweegt tegen de volgende belangen:
  - a. de bescherming van het milieu waarop deze informatie betrekking heeft;
  - b. de beveiliging van bedrijven en het voorkomen van sabotage.
8. Voorzover het vierde lid, eerste volzin, niet van toepassing is, wordt bij het toepassen van het eerste, tweede en zevende lid op milieu-informatie in aanmerking genomen of deze informatie betrekking heeft op emissies in het milieu.

Artikel 11

1. In geval van een verzoek om informatie uit documenten, opgesteld ten behoeve van intern beraad, wordt geen informatie verstrekt over daarin opgenomen persoonlijke beleidsopvattingen.
2. Over persoonlijke beleidsopvattingen kan met het oog op een goede en democratische bestuursvoering informatie worden verstrekt in niet tot personen herleidbare vorm. Indien

degene die deze opvattingen heeft geuit of zich erachter heeft gesteld, daarmee heeft ingestemd, kan de informatie in tot personen herleidbare vorm worden verstrekt.

3. Met betrekking tot adviezen van een ambtelijke of gemengd samengestelde adviescommissie kan het verstrekken van informatie over de daarin opgenomen persoonlijke beleidsopvattingen plaatsvinden, indien het voornemen daartoe door het bestuursorgaan dat het rechtstreeks aangaat aan de leden van de adviescommissie voor de aanvang van hun werkzaamheden kenbaar is gemaakt.

4. In afwijking van het eerste lid wordt bij milieu-informatie het belang van de bescherming van de persoonlijke beleidsopvattingen afgewogen tegen het belang van openbaarmaking. Informatie over persoonlijke beleidsopvattingen kan worden verstrekt in niet tot personen herleidbare vorm. Het tweede lid, tweede volzin, is van overeenkomstige toepassing.

Bijlage 2 - Inventarislijst

Nr.	Document	Beoordeling	Wob	Afzender	Ontvanger
1.	Email "wobverzoek" idem als onder 2 Datum: 10 juli 2014	Deels openbaar	Artikel 10, tweede lid, onderdeel e	EZ	Fox-IT
2.	Brief: Verzoek om uw zienswijze op beantwoording wob-verzoek aan het ministerie van Economische Zaken Datum: 10 juli 2014	Deels openbaar	Artikel 10, tweede lid, onderdeel e	EZ	Fox-IT
3.	Email "nog 2 documenten" Datum: 17 juli 2014	Deels openbaar	Artikel 10, tweede lid, onderdeel e	EZ	Fox-IT
4.	Brief "Zienswijze Wob-verzoek Economische Zaken" Datum: 18 juli 2014	Deels openbaar	Artikel 10, tweede lid, onderdeel e	Fox-IT	EZ

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

Damen Shipyards Group,
10.2.e
Avelingen West 20
4202 MS GORINCHEM

**Directoraat-generaal
Bedrijfsleven & Innovatie**
Directie Topsectoren en
Industriebeleid

Bezoekadres
Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Factuuradres
Postbus 16180
2500 BD Den Haag

Overheidsidentificatienr
00000001003214369000

T 070 379 8911 (algemeen)
www.rijksoverheid.nl/ez

Behandeld door
10.2.e

@minez.nl

Ons kenmerk
DGBI-TOP / 14201252

Uw kenmerk

Bijlage(n)
1

Datum - 12 DEC. 2014 -
Betreft Eervol ontslag als lid van de Raad van Toezicht MARIN

Geachte 10.2.e

In het bijgevoegde besluit heb ik u te rekenen vanaf 17 mei 2014 eervol ontslag verleend als lid van de Raad van Toezicht van de Stichting MARIN.

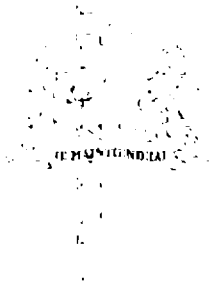
Ik dank u voor de door u in de afgelopen periode getoonde inzet voor het MARIN.

Hoogachtend,

De Minister van Economische Zaken,
Namens deze:

10.2.e

Besluit houdende wijziging samenstelling van de Raad van Toezicht van de Stichting MARIN

De Minister van Economische Zaken,

Gelet op artikel 8 van de statuten van de Stichting Maritiem Research Instituut Nederland (MARIN);

Gezien de voordracht van de Raad van Toezicht van de Stichting MARIN;

Besluit:

Artikel 1

Te rekenen vanaf 1 juni 2014 wordt voor een periode van vijf jaar tot lid van de Raad van Toezicht van de Stichting MARIN benoemd: de heer mr. J.H.N. van Ameijden, te Helmond.

Artikel 2

Te rekenen vanaf 17 mei 2014 wordt eervol ontslagen als lid van de Raad van Toezicht van de Stichting MARIN: de heer ing. R.H. Berkvens, te Rotterdam.

Artikel 3

Te rekenen vanaf 1 mei 2014 worden voor een periode van vijf jaar herbenoemd tot lid van de Raad van Toezicht van de Stichting MARIN:

- a. mevrouw T. Netelenbos, te Hoofddorp;
- b. de heer ir. F.A. Verhoeven, te Dordrecht.

Dit besluit zal in de Staatscourant worden geplaatst en in afschrift worden gezonden aan betrokkenen en aan de Raad van Toezicht van de Stichting MARIN.

*De Minister van Economische Zaken,
H.G.J. Kamp*

1-4
0-1
1
1-3
1-1
1
1-2
1-3
1-3
1-3

Ministerie van Economische Zaken

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

Damen Shipyards Group,
t.a.v. de heer ing. R.H. Berkvens,
Avelingen West 20
4202 MS GORINCHEM

**Directoraat-generaal
Bedrijfsleven & Innovatie**
Directie Topsectoren en
Industriebeleid

Bezuidenhoutseweg 73
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

T 070 379 8911 (algemeen)
www.rijksoverheid.nl/ez

Behandeld door
10.2.e

@minez.nl

Ons kenmerk
DGBI-TOP / 14201252

Uw kenmerk

minute

Datum 5 december 2014

Betreft Eervol ontslag als lid van de Raad van Toezicht MARIN

Parafenroute

Paraaf

Paraaf

Paraaf

Kopie aan

10.2.e

Medeparaaf

Medeparaaf

Medeparaaf

Bijlage(n)

1

Verzendwijze: Per post

Brieftekst op de volgende pagina

TER INFORMATIE

Aan de Minister

Via de SG

**Directoraat-generaal
Bedrijfsleven & Innovatie**
Directie Topsectoren en
Industriebeleid

Auteur

10.2.e
@minez.nl

Datum

18 februari 2015

Kenmerk

DGBI-TOP / 15024763

nota

Verzoek 10.2.e, om
een telefonisch onderhoud

Kopie aan

10.2.e

Parafenroute

10.2.e	10.2.e	Paraaf
10.2.e	Medeparaaf	Medeparaaf
10.2.e		

Bijlage(n)**Digitaal akkoord 23-02-2015****Aanleiding**

10.2.e, heeft verzocht om een kort telefoongesprek met u over het verzoek van de industrie om een lager afdrachtpercentage in het kader van de medefinancieringsovereenkomst F-35.

Advies

U wordt geadviseerd 10.2.e te woord te staan vóór het Algemeen Overleg over de D-brief F-35 op 26 februari a.s. U kunt daarbij:

- vragen om toe te lichten hoe en in welke mate het afdrachtpercentage de bedrijven belemmert om opdrachten in het kader van de F-35 binnen te halen
- aangeven dat u begrijpt dat er omstandigheden zijn veranderd sinds 2009/2010 waardoor de industrie alles op alles moet zetten om concurrerend te zijn in het F-35 programma en dat het afdrachtpercentage een factor is.
- Aangeven dat er gekeken wordt of de oplossingsrichting die de industrie voorstelt budgettair en qua risico acceptabel kan zijn.
- Doorverwijzen naar de heer DG waarmee een eerder overleg plaatsvond.

Kernpunten

- De industrie stelt in hoofdlijnen voor ook het onderhoudswerk aan de F-35 onder de afdrachtplicht te brengen en hiertegenover een lagere discontovoet te hanteren en/of een andere dollarkoers dan in 2010 te gebruiken om afdrachtpercentage vast te stellen. De industrie wenst een percentage tussen de 1,5 en 2 %.

Ontvangen BBR

- Onder de huidige verwachtingen van het programma en met de toevoeging van het onderhoudswerk, een beperkte verlaging van de discontovoet (ca. 0,5%) en het hanteren van een dollarkoers van circa \$1,25 is een percentage van rond 2% haalbaar.
- Er zijn op 12 februari Kamervragen over dit onderwerp gesteld. Het aan u voorgestelde antwoord is dat u de mogelijkheden onderzoekt.
- Wij zijn met het Ministerie van Financiën (IRF) in overleg óf en in hoeverre deze oplossingsrichting acceptabel is, mede gelet op budgettaire consequenties en risico's.
- Het streven is vóór 26 februari overeenstemming te hebben over de vraag of deze oplossingsrichting ruimte biedt voor een akkoord met de industrie.

Toelichting

- U heeft tijdens het Algemeen Overleg over de Jaarrapportage Vervanging F-16 op 11 december op een vraag van de heer Vuijk (VVD) aangegeven te bezien in hoeverre de veranderde omstandigheden buiten het normale ondernemersrisico vallen en wat de mogelijkheden zijn om de industrie tegemoet te komen.
- Het zou de industrie met name gaan om de vertraging in het programma, het lagere Nederlandse bestelaantal en de toegenomen druk op de bedrijven vanwege de ge-eiste kostenreductie in het programma.
- Het afdrachtpercentage kan de industrie belemmeren om concurrerend en rendabel opdrachten binnen te halen en daarmee een negatieve effect hebben op de te behalen omzet en werkgelegenheid in het F-35 programma. Dit zal voor de Kamer een argument zijn om een oplossing te willen.
- De industrie stelt voor dat meer omzet (ook het onderhoudswerk; ca \$ 9 miljard extra) onder de afdrachtplicht komt in ruil voor een lagere discontovoet (nu 4%) en/of het hanteren van een gunstiger dollarkoers (nu \$ 1,54 per Euro) bij het berekenen van het afdrachtpercentage.
- Bij de jaarlijkse afdrachten wordt overigens de werkelijke koers in juli van dat jaar gehanteerd om dollars naar Euro's om te rekenen. Als deze dollar goedkoper is dan waarmee het percentage is berekend dan duurt de afbetaling langer dan gepland. Op dit moment, door de huidige dollarkoers, zou terugbetaling overigens sneller verlopen dan in 2009/2020 gepland.
- Een lagere discontovoet betekent feitelijk een lager rentepercentage over het af te betalen bedrag. Deze bestaat uit een basis percentage en een opslag voor risico. Bezien zou kunnen worden of de extra omzet door de toevoeging van het onderhoudswerk een reden kan zijn om de risico opslag te verlagen.
- De afspraak dat € 105 mln (contante waarde en prijspeil 2001) terugkomt, staat niet ter discussie. Het kost de belastingbetaler dus geen extra geld.
- Met deze maatregelen is in principe een afdrachtpercentage van ca 2% haalbaar. Het exacte percentage hangt af van welke discontovoet en

dollarkoers acceptabel acceptabel worden geacht door zowel EZ als het Ministerie van Financiën.

- Met het lagere percentage over de hogere omzet kan de € 105 mln in dezelfde periode worden terugbetaald als oorspronkelijk gepland (ca 2052). Wel gaan de betalingen binnen deze periode naar achteren. Dat heeft consequenties voor de geplande ontvangsten vanaf 2020.

10.2.e

Aan
10.2.e

**Directoraat-generaal
Bedrijfsleven & Innovatie**
Directie Topsectoren en
Industriebeleid

Behandeld door
10.2.e

@minez.nl

Datum
27 februari 2015

Kenmerk
DGBI-TOP / 15029162

Kopie aan
10.2.e

memo

Inleiding tijdens symposium 'Kansen Nederlandse industrie bij instandhouding F-35' op 4 maart 2015 in Breda.

Bijlage(n)

Aanleiding

Op 4 maart a.s. houdt u een korte inleiding tijdens het symposium 'Kansen Nederlandse industrie bij instandhouding F-35'. Het programma is bijgevoegd. Dagvoorzitter is 10.2.e

Opzet reflectie blok

Uw bijdrage maakt deel uit van een blok 'Reflectie op militair vliegtuigonderhoud en samenwerking met private partijen' samen met 10.2.e

10.2.e

De bijdragen van de 3 deelnemers zijn 5 tot 7 minuten. 10.2.e zal ingaan op de activiteiten van het LCW op het gebied van vliegtuigonderhoud en de voorbereiding op de F-35. Van der Maat zal iets zeggen over de industriële kansen/belangen.

Uw bijdrage richt zich met name op het economisch belang en de samenwerking tussen overheden en private partijen. Zie bijgaande spreekpunten.

Achtergrond

- Het LCW is het onderhoudscentrum aan de Koninklijke Luchtmacht en zal een grote rol spelen in de instandhouding van de F-35. Veel bedrijven zullen met het LCW samen werken. Het motorenonderhoud is een belangrijk element voor de levensvatbaarheid van het LCW op termijn.
- De kwalificatie voor motorenonderhoud in december is een succes, maar er moet wel ca € 78 mln door de overheid worden geïnvesteerd voor de nodige faciliteiten
- Principe afspraak is dat Defensie (50%), EZ en de Provincie Noord Brabant (beide 25%) dat gezamenlijk doen. Het investeringsbesluit moet voor de zomer genomen worden. Dekking EZ-deel speelt een rol in de begrotingsvoorbereiding. Uitgaven met name in 2016, 17 en 18. Omdat

¹ NIFARP is Netherlands Fighter Aircraft Replacement Platform waar ca 40 bedrijven bij aangesloten zijn.

de argumenten voor EZ en de provincie economisch zijn speelt het PwC onderzoek naar de economische effecten van het F-35 onderhoud een rol in de besluitvorming rond de investering.

- Bedoeling was dat het rapport al klaar zou zijn, maar de deadline was te krap om een rapport af te leveren dat aan de behoefte van EZ en de provincie voldoet. In het concept waren met name de spin-off effecten onderbelicht. Het onderzoek is niet aan de orde geweest tijdens het AO over de F-35 op 26 februari.
- het symposium speelt voor 10.2.e een rol in de campagne voor de Provinciale Statenverkiezingen. Er wordt door de voorzitter van de begeleidingscommissie, 10.2.e, wel aan het onderzoek gerefereerd, maar dus nog niet geciteerd uit het rapport.

Enkele F-35 'feiten':

- De TK is op 25 februari akkoord gegaan met de aanschaf van F-35's. Om te beginnen 8 stuks. Instroom van F-35's is vanaf 2020.
- Met het hele project is € 4,5 miljard Euro gemoeid voor de investering en ca € 285 mln per jaar voor exploitatie (incl BTW).
- De raming voor omzet voor NL bedrijven in de productiefase is \$ 9mrd (periode tot 2035/40).
- De (ruwe) schatting voor omzet uit instandhouding is \$ 16 – 20 miljard (periode 2020 – 2065).
- De Staat heeft een medefinancieringsovereenkomst met de industrie. Met een percentage van de F-35 omzet moet komende decennia € 105 mln (prijspeil 2001, netto contant) worden afgedragen. Op dit moment wordt gesproken over een lager terugbetalingspercentage (zou vanaf 2020 4,1% zijn). Bedrag en periode wijzigen niet, met name door toevoegen omzet uit onderhoud die er nog niet onder valt.
- Ramingen voor werkgelegenheid zijn ca 2200 arbeidsplaatsen per jaar voor productie en tussen 2000 en 3000 voor sustainment.
- Maxime Verhagen is bijzonder vertegenwoordiger voor inschakeling van de Nederlandse industrie bij de F-35. In die rol reist hij 2 a 3 maal per jaar samen met NL industrie naar de belangrijke bedrijven in de VS. Ook is hij voorzitter van de Regiegroep economische effecten sustainment F-35' die we in het leven hebben geroepen om initiatieven aan te jagen en te regisseren. Het gaat om F-35 werk zelf, maar ook om spin-offs en spil overs. Defensie, industrie, NLR, 10.2.e als boegbeeld logistiek en Provincie Noord Brabant 10.2.e zitten erin.
- Er is een interdepartementale coördinatiegroep 'Vervanging F-16' waar naast Defensie, EZ en Financiën ook de industrie aan deelneemt.
- Belangrijke bedrijven in het F-35 programma zijn Fokker Technologies (structuurdelen, landingsgestel, bekabeling), Aeronamic ('hulpmotor'), Thales (onderdelen radar), Dutch Aero Services (onderhoud motoren).

Bijlage 1

Programma Symposium 4 maart 2014

Kansen Nederlandse industrie bij instandhouding F35

Op basis van permanent onderzoek voor en door het bedrijfsleven wordt ingezoomd op de kansen voor het Aerospace & Maintenance cluster en de gerelateerde (maak)industrie bij het onderhoud aan de F35, de huidige F16 en militaire helikopters.

Programma

- 12.00 uur: Registratie en inlooplunch
- 13.30 uur: Opening
- 13.35 uur: Keynote 10.2.e [redacted]
- 13.50 uur: Keynote 10.2.e [redacted]
- 14.10 uur: Keynote 10.2.e [redacted]
- 14.30 uur: Reflectie op militair vliegtuigonderhoud en samenwerking met private partijen:
  - 10.2.e [redacted]
  - 10.2.e [redacted]
  - 10.2.e [redacted]
- 15.00 uur: Pauze
- 15.30 uur: Cross sectorale synergie en kansen, door 10.2.e [redacted]
- 15.50 uur: Fokker Landing Gear: hightech products & supply chain
- 16:05 uur: KMWE - Aerospace en cross overs
- 16:20 -16:50: Panel discussie met Fokker Landing Gear, KMWE, Airborne Services & Composites en vertegenwoordiger onderwijs en arbeidsmarkt
- 16.50 uur: Keynote 10.2.e [redacted]
- 17.10 uur: Wrap up
- 17.15 uur: Netwerkbijeenkomst tot 19.00 uur

Dit seminar wordt ondersteund door NIFARP, NIDV, NAG, REWIN, Aviolanda en Gate2.

Locatie : Techlog Campus Breda, Kapittelweg 10, 4827 HG Breda

Memo

Aanleiding DOMUS: 15036944

Op 4 maart a.s. houd je een key note speech tijdens het symposium 'Kansen Nederlandse industrie bij instandhouding F-35'. Het programma is bijgevoegd.

Dagvoorzitter is 10.2.e

Je bijdrage is na 10.2.e en 10.2.e

Na jouw bijdrage komt er een blok 'Reflectie op militair vliegtuigonderhoud en samenwerking met private partijen' door 10.2.e

, 10.2.e

10.2.e

je bijdrage richt zich met name op de ambities rond het onderhoud van de F-35, het actief nastreven van spin-off mogelijkheden en de rol van de Regiegroep economische effecten sustainment F-35. Om e.e.a. in perspectief te plaatsen en omdat de initiatieven uit de regiegroep nog pril zijn begin je met een stukje geschiedenis van de industriële betrokkenheid in het F-35 programma. Dat illustreert wel dat de betrokkenheid in zo'n programma uithoudingsvermogen vergt.

Kort wat achtergrond

- Het LCW zal als onderhoudscentrum van de Koninklijke Luchtmacht een grote rol spelen in de instandhouding van de F-35. Veel bedrijven zullen met het LCW samen werken. Het motorenonderhoud is een belangrijk element voor de levensvatbaarheid van het LCW op termijn.
- De kwalificatie voor motorenonderhoud in december is een succes, maar er moet wel ca € 78 mln door de overheid worden geïnvesteerd voor de nodige faciliteiten
- Principe afspraak is dat Defensie (50%), EZ en de Provincie Noord Brabant (beide 25%) dat gezamenlijk doen. Het investeringsbesluit moet voor de zomer genomen worden. Dekking EZ-deel speelt een rol in de begrotingsvoorbereiding. Uitgaven met name in 2016, 17 en 18.
- Omdat de argumenten voor EZ en de provincie economisch zijn speelt het PwC onderzoek naar de economische effecten van het F-35 onderhoud een rol in de besluitvorming rond de investering.
- Bedoeling was dat het rapport al klaar zou zijn, maar de deadline was te krap om een rapport af te leveren dat aan de behoefte van EZ en de provincie voldoet. In het concept waren met name de spin-off effecten onderbelicht. Het onderzoek is niet aan de orde geweest tijdens het AO over de F-35 op 26 februari.
- het symposium speelt voor 10.2.e een rol in de campagne voor de Provinciale Statenverkiezingen. Er wordt door de voorzitter van de begeleidingscommissie, 10.2.e wel aan het onderzoek gerefereerd, maar dus nog niet geciteerd uit het rapport.

Enkele F-35 'feiten'

- De TK is op 25 februari akkoord gegaan met de aanschaf van F-35's. Om te beginnen 8 stuks. Instroom van F-35's is vanaf 2020.
- Met het hele project is € 4,5 miljard Euro gemoeid voor de investering en ca € 285 mln per jaar voor exploitatie (incl BTW).
- De raming voor omzet voor NL bedrijven in de productiefase is \$ 9mrd (periode tot 2035/40).
- De (ruwe) schatting voor omzet uit instandhouding is \$ 16 – 20 miljard (periode 2020 – 2065).
- De Staat heeft een medefinancieringsovereenkomst met de industrie. Met een percentage van de F-35 omzet moet komende decennia € 105 mln (prijsspeil 2001, netto contant) worden afgedragen. Op dit moment wordt gesproken over een lager terugbetalingspercentage (zou

vanaf 2020 4,1% zijn). Bedrag en periode wijzigen niet, met name door toevoegen omzet uit onderhoud die er nog niet onder valt.

- Ramingen voor werkgelegenheid zijn ca 2200 arbeidsplaatsen per jaar voor productie en tussen 2000 en 3000 voor sustainment.
- Er is een interdepartementale coördinatiegroep 'Vervanging F-16' waar naast Defensie, EZ en Financiën ook de industrie aan deelneemt.
- Belangrijke bedrijven in het F-35 programma zijn Fokker Technologies (structuurdelen, landingsgestel, bekabeling), Aeronamic ('hulpmotor'), Thales (onderdelen radar), Dutch Aero Services (onderhoud motoren).

PT, 27 februari 2015

Bijlage 1

Programma Symposium 4 maart 2014

Kansen Nederlandse industrie bij instandhouding F35

Op basis van permanent onderzoek voor en door het bedrijfsleven wordt ingezoomd op de kansen voor het Aerospace & Maintenance cluster en de gerelateerde (maak)industrie bij het onderhoud aan de F35, de huidige F16 en militaire helikopters.

Programma

- 12.00 uur: Registratie en inlooplunch
- 13.30 uur: Opening
- 13.35 uur: Keynote 10.2.e [redacted]
- 13.50 uur: Keynote 10.2.e [redacted]
- 14.10 uur: Keynote 10.2.e [redacted]
- 14.30 uur: Reflectie op militair vliegtuigonderhoud en samenwerking met private partijen:
  - 10.2.e [redacted]
  - 10.2.e [redacted]
  - 10.2.e [redacted]
- 15.00 uur: Pauze
- 15.30 uur: Cross sectorale synergie en kansen, door 10.2.e [redacted]
- 15.50 uur: Fokker Landing Gear: hightech products & supply chain
- 16:05 uur: KMWE - Aerospace en cross overs
- 16:20 -16:50: Panel discussie met Fokker Landing Gear, KMWE, Airborne Services & Composites en vertegenwoordiger onderwijs en arbeidsmarkt
- 16.50 uur: Keynote 10.2.e [redacted]
- 17.10 uur: Wrap up
- 17.15 uur: Netwerkbijeenkomst tot 19.00 uur

Dit seminar wordt ondersteund door NIFARP, NIDV, NAG, REWIN, Aviolanda en Gate2.

Locatie : Techlog Campus Breda, Kapittelweg 10, 4827 HG Breda

Van: 10.2.e
Aan: 10.2.e

Onderwerp: FW: voorbereiding agendapunt GVDB ER juni +herziening EDEO crisismanagementstructuren
Datum: donderdag 26 maart 2015 07:44:33

Collega's,
 Ter info.
 Groet,
 10.2.e

From: 10.2.e
Sent: woensdag 25 maart 2015 17:41:07
To: 10.2.e
Cc: 10.2.e
Subject: voorbereiding agendapunt GVDB ER juni +herziening EDEO crisismanagementstructuren

Allen,

In de afgelopen dagen sprak ik achtereenvolgens met 10.2.e (bij EDEO belast met herziening crisismanagementstructuren) en met 10.2.e (plv SG EDEO) + 10.2.e (Speciaal Adviseur CIE vz Juncker inzake Defensiebeleid). Betrof informeel overleg, op uitnodiging SPA resp. BEL, in gezelschap van een aantal collega's. Gespreksonderwerpen waren voorbereiding agendapunt GVDB van de ER van juni a.s. en de herziening van de EDEO crisismanagementstructuren. Omdat de onderwerpen elkaar deels overlappen, hieronder de belangrijkste punten in één mail.

Beide gesprekken bevestigden het eerder verkregen beeld over de herziening van de crisismanagementstructuren conform mail hieronder. In aanvulling daarop:

- 10.2.e werkt ongeveer 1 dag per week op onbezoldigde basis. Wordt ondersteund vanuit het *Foreign Affairs Team* in het *European Political Strategy Centre* dat tot de staf van CIE-vz. 10.2.e behoort. Begreep eerder van plv. DG onder Comm. 10.2.e dat 10.2.e en 10.2.e inmiddels met elkaar gesproken hebben en dat "things have been straightened out". Barnier had ook een gesprek met 10.2.e gehad. Weet niet of hij inmiddels met de HV sprak.
- 10.2.e gebruikte het gesprek vooral om te horen wat de gedachten onder LS zijn. Liet zich op dit moment nog niet uit over zijn agenda. Concentreerde zich in zijn interventies op cluster 3 van de ER conclusies van december 2013, dat wil zeggen op de versterking van de European Defense Technological and Industrial Base (EDTIB). Legde nadruk op het belang van de *preparatory measure* inzake *dual use research*. Als bekend is NL in de *Group of Personalities* die deze activiteit moet voorbereiden vertegenwoordigd door Paul de Krom (TNO).
- Zorgwekkend was dat 10.2.e nauwelijks op de hoogte leek van het werk aan versterking van de toegang van het Midden- en Kleinbedrijf tot defensieopdrachten. Heb de expertgroep

onder zijn aandacht gebracht, die binnenkort zijn eerste bijeenkomst (bijna anderhalf jaar nadat de ER hiertoe opriep...) zal hebben en benadrukt dat het werk van de experts uiteindelijk zijn weerslag zal moeten hebben op politiek niveau - voor NL is essentieel dat zichtbaar wordt gewerkt aan verbeterde markttoegang voor het MKB en dat resultaten worden behaald, onder andere via inbreng vanuit de expertgroep in de herziening van de richtlijnen transfer en procurement in 2016. Een dergelijke inzet zou conform de ER conclusies van december 2013 zijn. ITA steunde. (ref. bericht BRE/PSC-132/15 van dinsdag jl. Inmiddels is door DG Interne Markt bevestigd dat NL een kandidaat voor deze expertgroep kan leveren.)

- **10.2.e** noch **10.2.e** konden aangeven wie in de EDEO wordt belast met het ontwikkelen van een geïntegreerde visie op 'hybrid warfare'. Heb ervoor gepleit dit dossier wel goed te beleggen. Niet om het fenomeen groter te maken dan nodig, maar om te zorgen voor een gezamenlijke visie van de EU en de LS op de omgang met dit dossier.
- De EDEO belegt de uitvoering van de opdracht van de ER van vorige week om een actieplan voor strategische communicatie te ontwikkelen bij de woordvoeringsafdeling (**10.2.e**). SPA onderstreepte nog eens te vinden dat de EU niet aan counter-propaganda moet doen. O.a. EDEO, POL en NL benoemden dat het niet om counter-propaganda gaat, maar om het effectiever uitdragen van Europese waarden en ideeën en bijv. ook beginselen van intl. recht aan een breed publiek.
- De reorganisatie van de crisismanagementstructuren zou vóór de ER van juni haar beslag moeten krijgen en een (bescheiden) deliverable voor de ER zijn. FR onderstreepte dat een reorganisatie niet van voldoende niveau is om door de ER te worden benoemd. **10.2.e** vond dat het best een element(je) kon zijn.
- Train & Equip werd vooral door **10.2.e** genoemd als een belangrijke deliverable voor de ER, maar geen van de gesprekspartners had goed inzicht in de details van de Mededeling die wordt voorbereid (DEVCO is penhouder). Zullen we verder achterheen gaan.
- BEL, FR en SP collega's blijven benadrukken dat de EU niet te veel nadruk mag leggen op de geïntegreerde benadering zonder te onderstrepen dat het GVDB dé hoeksteen van het veiligheidsbeleid is en dat het GVDB ook op zichzelf van grote waarde is.
- VK schetste drie binnenlandspolitieke scenario's met betrekking tot de besprekingen over Defensie tijdens de RBZ in mei en de ER in juni: 1. Er is een Labour-geleide regering die waarschijnlijk nog geen uitgewerkte visie heeft, maar mogelijk wel iets flexibeler kan zijn dan een conservatieve regering, 2. Er is nog geen nieuwe regering, wat leidt tot beperkte mogelijkheden voor de Britse vertegenwoordigers om te handelen, of 3. Er is een nieuwe conservatief geleide regering, die wsl het huidige Britse beleid zal willen handhaven. Mijn (net aangetreden) collega leek met geen van de scenario's erg happy, maar noemde het tweede scenario het meest ongunstig.

Hartelijke groet,

10.2.e

From: **10.2.e**

Sent: vrijdag 27 februari 2015 19:37

To: **10.2.e**

Cc: **10.2.e**

Subject: herziening crisismanagementstructuren EDEO / gesprek **10.2.e**

Allen,

Op 24/2 sprak ik met een aantal collega's met **10.2.e**, die tijdelijk bij de EDEO is aangesteld om de crisismanagementstructuren te herzien. De lijnen van het huidige organogram worden als te diffuus ervaren. Ook zijn er doublures in taken en verantwoordelijkheden. Daarom werkt hij een voorstel voor een herziening uit.

Er is nog niets besloten en **10.2.e** kon niet zeggen wanneer besluitvorming is voorzien ("mogelijk op korte termijn na het aantreden van de nieuwe SG"), maar het denken gaat op dit moment de volgende kant op:

1. Alle crisismanagement onderbrengen onder een plv. SG "security & defense policy and crisis response".
2. Onder deze plv. SG drie directies maken:
  - a. Security policy (huidige directie K)
  - b. Planning (huidige CMPD)
  - c. Conduct (huidige CPCC)
3. Daarnaast Situation room en Intcen onderbrengen in één centrum onder genoemde plv. SG en dit ook verantwoordelijk maken voor het begeleiden van de zgn. crisisplatforms, die wel onder leiding van de HV of de SG moeten blijven staan om voldoende leverage te houden. Bezien hoe de samenwerking met de Situation room en het Emergency Response and Coordination Center van DG ECHO te optimaliseren.
4. Crisisplatforms structureler inzetten en betere follow up verzekeren.
5. MD CROC opheffen en taken verdelen onder genoemde directies/centrum.
6. EUMS vooralsnog niet betrekken in deze herziening. Zou te veel overhoop halen. Laten zoals het is.
7. Nog geen duidelijke ideeën over de toekomst en ophanging van het OPCEN. Wellicht een rol geven in de aansturing van militaire missies, die immers geen OHQ hebben.
8. 'Clearing house' inrichten voor activiteiten onder het IcSP, zodat de projecten beter aansluiten bij de beleidsprioriteiten. Keuze projecten nu te 'technisch-bureaucratisch'. (NB: dit zal de CIE niet willen, maar **10.2.e** ging daar niet op in.)
9. Alle veranderingen inpasbaar houden in het vigerende Raadsbesluit over de EDEO uit juli 2010.
10. Bezien waar consulaire crisismanagement ondergebracht kan worden. Wel ergens onder bovengenoemde plv. SG. Activiteiten die de EDEO op het gebied van consulaire crisismanagement kan ontplooiën verder in kaart brengen, mede op basis van lopende pilot, en besluit voorleggen aan COCON/PSC. Heel lovend over het werk van onze detachant **10.2.e**
11. Bezien welke overlaps er zijn met MD Multilateraal (bijv. contra-terrorisme en ontwapening) en keuzes maken. **10.2.e** neeg ertoe deze elementen onder genoemde plv. SG te brengen.

10.2.e liet zich niet uit over zijn eigen toekomst. Velen veronderstellen dat hij zelf de verantwoordelijke plv. SG wil worden. Dit zou echter vereisen dat de huidige relevante plv. SG **10.2.e** elders heen gaat en die maakt daartoe nog geen aanstalten.

Commentaar:

1. De voorstellen zijn op hoofdpunten logisch en leiden tot versimpeling en stroomlijning van de huidige structuur. Wel lijkt het erop dat **10.2.e** bij twijfel alles onder deze plv. SG brengt.

Dat is wellicht niet altijd de beste oplossing, en zal ook niet allemaal gaan gebeuren.

2. De aanwezige LS reageerden overwegend positief.
3. VK is potentieel het meest kritisch. Dat is ook de reden dat
  - a. de ontwikkeling van defensiecapaciteiten, die **10.2.e** onder 2a. (beleidsmatig) en 2b. (planning) had willen opnemen, buiten beschouwing wordt gelaten,
  - b. dat de toekomst van het OPCEN nog onduidelijk is,
  - c. dat de consulaire ambitie beperkt is (maar hierover zouden ook andere LS kritisch zijn).

Hartelijke groet,

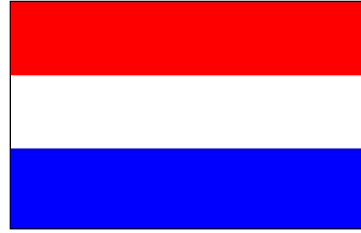
10.2.e

Help save paper! Do you really need to print this email?

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

**Bezoek aan de Hannover Messe,
Minister van Economische Zaken,
Z.E. Henk Kamp**

14 april 2015

Vorbereidend Dossier

2.8. Overig

Medefinancieringsovereenkomst (MFO)

8 april 2015

Mogelijk spreekt 10.2.e) u aan over het verlagen van het afdrachtpercentage van de medefinancieringsovereenkomst voor de F-35.

Onderwerp

Tijdens het AO over de bestelling van 8 F-35's op 26 februari jl. heeft u (vraag van 10.2.e) aangegeven dat u met de industrie zal overleggen over een oplossing die zowel recht doet aan de belangen van de Staat als van de industrie en de kamer hierover dan te informeren.

Op 25 februari heeft u telefonisch al met 10.2.e gesproken waarin u heeft aangegeven naar een oplossing te willen zoeken als er inderdaad meer aan de hand is dan normaal ondernemersrisico. Het is voor de industrie belangrijk om spoedig een oplossing te hebben omdat nu de offertes worden gemaakt waarvan de omzet al onder het hogere afdrachtpercentage (4,1%) zal vallen.

Stand van zaken

Voordat we met de industrie om tafel gaan proberen we het eens te worden met het Ministerie van Financiën over een acceptabele manier om een lager afdrachtpercentage af te spreken en toch de € 105 mln terug te krijgen. De discussie met het MvF duurt langer dan verwacht, maar we hopen half april wel overeenstemming te hebben. De industrie (Fokker) is hiervan in grote lijnen op de hoogte.

Advies

U kunt aangeven dat u begrijpt dat het niet lang moet duren voordat er een oplossing is, maar dat vooraf overleg met het MvF in de volgende fase tijd oplevert. U zult erop toezien dat snel met de industrie over een concrete oplossing wordt gesproken.

Achtergrond

De industrie heeft aangegeven moeite te hebben met het oplopen van het afdrachtpercentage tot 4,1% vanaf 2020 (nu 2%). Ze beroepen zich op gewijzigde omstandigheden en geven aan dat het percentage van 4.1% hen belemmert om concurrerend en rendabel opdrachten te winnen in de komende periode. Hiermee zouden de omzet en werkgelegenheidsdoelen van het F-35 programma in gevaar kunnen komen.

Een deel van de door de industrie genoemde omstandigheden kan wel gezien worden als meer dan normaal ondernemersrisico. Dat geldt met name voor de vertraging in het hele programma en het gewijzigde bestelaantal van Nederland.

De industrie geeft daarbij aan dat de afdracht van € 105 mln. (prijspeil 2001, contante waarde) niet ter discussie staat. Het gaat de industrie om een andere betalingsregeling.

Een deel van de oplossing is om de hele geraamde omzet voor onderhoud onder de afdrachtregeling te brengen. Dit is ruim \$ 9 miljard extra, (prijspeil 2001). De afdracht heeft nu vooral betrekking op omzet uit de productie van onderdelen. Onderhoud wordt alleen meegenomen als het om de Nederlandse toestellen gaat 10.1.c 10.2.b 10.2.g

De extra omzet uit onderhoud valt wel in latere jaren. De terugbetaling is dan ook later dan met het hogere percentage op de (eerdere) productieomzet was geraamd. Daarom moet ook nog gekeken

worden naar enkele andere factoren om de combinatie van lager afdrachtpercentage en tijdige terugbetaling mogelijk te maken, zoals de discontovoet en de omrekenkoers voor de dollar.

10.2.e 8 april 2014

Van: 10.2.e
Aan: 10.2.e @mindef.nl; 10.2.e @tno.nl
Cc: 10.2.e @mindef.nl
Onderwerp: Ter info: schema krachtenveld: MKB defensiemarkt en preparatory action
Datum: woensdag 15 april 2015 17:05:35
Bijlagen: [Krachtenveld Cluster 3 - positie MKB op defensiemarkt en PA.xps](#)

Beste 10.2.e

Zie gevoegd ajb, met veel dank aan 10.2.e, een overzicht van het krachtenveld wat betreft de *preperatory action* en toegang MKB tot de defensiemarkt. Een nuttig overzicht in de voorbereidingen op de Europese Raad van juni a.s. en lobby pogingen.

Mochten er nog vragen zijn dan horen we het graag.

Hartelijke groet,

10.2.e

10.2.e
10.2.e

.....
T +32 10.2.e
M +32 10.2.e
.....

Avenue de Cortenbergh 4 - 10
1040-Brussel
België
<http://eu.nlvertegenwoordiging.org/>

Help save paper! Do you really need to print this email?

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

KRACHTENVELD LS CLUSTER 3- VERBETEREN POSITIE MKB OP DEFENSIEMARKT

LS	Positie algemeen	Versimpelen toegang MKB tot defensiemarkt d.m.v. CIE-instrumenten	Toegang MKB tot internationale toeleveringsketens
BEL	Positief	Steun: In BEL steeds meer gebruik van CIE-instrumenten door MKB, positieve ontwikkeling.	
BUL	n.b.		
CYP	n.b.		
DK	n.b.		
DUI	Positief maar terughoudend	Steun: Instrumenten CIE moeten effectiever worden om MKB meer toegang te verschaffen tot defensiemarkt.	
EST	n.b.		
FIN	Positief	Steun: Mogelijkheden onderzoeken hoe European Strategic Investment Fund van Juncker kan worden ingezet voor GVDB.	Steun: Aannemers moeten gestimuleerd worden om contracten te openen voor MKB uit andere landen, zoeken naar manieren hiervoor.
FRA	Positief maar terughoudend	Steun: Toegang MKB tot Europese fondsen vereenvoudigen en administratieve lasten wegnemen.	
GRIE	n.b.		
HON	<i>niet genoemd</i>		
IER	n.b.		
ITA	Positief maar terughoudend	Steun: Wegnemen technische- en taalbarrières voor MKB en toegang tot defensiemarkt versimpelen, wegnemen van administratieve lasten. MKB toegang geven tot EU structural investment fund.	
LET	n.b.		
LIT	n.b.		
LUX	<i>niet genoemd</i>		
MAL	n.b.		
NL	Positief	Steun	Steun: Voorstander van innovatieve oplossingen om productieketen te openen voor MKB. Noodzaak voor sterk politiek signaal in ER in juni.
OOS	Positief	Steun	Steun: Geen discriminatie van kleine bedrijven op de defensiemarkt. Deze MKB ondersteunen waar nodig.
POL	Positief	Steun	<i>Mogelijk:</i> Evenementen organiseren waar MKB en aannemers elkaar kunnen ontmoeten, specifiek voor MKB uit Centraal en Oost Europa.

POR	n.b.		
ROE	n.b.		
SLV	n.b.		
SLW	n.b.		
SPA	<i>niet genoemd</i>		
TSJ	Positief	Steun	<i>Mogelijk:</i> Ontwikkelen regionale defensie clusters.
VK	Positief maar terughoudend	Steun: Beter faciliteren van toegang MKB tot financiële middelen en toegang MKB tot Structural Investment Fund.	
ZWE	Positief maar terughoudend		

Van: 10.2.e @mindef.nl
Aan: 10.2.e @mindef.nl; 10.2.e @mindef.nl; 10.2.e
Cc: 10.2.e @mindef.nl; 10.2.e @minbuza.nl; 10.2.e @mindef.nl
Onderwerp: voorbereiding eerste bijeenkomst advisory group on SME's op 29 april
Datum: maandag 20 april 2015 15:16:25
Bijlagen: [image001.png](#)
[signed_invitation_nl.pdf](#)
[agenda_and_materials_final.doc](#)

Collega's,

Namens 10.2.e nodig ik u uit voor de voorbereiding van de Eerste bijeenkomst van de advisory group on SME, die volgende week woensdag in Brussel is gepland. In de agenda van 10.2.e zijn twee mogelijkheden: donderdag 23 april in het blok 10.00 – 12.00 of vrijdag de 24^e, vanaf 14.00.

Graag hoor ik vandaag welke tijdstippen mogelijk zijn (locatie plein 4)

Ik heb meegestuurd de uitnodiging en de agenda.

De 29^e komen achtereenvolgens de system suppliers, de subcontractors en tot slot de member states aan het woord op de problemen en uitdagingen vanuit het eigen perspectief te bespreken.

Rob wil de voorbereiding gebruiken om onze inbreng te bespreken. Zijn insteek is deze daarna op papier te zetten, zodat we de inbreng de 29^e kunnen achterlaten bij de leden.

Zie onder de deelnemers, voor zover te achterhalen.

Uit deze lijst blijkt dat de voor de system suppliers de oogst volgens mij nog altijd mager is, of zijn we wel tevreden met de CEO's van de bedrijven CenSec en TEKEVER?

Annelies, hoe kijk jij daar tegen aan? Wil jij uiterlijk morgenochtend 10.00 aan Annelene (en de rest in CC) een appreciatie geven van de deelname industrie?

Annelene heeft morgen 11.00 uur gesprek met de Commissie. Het zou goed zijn als we indien nodig nog twee namen of bedrijven zo concreet mogelijk benoemen om toe te voegen aan de lijst.

Industrie

10.2.e

10.2.e

Landen

10.2.e

Met vriendelijke groet,

10.2.e

NL Ministry of Defence

Tel: 0031 10.2.e

GSM: 0031 10.2.e

E-mail: 10.2.e [@mindef.nl](mailto:10.2.e@mindef.nl)

10.2.e

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

EUROPEAN COMMISSION
DIRECTORATE-GENERAL FOR INTERNAL MARKET, INDUSTRY, ENTREPRENEURSHIP AND
SMEs

Unit E3 Public Procurement Legislation II

Brussels,
GROW/

**ADVISORY EXPERT GROUP
ON
CROSS-BORDER ACCESS FOR SMEs TO DEFENCE AND SECURITY CONTRACTS**

Meeting of 29 April 2015

Agenda

10:00 Start of the meeting

1. Welcome and introduction
2. EU policy in support of defence-related SMEs (presentation by the Commission)
3. Practices of and challenges for systems suppliers/prime contractors with regard to supply chain management – tour de table
4. Practices of and challenges for component suppliers/subcontractors concerning participation in defence and security contracts and access to supply chains – tour de table

13:00 - 14:00 Lunch break

5. Practices of Member States regarding defence and security supply chains and support for SMEs – tour de table
6. Organisation and planning of future work

16:00 End

INCEPTION INFORMATION

We would like to provide you with some contextual information connected to the scope of activity of this Advisory Group as well as with some introductory material regarding the topics that may be addressed.

The Defence and Security Procurement Directive 2009/81/EC stresses, in its Recital 3, the importance of the in-depth development of the diversity of the European defence-related supplier base. It speaks in favour of supporting the involvement of small and medium-sized enterprises (SMEs) and non-traditional suppliers in the European Defence Technological and Industrial Base, fostering industrial cooperation and promoting efficient and responsive lower tier suppliers.

In December 2013, the European Council further underlined the importance of cross-border market access for SMEs and stressed that full use should be made of the subcontracting provisions of the Directive. It also tasked the Commission with looking for additional measures to promote cross-border market access for SMEs to defence and security contracts. Subsequently, in June 2014, the Commission adopted an Implementation Roadmap for its July 2013 Communication on the defence and security sector where it announced the intention to set-up an Advisory Group with Member States and industry (system integrators and SMEs) to identify options for promoting cross-border supply chains.

This Advisory Group is now established in order to provide the Commission with advice and expertise in the area of enhancing the defence industrial and technological base with particular focus on the perspectives for SMEs.

The document containing the specific terms of reference and the mandate of the group is attached below.

Background documents

Existing documents and studies, which touch upon the issues relevant for the Advisory Group.

1. Guidance notes on Directive 2009/81/EC
  - [Subcontracting in defence and security procurement](#)
The directive allows contracting authorities to require that successful tenderers subcontract a certain share of the main contract and/or put proposed subcontracts out to competition. This note gives guidance on the fair and transparent awarding of such subcontracts.
  - [Offsets](#)
Compensations (offsets) required by Member States from non-national suppliers when they procure defence equipment abroad discriminate against economic operators from other Member States and are not compatible with EU law. The legitimate security interests of the Member States should be protected in a non-discriminatory manner driving competition into the supply chain of successful tenderers in a way compatible with EU law.
2. Commission Communication "[A New Deal for European Defence](#) - Towards a more competitive and efficient defence and security sector" – 24.07.2013

This communication proposed an Action Plan to enhance the competitiveness of Europe's defence and security sector. With respect to SMEs the communication proposes inter alia the establishment of a [European Strategic Cluster Partnership](#), promotes the use of the [Enterprise Europe Network](#) to guide defence-related SMEs towards networking and partnerships, internationalisation of their activities, technology transfers, and funding opportunities.
3. [Defence industrial supply chains](#) and the role of SMEs in the sector (Staff working document)

The above-mentioned communication was accompanied by a Commission staff working document which analysed defence industrial supply chains and the role of SMEs in the sector, in particular the difficulties that SMEs face to compete with larger companies. It explains the important role SMEs have, either as subcontractors to larger companies or as specialised product suppliers operating in niche markets.
4. [European Council conclusions](#) of December 2013

The European Council welcomed the Commission proposals to promote greater access of SMEs to defence and security markets and to encourage strong involvement of SMEs in future EU funding programmes. It recognised that SMEs are an important element in the defence supply chain, a source of innovation and key enablers for competitiveness. The Council underlined the importance of cross border market access for SMEs and stressed that full use should be made of the possibilities that EU law offers on subcontracting and general licensing of transfers. It invited the Commission to investigate the possibilities for additional measures to open up supply chains to SMEs from all Member States and supporting regional networks of SMEs and strategic clusters.
5. [Implementation Roadmap](#) for the Communication "A New Deal for European Defence" 24.06.2014

Following the communication of 2013, this roadmap lists measures to strengthen the internal market for defence including modalities and timelines. The actions announced include the preparation of a roadmap for a comprehensive EU-wide security of supply regime, the setting-up of an Advisory Group with Member States and industry (system integrators and SMEs) to identify options for promoting cross-border supply chains, practical guidance for regional authorities and SMEs clarifying the possibility of using European funds for supporting dual-use projects; and a new 'Preparatory Action' to test the added value of an EU contribution to defence-related research for the CSDP.

6. Studies

- [Study on R&D/R&T contracting policies in support of SMEs](#) – Europe Economics for EDA

This study aims at identifying contracting policies that are the most effective in raising the participation of defence-related SMEs in R&D/R&T programmes and defence equipment development projects. In particular, the study looks at incentivising SME participation in co-financed (government and industry) national R&D/R&T programmes; establishing a common requirement in national R&D/R&T contracts to integrate an SME when contracts exceed a certain threshold; and requiring or convincing primes and higher tier suppliers to open a percentage of their sub-contract business to SMEs and non-traditional suppliers.

- [Whither the EU Internal Defense Market?](#) Thinking Beyond “Pooling and Sharing” – January 9, 2014 by Christina Balis, European defence industrial base forum, January 2014

This analysis of the contract award notices under Directive 2009/81/EC posted in the period April – December 2013 via the EU's Tenders Electronic Daily highlights increased transparency but questions the overall effective application of the Defence Procurement Directive by Member States.

- Enhancing support to SMEs-Through better understanding of dual-use aspects of the EDTIB supply chain – November 2014 , Europe Economics for EDA (unpublished)

The study confirms the perception that access to defence contracts for SMEs operating in both the defence and the civil sector is ‘not easy’ with entry barriers arising from paperwork, procedures, and qualifications. It explores possibilities for improvement. It examines in this context in particular defence clusters, harmonisation of standardisation and certification policies as well as administrative requirements, improved access to information about procurement opportunities, and finally the SMEs access to finance.

7. European Commission websites

[Overview of European Commission defence related SMEs](#)

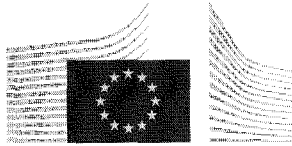
[Defence procurement](#)

Advisory Expert Group on cross-border access for SMEs to defence and security contracts

Terms of reference and the mandate

The group is established in order to provide the Commission with advice and expertise in the area of enhancing the defence industrial and technological base with particular focus on the perspectives for the SMEs; the group particular aims are:

- to establish a picture of obstacles currently hindering SMEs participation to defence contracts and cross-border market access;
- to explore options for improving cross-border SMEs participation in procurement contracts, defence projects and programs, including possibility of increasing their access to the defence contracts supply chains;
- to explore possibilities of improving the practical application of the subcontracting provisions of the Defence Procurement Directive;
- to explore the possibility of promoting the use of the subcontracting provisions by Member States' contracting authorities;
- to investigate the possibilities for additional measures in this area, including the use of EU funding instruments and tools in support of SME cross-border access.

EUROPEAN COMMISSION
Directorate-General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs
Public Procurement
Director

35b

Brussels, 16 April 2015
grow.ddg2.e.3(2015)1812414

10.2.e
Ministry of Defence
The Netherlands

Via email: 10.2.e @mindef.nl

**Subject: Advisory group on cross-border access for SMES to defence and security contracts
Invitation to the first meeting on 29 April 2015**

Dear 10.2.e ,

I am pleased to inform you that the first meeting of Advisory group on cross-border access for SMES to defence and security contracts will take place on:

**29 April 2015 – from 10:00 to 16:00
at the Commission premises located at Rue Joseph II No. 30, Meeting Room 0/10**

As a government expert, the Commission will reimburse your travel expenses only. In this respect, I would like to draw your particular attention to the enclosed information outlining the Commission Rules on the reimbursement of your travel expenses, as well as the enclosed forms.

For organisational purposes please confirm your participation by 21 April to the following email address: 10.2.e @ec.europa.eu

The agenda and further information will be sent to you shortly.

I look forward to welcoming you to our first meeting.

10.2.e

Enclosures: Commission Reimbursement Rules, Reimbursement forms

Contact:

10.2.e @ec.europa.eu
10.2.e @ec.europa.eu

36

Retouradres: Postbus 96800, 2509 JE Den Haag

Ministerie van Economische Zaken
Minister
Henk Kamp
Postbus 20401
2500 EK DEN HAAG

Anna van Buerenplein 1
2595 DA Den Haag
Postbus 96800
2509 JE Den Haag

www.tno.nl

10.2.e

Datum
1 September 2015

E-mail
10.2.e @tno.nl

Doorkiesnummer
10.2.e

Onderwerp
de IMPACT van TNO

Geachte Henk Kamp,

"Continue dienen zich nieuwe, steeds complexere veiligheidsvraagstukken aan. Met TNO werken we samen in verschillende programma's en het is voor ons een belangrijke kennispartner." 10.2.e

Samenwerken als partner bij complexe vraagstukken, een rol die we dagelijks met gedrevenheid invullen.

Waar de universiteiten hoogwaardige kennis ontwikkelen en mensen analytisch scholen, zijn de toegepaste kennisinstellingen er om u te helpen uw concrete uitdaging op te lossen. Basistechnologieën toepassen om te komen tot oplossingen voor bedrijf en maatschappij, daar zit onze kracht. Dat doen we voor de overheid en met bedrijfsleven, jaarlijks met circa 3.000 organisaties, waaronder die van u!

Met enige trots nodig ik u uit in bijgesloten publicatie kennis te maken met een aantal voorbeelden van hoe we dat hebben gedaan; van kennisontwikkeling, via publiek-private samenwerking naar impactvolle resultaten.

Geïnspireerd geraakt? Wij gaan graag het gesprek met u aan over uw uitdaging.

Hoogachtend,

10.2.e

Op opdrachten aan TNO zijn de Algemene Voorwaarden voor opdrachten aan TNO, zoals gedeponeerd bij de Griffie van de Rechtbank Den Haag en de Kamer van Koophandel Den Haag van toepassing. Deze algemene voorwaarden kunt u tevens vinden op www.tno.nl.
Op verzoek zenden wij u deze toe.

Handelsregisternummer 10.2.e

Retouradres: Postbus 96800, 2509 JE Den Haag

Ministerie van Economische Zaken
Nationaal Coördinator Groningen
10.2.e
Postbus 20401
2500 EK DEN HAAG

Anna van Buerenplein 1
2595 DA Den Haag
Postbus 96800
2509 JE Den Haag

www.tno.nl

10.2.e

Datum
1 September 2015

E-mail
10.2.e@tno.nl

Doorkiesnummer
10.2.e

Onderwerp
de IMPACT van TNO

Geachte 10.2.e

Op opdrachten aan TNO zijn de Algemene Voorwaarden voor opdrachten aan TNO, zoals gedeponeed bij de Griffie van de Rechtbank Den Haag en de Kamer van Koophandel Den Haag van toepassing. Deze algemene voorwaarden kunt u tevens vinden op www.tno.nl.
Op verzoek zenden wij u deze toe.

Handelsregisternummer 10.2.e

"Continue dienen zich nieuwe, steeds complexere veiligheidsvraagstukken aan. Met TNO werken we samen in verschillende programma's en het is voor ons een belangrijke kennispartner." Drs. Dick Schoof, nationaal coördinator terrorismebestrijding en veiligheid

Samenwerken als partner bij complexe vraagstukken, een rol die we dagelijks met gedrevenheid invullen.

Waar de universiteiten hoogwaardige kennis ontwikkelen en mensen analytisch scholen, zijn de toegepaste kennisinstellingen er om u te helpen uw concrete uitdaging op te lossen. Basistechnologieën toepassen om te komen tot oplossingen voor bedrijf en maatschappij, daar zit onze kracht. Dat doen we voor de overheid en met bedrijfsleven, jaarlijks met circa 3.000 organisaties, waaronder die van u!

Met enige trots nodig ik u uit in bijgesloten publicatie kennis te maken met een aantal voorbeelden van hoe we dat hebben gedaan; van kennisontwikkeling, via publiek-private samenwerking naar impactvolle resultaten.

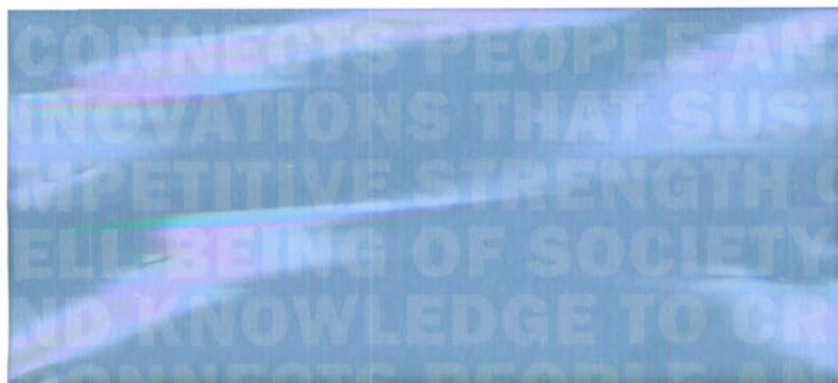
Geïnspireerd geraakt? Wij gaan graag het gesprek met u aan over uw uitdaging.

Hoogachtend,

10.2.e

TNO innovation
for life

NCG